† Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΙΑΤΡΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Ἐξέτασι ἰατρικῶν ζημάτων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐμπειρίας

Ὁμιλίες πρὸς Ἰατροὺς

Ἱερὰ Μητρόπολις Καισαριανῆς,
Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ
Καισαριανὴ 2009

© Ἱερὰ Μητρόπολις Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ.
Λεωφόρος Ὑμηττοῦ 47-51 - 161 21 Καισαριανὴ Τηλ. 210 72 24 123
www.imkby.gr (e-mail) info@imkby.gr

Ἐπιμελητὴς Ἐκδόσεως:
Μητροπολίτης Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ Δανιήλ.

Σειρά: «Ἀνάλεκτα Χριστοδούλου Ἀρχιεπισκόπου»
Ἀριθμ. 2

ISBN: 978-960-6841-24-8

ΧΟΡΗΓΙΑ:

ΚΕΕΛΠΝΟ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΕΓΧΟΥ & ΠΡΟΛΗΨΗΣ
ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ (ΚΕ.ΕΛ.Π.ΝΟ.)

Ἐκδοτικὴ Παραγωγή
Ἐκδόσεις Ἐπιστημονικὲς
ΕΠΙΤΑΛΟΦΟΣ
ΕΠΙΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.
Ἀριστοτέλους 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4822 • Fax: 210.923.7033
www.epitalofos.gr • e-mail: info@epitalofos.gr

Περιεχόμενα

Σελ.

Πρόλογος Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ Δανιήλ. 7

Οἱ *«Φέρουσες»* ἢ *«Ὑποκαθιστῶσες»* Μητέρες ἀπὸ Χριστιανικὴ ἄποψη 13

Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας 28

Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη 46

Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική 60

Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας 77

Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση 93

Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων 114

Ἐγκεφαλικὸς ἢ καρδιακὸς θάνατος; Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν Μεταμοσχεύσεων 133

Ἡ Ἐκκλησία μπροστὰ στὴν πρόκληση τοῦ AIDS. 8 σημεῖα προσεγγίσεως 150

Τὸ δικαίωμα σ' ἕναν *«ἀξιοπρεπῆ θάνατο»* 174

Κλωνοποίηση καὶ D.N.A. στὴν Ὑπηρεσία τῆς Ζωῆς ἢ τοῦ Ὀλέθρου; 198

Τὸ Ἰατρικὸ Ἀπόρρητο, ἡ ἔκταση τῆς ἐφαρμογῆς του καὶ τὰ νέα Ἠλεκτρονικὰ Δεδομένα ποὺ τὸ ἀπειλοῦν 215

Εὐγονική. Ἠθικοὶ προβληματισμοὶ καὶ προοπτικές . . 236

Ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ θεώρηση τῆς οἰκονομικοποιημένης ὑγείας 260

Πρόλογος

Οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς καθὼς ἐπίσης ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἀνάπτυξι τῶν ἐπιστημῶν ἔθεσαν νέα προβλήματα στὰ ὁποῖα κλήθηκαν οἱ Ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας νά καταθέσουν πρὸς πᾶσα κατεύθυνσι τὴν σώζουσα καὶ καθοδηγητικὴ ἀλήθεια της ἐρευνώντας τὰ θέματα αὐτὰ μὲ τὸ φῶς τοῦ θείου θελήματος καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος (28.4.1998 - 28.1.2008) ὅταν ἦταν Μητροπολίτης Δημητριάδος καὶ Ἁλμυροῦ στὸ Βόλο κατὰ τὰ ἔτη 1974 - 1998 διοργάνωσε συνάξεις ἰατρῶν ὅλων τῶν εἰδικοτήτων καὶ τῶν τοπικῶν διακόνων τῆς ὑγείας, στοὺς ὁποίους ἀνέπτυσσε θέματα ποὺ ἐτίθεντο στὸν ἰατρικὸ κόσμο εἰσάγοντας στὸν προβληματισμὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Ὅσοι μελετήσουν μὲ ἐνδιαφέρον αὐτὲς τὶς ὁμιλίες θὰ διαπιστώσουν ὅτι αὐτὲς κινοῦνται στοὺς ἑξῆς ἄξονες:

- Τὴν κατανόησι τοῦ πυρήνα τῶν προβλημάτων ποὺ ἐξετάζονται στὸ βάθος τους μ' ὅλο τὸ εὖρος τῶν προσκυπτουσῶν συνεπειῶν γιὰ τὸν ἄνθρωπο
- Τὴν πνευματικὴ στήριξι καὶ θωράκισι τοῦ προβληματιζομένου εἴτε ἐπιστήμονος εἴτε κάμνοντος
- Τὴν ἐπίτευξι τοῦ συμφέροντος πνευματικῶς.

Διακονήσας ὡς Ἱεροκήρυκας στὴν Ἱερὰ Μητρόπολι Δημητριάδος καὶ Ἁλμυροῦ καὶ ἔχοντας τὴν ὑπευθυνότητα

διοργανώσεως αὐτῶν τῶν συνάξεων διετήρησα τὸ ἀρχεῖο αὐτῶν τῶν ὁμιλιῶν.

Ἀπευθύνθηκα στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ *Κέντρου Ἐλέγχου καὶ Προλήψεως Νόσων* (ΚΕ.ΕΛ.Π.ΝΟ.) τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας καὶ Κοινωνικῆς Ἀλληλεγγύης γιὰ νὰ ἐπιχορηγήσει τὴν ἔκδοσι αὐτοῦ τοῦ τόμου στὴ μνήμη τοῦ πεπνυμένου Πρωθιεράρχου, ἐπειδὴ διετέλεσε μέλος τοῦ πρώτου Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ συσταθέντος Ἱδρύματος μὲ τὴν ἐπωνυμία *Κέντρο Ἐλέγχου Εἰδικῶν Λοιμώξεων* (Κ.Ε.Ε.Λ.).

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο ἐκτιμώντας τὴν προσφορὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου στὸ Ἵδρυμα καὶ τὴν συμβολή του στὴν μελέτη τῶν θεμάτων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχορηγήσει τὴν ἔκδοσι. Γιὰ τὴν ἀπόφασί του αὐτή, εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν Πρόεδρο καὶ τὰ μέλη τοῦ Ἱδρύματος καὶ εὐχόμαστε νὰ ἔχουν πλούσια τὴν εὐλογία τοῦ Κυρίου μας στὴ ζωή τους καὶ στὰ ἔργα τους.

Ὁ τόμος αὐτὸς ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολί μας ὡς κατάθεσι τιμῆς, σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης στὸν ἀκάματο μεγάλο Ἀρχιεπίσκοπο ποὺ ἀνάλωσε τὴν ζωή του ὑπηρετώντας προθύμως, ἐνζήλως καὶ μὲ αὐταπάρνησι τὸν Κύριο καὶ Θεό μας, τὴν ἁγία Ἐκκλησία Του καὶ τὸν ἄνθρωπο γενικώτερα.

Αἰωνία ἡ μνήμη του

Ὁ Καισαριανῆς Βύρωνος & Ὑμηττοῦ
ΔΑΝΙΗΛ

Ἔγραφα στὶς 18 Ὀκτωβρίου 2009

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος Χριστόδουλος (κατὰ κόσμον Χρῆστος Παρασκευαΐδης) γεννήθηκε στὴν Ξάνθη τὸ ἔτος 1939. Τὸ πτυχίο τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἔλαβε τὸ 1962, καὶ τὸ 1967 τὸ τῆς Θεολογικῆς. Σπούδασε Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὸ Ὠδεῖο Ἀθηνῶν. Διάκονος χειροτονήθηκε τὸ 1961 καὶ Πρεσβύτερος τὸ 1965. Διατέλεσε ἐπὶ 9ετία ἱεροκήρυκας καὶ πνευματικὸς προϊστάμενος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὸ Παλαιὸ Φάληρο, καὶ συγχρόνως Γραμματέας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἔλαβε μέρος σὲ πλεῖστες ἐκκλησιαστικὲς ἀποστολὲς στὸ ἐξωτερικό. Ἀναγορεύθηκε Διδάκτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἐπίτιμος Διδάκτορας τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λατερανοῦ. Ἦταν πτυχιοῦχος τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἀγγλικῆς, γνώστης δὲ τῆς Ἰταλικῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς γλώσσης. Συνέγραψε πλῆθος ἐπιστημονικῶν καὶ ἐποικοδομητικῶν βιβλίων. Μητροπολίτης Δημητριάδος ἐξελέγη τὸ 1974. Τὴν 28η Ἀπριλίου 1998 ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος. Κοιμήθηκε ἐν Κυρίῳ τὴν 28η Ἰανουαρίου 2008.

Οἱ «Φέρουσες» ἢ «Ὑποκαθιστῶσες» Μητέρες ἀπὸ Χριστιανικὴ ἄποψη*

Ἡ περιοδικὴ ἀνακύκληση τοῦ χρόνου μᾶς προσφέρει ἀμοιβαῖα καὶ σὲ ἐτήσια βάση τὴν καλὴ αὐτὴ εὐκαιρία ἐπικοινωνίας μας, ποὺ συντελεῖται συστηματικὰ πιὰ σὲ τοῦτον ἐδῶ τὸν χῶρο ἐδῶ καὶ 10 συναπτὰ ἔτη. Ἡ καθιέρωση ἀπὸ τὴν Ἱ. Μητρόπολή μας τῆς σημερινῆς ἡμέρας τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ τοῦ ἰατροῦ, σὰν ἡμέρας ἀφιερωμένης ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μας σὲ ὅλους σας, ποὺ εἴτε σὰν ἰατροί, εἴτε σὰν εἰδικευμένοι σὲ ἄλλα παρεμφερῆ ἢ παραϊατρικὰ ἐπαγγέλματα, συμβάλλετε ὡστόσο στὴν ὁλοκλήρωση τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἀνθρώπινων διαδικασιῶν ποὺ συνδέονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὴ θεραπευτικὴ ἀγωγὴ τοῦ ἀσθενοῦς

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1985, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

καὶ πάσχοντος συνανθρώπου, καθὼς καὶ ἡ ἀποδοχή της ἀπὸ μέρους σας, συνιστοῦν πράξη ἀγάπης μὲ κοινωνικὲς διαστάσεις καὶ ὁριοθετοῦν τὰ πλαίσια τῶν σχέσεών μας, σχέσεων πνευματικῆς κοινωνίας καὶ γονίμου προβληματισμοῦ. Μέσα στὸν περίγυρο αὐτὸ ἐντάσσεται καὶ ἡ σημερινὴ σύναξή μας μὲ τὸ λατρευτικὸ καὶ ἐπιστημονικό της περιεχόμενο, ποὺ μᾶς ἀνάγει, εἶμαι βέβαιος, σὲ σφαῖρες ὑψηλοῦ στοχασμοῦ καὶ ψυχικῆς ἀνατάσεως. Σᾶς καλωσορίζω, λοιπόν, σ' αὐτὴν καὶ σᾶς εὔχομαι ὑγεία καὶ δύναμη στὸ ἔργο σας, μὲ τὶς πρεσβεῖες τοῦ ἁγίου προστάτου σας.

Τὸ ἐφετινὸ θέμα, ποὺ ἐπέλεξα πρὸς ἀνάπτυξιν, τὸ ὑπέδειξε καὶ πάλιν ἡ ἐπικαιρότητα[1]. Πρόκειται γιὰ μιὰ νέα πρακτικὴ στὸν τομέα τῆς γενετικῆς βιολογίας, ποὺ τείνει νὰ διαμορφωθῆ σὲ θεσμό. Πρωτοεμφανίσθηκε στὴν Ἀμερικὴ πρὶν ἀπὸ 3 περίπου χρόνια, μετεπήδησε στὴν Εὐρώπη καὶ ἐξελίσσεται σὲ παγκόσμια σιγά-σιγὰ τεχνική. Εἶναι ὁ λεγόμενος θεσμὸς τῆς «φέρουσας» ἢ «ἀναπληρώτριας» ἢ «ὑποκαθιστώσης» μητέρας, ποὺ ἀρχίζει ἤδη νὰ προκαλῆ ἀρκετὲς συζητήσεις ἀνάμεσα σὲ γιατρούς, νομικούς, ψυχολόγους, θεολόγους, καθὼς ἐπιδιώκεται μιά, κατὰ τὸ δυνα-

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984).

τόν, σφαιρικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων προβλημάτων ποὺ συνοδεύουν τὴν ἐφαρμογή του στὴν πράξη.

Θὰ μποροῦσε κανείς, εἰσάγοντας τὸν ἀκροατὴ στὸ θέμα, νὰ περιγράψει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ φαινόμενο, ὅπως τοὐλάχιστον ἐμφανίζεται στὶς ἡμέρες μας. Πρόκειται ἁπλὰ γιὰ γυναῖκες ποὺ δέχονται, ἔναντι ἀμοιβῆς, νά «δανείσουν» τὴ μήτρα τους προκειμένου, ὕστερα ἀπὸ τεχνητὴ γονιμοποίηση μὲ τὸ σπέρμα ξένου ἀνδρός, ποὺ εἶναι ὁ σύζυγος μιᾶς στείρας γυναίκας, νὰ κυοφορήσουν καὶ γεννήσουν παιδί, πού, μετὰ τὴ γέννησή του, θὰ τὸ παραδώσουν στὸ ἄτεκνο ζευγάρι ποὺ ἔχει συνάψει μαζί τους γραπτὴ συμφωνία. Μὲ τὴ γέννηση, ἡ βιολογική, ἡ «φέρουσα» μητέρα χάνει, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διμεροῦς συμφωνίας, κάθε δικαίωμά της ἐπὶ τοῦ παιδιοῦ ποὺ ἐκυοφόρησε, γιατὶ ὁ ρόλος της ἐξαντλεῖται μὲ τὸν τοκετό. Εἶναι φανερὸ πώς, στὴν πρώτη τοὐλάχιστον καὶ ἀκόμη δειλὴ ἐμφάνιση καὶ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου ἐπιδιώκεται ἡ ἀναπλήρωση τῆς φυσικῆς ἀδυναμίας μιᾶς γυναίκας ποὺ ἀποκλείεται ἀπὸ τὴ φύση ἢ ἀπὸ ἄλλους λόγους νὰ γίνει ποτὲ μητέρα, καὶ ἡ ἐκπλήρωση τοῦ ἰσχυροῦ πόθου της γιὰ μητρότητα. Εἶναι δὲ γνωστὰ τὰ ψυχολογικὰ κυρίως προβλήματα ποὺ βαρύνουν τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν ἀτέκνων ζευγαριῶν, καθὼς καὶ τὸ ἄγχος ποὺ καταδυναστεύει καθημερινά, κυρίως τὸ ὑπεύθυνο γιὰ τὴν ἀτεκνία μέλος τῆς συζυγίας. Ἡ δυνατότητα ὑπερβάσεως τῶν προβλημάτων αὐτῶν διὰ τῆς προσφορᾶς ἑνὸς παιδιοῦ, μαζὶ μὲ τὴ συνεπακόλουθη ἱκανοποίηση ποὺ αἰσθάνονται οἱ μέχρι τότε ἄτεκνοι «γονεῖς» συνιστοῦν, κατὰ τοὺς ὑπερμάχους τῆς μεθόδου αὐτῆς, καὶ τὸν σοβαρώτερο λόγο καταξιώσεώς της.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, πράγματι, οἱ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἐμφανίζονται νὰ ἐνεργοῦν μία πρᾶξι γενναιοδωρίας, καὶ σὰν τέτοια τὴν ἐχαρακτήρισε καὶ ἡ γαλλικὴ Comite National D' Ethique ποὺ ἀπασχολήθηκε πρόσφατα μὲ τὸ θέμα, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου στὴ Μασσαλία ἀπὸ τὸν δρ. Geller ὁ ὁποῖος στὶς 7 καὶ 8 Νοεμβρίου 1984 ἐνήργησε τεχνιτὴ γονιμοποίηση στὴν Dominique, ἤδη μητέρα δύο παιδιῶν, ποὺ δέχθηκε νὰ φέρει στὸν κόσμο ἕνα ἀκόμη παιδὶ προοριζόμενο γιὰ τὴν Mireille, μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς τῆς τελευταίας. Κατ' ἄλλους πρόκειται γιὰ πράξη ἀγάπης πρὸς δυστυχισμένες ὑπάρξεις, ποὺ δὲν κρύβουν μάλιστα τὴν αἰτία τῆς δυστυχίας των.

Ὁ δρ. Geller ἔδωσε στὴ δημοσιότητα, ἀπὸ τὸ προσωπικό του ἀρχεῖο, ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν ἀτέκνων γυναικῶν, ποὺ τὸν ἱκετεύουν νὰ τοὺς λύσει τὸ πρόβλημά των, ἐξασφαλίζοντάς τους μία «φέρουσα» μητέρα. Ἰδοὺ μερικὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῶν ἀποσπασμάτων αὐτῶν, ὅπως τὰ ἐδημοσίευσε ἡ παρισινὴ *«La Croix»* τῆς 25-26 Νοεμβρίου 1984:

«Γιατρέ μου, σᾶς ἐξορκίζω, πολλὲς φορὲς ἀποπειράθηκα ν' αὐτοκτονήσω, ἄλλες φορὲς νοιώθω καταπιεσμένη, γιατὶ ἀγαπῶ τὸν ἄνδρα μου καὶ θέλω νὰ τοῦ δώσω ἕνα παιδί, μὰ δὲν μπορῶ. Ἡ ζωὴ δὲν ἔχει γιὰ μένα νόημα. Σᾶς ἱκετεύω βοηθῆστε με, θὰ σᾶς πληρώσω…».

«Ἀνεβαίνω ἕνα συνεχῆ Γολγοθᾶ, κλαίω, καταπιέζομαι, ἀπελπίζομαι. Γιατρέ, εἶναι τόσο θαυμάσιο αὐτὸ ποὺ κάνετε…».

Ἡ ὀρθή, ἐν τούτοις ἀξιολόγηση τῆς πράξεως μιᾶς «φέρουσας» μητέρας δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἐὰν δὲν ἀναλυθοῦν ὅλα τὰ κίνητρά της. Καὶ ἡ σχετικὴ ἔρευνα, ποὺ ἔχει γίνει, δίδει ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα. Νὰ μιὰ ἐξομολόγηση μιᾶς τέτοιας μητέρας: *«Θέλω νὰ μείνω ἔγκυος, ἀλλ' ὁ ἄνδρας μου δὲν θέλει ἄλλα παιδιά. Μοῦ ἀρέσει νὰ εἶμαι ἔγκυος. Ἐξήγησα στὰ παιδιά μου πὼς θὰ γεννήσω ἕνα παιδί, ποὺ θὰ τὸ δώσω σὲ μιὰ κυρία ποὺ εἶναι ἄρρωστη».* Ἐδῶ, σὰν βασικὸ κίνητρο τῆς μητέρας αὐτῆς ἐμφανίζεται ἡ εὐχαρίστηση καὶ ἡ ἱκανοποίηση ποὺ τῆς προκαλεῖ ἡ κατάσταση τῆς ἐγκυμοσύνης. Τὸ ἴδιο κίνητρο φαίνεται νὰ ἔχει καὶ ἡ Dominique στὴ Γαλλία ποὺ δηλώνει: *«Κατὰ βάθος θέλω νὰ μείνω ἔγκυος. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχω τὴν αἴσθηση ὅτι μοῦ ἔχουν ἐπιβάλει μιὰ δουλειὰ καὶ δὲν ξεχνῶ βέβαια ὅτι τὸ παιδὶ δὲν μοῦ ἀνήκει. Τὰ παιδιὰ μοῦ ἀρέσουν».*

Δὲν λείπει ὡστόσο καὶ τὸ κίνητρο τοῦ κέρδους. Στὴν Ἀμερικὴ σήμερα μιὰ τέτοια «ἀναπληρώτρια» ἢ «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα εἰσπράττει 10.000 δολλάρια, στὴ Γαλλία 50.000 φράγκα. *«Θὰ ἔκανα τὴν ἴδια δουλειά* -συμπληρώνει ἡ Dominique- *ἔστω κι ἂν δὲν μοῦ ἔδιναν δεκάρα. Εἶχα πόδο νὰ δώσω ἕνα παιδὶ σ' ἕνα στεῖρο ζευγάρι. Πῆρα 5.000 φράγκα στὴν ἀρχὴ τῆς ἐγκυμοσύνης μου, 5.000 στὸν πέμπτο μῆνα, 15.000 κατὰ τὸν τοκετὸ καὶ θὰ πάρω καὶ ἄλλες 25.000 σὲ τρεῖς μῆνες. Ἀλλὰ δέχθηκα αὐτὴ τὴ συμφωνία μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἀπαλλάξω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐνοχῆς τὸ ζευγάρι τῆς Mireille καὶ τοῦ ἄνδρα της»* (Βλ. περιοδικὸ *«Paris - Match»*, 5 Αὐγούστου 1985, σελ. 36). Ὁ δρ. Geller ἐξ ἄλλου ἐπρότεινε νὰ δίδεται τὸ ποσὸν τῶν 50.000 φράγκων ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀσφαλίσεις. Στὴν ἐρώτηση δημοσιογράφου ἐὰν

τὸ ποσὸν αὐτὸ εἶναι μεγάλο, ἀπήντησε: *«Ὄχι, τὰ ξευγάρια πωλοῦν καὶ τὸ πουκάμισό τους γιὰ ἕνα παιδί»* (*«La Croix»*, 25-26, Νοεμβρίου 1984). Ἡ τιμὴ βέβαια ποικίλει ἀνάλογα μὲ τά «προσόντα» τῆς «φέρουσας» μητέρας. Στὴ Φιλαδέλφεια π.χ. τῶν ΗΠΑ μιὰ τέτοια μητέρα διπλωματοῦχος Πανεπιστημίου καὶ μὲ ἔκδηλη ὀμορφιὰ ἐδήλωσε ὅτι εὕρισκε φυσικό, δεδομένων τῶν προσόντων της, νὰ πληρώνεται πιὸ ἀκριβὰ ἀπὸ ἄλλες γυναῖκες (Βλ. *«Καθημερινή»*, 27-1-1985).

Τὸ κίνητρο τοῦ κέρδους ἐνέπνευσεν ἀμέσως καὶ τοὺς ἐμπόρους τοῦ εἴδους. Στὴν Ἀμερικὴ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1985 εἶχαν ἐγκατασταθῆ 12 ἑταιρεῖες μὲ σκοπὸ τήν, ἔναντι ἀμοιβῆς, ἐξασφάλιση ἐπαφῆς μεταξὺ ἐνδιαφερομένων, ἀναλαμβάνοντας ἐπὶ πλέον νὰ λύσουν καὶ ὅλα τὰ νομικά, ἰατρικά, ψυχολογικὰ κ.λπ. προβλήματα μιᾶς τέτοιας συμφωνίας. Καὶ βέβαια ποτὲ δὲν λέγεται ὅτι τὰ 10.000 δολλάρια δίδονται στήν «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα γιὰ νὰ πουλήση τὸ παιδί της. Τῆς δίδονται γιὰ τὸ χρόνο ποὺ ἐσπατάλησε καὶ γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφερε. Στὴ Γαλλία ἐκτιμήθηκε ὅτι τὰ 50.000 φράγκα ἀντιστοιχοῦν πρὸς 4,62 φράγκα ὡριαίως, ἀμοιβὴ ποὺ ὑπολείπεται 7 φορὲς ἐκείνης ποὺ σήμερα εἰσπράττει ἀπὸ τὴν ἀσφάλισή της μιὰ νοικοκυρά (Βλ. *«La Croix»*, 25-26 Νοεμβρίου 1984).

Ὅσον δὲ ἀφορᾶ εἰς τὴν ποιότητα τῶν γυναικῶν αὐτῶν, μιὰ μελέτη τοῦ Φίλιπ Πάρκερ, ψυχιάτρου ἀπὸ τὸ Ντετρόϊτ ἀπέδειξε ὅτι ἀπὸ τὶς 225 ὑποψήφιες «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ποὺ ἐξετάσθησαν, οἱ περισσότερες εἶχαν ἀποβάλει μία τοὐλάχιστον φορὰ καὶ ἔβλεπαν στὸ νέο ρόλο τους ἕνα μέσον γιὰ νὰ ἐλαφρύνουν τὰ ἔντονα αἰσθήματα ἐνοχῆς ποὺ εἶχαν. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὸν Πάρκερ τρεῖς

εἶναι οἱ κύριοι λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους δέχονται οἱ γυναῖκες αὐτὲς τὸν ρόλο τῆς «φέρουσας»: τὸ χρῆμα, ἡ ἐπιθυμία «νὰ χαρίσουν ζωή» καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ μείνουν ἔγκυες γιὰ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ προκαλεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση. Αὐτὲς οἱ γυναῖκες ἔχουν συνήθως ἕνα ἐπίπεδο παιδείας χαμηλότερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν γονέων ποὺ θὰ υἱοθετήσουν τὸ παιδί («*Καθημερινή*», 27-1-1985).

Ἀπὸ ἰατρικῆς πλευρᾶς τὸ θέμα φαίνεται ἁπλό. Σύμφωνα μὲ τὴ γαλλικὴ Ἐθνικὴ Ὀργάνωση Τεχνητῆς Γονιμοποιήσεως δι' ὑποκαταστάσεως, γνωστὴ μὲ τὰ ἀρχικὰ ANIAS, ἡ διαδικασία ἀρχίζει μὲ τὴν καταβολὴ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ποσοῦ 5.000 φράγκων, καὶ δύο φωτογραφιῶν τοῦ ζεύγους ποὺ αἰτεῖται μετ' ἀντιγράφου στοιχείων ταυτότητος. Τὰ στοιχεῖα ὅλα ἀπαρτίζουν ἐμπιστευτικὸν φάκελλον ποὺ ἀναλύεται ἀπὸ ἰατροὺς καὶ ψυχιάτρους ξένους πρὸς τὴν ὀργάνωση. Ἐὰν ἡ Ἐπιτροπὴ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 8 μέλη ἀποφασίσει γιὰ τὴ σοβαρότητα τῆς περιπτώσεως, τότε ἡ ὑπόθεση παίρνει τὴ σειρά της. Θὰ χρειασθῆ ἀναμονὴ ἀπὸ 12 ἕως 26 μηνῶν ἕως ὅτου βρεθῆ ὑποψήφια «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ θὰ χρειασθῆ νὰ ὑποβληθῆ σὲ ἀνάλογες ἐξετάσεις ποὺ θὰ ἀποδείξουν τὴ γονιμότητά της. Τὶς ἐξετάσεις αὐτὲς καλύπτει οἰκονομικὰ ὁ ἀσφαλιστικὸς ὀργανισμός. Κατὰ τὸν δρ. Geller ἐξ ἄλλου μεγάλη σημασία δίδεται στὴ διαπίστωση τῆς σοβαρᾶς προθέσεως τῆς «φέρουσας» μητέρας νὰ φέρει σὲ πέρας τὴν ἀποστολὴ ποὺ θὰ ἀναλάβει. Ἐπίσης ζητεῖται καὶ ἡ συγκατάθεση τοῦ συζύγου της.

Περισσότερα προβλήματα παρουσιάζει ἡ νομικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος, καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχει πλήρης ἔλλειψη σχετικῆς νομοθετικῆς καλύψεως τῶν περιπτώσεων αὐτῶν. Προσπάθειες γιὰ νομιμοποίηση τῆς διαδικασίας ποὺ ἔγιναν δὲν ἐκαρποφόρησαν ἀκόμη καὶ ἔτσι ἡ ὅλη βαρύτητα ἐπικεντρώνεται στὴν ἰδιωτικὴ συμφωνία ποὺ συνάπτεται μεταξὺ τῶν αἰτούντων γονέων καὶ τῆς «φέρουσας» μητέρας. Ἀλλὰ εἶναι ἀμφίβολο ἂν οἱ συμβατικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ ἕνα τέτοιο συμφωνητικὸ μποροῦν νὰ καλύψουν ὅλες ἢ ἔστω τὶς περισσότερες πιθανὲς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ συμφωνία.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Τζούντυ Στίβερ μιᾶς γυναίκας ἀπὸ τὸ Μίσιγκαν, ποὺ δέχθηκε ἔναντι 10.000 δολλαρίων νὰ γίνει «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα μὲ τὸ σπέρμα τοῦ Ἀλεξάντερ Μάλαχωφ τὸ 1983, τοῦ ὁποίου ἡ γυναίκα ἦταν στεῖρα. Ἡ Στίβερ εἶχεν ὑπογράψει συμβόλαιο ὅτι θὰ παραδώσει τὸ παιδὶ εὐθὺς μετὰ τὴ γέννησή του στὸ ζεῦγος Μάλαχωφ. Ὅμως τὸ παιδὶ ποὺ γεννήθηκε ἦταν ἀνώμαλο καὶ ὁ Μάλαχωφ ἀρνήθηκε νὰ τὸ ἀναγνωρίσει σὰν δικό του. Τὰ τέστ αἵματος ποὺ ἔγιναν ἔδωσαν κατηγορηματικὲς ἀπαντήσεις στὸ ἐρώτημα ποῖος ἦταν ὁ πατέρας: ὁ Μάλαχωφ δὲν ἦταν ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ. Τὰ ἀποτελέσματα κοινοποιήθηκαν σὲ μιὰ ἐκπομπὴ τηλεοράσεως, τὸ γνωστὸ σώου τοῦ Φίλιπ Ντόναχιου, μὲ μεγάλη ἀκροαματικότητα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι ἡ Στίβερ κράτησε μὲν τὸ παιδί, ἀλλὰ ἐμήνυσε τοὺς Μάλαχωφ γιὰ προσβολὴ τῆς ἰδιωτικῆς της ζωῆς, ἐπειδὴ ἀπεδείχθη πὼς πατέρας τοῦ παιδιοῦ ἦταν ὁ νόμιμος σύζυγός της. Ἀλλὰ καὶ οἱ Μάλαχωφ ἐμήνυσαν ἀντίστοιχα τὴ

Στίβερ γιὰ διάρρηξη συμβολαίου. Μάλαχωφ ἐπίσης καὶ Στίβερ μαζὶ ἐμήνυσαν δικηγόρους καὶ ἰατροὺς ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴν ὅλη ὑπόθεση.

Ἡ περίπτωση εἶναι δηλωτικὴ τῶν προβλημάτων ποὺ δημιουργοῦνται χωρὶς καὶ νὰ καλύπτωνται νομικά. Καὶ δὲν εἶναι τὰ μόνα. Δὲν εἶναι π.χ. γνωστὸ ποῖος σὲ περίπτωση ρήξεως τοῦ συμβολαίου θὰ κρατήσει τὸ παιδί: ἡ καθ' ὑποκατάστασιν μητέρα, ποὺ ἐκ τῶν προτέρων ἔχει ἀρνηθῆ ὅτι θὰ κρατήσει τὸ παιδί, ἢ ὁ βιολογικὸς πατέρας; Καὶ εἶναι εὔκολο νὰ μαντέψει κανεὶς ὅτι προοδευτικὰ ἡ κατάσταση βαδίζει πρὸς τὴ γενετικὴ ἐπιλογή, μὲ ὅλες τὶς συνέπειές της γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς του.

Βαρύτητα δίδεται ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους καὶ στὴν ἐξασφάλιση τῆς ἀνωνυμίας, ποὺ κανένας νόμος σήμερα δὲν τὴν προβλέπει. Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴ διστακτικότητα πολλῶν ζευγαριῶν νὰ προχωρήσουν στὴ διαδικασία συνάψεως συμβολαίου. Οἱ ἀνάγκες ὅμως ἔχουν ἤδη ἐπιβάλει ἰδιωτικῶς μερικοὺς κανόνες ποὺ ἐπιδιώκεται νὰ τηρηθοῦν συμβατικά. Τοῦτο ὅμως δὲν καλύπτει τὴν ἀπαίτηση τῆς ἀνωνυμίας. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ περιεχόμενο τῶν συμβολαίων αὐτῶν, ποὺ ὡστόσο παραμένουν ἰδιωτικὰ συμφωνητικὰ ποὺ σχετικὰ εὔκολα παραβιάζονται. Στὰ συμβόλαια αὐτὰ προβλέπεται συνήθως ὅτι ἡ «φέρουσα» μητέρα παραιτεῖται παντὸς δικαιώματός της ἐπὶ τοῦ παιδιοῦ ποὺ θὰ γεννήσει, καὶ ὅτι ὁ βιολογικὸς πατέρας θὰ τὸ ἀναγνωρίσει, ἐνῶ ἡ στεῖρα σύζυγός του θὰ τὸ υἱοθετήσει. Μὲ τὴν φόρμουλα αὐτὴ θέλουν τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη νὰ ἐξασφαλισθοῦν συνάπτοντας μιὰ νομικὴ σχέση μεταξύ τους, ποὺ ὡστόσο δὲν παύει νὰ εἶναι εὔθραυστη.

Τὰ νομικὰ ὡστόσο προβλήματα δὲν ἐξαντλοῦνται μέχρις ἐδῶ. Τὸ ἀνεγνωρισμένο ἀπὸ τὸν πατέρα του νήπιο θὰ εἶναι εἰς θέσιν φυσικοῦ παιδιοῦ, ἐὰν τὸ ζεῦγος δέν εἶναι νόμιμα παντρεμένο. Ἂν εἶναι, τότε θὰ θεωρηθῆ μοιχογέννητο. Ἐπίσης τί θὰ συμβῆ ἐὰν ἡ «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα ἀρνηθῆ νὰ παραδώσει τὸ παιδὶ παραβιάζοντας ἔτσι τὴ συμφωνία; Ποιός νόμος θὰ τὴν ἐμποδίσει νὰ τὸ πράξει; Στὴ Γαλλία ἡ ANIAS ἐπρότεινε πρόσφατα στὸν ἁρμόδιο Ὑπουργὸ τὴν ψήφισι νόμου, μὲ τὰ ἑξῆς κύρια σημεῖα:

α. Νὰ ἀπαιτεῖται ἐξησφαλισμένη στειρότητα τῆς αἰτούσης μητέρας.

β. Ἐπίσης ἀποδεδειγμένη γονιμότητα τῆς «φέρουσας», καὶ ἡλικία της μεταξὺ 18 καὶ 35 ἐτῶν.

γ. Δεδομένη συγκατάθεσή της γιὰ τὴν υἱοθεσία τοῦ παιδιοῦ.

Κανένας λόγος δὲν γίνεται στὴν πρόταση γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἀνωνυμίας. Στὴ Γαλλία ἐξ ἄλλου οὔτε ἡ ANIAS, οὔτε τὸ Σωματεῖο τῶν «ἀντικαταστατριῶν» μητέρων ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Στὴν δὲ Σουηδία νόμος ποὺ ἐξασφάλιζε τὴν ἀνωνυμία στὶς περιπτώσεις τεχνητῆς γονιμοποιήσεως καταργήθηκε ἀπὸ 1ης Μαρτίου 1985 μὲ ἀποτέλεσμα ἀνάσχεση τῶν σχετικῶν διαδικασιῶν.

Πολυπλοκώτερα ὅμως καὶ ἐν πολλοῖς ἄλυτα παραμένουν τὰ πελώρια ἠθικὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ τὸ νέο φαινόμενο. Θὰ ἐπιχειρήσουμε, στὴ συνέχεια, ἁπλὴ ἀπαρίθμησή τους, γιατὶ πιστεύουμε ὅτι σὲ ὅλα τὰ θέματα, πολὺ ὅμως περισσότερο στὰ τῆς γενετικῆς τεχνολογίας ἡ

ἠθικὴ ὄψις τῶν πραγμάτων ἔχει -καὶ πρέπει νὰ ἔχει- καθοριστικὴ σημασία. Καὶ ἄλλοτε μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισημάνουμε τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ ἀσύδοτη διασπορὰ ἐπαναστατικῶν μεθόδων βιολογικῆς ἐπιλογῆς μὲ βάση τὸν γενετικὸ κώδικα καὶ τὴν ἀνάγκη καθορισμοῦ ἀπὸ τώρα ὡρισμένων ἠθικῶν κυρίως ἀρχῶν καὶ κανόνων ποὺ πρέπει νὰ διέπουν μιὰ τέτοια ἐξέλιξι, προκειμένου νὰ προληφθοῦν ἐκφυλιστικὰ φαινόμενα καὶ ἀναρχία ἀπὸ χρησιμοθηρικὰ κριτήρια ἢ καὶ ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτη ἐμπορικοποίηση τῶν μεθόδων αὐτῶν. Ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται ἁπλῶς περὶ τούτου. Τὸ βασικώτερο ἠθικὸ πρόβλημα ἐδῶ ἀνακύπτει ἀπὸ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γεγονὸς τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς συζυγικῆς ἀγάπης ποὺ εἶναι καταξιωμένη μέσα στὸν εὐλογημένο γάμο.

Διερωτᾶται κανεὶς ἐὰν τὸ παιδὶ καὶ ἡ «φέρουσα» μητέρα του μπορεῖ, ὑπὸ τὶς συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες συνάπτεται τὸ σχετικὸ συμβόλαιο, νὰ θεωροῦνται πιὰ ὑποκείμενα ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἢ μεταβάλλονται ἁπλῶς σὲ ἀντικείμενα ποὺ προσφέρουν ἱκανοποίηση, ἔστω κι αὐτὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ βίωση τῆς μέχρι τότε στερημένης μητρότητος. Ἡ «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα μισθώνεται ἔναντι ἀμοιβῆς καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσι νὰ ἐκτελέσει μιὰ ἐντολή. Στὴν Ἀμερική, ὅπως εἴδαμε, ἡ ἐντολὴ αὐτὴ πληρώνεται ἀκριβώτερα, ὅταν τό «ἀντικείμενο» ποὺ τὴν δέχεται εἶναι προσοντοῦχο. Μήπως, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὁ πόθος γιὰ ἀπόκτηση παιδιοῦ μὲ τέτοιο τρόπο, εἶναι αὐτὸς ποὺ μεταβάλλει τόσο τὸ παιδί-ἀντικείμενο, ὅσο καὶ τή «φέρουσα» μητέρα του σὲ μέσα ἱκανοποιήσεως ἑνὸς ἐγωιστικοῦ ναρκισσισμοῦ; Ἀντιλαμβάνομαι τὸ ἰσχυρὸ πρόβλημα

τῆς ἀτεκνίας ποὺ δυναστεύει πολλὰ ζευγάρια. Ἀλλὰ καὶ δὲν μπορῶ νὰ δεχθῶ τὸν ἐξαγιασμὸ κάθε μέσου χάριν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποκτήσεως παιδιοῦ, ὅταν πιστεύω ὅτι τὸ παιδὶ δὲν εἶναι μόνον δῶρο τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι καὶ ὁ φυσικὸς καρπὸς τῆς ἀγάπης τῶν συζύγων, ποὺ φέρει, μὲ τὸν συνδυασμὸ τῶν χρωμοσωμάτων τὰ χαρακτηριστικὰ κληρονομητὰ στοιχεῖα καὶ τῶν δύο γονέων του.

Καὶ ὕστερα, εἶναι ἄραγε παραδεκτὸ τό, ἂς τὸ ποῦμε, «ὄνειδος» τῆς ἀτεκνίας, μέχρι σημείου ποὺ νὰ ἀχρηστεύει οὐσιαστικὰ τὸ γάμο καὶ νὰ διαλύει τὴν οἰκογένεια; Εἶναι παραδεκτὸ μιὰ γυναίκα παντρεμένη νὰ αἰσθάνεται πὼς δὲν εἶναι τίποτε ἐπειδὴ δὲν ἔγινε καὶ δὲν μπορεῖ ἴσως νὰ γίνει ποτὲ μητέρα; Μιὰ τέτοια ἀντίληψη θὰ ἦταν ἀναιρετικὴ ἐκ βάθρων τῆς ὑποστάσεως τοῦ γάμου καὶ θὰ ὁδηγοῦσε σὲ συμπεράσματα ὀλισθηρά. Τοῦτο μόνον ἐδῶ τονίζουμε μὲ ἔμφαση: φοβούμεθα ὅτι κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθῆκες τὸ παιδὶ τὸ θέλει ἡ ἄτεκνη γυναίκα ὄχι τόσο γιατὶ τὸ θέλει ἡ ἴδια, ἀλλὰ γιὰ τὴν κάλυψη τῶν πιεστικῶν ἀναγκῶν τοῦ ζεύγους. Καὶ ναὶ μέν, ἐπαναλαμβάνω, κανεὶς δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπικρίνει ἕνα ζεῦγος ἐπειδὴ θέλει νὰ ἀποκτήσει ἕνα παιδί, ὅμως αὐτὴ ἡ ἐπιδίωξις δικαιώνεται ἄραγε ἔναντι οἱουδήποτε τιμήματος;

Φοβοῦμαι, ὅτι στὴν ὅλη ὑπόθεση κινεῖται πολὺ τὸ στοιχεῖο τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές: Ἡ γνήσια ἀγάπη *«οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς»* κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλο. Ἀλλ' ἐδῶ ὁ καθένας ἐπικαλεῖται τὴν ἀγάπη γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει οὐσιαστικὰ τὸν ἑαυτό του, τὸν ἐγωισμό του καὶ τὶς ἀνάγκες του. *«Θέλω, πληρώνω ὅσα μοῦ ζητηθοῦν, πρᾶγμα ποὺ μοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσω»* λέγει ἡ αἰτοῦσα στεῖρα γυ-

ναίκα. *«Θὰ δώσω* -βεβαιώνει ἡ «ὑποκαθιστῶσα»- *ἀλλὰ μὲ κλειστὰ τὰ μάτια, παρακαλῶ»* γιατὶ δὲν θέλει νὰ ἐκτεθῆ, οὔτε καὶ νὰ συνδεθῆ μὲ τὸ μωρό. Κι ὅμως ἡ κυοφορία καὶ ἡ γέννηση δὲν εἶναι οἰκονομικὴ ἐπιχείρησις, ἐξουδετερώνει σχεδὸν πάντοτε κάθε νομικὴ ἢ οἰκονομικὴ συμφωνία ποὺ θὰ ἤθελε, ὅπως ἐδῶ, νὰ διακόψει κάθε οὐσιαστικὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὴ μητέρα καὶ στὸ παιδί. Διερωτᾶται κανεὶς ἂν μιὰ τέτοια «φέρουσα» μητέρα θὰ μπορεῖ πάντοτε νὰ σηκώνει τὸ βάρος ἀπὸ τὴ στέρηση τοῦ παιδιοῦ της, ὅταν οἱ ἄλλοι, ποὺ τῆς τὸ ζητοῦν, δὲν μποροῦν νὰ σηκώσουν κι αὐτοὶ τὸ βάρος ἀπὸ τὴ στέρηση τῆς μητρότητος.

Ἡ ἐπίκληση τῶν λόγων φιλανθρώπου διαθέσεως ἔναντι ἀνθρώπων πασχόντων ἀπὸ τὴν στειρότητα ὅσο καὶ ἂν ἔχει συναισθηματικὴ σημασία δὲν εἶναι ἀρκετὴ νομίζω γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει οὐσιαστικὲς ἀντιρρήσεις μας ὡς πρὸς τὴ μέθοδο καθ' ἑαυτήν. Καμμιὰ γυναίκα δὲν μπορεῖ, ἀπὸ ἠθικὴ ἔποψι, νὰ κυοφορεῖ μὲ τὸ σπέρμα ξένου ἀνδρός, χωρὶς νὰ ὑπόκειται ταυτόχρονα καὶ σὲ συναισθηματικές, φυσιολογικὲς καὶ ἠθικὲς συνέπειες. Μπορεῖ αὐτὸ νὰ τὸ ἀνέχεται ἢ καὶ νὰ τὸ ἐπιβραβεύει ἡ σημερινὴ κοινωνία, ὅμως ἡ ἴδια ἡ φύσι ἐξεγείρεται, πέρα ἀπὸ τὴν ἀγρυπνοῦσα συνείδηση. Ποιός π.χ. θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ πείσει μιά «ὑποκαθιστῶσα» μητέρα ὅτι ἔχει μὲ τὸ παιδί της ἁπλῶς ἐξωτερικὴ σχέσι, ὅταν εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ παιδὶ αὐτὸ φέρει μέσα του ἐγγενῆ στοιχεῖα τῆς μητέρας του; Ποιά γυναίκα μπορεῖ νὰ πῆ: *«αὐτὸ τὸ παιδὶ ποὺ γέννησα, δὲν εἶναι δικό μου»;* Πῶς θὰ τὸ πῆ αὐτό; Καὶ ἀκόμη ποιά θὰ εἶναι ἀργότερα ἡ συμπεριφορὰ μιᾶς «φέρουσας» μητέρας ποὺ δέχθηκε νὰ παραδώσει τὸ παιδί της στὰ χέρια μιᾶς ἄλλης, ποὺ ἴσως νὰ τὸ ὀνειρευ-

όταν διαφορετικό; Ὁ ἄνδρας τῆς κυρίας αὐτῆς θὰ μπορεῖ νὰ πῆ: *«αὐτὸ τὸ παιδὶ εἶναι δικό μου»*. Αὐτὴ ὅμως; Δὲν κινδυνεύει ἄραγε νὰ κυριευθῆ ἀπὸ ζήλεια ἀπέναντι στὴ βιολογικὴ μητέρα τοῦ παιδιοῦ; Καὶ ὁ σύζυγος πῶς θὰ ἀντιμετωπίζει τὴν κατάσταση νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ φυσικὸς πατέρας, δίπλα σὲ μιά «συμβολαιογραφική» μητέρα;

Τέλος, ποιός μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει ἀπὸ τώρα τὰ προβλήματα τοῦ ἴδιου τοῦ παιδιοῦ, ποὺ κάποτε θὰ μάθει τὴν ἀλήθεια γύρω ἀπὸ τὴν προέλευσή του; Βέβαια ἡ ἰατρικὴ πρόοδος ἴσως δώσει κάποια ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτά, ὅμως ἂς μή ξεχνᾶμε ὅτι κάθε ἰατρικὴ πρόοδος δὲν εἶναι ταυτόχρονα καὶ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου.

Νομίζω, ὅτι ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν ἔχουν τοὐλάχιστον διαφανῆ οἱ δυσκολίες νομικές, ψυχολογικὲς καὶ κυρίως ἠθικὲς ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου ποὺ ἐξετάζουμε. Στιλπνὴ καὶ ἀνθρώπινη ἐξωτερικὰ ἡ ἐπιφάνειά της, ἀλλὰ στὸ βάθος συνωθοῦνται τόσο ἀπειλητικὰ τὰ προβλήματα, ὥστε νὰ σκέπτεται κανεὶς ἂν τελικὰ λύνοντας ὅπως-ὅπως ἕνα πρόβλημα, δὲν δημιουργεῖ μιὰ δέσμη ἄλλων. Ἡ φύσις ἐκδικεῖται τήν «ὕβριν» ποὺ ἐπιχειρεῖται ἐναντίον τῶν ἀγράφων νόμων της, ποὺ συνιστοῦν τὸ φυσικόν δίκαιον. Ἡ γέννησι ἑνὸς παιδιοῦ, δὲν εἶναι, τελικά, ὑπόθεσι κάποιου κομπιοῦτερ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικὰ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα σὰν στόχος ἐπιτευκτός, μὲ παράλληλη ἀδιαφορία ἢ ἐπευλόγηση μεθόδων ποὺ εἶναι ἠθικὰ προσβεβλημένες καὶ ἀπειλοῦν νὰ ἀνατρέψουν τὴ φυσικὴ τάξι τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς. Καὶ πρέπει ἐγκαίρως νὰ

τεθῆ φραγμὸς στὶς ὁποιεσδήποτε ἀξιώσεις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀπαιτεῖ συνήθως, χάριν τοῦ ἐγωισμοῦ του, καὶ αὐτὴ τὴν παραβίασι τῆς φυσικῆς τάξεως καὶ πορείας τοῦ ἀνθρώπου. Μιλᾶμε πολὺ στὴν ἐποχή μας γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ἡ κατάχρηση καὶ στὰ δύο εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ μᾶς ὁδηγήσει σὲ μιὰ τυραννία καὶ σὲ μιὰ ὑποβάθμισι τῆς ζωῆς μας συνταρακτικὴ καὶ συντριπτική. Ἂς βοηθήσουμε ὅσοι καὶ ὅπως μποροῦμε γιὰ νὰ μὴ ἐκτροχιασθῆ ὁ ἄνθρωπος καὶ γιὰ νὰ μάθη νὰ ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματά του μὲ περισσότερη πίστι στὸν κυβερνήτη τῆς ζωῆς του καὶ λιγώτερη στὶς ἀνθρώπινες ἐπινοήσεις του, ποὺ δὲν ἀποβλέπουν πάντα πρὸς τὸ συμφέρον του.

Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας*

Ἔχω ἀπόψε τὴ μεγάλη τιμὴ καὶ χαρὰ νὰ σᾶς ὑποδέχομαι καὶ πάλιν στὸν ἴδιο αὐτὸ χῶρο, ποὺ προσφέρεται κάθε χρόνο αὐτὴ τὴν ἡμέρα γιὰ τὴν ἐτήσια συνάντησή μας, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀνταλλάσσουμε ἀπόψεις ἐπὶ θεμάτων πού, κατὰ κανόνα, συνδέονται μὲ τὴν λεγόμενη βιο-ηθικὴ καὶ νὰ συμπνευματιζόμαστε, πρᾶγμα ποὺ ἰδιαίτερα ἀναγκαῖο ἔχει γίνει σήμερα. Θὰ τὸ ἔχετε, νομίζω, ἀντιληφθῆ, ὅτι ἡ τοπική μας Ἐκκλησία προσφέροντάς σας αὐτὴ τὴν εὐκαιρία, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Λουκᾶ, ἀποστόλου καὶ ἰατροῦ, ἐπι-

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1986, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

διώκει καὶ ἐπιζητεῖ μιὰν ἀμοιβαία προσπέλαση στὸν χῶρο τῆς ἰατρικῆς ἠθικῆς, πού, ἰδιαίτερα μετὰ τὸν β΄ παγκόσμιο πόλεμο, ἔχει γίνει ἀντικείμενο πολύπλευρης ἔρευνας, λόγω τῶν ποικίλων προβλημάτων ποὺ ἐγέννησε καὶ γεννᾶ καθημερινῶς ἡ ἁλματώδης ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ διασπορὰ νέων ἐπαναστατικῶν ἰατρικῶν μεθόδων ποὺ θέτουν σὲ κίνδυνο τὴν ἠθικὴ ἀκεραιότητα τοῦ ἰατροῦ καὶ τοῦ ἀρρώστου, ἂν δὲν τιθασσευθοῦν καὶ δὲν ὑποταχθοῦν σὲ ἠθικοὺς κανόνες ποὺ διέπουν κάθε πολιτισμένη κοινωνία.

Πράγματι σήμερα ὄχι μόνον ἡ Ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ παγκόσμιοι ἰατρικοὶ ὀργανισμοὶ ὅπως εἶναι π.χ. ἡ World Medical Association (W.M.A.), ἡ Assemblée Médicale Mondiale (A.M.M.) κ.ἄ. ἀσχολοῦνται ὁλονὲν καὶ περισσότερο μὲ θέματα ἰατρικῆς ἠθικῆς δεοντολογίας σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ θέσουν ὡρισμένους κανόνες συμπεριφορᾶς, ποὺ ἡ παραβίασή τους θὰ ἔβαζε σὲ κίνδυνο τὴν ὑπόθεση τῆς ἐπιστημονικῆς ὀντότητος τῶν ἰατρῶν καὶ θὰ ἀνέτρεπε καὶ τὴν θεμελιώδη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος, ποὺ εἶναι ἡ προστασία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία πλουτίζεται καθημερινὰ ἀπὸ διακηρύξεις, ἀποφάσεις, μελέτες, ἄρθρα, συζητήσεις, ἔρευνες, μονογραφίες καὶ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται σὲ φλέγοντα προβλήματα τῆς ἰατρικῆς ἠθικῆς, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο, ἡ ἄμβλωση, τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου μπροστὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας, ἡ ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση, οἱ πειραματισμοὶ πάνω στὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο, τὸ δικαίωμα τῶν ἰατρῶν στὴν ἀπεργία, κ.λπ. πρᾶγμα ποὺ σημαίνει, ὅτι τὰ ζητήματα αὐτὰ ἔχουν πελώριες διαστάσεις ποὺ ἀξιώνουν μιὰ σοβαρὴ καὶ ὑπεύθυνη ἀντιμετώπιση σὲ παγκόσμια κλίμακα.

Ὁ αἰῶνας μας ἔζησε τὶς φρικτὲς ἐμπειρίες τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ποὺ ἔφεραν στὸ ἔσχατο ὅριο κατάπτωσης καὶ ἀντοχῆς τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ ἀπέδειξαν τὴ σκληρότητα καὶ βαναυσότητα τῶν μέσων μαζικῆς καταστροφῆς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἐπενόησε γιὰ νὰ ἐξοντώσει τὸν συνάνθρωπό του. Σήμερα δὲ ποὺ ὁ αἰῶνας αὐτὸς ἑτοιμάζεται νὰ ὁλοκληρώσει τὴ χρονικὴ διάρκειά του, παραχωρῶντας τὴ θέση του στὴν αὐγὴ τῆς 3ης χιλιετίας, τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀντὶ νὰ μειωθοῦν ἀντίθετα ἔχουν ἐπικινδύνως ὀξυνθῆ καὶ πολλαπλασιασθῆ, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα πάσχει σοβαρὰ στὸ ἠθικὸ πεδίο καὶ ἐνῶ προοδεύει στὶς ἐπιστημονικὲς κατακτήσεις καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, ἀντίθετα ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς ταλαιπωρεῖται καὶ ὁ ἄνθρωπος ταλανίζεται ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῆς συνεχῶς σπανίζουσας ἀνθρωπιᾶς.

Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπέλεξα καὶ ἐφέτος[1] τὸ θέμα μου ἀπὸ τὸ πακέτο τῆς βιο-ηθικῆς, ἀποφασίζοντας νὰ σᾶς ὁμιλήσω γιὰ τὴν εὐθανασία. Ἐπειδὴ ὅμως μὲ τὸ θέμα αὐτὸ σᾶς εἶχα ἀπασχολήσει καὶ κατὰ

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985).

τὴν συνάντησή μας τοῦ ἔτους 1977, ἀπόψε θὰ περιοριστῶ στὴν ἐπισήμανση ὡρισμένων νεωτέρων πτυχῶν καὶ ὄψεων ἢ καὶ ἀντιμετωπίσεων τοῦ θέματος αὐτοῦ, ποὺ ἔχουν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφανῆ, καθὼς τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῆ ἀμείωτη τὴν ἐπικαιρότητά του καὶ νὰ ἀπασχολῆ ἐπιστήμονες καὶ κυβερνήσεις καὶ ὀργανισμοὺς ποὺ ἀναζητοῦν μιὰ σωστή, κατὰ τὸ δυνατόν, λύση του. Καὶ ἡ Ἐκκλησία βέβαια ἔχει νὰ προσφέρει τὸν ἰδικόν της ὀβολόν, μιὰ καὶ τὸ ζήτημα τῆς εὐθανασίας ἔχει σοβαρὲς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς διαστάσεις, καὶ νὰ λαλήσει τὸν ἰδικόν της λόγον, ποὺ θέλει πάντοτε νὰ εἶναι ἀπήχημα τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀλήθειας, ὑπογραμμίζοντας τὴν ἠθικὴ διάσταση τοῦ προβλήματος καὶ ἀρνούμενη νὰ παραδεχθῆ ὅτι τὸ θέμα ἐξαρτᾶται τελικὰ εἴτε μόνο ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο πάσχοντα ἀσθενῆ, εἴτε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ συγκεκριμένου ἰατροῦ, ποὺ μέλλει νὰ λειτουργήσει σὰν κριτήριο γιὰ τὴ λήψη τῆς ἀπόφασης θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς μπροστὰ στὴν εὐθανασία ἐνεργητικὴ ἢ παθητική, ἀφαιρῶντας τὴ ζωὴ ἀπὸ τὸν ἄρρωστο καὶ προδίδοντας ἔτσι τὴ σχέση ἐμπιστοσύνης ποὺ τὸν συνδέει μὲ αὐτόν.

1. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔχει δεόντως τονισθῆ καὶ ὑπογραμμισθῆ τὸ καθῆκον τοῦ ἰατροῦ νὰ προστατεύη τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ ἀντίθετου δικαιώματος νὰ τὴν ἀφαιρεῖ. Ὁ Διεθνὴς Κῶδιξ Ἰατρικῆς Ἠθικῆς ποὺ ἐψηφίσθη τὸ 1949 καὶ ἐτροποποιήθη τὸ 1968 καὶ τὸ 1983 ἀπὸ τὶς Γεν. Συνελεύσεις τῆς W.M.A. προβλέπει ἐπὶ λέξει ὅτι: *«ὁ ἰατρὸς ὀφείλει πάντοτε νὰ ἔχει κατὰ νοῦν τὴν φροντί-*

δα νὰ διατηρῆ τὴν ἀνθρώπινη ζωή» (The World Medical Association: «*Handbook of Declarations*», σ. 32).

Ἄλλες διακηρύξεις, ὅπως ἐκείνη τῆς WMA στὸ Ἑλσίνκι τοῦ 1964, ποὺ συνεπληρώθη τὸ 1975 καὶ τὸ 1983 προβλέπει ὅτι ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγὴ τοῦ ἀσθενοῦς πρέπει νὰ βασίζεται ἐπὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ ἐρευνῶν ποὺ ἔχουν προηγηθῆ στὸ ἐργαστήριο καὶ ἐπὶ ζώων, προκειμένου νὰ μὴ τεθῆ σὲ κίνδυνο ἡ ζωή του, οὔτε νὰ χρησιμοποιηθῆ σὰν πειραματόζωο.

Καὶ ἡ Διακήρυξη τοῦ Ὄσλο, περὶ τῆς θεραπευτικῆς ἀμβλώσεως τοῦ ἔτους 1970 καὶ τοῦ 1983 ἀρχίζει μὲ τὴν κατάφαση στὸ σεβασμὸ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: «*Ἡ πρώτη ἠθικὴ ἀρχὴ ποὺ τίθεται ἐνώπιον τοῦ ἰατροῦ εἶναι ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχήν της*» (WMA: «*Handbook of Declarations*», σ. 45).

Καὶ ἡ ἀπόφαση τοῦ 1981 ποὺ ἐλήφθη στὴ Λισσαβῶνα, ἀπαγορεύει στοὺς ἰατροὺς νὰ συμμετέχουν στὴ διαδικασία θανατικῆς ἐκτέλεσης καταδίκων, σὰν ἀντίθετης πρὸς τὴν ἰατρικὴ ἠθική. Διευκρινίζεται ὅμως ὅτι ἡ βεβαίωση τοῦ θανάτου δὲν συνιστᾶ παραβίαση αὐτῆς τῆς ἀρχῆς.

Τέλος ἡ Διακήρυξη τῆς Βενετίας τοῦ 1983 περὶ τῆς τελικῆς φάσεως τῆς ἀσθενείας, περιλαμβάνει καὶ τὰ ἑξῆς κεφαλαιώδη: «*1) Ὁ ἰατρὸς ἔχει ὡς ἀποστολὴν νὰ θεραπεύει καί, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, νὰ ἀνακουφίζει τοὺς πόνους, ἔχοντας πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ συμφέρον τοῦ ἀσθενοῦς. 2) Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ δὲν ἐπιδέχεται ἐξαίρεσιν οὔτε εἰς περίπτωσιν ἀνιάτου ἀσθενείας ἢ ἐπιδεινώσεως τῆς καταστάσεως*».

...Ἐν τούτοις, πληθύνονται κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ πιέσεις ποὺ ἀσκοῦνται ἀπὸ συγκεκριμένες ὁμάδες ἐνδιαφερο-

μένων πρὸς τὶς κυβερνήσεις καὶ πρὸς τὴν κοινὴ γνώμη προκειμένου νὰ ἀλλάξει ἡ νοοτροπία τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἀναγνωρισθῆ καὶ νομοθετικὰ τὸ δικαίωμα στὸ θάνατο, ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχει ἀνεγνωρισμένο τὸ δικαίωμα στὴ ζωή. Στὴ Γαλλία π.χ. ἔχει συσταθῆ ἡ ADMD δηλ. ἡ Association pour le droit de monrir dans la dignité, ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὴ νομιμοποίηση τῆς εὐθανασίας, στὶς περιπτώσεις τοὐλάχιστον ἐκεῖνες ποὺ αὐτὴ ζητεῖται εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀσθενῆ, εἴτε ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, ὅταν ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσει τὴ βούλησή του. Ἡ ἴδια ὀργάνωση ἐπίσης ἐπιδιώκει τὴν ἀναγνώριση ὡς νομίμου τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοκτονίας μὲ τὴ βοήθεια τρίτου, ἐνῶ πολλοὶ ὁδηγοὶ αὐτοκτονίας κυκλοφοροῦν ἐλεύθεροι στὸ ἐμπόριο, δίδοντας συμβουλὲς γιὰ ἕνα ἀνώδυνο καὶ ἀποτελεσματικὸ τερματισμὸ τῆς ζωῆς.

Ὁ πειρασμὸς τοῦ λεγόμενου «γλυκοῦ θανάτου» κατακτᾶ συνεχῶς ἔδαφος. Κατὰ τὸν παρισινό *«Figaro»* 8 ἰατροὶ στοὺς 10 τάσσονται ὑπὲρ τῆς εὐθανασίας (*«Figaro»,* 19-9-1984). Ἔρευνα δὲ ποὺ διεξήγαγε τὸ ἰατρικὸ περιοδικό *«Tonus»* ἀπέδειξε πὼς ἀπὸ τοὺς ἐρωτηθέντες ἰατροὺς ἂν εἶχαν προσωπικὰ ἀντιμετωπίσει περίπτωση εὐθανασίας 29% ἀπήντησαν θετικὰ καὶ 70% ἀρνητικά. Στὸ ἐρώτημα ὅμως τί θὰ ἐπέλεγον, ἂν εὑρίσκοντο ἐνώπιον ἀσθενοῦς καταδικασμένου 5% ἀπήντησαν πὼς θὰ κατέφευγον σὲ θεραπευτικὴ ἀγωγή, 66% ὅτι θὰ ἐνεργοῦσαν παθητικὴ εὐθανασία καὶ 24% ἐνεργητικὴ εὐθανασία.

Στὸ Διεθνὲς Συνέδριο τῆς Νικαίας ποὺ συνῆλθε τὸ 1984 μὲ θέμα: *«τὸ δικαίωμα νὰ πεθάνεις μὲ ἀξιοπρέπεια»* ἀποκαλύφθηκε ὅτι ἀνέρχονται σὲ 500.000 σὲ ὅλο τὸν κόσμο τὰ μέλη τῆς ὀργανώσεως ποὺ ἐπιδιώκει τὴν εὐθανασία, ποὺ

εἶναι σύμφωνα τοὐλάχιστον σὲ ἕνα σημεῖο: στὸ ὅτι πρέπει νὰ γίνεται σεβαστὴ ἡ θέληση οἱουδήποτε ἀνθρώπου ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ πεθάνει ἀξιοπρεπῶς, ἀρκεῖ ἡ διατύπωσή της νὰ γίνεται ὅταν τὸ ἄτομο βρίσκεται σὲ καλὴ φυσικὴ καὶ ψυχολογικὴ κατάσταση. Μεγάλο ἐξ ἄλλου θόρυβο ἐπροξένησε πρὸ καιροῦ ἡ δίκη ἑνὸς γερμανοῦ ἰατροῦ, τοῦ Julius Hackethal ἀπὸ τὸ Μόναχο, ποὺ κατηγορεῖτο ὅτι ἐφήρμοσε τὴν ἐνεργητικὴ εὐθανασία στὶς 18-4-1984 ἐπὶ μιᾶς καρκινοπαθοῦς ἀσθενοῦς του, ἡλικίας 69 ἐτῶν. Τῆς ἔκανε ἔνεσιν κυανίου, καὶ εἶχε προηγουμένως μιὰ συγκλονιστικὴ συζήτηση μαζί της ποὺ μαγνητοφωνήθηκε. Λίγο πρὶν ξεψυχήσει ἡ ἄτυχη κυρία ἐπρόλαβε νὰ εὐχαριστήσει τὸν ἰατρό της.

Ἡ περίπτωση αὐτὴ συγκίνησε τὸν κόσμο ἰδίως ὅταν τό «ντουκουμέντο» αὐτὸ μετεδόθη ἀπὸ τὴν τηλεόραση καὶ ἐγέννησε σειρὰν συζητήσεων (Βλ. *«La Croix»*, 4-1-1986), ἀκολουθήθηκε δὲ ἀπὸ ἕνα μανιφέστο 5 γάλλων ἰατρῶν μὲ τὸ ὁποῖο διεδήλωναν τὴν ἀπόφασή τους νὰ ἐξασφαλίσουν στοὺς ἀσθενεῖς των τὸν λιγώτερο κακὸ θάνατο. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας συνεχῶς ὀξύνεται, ἐνῶ ἤδη ὡρισμένες χῶρες ὅπως π.χ. ἡ Ὁλλανδία καὶ ἡ Φινλανδία ἔχουν προχωρήσει στὴ νομιμοποίησή της ὑπὸ ὡρισμένες προϋποθέσεις (*«Τὰ Νέα»*, 27-4-1982).

2. Ἡ ἐνδελεχὴς ὅμως ἐξέταση τοῦ προβλήματος φέρει στὴν ἐπιφάνεια καὶ νέες ἀποκαλυπτικὲς πτυχές του, ποὺ δυσχεραίνουν περισσότερο τὴν ἐξεύρεση λύσεως γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς εὐθανασίας. Καὶ κατ' ἀρχὴν τίθεται ἐκ νέου τὸ ζήτημα τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου εὐθανασία. Μέχρι τώρα ἡ εὐθανασία περιελάμβανε τὴν δυνατότητα προσφορᾶς στὸν καταδικασμένο ἄρρωστο, ποὺ σφαδάζει

ἀπὸ τοὺς πόνους καὶ ἐπίκειται τὸ τέλος του, ἑνὸς ἀνωδύνου θανάτου, εἴτε διὰ θετικῆς πράξεως (ἐνεργητικὴ εὐθανασία) εἴτε διὰ παραλείψεως (παθητικὴ εὐθανασία). Σήμερα ὅμως τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσον ἁπλά, διότι ὅλοι ὁμιλοῦν περὶ εὐθανασίας ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦν ὅλοι τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Εἶναι π.χ. εὐθανασία ὅταν χορηγεῖ κανεὶς στὸν ἄρρωστο μεγάλη ποσότητα ἡρεμιστικῶν ἢ κοκταίηλ ναρκωτικῶν ποὺ ἐπιταχύνουν τὸν θάνατο; Ἰατροὶ ἀποφαίνονται ὅτι δὲν ὑπάρχει σαφὲς ὅριο μεταξὺ τῆς ἀνακούφισης τοῦ ἀρρώστου ἀπὸ τοὺς πόνους τοῦ ἐπερχόμενου τέρματος καὶ τῆς περιέλευσής του σὲ κωματώδη κατάσταση. Ἤδη ἡ τελειοποίηση τῆς χρήσεως τῆς μορφίνης ἐπιτρέπει ἐνίοτε τὴν ἀνακούφιση τοῦ ἀρρώστου χωρὶς νὰ τὸν ὁδηγεῖ στὴν ἀπώλεια τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ περιβάλλον.

Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν παραμένει ἀναπάντητο, τί εἶναι εὐθανασία. Γιὰ ὡρισμένους εὐθανασία εἶναι ἡ αὐτοκτονία τῶν Στωικῶν, γιὰ ἄλλους ἡ ἐξόντωση χιλιάδων ἀνθρώπων ἀρρώστων ποὺ ἐπεχείρησε ὁ ναζισμὸς ἢ ἡ ἐπιτάχυνση τοῦ θανάτου σὲ περιπτώσεις ἀνυπόφορου πόνου ἢ ἐπὶ ἀσθενῶν ποὺ εἶναι κλινικὰ νεκροί. Ὅλοι ὁμιλοῦν γιὰ εὐθανασία ἐκκινοῦντες ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸ θάνατο καὶ φθάνοντες μέχρι καὶ αὐτὴ τὴν αὐτοκτονία.

Τὸ μανιφέστο τῶν 5 γάλλων ἰατρῶν, ποὺ ἐμνημονεύσαμε προηγουμένως, κάνει λόγο γιὰ τὸ ὅτι τὸ αἴτημα ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ ὑποφέρει δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθῇ ἀπὸ τὸν ἰατρὸ καὶ ὅτι τὸ νὰ σέβεσαι τὴ ζωὴ τοῦ ἄλλου σημαίνει ἐπίσης νὰ σέβεσαι καὶ τὶς συνθῆκες τοῦ θανάτου του. Ὅμως μιὰ τέτοια ἀντίληψη εἶναι δυνατὸν στὴν πράξη νὰ ὁδηγήσει σὲ μιὰ ποικιλία λύσεων ποὺ κυμαίνονται ἀπὸ τὴν ἀπότομη

διακοπὴ τοῦ νήματος τῆς ζωῆς ἑνὸς ἑτοιμοθανάτου ποὺ ὑποφέρει, μέχρι ὅλη τὴ γκάμμα τῶν θεραπευτικῶν μεθόδων ποὺ ἀνακουφίζουν μὲν τὸν πόνο ἐπιταχύνουν ὅμως τὸ θάνατο. Ὑπάρχει λοιπὸν εὐθανασία καὶ εἶναι ὑπαρκτὸ τὸ δίλημμα: εὐθανασία ἢ ἐπιθανάτια ἀγωνία; Σήμερα μάλιστα ποὺ ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἐπιτρέπει τὴν ἀνακούφιση τοῦ ἀσθενοῦς χωρὶς αὐτὸς νὰ περιέρχεται σὲ κατάσταση ἀπώλειας τῆς συνείδησης, τὰ πράγματα δὲν εἶναι καὶ τόσον ἁπλὰ ὅσον ἀφορᾶ στὴν εὐθανασία.

Οἱ ἀγγλικὲς ἐφαρμογὲς ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ εἶναι σημαντικές. Ἕνας ἄγγλος ἰατρὸς ὁ καθηγ. Richard Lamerton μιλῶντας σχετικὰ ὑπεστήριξεν ὅτι *«οἱ ἑτοιμοθάνατοι ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ περιποίηση, φροντίδα, προσοχὴ καὶ ἀγάπη. Θέλουν νὰ πεθάνουν ἐν εἰρήνῃ καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια, στὴν ὥρα τους. Ἂν ἐπιταχύνουμε τὸ θάνατό τους, τοὺς δολοφονοῦμε. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἂν μᾶς ἔχουν δώσει ἢ ὄχι τὴ συγκατάθεσή τους. Ἐμεῖς ὀφείλουμε νὰ τοὺς περιποιηθοῦμε ἔτσι, ὥστε νὰ μὴ φθάνουν στὸ σημεῖο νὰ ἐκλιπαροῦν τὴν εὐθανασία. Ἂν ἕνας ἄρρωστος ζητεῖ τὸ θάνατο, αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν τὸν περιποιοῦνται ὅσον πρέπει»* (*«La Croix»*, 21-9-1984).

Ὅμως μιὰ τέτοια τοποθέτηση προϋποθέτει ὑγιῆ ἀντίληψη περὶ θανάτου. Τί εἶναι ὁ θάνατος; Εἶναι ἕνα φυσιολογικὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς, ποὺ πρέπει νὰ μάθουμε νὰ τὸ ἀντικρύζουμε ρεαλιστικὰ ἢ εἶναι μιὰ κατάρα, ποὺ πρέπει καὶ τὴ σκέψη της ἀκόμη νὰ ἀποφεύγουμε; Ἡ σημερινὴ κοινωνία κρύβει τὸ θάνατο σὰν νὰ εἶναι μιὰ ντροπὴ καὶ ἢ τὸν ἐξωραΐζει ἢ τὸν ἀγνοεῖ. Τὰ δὲ νοσοκομεῖα εἶναι ἐντελῶς ἀπαράσκευα καὶ ἀνίκανα νὰ ἀσχοληθοῦν σωστὰ μ' αὐτοὺς ποὺ πεθαίνουν. Κι-

νητοποιούμεθα γιὰ νὰ καταπολεμήσουμε τὸ θάνατο, ἀλλ' ὅταν αὐτὸς φθάνει, τοῦ γυρίζουμε τὶς πλάτες σὰν νὰ ἐκφράζει τὴν ἀποτυχία τῆς ἰατρικῆς, τὴν ἧττα τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπανερχόμενος ἐπὶ τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου εὐθανασία θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ὅτι σήμερα ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι σ' αὐτὴν πρέπει νὰ ὑπάγονται ὄχι μόνον οἱ ἑτοιμοθάνατοι ἄρρωστοι, ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ πόνους, ἀλλὰ καὶ οἱ γέροντες, καὶ οἱ ἀνάπηροι, καὶ οἱ ἀνιάτως πάσχοντες καὶ τὰ διανοητικῶς πάσχοντα πρόσωπα, τὰ ἄτομα δηλ. ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ διατήρηση στὴ ζωὴ ἔχει μεγάλο κοινωνικό, οἰκογενειακὸ καὶ οἰκονομικὸ κόστος. Πρόκειται δηλ. γιὰ ἀπροκάλυπτη ἐφαρμογὴ τῆς ναζιστικῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς ἐπιλογῆς, γιὰ ἕναν καινούργιο Καιάδα, ποὺ ἀπαλλάσσει τὴν κοινωνία ἀπὸ ἀνεπιθύμητες παρουσίες ἀνθρώπων.

Εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδήλου καὶ ἀποτρόπαιου ἀπανθρωπισμοῦ, ἀλλ' ἐκεῖ ὁδηγούμεθα ὅταν ἐν ὀνόματι ἀμφιλεγομένων δῆθεν δικαιωμάτων ἀπωθοῦμεν τὶς ἠθικὲς ἀρχὲς στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς γιὰ νὰ ἀσπασθοῦμε ἄλλες ποὺ ἐκφράζουν ἐγωιστικὰ καὶ ἀτομιστικὰ καὶ ἀντικοινωνικὰ αἰσθήματα. Προέχει ἑπομένως νὰ συγκεκριμενοποιηθῆ τὸ περιεχόμενο τῆς λέξεως εὐθανασία, ὥστε νὰ γνωρίζομε περὶ τίνος πρόκειται. Ἡ παρατηρούμενη ἐλαστικότητα καὶ ὁ συνεχῶς διευρυνόμενος ἐννοιολογικός της προσδιορισμὸς εἶναι ἀρνητικὰ στοιχεῖα, διότι προδίδουν τὴν διολίσθησή της σὲ ἐπικίνδυνες πρακτικές.

3. Τὸ μεγάλο ἐν συνεχείᾳ πρόβλημα εἶναι ἂν ὁ ἰατρὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δώσει τὴν εὐθανασία στηριζόμενος στὴν συνείδησή του. Φθάνει ὅμως μόνο αὐτὴ γιὰ νὰ δώσει τὴ λύση; Ἡ συνάντηση τοῦ ἰατροῦ μὲ τὸ θάνατο εἶναι μιὰ τραγικὴ ἐμπειρία. Ὁ «ἰατρικὸς θάνατος» δηλ. στὰ χέρια τοῦ ἰατροῦ, εἶναι ἀδυσώπητος, παρὰ τὸ ὅτι ἀκολουθεῖ συνήθως μιὰ ἀπεγνωσμένη προσπάθειά του γιὰ νὰ σώσει τὴ ζωὴ τοῦ ἀρρώστου. *«Ἂς συλλογισθῆ ὅμως κανεὶς τὸ τί θὰ αἰσθανθῆ ὁ γιατρὸς ποὺ τόσο πασχίζει νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπο, ὅταν ἀντίθετα τοῦ ζητηθῆ νὰ τὸν θανατώσει… Σὰν νὰ ἀνήκει σὲ ἄλλο κόσμο αἰσθάνεται ὁ γιατρὸς ἐμπρὸς σ' αὐτὲς τὶς ἀπαιτήσεις… Οὔτε ὁ ἄρρωστος, οὔτε τὸ περιβάλλον του ἔχουν τὸ ἠθικὸ δικαίωμα νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸ γιατρὸ τὴ θανάτωση τοῦ ἀρρώστου. Ὁ οἶκτος καὶ ἡ συμπόνοια εἶναι βέβαια δικαιολογημένοι, ἀλλὰ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ παρασύρει τὸ γιατρὸ στὴ θανάτωση τοῦ ἀρρώστου…»* (Ν. Λούρου: *«Ἡ συνάντηση τοῦ γιατροῦ μὲ τὸ θάνατο»*, *στήν «Καθημερινή»*, 3-4 Μαρτίου 1985). Καὶ ὁ καθηγητὸς Γ. Δαΐκος σὲ συζήτηση στρογγύλης τραπέζης ἐδήλωσε: *«Καλὲς βέβαια εἶναι ὅλες οἱ θεωρητικὲς συζητήσεις ποὺ γίνονται ἀπὸ ἄλλους εἰδικοὺς γιὰ τὴν εὐθανασία. Ἀλλὰ μόνο ὁ γιατρὸς ἔρχεται ἀντιμέτωπος μὲ τὸ θάνατο καὶ σᾶς διαβεβαιώνω ὅτι σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν θὰ συνηγοροῦσα μὲ ἐλαφρὰ συνείδηση νὰ διακοπῆ ἡ ζωὴ ἑνὸς ἀρρώστου»* (*«Χριστιανική»*, 29-12-1978).

Πέραν αὐτοῦ ἔχουν διατυπωθῆ σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸ ἐὰν δέχεται κανεὶς νὰ ἀναθέσει στὸν ἰατρὸ νὰ ἀποφασίσει αὐτὸς γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας, ἐπειδὴ μιὰ τέτοια ἐξουσιοδότηση δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἐγκυρότητα,

ὅπως θὰ ἀναπτύξουμε στὴ συνέχεια. Βέβαια δὲν λείπουν οἱ περιπτώσεις ἰατρῶν, πού, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ γάλλος ἱερωμένος π. Verspietn, φεύγοντας τὴν Παρασκευὴ ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, λένε στὴν νοσοκόμα: *«Ἐκεῖνον τὸν Χ δὲν θέλω νὰ τὸν ξαναδῶ τὴ Δευτέρα τὸ πρωὶ ποὺ θὰ ἐπιστρέψω»* (*«La Croix»*, 6-1-1984). Ὅμως τέτοιες περιπτώσεις συνιστοῦν μᾶλλον ἐξαίρεση. Ἡ ἐν ψυχρῷ ἀφαίρεση μιᾶς ζωῆς, ἔστω ταλαιπωρημένης ἀπὸ τοὺς πόνους ἢ κάτω ἀπὸ τὴν ἀσφυκτικὴ πίεση μιᾶς ἐπιτακτικῆς αἰτήσεως, δὲν εἶναι τόσον ἁπλὸ πρᾶγμα, ὅσον φαίνεται. Δὲν εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἄμβλωση. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ἔντονος ὁ συναισθηματικὸς δεσμός, κανεὶς δὲν ἔχει δεῖ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐμβρύου. Ἐδῶ ὅμως ἔχεις μπροστά σου ἕναν ἄνθρωπο, πάσχοντα μὲν καὶ ὀδυνώμενον, ἀλλὰ ἄνθρωπον ποὺ εἶναι σχηματισμένη πλέον εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τὴν ζωὴ δὲ τὴν κατέκτησε, τοῦ τὴν ἐχάρισε σὰν δῶρον ὁ Θεός. Κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ τὴν ἀφαιρέσει, οὔτε ὁ ἴδιος μπορεῖ νὰ τὴν στερήσει ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, δὲν ἔχει ἕνα τέτοιο δικαίωμα ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς.

Ἀλλὰ γιατί τάχα νὰ καταφύγει στὴν εὐθανασία ὁ ἰατρός, ὅταν συνεχῶς ἀνακαλύπτεται ὅτι ὁ βαρειὰ ἄρρωστος μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ σωστὰ ἀπὸ ἰατροὺς καὶ νοσοκόμους, ἀρκεῖ νὰ γίνει δεκτὸ ὅτι ἔχει δικαίωμα στὴν ἐπιμελημένη φροντίδα καὶ στὴν ἀγάπη ὅλων μας. Μιὰ φροντίδα ποὺ τὸ φάσμα της εἶναι εὐρύτατο καὶ περιλαμβάνει τὴ σωστὴ ἰατρικὴ ἀγωγὴ μέχρι καὶ τὴν ἐξασφάλιση ἄνετων συνθηκῶν διαμονῆς, θερμῆς συμπαράστασης στὶς ψυχολογικὲς καὶ πνευματικές του ἀνάγκες, ἀναγνώριση δηλ. τῆς διπολικῆς ψυχοσωματικῆς του ἰδιό-

τητος. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα αὐτὸ καὶ ὑπαρχούσης αὐτῆς τῆς διεξόδου, μήπως ἡ εὐθανασία εἶναι ὄχι ἡ ὁδὸς τοῦ οἴκτου, ἀλλ' ἀντίθετα ὁ εὔκολος τρόπος γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦμε τὸ συντομώτερο ἀπὸ ἕνα ἐνοχλητικὸ συνάνθρωπο, ἐπειδὴ δὲν διαθέτουμε τὰ ἀπαιτούμενα ἀποθέματα ἀγάπης καὶ ἀντοχῆς γιὰ νὰ τὸν περιποιηθοῦμε καὶ νὰ τοῦ συμπαρασταθοῦμε σὰν ἄνθρωποι στὶς τελευταῖες του στιγμές;

4. Ἕνα ἄλλο ζήτημα ποὺ ἐγείρεται καὶ αὐτὸ ἀδυσώπητο εἶναι ἂν ἔχει κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζει ἐκ τῶν προτέρων γιὰ τὴν εὐθανασία του. Τὸ πολυδιαφημισμένο δικαίωμα στὸ θάνατο φιλοδοξεῖ νὰ κατοχυρώσει ἕνα τέτοιο δικαίωμα, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα εἶναι τί σημαίνει αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Σημαίνει τάχα δικαίωμα ἀφαίρεσης τῆς ζωῆς ἢ δικαίωμα νὰ πεθάνεις μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ εἰρήνη;

Ὑπάρχουν ὁπωσδήποτε περιπτώσεις ἀρρώστων ποὺ ἐκλιπαροῦν τὸν θάνατο γιὰ νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πόνου. Ὅμως εἶναι ἄραγε πραγματικὸ τὸ αἴτημα αὐτό; Τὶς περισσότερες φορὲς ἡ ἀγωνιώδης κραυγὴ ποὺ ἐπιζητεῖ τὸν θάνατο, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ φωνὴ ποὺ καλεῖ σὲ βοήθεια. Οἱ ἰατροὶ ἔχουν, πολλὲς φορές, παρατηρήσει πόσον ἡ ἐπιθυμία γιὰ ζωὴ εἶναι ἔντονη καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς βαρειὰ ἀρρώστους. Γι' αὐτὸ καὶ παρὰ τοὺς πόνους, παρὰ τὶς δυσκολίες, προσέχουν πολὺ κάθε λόγον τοῦ ἰατροῦ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν παράταση τῆς ζωῆς των. Ἐν τούτοις τίθεται ἤδη τὸ ζήτημα, ἂν παρ' ὅλα αὐτὰ δικαιούμεθα νὰ ἀγνοήσουμε τὴ θέληση ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἀπὸ πρὶν ἔχει δηλώσει τὴν ἐπιθυμία του νὰ πεθάνει ἀξιοπρεπῶς ὅταν βρεθῆ σὲ

κατάσταση ἐπώδυνης καὶ ἀνίατης ἀρρώστειας. Εἴμαστε ὅμως βέβαιοι κατ' ἀρχὴν ὅτι ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ποὺ πάρθηκε σὲ ἀνύποπτο χρόνο θὰ ἐκφράζει καὶ τὴν ἀληθινὴ βούληση τοῦ ἀρρώστου στὴ δεδομένη στιγμὴ τῆς ὀδύνης του; Πολλοὶ τέτοιοι ἄρρωστοι, ὅταν ἔχουν καλὴ περιποίηση δὲν θέλουν νὰ πεθάνουν, ἔστω κι ἂν ὑποφέρουν.

Πέραν αὐτοῦ, ἡ ἐξασφάλιση κάποιας δηλώσεως τοῦ ἀρρώστου, ποὺ εἰσάγεται στὸ νοσοκομεῖο, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν θανατώσουν ἐὰν δὲν μπορεῖ νὰ θεραπευθῆ, δὲν καλύπτει ἔναντι ἐνδεχομένων καταχρήσεων, ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ συμβοῦν. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ποὺ λέγει καθαρά: *«Βγάλτε μου αὐτά, καὶ ἀφῆστε με νὰ πεθάνω εἰρηνικά»* δὲν ἐκφράζει παρὰ τὴν ἔσχατη δυσκολία του νὰ ζήσει μιὰ ἐπώδυνη στιγμή. Λίγες μέρες ἀργότερα ἴσως ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνη του σ' ἐκείνους ποὺ τὸν βοήθησαν νὰ ξεπεράσει τὴν δυσκολία του. Ἡ ὀξύτητα ἐξ ἄλλου τῆς νόσου ἐλαττώνει τὴ δυνατότητα ἤρεμης σκέψης στὸν ἄρρωστο καὶ θὰ ἦταν καταχρηστικὸ νὰ ἐκλαμβάναμε σὰν νηφάλιο μία ἀπόφαση ποὺ παίρνεται κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ἀφόρητων πόνων.

Ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ὄψη τοῦ θέματος εἶναι ἡ σπουδαιότερη. Καὶ αὐτὴ ἀρνεῖται στὸν οἱονδήποτε ἄνθρωπο τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζει αὐτὸς γιὰ τὸ θάνατο τὸν δικό του ἢ τῶν ἄλλων. Ἡ ζωὴ εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ ἀτιμώρητα νὰ τὴν ἀφαιρέσει. Τὸ ἐπίσημο κείμενο ποὺ ἐδημοσίευσε στὶς 26-6-1980 ἡ Ἱ. Σύνοδος γιὰ τὴ Διδασκαλία τῆς πίστεως τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας «περὶ εὐθανασίας», ποὺ περιέχει τὴν αὐθεντικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς γιὰ τὸ προκείμενο ζήτημα, τονίζει τὴν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὸν ἱερό της χαρακτῆρα καὶ τὸ ἀπαρα-

βιαστό της. Συνέπεια αὐτῶν τῶν ἀρχῶν εἶναι ὅτι κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποπειραθῆ κατὰ τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀθώου ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ἀντιταχθῆ στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο καὶ χωρὶς νὰ διαπράξει ἕνα βαρύτατο ἔγκλημα. Κάθε ἄνθρωπος ἐπίσης ἔχει τὸ καθῆκον νὰ προσαρμόσει τὴ ζωή του στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Τοῦ ἔχει προσφερθῆ ἡ ζωὴ σὰν ἀγαθὸ ποὺ πρέπει νὰ φέρει τοὺς καρπούς του ἐδῶ στὴ γῆ, ἀλλὰ μόνον στὴν αἰώνια ζωὴ θὰ βρῆ τὴν πλήρη τελειότητά της. Ὁ θεληματικὸς θάνατος ἢ ἡ αὐτοκτονία εἶναι τὸ ἴδιο ἀπαράδεκτος ὅσο καὶ ἡ ἀνθρωποκτονία: μιὰ τέτοια πράξη ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἄρνηση τῆς κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἀγάπης του (Περιοδικὸ *«Σύγχρονα Βήματα»*, τ. 38/1981, σ. 106 ἑπ.).

Ἡ χριστιανικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ στηρίξει τὴν εὐθανασία. Καὶ ἡ λυτρωτικὴ σημασία τοῦ πόνου στὴ ζωή μας ἀπονευρώνει τὴν ἐπιθυμία τοῦ θανάτου, γιατὶ ὁ πόνος στὶς τελευταῖες μάλιστα στιγμὲς τῆς ζωῆς μας παίρνει μιὰ ἰδιαίτερη σημασία μέσα στὸ σωστικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Εἶναι μιὰ συμμετοχὴ στὸ Πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἕνωση στὴ λυτρωτικὴ θυσία ποὺ Ἐκεῖνος πρόσφερε ἐκπληρώνοντας τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα. *Τὸ δικαίωμα στὸ θάνατο, κατὰ τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη, δὲν εἶναι τὸ δικαίωμα νὰ προκαλέσει κανεὶς ἢ νὰ ζητήσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὸ θάνατό του, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα νὰ πεθάνει μὲ ἠρεμία καὶ εἰρήνη καὶ ἀξιοπρέπεια, ἀπολαμβάνοντας τὴν ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων μέχρι τελευταίας πνοῆς. Ἕνα τέτοιο δικαίωμα εἶναι ἱερὸ καὶ σεβαστό.*

5. Ὡστόσο ἡ ἐφαρμογή του στὴν πράξη εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσει προβλήματα ποὺ πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν, μὲ κάθε δυνατὴ συντομία.

α) Στὴν προσπάθειά μας νὰ ἀνακουφίσουμε τὸν ἄρρωστο μποροῦμε νὰ χρησιμοποιοῦμε καὶ ἔκτακτα μέσα, ποὺ ὅμως βρίσκονται ἀκόμη στὸ πειραματικὸ στάδιο, ἀλλὰ προσφέρουν τὴν ἐλπίδα κάποιας ἀνακούφισης; Ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία ἀπαντᾶ καταφατικά, τονίζοντας ὅτι *«ὁ δεχόμενος τὰ μέσα αὐτὰ ἀσθενής, μπορεῖ νὰ δώσει καὶ τὸ παράδειγμα γενναιοδωρίας γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος»*. Ἡ ἴδια ἐγκρίνει ἀκόμη καὶ τὴν διακοπὴ παροχῆς τέτοιων μέσων, ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἐφαρμογή τους στὸ συγκεκριμένο ἄτομο, ἀποδεικνύονται μάταια γιὰ τὴ βελτίωση τῆς καταστάσής του. Μήπως ὅμως, σὲ τελευταία ἀνάλυση, μεταβάλλεται ὁ ἑτοιμοθάνατος σὲ πειραματόζωο «γιὰ τὸ καλὸ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος» πρᾶγμα ποὺ δὲν γίνεται ἀπὸ κανένα δεκτό;

β) Ἡ ἄρνηση τοῦ ἀρρώστου νὰ δεχθῆ τὴν χρησιμοποίηση ἐκτάκτων ἰατρικῶν μέσων, ἀρκούμενος στὰ κλασσικὰ μέσα ποὺ ὑπάρχουν, μπορεῖ τάχα νὰ θεωρηθῆ ἕνα εἶδος παθητικῆς εὐθανασίας; Ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία ἀπαντᾶ ἀρνητικὰ καὶ ἐγκρίνει τὴν ἀπόφαση ποὺ παίρνει ὁ ἄρρωστος νὰ μὴ ὑποβληθῆ σὲ ἔκτακτη θεραπεία, δεχόμενη ὅτι κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ δεχθῆ μία θεραπεία ποὺ δὲν θέλει. Μιὰ τέτοια ἄρνηση δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ αὐτοκτονία. *«Σημαίνει μᾶλλον ἡ ἁπλὴ παραδοχὴ τῆς ἀνθρώπινης κατάστασης ἡ ἐπιθυμία νὰ ἀποφύγει κανεὶς τὴν κινητοποίηση ἑνὸς ἰατρικοῦ μηχανισμοῦ δυσανάλογου πρὸς τὰ ἀποτελέσματα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐλπίζει*

κανεὶς ἢ ἐπίσης τὴ θέληση νὰ μὴν ἐπιβάλει κανεὶς ὑπερβολικὰ βάρη στὴν οἰκογένεια ἢ τὴν κοινότητα». Ἡ θέση βέβαια αὐτὴ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ καθῆκον τοῦ ἰατροῦ νὰ προστατεύει μὲ κάθε μέσον τὴ ζωὴ τοῦ ἀρρώστου, μεγιστοποιεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία πάνω σὲ θέματα ποὺ ἀπαιτοῦν εἰδικὲς γνώσεις καὶ οὐσιαστικὰ ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τὴν παθητικὴ εὐθανασία.

γ) Τὴν ἴδια περίπου θέση παίρνει ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ στὸ θέμα τῆς ἄρνησης τοῦ ἀσθενοῦς νὰ χρησιμοποιήσει θεραπευτικὰ μέσα ποὺ θὰ προκαλοῦσαν στὴν περίπτωση ἀναπόφευκτου θανάτου μιὰ ἀσήμαντη καὶ ὀδυνηρὴ παράταση τῆς ζωῆς. Ἡ ἄρνηση αὐτὴ θεωρεῖται νόμιμη ἀρκεῖ νὰ μὴ διακοποῦν οἱ τακτικὲς φροντίδες ποὺ ὀφείλονται στὸν ἄρρωστο σὲ παρόμοιες περιπτώσεις.

Εἶναι ἀνεξάντλητο τὸ θέμα περὶ τῆς εὐθανασίας. Ἐπεχείρησα νὰ σᾶς μεταφέρω ἐδῶ μερικὲς νεώτερες πτυχές του, ποὺ ἀναφαίνονται συνεχῶς, καθὼς ἡ διεξονυχιστικὴ ἔρευνα τὶς ἀποκαλύπτει στὰ μάτια μας. Ἡ ἀφαίρεση τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου ἔστω καὶ ἀπὸ οἶκτον γι' αὐτὸν δὲν εἶναι εὔκολον πρᾶγμα. Ἰδίως ὅταν πρόκειται νὰ ζήσει κανεὶς τὴ στιγμὴ ἐκείνη καὶ νὰ δώσει μὲ τὰ χέρια του τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἀφαίρεσή της. Ὅλοι μπορεῖ νὰ καταπιανόμαστε μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀλλὰ ἐσεῖς οἱ ἰατροὶ θὰ κληθῆτε νὰ σηκώσετε τὸν βαρὺν σταυρὸν τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς μεθόδου ποὺ ἔχει πολλοὺς ὑποστηρικτὲς ἀλλὰ καὶ πάμπολλους ἀντιπάλους. Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ δὲν δέχεται τὴν ὕπαρξη δικαιώματος γιὰ τὴν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς. Ἡ τοποθέτηση

αὐτὴ εἶναι ἀπόλυτη. Ὁ προβληματισμός μας ὅμως εἶναι θεμιτὸς καὶ ἡ ἔρευνα εὐπρόσδεκτη. Κάποτε οἱ ἄνθρωποι θὰ καταλήξουν ἀσφαλῶς κάπου. Ἀλλ' ἡ ὁποιαδήποτε λύση ποὺ θὰ δοθῆ, ἂν δὲν συμπλέει μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, θὰ δημιουργῆ περισσότερα προβλήματα ἐκείνων ποὺ καλεῖται νὰ ἐπιλύσει. Σὲ ἕνα κείμενό του ὁ γνωστὸς ρῶσος λογοτέχνης καὶ ὁμολογητὴς Ἀλεξάντερ Σολζενίτσιν ἀναφέρει ὅτι ὅταν ἦταν παιδὶ ἄκουγε τοὺς γέροντες τῆς γειτονιᾶς του στὴν πόλη Ροστὼβ ἐπὶ τοῦ Ντὸν νὰ δίδουν τὴν ἐξήγηση γιὰ τὶς μεγάλες συμφορὲς ποὺ ἔπεσαν στὴ Ρωσία, λέγοντας: *«Οἱ ἄνθρωποι ἐγκατέλειψαν τὸ Θεό, γι' αὐτὸ συνέβησαν ὅλα αὐτά»*. Μήπως σ' αὐτὴ τὴ φράση βρίσκεται τὸ κλειδὶ γιὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς πόρτας ποὺ θὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴ σωστὴ τοποθέτησή μας μπροστὰ σὲ ὅλα τὰ προβλήματα τούτης τῆς ζωῆς;

Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη*

Γι' ἄλλη μιὰ χρονιὰ ἡ τοπική μας Ἐκκλησία ἐπωφελεῖται τῆς μνήμης τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ ἰατροῦ Λουκᾶ γιὰ νὰ ὀργανώσει σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα τὸ πνευματικὸ αὐτὸ συμπόσιο, προσκαλῶντας σας νὰ συμμετάσχετε σ' αὐτό. Καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσω τὴ χαρά μου, γιατὶ ἔχω πάντοτε σ' αὐτὸ τὴν εὐκαιρία νὰ σᾶς συναναστρέφομαι καὶ νὰ σᾶς ἀναπτύσσω κάποιο ἐνδιαφέρον κάθε φορὰ θέμα ποὺ καλύπτει τοὺς χώρους τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς. Ἀλλά, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, παράλληλα μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσα διαλογικὴ συζήτηση, ἀξιοποιοῦμε τὴ δυ-

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1987, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

νατότητα τῆς προσωπικῆς ἐπαφῆς μας, πρᾶγμα πού, ἰδιαίτερα στὶς ἡμέρες μας, εἶναι «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ» γιὰ τὴν ἐξισορρόπηση τῶν τάσεων ἀπομόνωσης ποὺ κυριαρχοῦν γύρω μας.

Πρὶν εἰσέλθω στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ποὺ ἐπέλεξα γιὰ ἐφέτος, καὶ ποὺ ἀναφέρεται στὶς μεταμοσχεύσεις ἀπὸ ἄποψη χριστιανική, ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς διαβεβαιώσω περὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς τιμῆς, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἐκκλησία σᾶς περιβάλλει, καθὼς καὶ περὶ τῶν προσευχῶν μὲ τὶς ὁποῖες σᾶς συνοδεύουμε στὴν ἄσκηση τοῦ ἱεροῦ λειτουργήματός σας. Σήμερα τὸ ἰατρικὸ λειτούργημα ἔχει ὑποστῆ μιὰ ἄδικη, στὴ γενικότητά της, ἐπίθεση κατασπίλωσης καὶ διασυρμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δικαιολογημένη πικρία σας, τῆς ὁποίας πολλὲς φορὲς ἔχω καὶ ἐγὼ γίνει δέκτης.

Ἡ κοινωνία μας διολισθαίνει συνεχῶς καὶ περισσότερο πρὸς τὴν ἀλλοτρίωση ποὺ ἀπεργάζεται ἡ χωρὶς ἠθικὰ ἐρείσματα πολιτικοποίηση τῶν πάντων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἱερωτέρων καὶ σοβαρωτέρων θεσμῶν. Καὶ μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσω, ὅτι μὲ τὴν τακτικὴν αὐτήν, ὄχι μόνον δὲν θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ σταθοῦμε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου μὲ τοὺς ἄλλους ἑταίρους μας στὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια, ἀλλὰ καὶ θὰ μεταβληθοῦμε σὲ ὑπηρέτες των, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ οἱ τερμίτες μὲ τὰ διάφορα ὀνόματα θὰ ἔχουν ἀποτελειώσει τὸ ἔργον τῆς κατεδάφισης τῶν πάντων, μὴ φειδόμενοι κανενός, ἀρκεῖ μὲ αὐτὸ νὰ ἔχουν προωθήσει τὰ σχέδια τῶν πολιτικῶν ἢ καὶ κομματικῶν τους ἐπιδιώξεων. Τὸ θέμα αὐτὸ βέβαια, σοβαρώτατο καθ' ἑαυτὸ καὶ πανεθνικῆς σημασίας, διεκφεύγει τῶν πλαισίων τῆς σημερινῆς ὁμιλίας, ἐὰν δὲ τὸ θίγω ἁπλῶς εἶναι διότι, σὰν πνευ-

ματικὸς ἡγέτης, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ κάμνω τὶς ἐπισημάνσεις αὐτὲς πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις ἐλπίζων, ὅτι ἴσως καὶ τὴν ἔσχατη τούτη ὥρα θὰ εἶναι δυνατὸν κάτι νὰ περισωθῆ ἀπὸ τὴν κατερείπωση, πρὸς τὴν ὁποίαν ἄγεται ὁ δημόσιος βίος μας.

Εἶναι ὁπωσδήποτε λυπηρὸν τὸ θέαμα τῆς κατεδαφίσεως θεσμῶν καὶ ἀξιῶν ποὺ συντελεῖται συστηματικὰ στὴ χώρα μας, εἰς ἐποχὴν μάλιστα κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε συνεχῶς καὶ κατ' ἐξοχὴν νὰ ἀπασχολούμεθα μὲ τὴν διασφάλιση τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ἐρεισμάτων τοῦ λαοῦ μας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων θὰ κατορθώσει νὰ ἐπιβιώσει μέσα εἰς τὴν συντελουμένην νέαν κοσμογονίαν. Πῶς τάχα θὰ ἀξιωθῆ ὁ λαός μας νὰ ὀρθοποδήσει καὶ νὰ συναγωνισθῆ τοὺς ἄλλους λαούς, ὅταν αὐτοὶ μὲν ὁλοταχῶς πλέουν πρὸς τὴν τρίτην χιλιετίαν μὲ ὅλες των τὶς δυνάμεις, ἐμεῖς δέ «ἀλλήλους δάκνομεν», κινδυνεύοντες ἔτσι καί «ὑπ' ἀλλήλων νὰ ἀναλωθῶμεν»; Ὁ Κύριος εἶπε: *«βασιλεία ἀφ' ἑαυτῆς μερισθεῖσα ἐρημοῦται»*. Φοβοῦμαι ὅτι ἡ ἐρήμωση αὐτὴ εἶναι ἤδη πρὸ τῶν πυλῶν μας, ἐὰν δὲ εἰσῆλθεν «INTRA MUROS». Καὶ ἡ εὐθύνη ὅλων μας δὲν κρίνεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν διάθεσίν μας νὰ ἀγωνισθοῦμε διὰ νὰ ἀποτρέψουμε τὴν ἀλλοτρίωσι. Καιρός -δὲν νομίζετε- ὅτι εἶναι νὰ ὑψώσουν τὴ φωνή τους ὅλοι ὅσοι διεκδικοῦν τὴν πνευματικὴ καθηγεσία αὐτοῦ τοῦ τόπου; Ἡ Ἐκκλησία δὲν σιωπᾶ καὶ δὲν θὰ σιωπήσει. Καλεῖ δὲ καὶ ὅσους μετέχουν τῆς εὐθύνης γιὰ τὶς τύχες αὐτοῦ τοῦ τόπου νὰ τὴν μιμηθοῦν.

Ἀλλ' ἂς εἰσέλθω τώρα στὴν διαπραγμάτευση τοῦ θέματός μου. Τὸ ἀνήγγειλα ἤδη καὶ σᾶς εἶναι γνωστόν: *«Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη»*[1].

Οἱ μεταμοσχεύσεις βιολογικῶν οὐσιῶν καὶ ὀργάνων ἀνθρώπινης προέλευσης εἶναι ἀσφαλῶς τὸ μεγαλύτερο γεγονὸς στὴν ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς. Χιλιάδες ἄνθρωποι ἔχουν ξαναδῆ τὸ φῶς μὲ μεταμόσχευση κερατοειδοῦς χιτῶνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔχουν ἀποφύγει τὸ θάνατο χάρις στὴ μεταμόσχευση νεφρῶν. Παράλληλα ἔχει σημειωθῆ σημαντικὴ πρόοδος καὶ στὴ μεταμόσχευση καρδιᾶς, ἐνῶ γίνονται σοβαρὲς προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς μεθόδου αὐτῆς καὶ σὲ ἄλλα ὄργανα ὅπως π.χ. οἱ πνεύμονες, τὸ σηκώτι κ.ἄ. Ἡ μεγάλη ὅμως πρόοδος ποὺ ἔχει σημειωθῆ στὸν τομέα αὐτὸν τῆς χειρουργικῆς καὶ ἡ ἀκόμη μεγαλύτερη ποὺ ἀναμένεται νὰ σημειωθῆ στὸ μέλλον, ἐπιβάλλουν τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ὁριοθέτηση τῆς μεθόδου, ὥστε νὰ ἀποτραποῦν καταχρήσεις της καὶ νὰ παραμείνει, μιὰ εὐεργετικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἐξέλιξη. Τὸ θέμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ καὶ νομική του ὄψη, ἔχει ἀσφαλῶς καὶ τὴ θρησκευτική, γι' αὐτὸ καὶ ἐπιχειρῶ μιὰ θεώρησή

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986).

του ἀπὸ αὐτὴ τὴν τελευταία, μὲ βάση πάντοτε τὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου.

Μιλῶ σὲ εἰδικούς, γι' αὐτὸ καὶ δὲν χρειάζεται, θαρρῶ, νὰ καταγίνω στὴν ἀνάλυση τῆς ἔννοιας τῆς μεταμόσχευσης. Δὲν χρειάζεται δηλ. νὰ ἀναφερθῶ στὶς πειραματικὲς ἀρχικά, καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τους, καθιερωμένες πιὰ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀντικαστάσεις ἀνθρώπινων ὀργάνων ποὺ πάσχουν, μὲ ἄλλα ποὺ εἶναι ὑγιῆ, οὔτε στὶς ὠφέλειες ποὺ προσδοκῶνται ἀπὸ τὴν τελειοποίηση τῶν μεθόδων ποὺ σήμερα χρησιμοποιοῦνται. Εἶναι φυσικὸ πὼς ἂν κατανικηθῆ ἡ ἄγνοια τῶν πολλῶν πάνω στὸ θέμα καὶ ἐνθαρρυνθοῦν κατάλληλα οἱ ὑποψήφιοι δότες, οἱ μεταμοσχεύσεις θὰ λύσουν μιὰ σειρὰ ἀπὸ περίπλοκα προβλήματα καὶ θὰ χαρίσουν σὲ καταδικασμένους ἀνθρώπους τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ὡστόσο δὲν λείπουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ στέκονται ἀρνητικὰ ἢ καὶ μὲ ἁπλὲς ἐπιφυλάξεις ἐμπρὸς στὸ πρόβλημα, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι δὲν ἔχει ἐξαντληθῆ ὁ προβληματισμὸς ποὺ συνδέεται μὲ τὶς καθολικὲς διαστάσεις τοῦ ζητήματος. Καὶ ἱκανὸς τέτοιος προβληματισμὸς συνδέεται μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ πλευρά του.

Πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ δὲν προσφέρει ἕναν κώδικα ἠθικῆς, πολὺ δὲ περισσότερο ἕναν κώδικα ἰατρικῆς δεοντολογίας, προσφέρει ὅμως ἠθικὰ κριτήρια ἀξιολόγησης τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ σχέση μὲ τὶς μεταμοσχεύσεις δύο εἶναι τὰ θεμελιώδη ἠθικὰ κριτήρια ποὺ χαράζουν τὴν πορεία πλεύσεώς μας. Τὸ ἕνα εἶναι ἡ αὐτοαξία τοῦ ἀνθρώπου σὰν εἰκόνας τοῦ

Θεοῦ, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη ἀξία, καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἡ χωρὶς ὅρους καὶ ὅρια ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ποὺ φθάνει μέχρι καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ἀγάπη βέβαια αὐτὴ δὲν εἶναι ἕνας κοινωνικὸς ἀλτρουϊσμός, ἀλλὰ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἔφθασε στὸ σημεῖο νὰ στείλει στὴ γῆ τὸν Υἱό του γιὰ νὰ θυσιασθῆ ὑπὲρ τῶν φίλων του. *«Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ»*.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι παλαιότερα οἱ θεολόγοι ἀντιμετώπισαν τὸ θέμα τῶν μεταμοσχεύσεων στηριζόμενοι μόνο στὴν πρώτη ἀρχή, στὸ πρῶτο κριτήριο. Γι' αὐτὸ καὶ ἀντιμετώπιζαν τὴν μεταμόσχευση τοὐλάχιστον στὶς περιπτώσεις ζωντανῶν δοτῶν σὰν αὐτοακρωτηριασμό, πρᾶγμα ποὺ φαινόταν νὰ ἀντίκειται στὴν ἠθική. Σ' αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα τοὺς διευκόλυναν οἱ Ἱεροὶ ἐκεῖνοι Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπως οἱ ΚΑ, ΚΓ καὶ ΚΔ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων ποὺ τιμωροῦν μὲ ἀφορισμὸ τὸν λαϊκὸ ποὺ αὐτοακρωτηριάζεται, τὸν ἐμποδίζουν δὲ ἀπὸ τοῦ νὰ γίνει κληρικός, καὶ ἂν εἶναι κληρικὸς τὸν τιμωροῦν μὲ καθαίρεση. Δικαιολογῶντας οἱ Κανόνες τὶς αὐστηρὲς αὐτὲς κυρώσεις ὑπογραμμίζουν: *«Αὐτοφονευτὴς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός»* (Βλ. Ράλλη - Ποτλῆ: *«Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων»*, τ. Β΄ σ. 30). Τὰ ἴδια περίπου προβλέπουν καὶ ἄλλοι Ἱ. Κανόνες ὅπως π.χ. ὁ Λ΄ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς καὶ ὁ Η΄ τῆς Πρωτοδευτέρας.

Ἀπὸ τὴν ὀρθὴ ὅμως ἑρμηνεία τῶν Κανόνων αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ὁ ἀκρωτηριασμὸς γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται λόγος εἶναι ἡ ἐκτομὴ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων δηλ. ὁ εὐνουχισμὸς ποὺ ὡρισμένοι ζηλωτὲς χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἐπιχειροῦσαν σὰν μέσο γιὰ κατάκτηση τῆς ἠθικῆς καθαρότητος καὶ τελειότητος. Ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὀρθῶς, ἀντιτάχθηκε μὲ σφοδρότητα στὴν ἀσκητικὴ αὐτὴ ἀντίληψη ποὺ συνιστοῦσε οὐσιαστικὰ ἀναίρεση τῆς δημιουργίας καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐθεώρησε δὲ βαρειὰ κάκωση τοῦ σώματος, ποὺ εἶναι ναὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀξίζει δὲ νὰ σημειωθῆ ὅτι οἱ Ἱ. Κανόνες ποὺ ἀναφέραμε, ἐνῶ τιμωροῦν τὸν ἀκρωτηριασμὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ἀφήνουν ἀτιμώρητη τὴν ἴδια πράξη ὅταν αὐτὴ γίνεται γιὰ λόγους ὑγείας ἢ μὲ χρήση βίας χωρὶς τὴ θέληση τοῦ παθόντος. Σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ ἑρμηνευτὴς Ζωναρᾶς στὸν Η΄ Κανόνα τῆς Πρωτοδευτέρας: *«Εἰ δέ τις περιπέση νοσήματι, ἐξ οὗ βιάζεται ἐκτμηθῆναι, τότε ἀφίησιν αὐτὸν εὐνουχίζεσθαι καὶ οὔτε τοὺς χειρουργοῦντας, οὔτε τοὺς ἐπιτάσσοντας κολάζει. Οὐ γὰρ ὕβρις τοῦ πλάστου τοῦτό ἐστιν, οὔτε μὴν ἐπιβουλὴ τοῦ πλάσματος, ἀλλὰ νόσου θεραπεία»* (Βλ. Ράλλη - Ποτλῆ: ἔνθ' ἀνωτ., σ. 677).

Ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία αὐτὴ προκύπτουν οἱ ἑξῆς σκέψεις: Κατ' ἀρχὴν ἡ Ἐκκλησία ἀντιτάσσεται σὲ μιὰ εἰδικὴ περίπτωση αὐτοακρωτηριασμοῦ ποὺ ἐνέχει ὕβριν πρὸς τὸν δημιουργὸ καὶ προέρχεται ἀπὸ λόγους κακῶς νοουμένου ἀσκητισμοῦ. Διασταλτικὴ ἑρμηνεία τῆς ἀπαγορεύσεως δὲν εὐσταθεῖ καὶ εἶναι προφανὴς ὁ λόγος. Οἱ κυρώσεις δὲν μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἀνάλογα γιὰ ἄλλες περιπτώσεις. Ὁ λόγος τῆς αὐστηρότητος τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλε-

ται στὸ ὅτι, ὅπως ἐλέχθη ἤδη, ἡ ἀφαίρεση τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἐνέχει προσβολὴ κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδωσε στὸν ἄνθρωπο τὰ ὄργανα αὐτά. Ἡ ἐκτομή τους εἶναι ἔμπρακτη ἀποδοκιμασία τοῦ δημιουργοῦ δηλ. ἀσέβεια. Ἔχει δηλ. τὸ νόημα τῆς διορθώσεως ἐνὸς ὑποτιθεμένου λάθους τοῦ Θεοῦ. Ποιός εἶσαι ὅμως τώρα σὺ ποὺ ἐκτέμνεις τὰ ὄργανα αὐτὰ θέλοντας νὰ διδάξεις τὸν Θεὸ ὅτι δὲν ἤξευρε τί ἔκαμνε;

Ὅμως προκειμένου περὶ τῶν μεταμοσχεύσεων τὸ πρᾶγμα διαφέρει οὐσιωδῶς. Ἡ ἐκούσια ἐδῶ προσφορὰ ἑνὸς ἢ περισσότερων ὀργάνων δὲν γίνεται ἀπὸ ἀσέβεια πρὸς τὸν Θεό. Οὔτε διότι τὸ ὑπὸ ἀφαίρεση ὄργανο κρίνεται περιττὸ ἢ ἐπιβλαβὲς γιὰ τὴν ἠθικὴ συγκρότηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα ἀναγνωρίζεται ἡ πολυτιμότητά του καὶ ἡ μοναδικότητά του. Δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ κατασκευάσει τέτοια ὄργανα καὶ νὰ ὑποκαταστήσει τὴν φύση γι' αὐτὸ καὶ ἀναγκάζεται νὰ χρησιμοποιήσει τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοσμένα ὠθούμενος ἀπὸ ἕνα φίλτρο ἀγάπης πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Εἶναι ἐπομένως σαφὲς ὅτι δὲν βλάπτει σὲ τίποτε τὴν περίπτωση ποὺ ἐξετάζουμε ἡ ἐπίκληση τῶν κανονικῶν ἀπαγορεύσεων ποὺ ἀναφέραμε.

Μὲ βάση τὰ ἀνωτέρω οἱ θεολόγοι καὶ οἱ ἠθικολόγοι ἄρχισαν τελευταῖα νὰ βλέπουν τὴν ὑπόθεση τῶν μεταμοσχεύσεων ὄχι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον σὲ σχέση μὲ τὸν δότη, ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὸν δέκτη καὶ μὲ τὶς εὐεργετικὲς συνέπειες ποὺ θὰ ἔχει αὐτὴ γιὰ τὴ ζωή του. Ἔτσι δὲν θεωρεῖται πιὰ ἡ μεταμόσχευση σὰν ἀκρωτηριασμὸς

ποὺ ἠθικὰ ἀπαγορεύεται, ἀλλὰ σὰν πράξη ἀγάπης ποὺ ἐγγίζει τὴν αὐτοθυσία. Ἡ θεώρηση αὐτὴ συμπληρώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἡ πράξη τοῦ δότη νὰ εἶναι καρπὸς ἐλεύθερης καὶ ἐνσυνείδητης ἐπιλογῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ πράξη του δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα οἱουδήποτε ἐξαναγκασμοῦ ἢ ἄγνοιας, ἀλλὰ προϊὸν ἀπόφασης ποὺ νὰ στηρίζεται σὲ ἐπίγνωση τῶν συνεπειῶν της. Κάτι τέτοιο βέβαια προϋποθέτει ὅτι καὶ ὁ γιατρὸς βλέπει τὸν ἄνθρωπο σὰν ἄνθρωπο καὶ σὲ ἀναφορὰ μὲ ὅλες τὶς σχέσεις καὶ τὶς ὑποχρεώσεις του καὶ ὄχι μόνον βιολογικὰ καὶ ἐπιστημονικά. Ὁ γιατρὸς ἔχει χρέος νὰ ἐξηγήσει στὸν δότη ὅλες τὶς συνέπειες ποὺ θὰ ἔχει ἡ προσφορά του τόσο γιὰ τὸν ἴδιο ὅσο καὶ γιὰ τὴν οἰκογένειά του. Παράλληλα καὶ ὁ δέκτης ἔχει ὑποχρέωση, ἐφ' ὅσον βρίσκεται σὲ κατάσταση αὐτοσυνειδησίας, νὰ σταθμίσει καὶ ἐκεῖνος, ἐὰν θὰ πρέπει νὰ δεχθῆ τὴν προσφορά, ὅσο ἑκούσια καὶ ἂν εἶναι καὶ αὐθόρμητη. Ἕνας πατέρας π.χ. εἶναι ἀμφίβολο ἂν πρέπει νὰ δεχθῆ τὴν προσφορὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ παιδιοῦ του. Ὁ γιατρὸς ἔχει ἐδῶ τὴν ὑποχρέωση νὰ βοηθήσει μὲ τὶς εἰδικὲς γνώσεις του τόσο τὸν δότη ὅσο καὶ τὸν δέκτη στὸ νὰ πάρουν τὴν ἀπόφασή τους μὲ εὐθύνη καὶ συνείδηση.

Μερικοὶ ἀμφιβάλλουν στὸ ἐὰν εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀσεβὴς ἡ ἐπέμβαση ποὺ ἐπιχειρεῖται μὲ τὶς μεταμοσχεύσεις στὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τὸ ἐπιχείρημα εἶναι σχολαστικὸ καὶ ἀνόητο. Ὁ Θεὸς ἐπροίκισε τὸν ἄνθρωπο μὲ νοῦν καὶ θέληση, ὥστε νὰ ἀντιμετωπίζει κάθε πρόβλημα στὴ ζωή του. Ὁ ἴδιος ἔδωσε τοὺς γιατροὺς καὶ τὴν ἐπιστήμη πρὸς ἀνακούφισι τῶν πασχόντων. Δὲν εἶναι ἐπέμβαση στὴ βουλὴ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἰατρικῆς καὶ ἡ σωτη-

ρία τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἀρρώστια ἢ τὸν θάνατο. Εἶναι, ἀντιθέτως, μέσα στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἡ ἀνάπτυξη πρωτοβουλιῶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ ἀξιοποίηση τῶν δυνάμεων μὲ τὶς ὁποῖες τὸν ἐφοδίασε ὁ Δημιουργός του. Τὸ ὅτι ἔτσι ἔχει ἡ ἀλήθεια μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῆ καὶ ἀπὸ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ποὺ ὅσο κι ἂν ἔχει συμβολικὸ χαρακτῆρα, εἶναι ὡστόσο σὲ στενὴ σχέση μὲ τὴν οὐσία τοῦ θέματός μας: *«Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι εἰ δυνατὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι»* (Γαλ. 4,15).

Ὅπως εἶναι γνωστὸν ὁ Παῦλος ὑπέφερε ἀπὸ μία σπάνια νόσο τῶν ὀφθαλμῶν, ποὺ δὲν τὴν κατονομάζει. Ἔχοντας λοιπὸν αὐτὸ κατὰ νοῦν ὁ Ἀπόστολος, καὶ γνωρίζοντας τὴν ἀγάπη ποὺ ἔτρεφαν σ' αὐτὸν οἱ Γαλάτες τοὺς γράφει: *«Δίνω μαρτυρία ἐγὼ γιὰ σᾶς ὅτι ἂν σᾶς ζητοῦσα νὰ μοῦ προσφέρετε τὰ μάτια σας γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσω ἐγώ, θὰ τὰ ἐβγάζατε καὶ θὰ μοῦ τὰ προσφέρατε»*. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου δὲν ἐγίνονταν ἀσφαλῶς μεταμοσχεύσεις, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἂν ἐγίνονταν τότε ὁ Ἀπόστολος θὰ ἐτάσσονταν ὑπέρ, κρίνοντάς τες σὰν ἔκφραση καὶ ἀπόδειξη ἀγάπης ἡ ὁποία *«οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς»* (Α΄ Κορ. 13,5). Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος διδάσκει ὅτι ὅλοι οἱ χριστιανοὶ εἴμαστε *«ἀλλήλων μέλη»* καὶ ὅταν μᾶς προτρέπει *«διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλους»* καὶ ὅταν ἡ προσφορὰ τῆς ζωῆς μας ὁλόκληρης στὸ βωμὸ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καταξιώνεται καὶ δικαιώνεται, τότε πῶς θὰ ἀρνηθοῦμε μιὰ πράξη τόσο εὐγενικὴ καὶ ἀνιδιοτελῆ, ὅπως εἶναι ἡ προσφορὰ ἑνὸς ὀργάνου τοῦ σώματός μας γιὰ νὰ σωθῆ ἕνας συνάνθρωπος, ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι κἂν συγγενής;

Τὸ πρόβλημα τῶν μεταμοσχεύσεων γίνεται ἰδιαίτερα δύσκολο ὅταν οἱ βιολογικὲς οὐσίες ἢ τὰ ὄργανα ποὺ προορίζονται γιὰ μεταμόσχευση ἀφαιροῦνται ἀπὸ μόλις τελευτήσαντες ἀνθρώπους. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ συνηθέστερη περίπτωση. Ἐδῶ ἡ ἀφαίρεση πρέπει νὰ γίνει σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτῆς τῆς ταχύτητος ὁδηγεῖ πολλὲς φορὲς στὸν κίνδυνο καταχρήσεων. Ὑπάρχουν μερικὰ δύσκολα ἐρωτήματα ποὺ συνάπτονται μὲ τὴν ἀφαίρεση αὐτή: πότε ἐπέρχεται ὁ θάνατος. Πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι στὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμὴ ὁ δότης εἶναι πραγματικὰ νεκρός. Πῶς ἐξασφαλίζεται ἡ συναίνεσή του γιὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν ὀργάνων του. Στὸ κρίσιμο ἐρώτημα πότε ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει ἡ ἐπιστήμη δίδει βέβαια τὴν ἀπάντησή της: ὅταν νεκρωθῆ ὁ ἐγκέφαλός του. Καὶ ἡ διαπίστωση αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνει μὲ ἠλεκτροεγκεφαλογράφημα. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ διαγνωστικὴ μέθοδος τῆς ἐπελεύσεως τοῦ θανάτου ἀνήκει στὴν ἰατρική. Ὡστόσο στὸ χῶρο τῆς ἰατρικῆς ἔχουν ἐγερθῆ σοβαρὲς ἀμφιβολίες ἂν ἡ ἠλεκτροεγκεφαλικὴ σιγὴ εἶναι ἀπόλυτα ἀσφαλὲς κριτήριο διαπιστώσεως τοῦ θανάτου. Ὑπῆρξαν περιπτώσεις ποὺ ἡ σιγὴ αὐτὴ δὲν ἐσήμαινε καὶ θάνατο. Γερμανοὶ καὶ Αὐστριακοὶ ἐπιστήμονες ὑποστηρίζουν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἠλεκτροεγκεφαλογράφημα ἀπαιτεῖται καὶ ἀκτινογραφία τῶν 4 ἀρτηριῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Αὐστραλοὶ ἐξ ἄλλου ἐπιστήμονες ἐπισημαίνουν ὅτι, ἐν ὄψει τῶν δυσκολιῶν στὴ διαπίστωση τοῦ θανάτου, πρέπει ἡ διαπίστωση αὐτὴ νὰ γίνεται ἀπὸ ὁμάδα γιατρῶν, καὶ οἱ γιατροὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι ἄσχετοι μὲ ἐκείνους ποὺ θὰ κάνουν τὴ μεταμόσχευση.

Ἕνα ἄλλο πρόβλημα συνδέεται μὲ τὴν ἱερότητα τοῦ νεκροῦ καὶ τὴ δυσκολία πραγματοποιήσεως ἐπὶ τοῦ νεκροῦ

σώματός του οἱασδήποτε ἐπεμβάσεως ποὺ εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀσέβεια. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ νεκρὸ στηρίζεται καὶ σὲ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τοῦ περιβάλλοντος ἢ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ νεκροῦ. Γι' αὐτὸ σὲ κάθε τέτοια περίπτωση ἐπιβάλλεται νὰ προϋπάρχει ἡ συναίνεση τοῦ νεκροῦ δοσμένη ἀπὸ πρίν. Εἶναι πρόβλημα ἐὰν τὴν ἔλλειψη αὐτῆς τῆς συναίνεσης μποροῦν νὰ ὑποκαταστήσουν οἱ συγγενεῖς του. Ἐπίσης πρόβλημα γεννᾶται ἀπὸ τὴ βιομηχανοποίηση τῶν μεταμοσχεύσεων. *Ἂν π.χ. μιὰ τράπεζα ὀργάνων διαθέτει λιγώτερα ὄργανα ἀπὸ τὶς ἀνάγκες ποὺ ὑπάρχουν, μὲ ποία κριτήρια θὰ προτιμηθοῦν οἱ δέκτες; Ποῖοι θὰ ἀποφασίσουν; Πῶς θὰ ἀποφευχθοῦν ἐνδεχόμενες ἐγκληματικὲς ἐνέργειες σὰν αὐτὴ ποὺ ἐγράφη στὶς ἐφημερίδες γιὰ σπεῖρα, ποὺ μετέφερε στὴν Ἀμερικὴ μικρὰ παιδιὰ ἀπὸ τὶς ἀσιατικὲς χῶρες μὲ σκοπὸ τὴν χρησιμοποίηση ὀργάνων τους γιὰ μεταμοσχεύσεις σὲ πλούσια ἄτομα ποὺ πληρώνουν ὅσα-ὅσα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἕνα δότην ἔστω καὶ ἀκούσιον;* Τεράστια προβλήματα γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ὑπευθυνότης, σύνεση καὶ ἠθικὴ συγκρότηση.

Ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει ὁριοθετήσει τὶς βασικὲς ἀρχὲς ποὺ πρέπει νὰ διέπουν τὴν προσφορὰ ὀργάνων γιὰ μεταμοσχεύσεις. Ὅταν ὁ δωρητὴς ζῆ, ἡ ἀφαίρεση ὀργάνου του ἐπιτρέπεται μόνο στὰ δίδυμα ὄργανα (νεφρό, μάτι κ.λπ.) καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ ἄλλο εἶναι ὑγιὲς καὶ θὰ συνεχίσει τὴ φυσιολογική του λειτουργία. Ἐπίσης ὅταν ὑπάρχει πραγματικὴ καὶ σοβαρὴ ἀνάγκη καὶ ἡ μεταμόσχευση εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή της,

καθὼς καὶ ὅταν ὑπάρχει σοβαρὴ καὶ βάσιμη πιθανότητα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς μεταμόσχευσης. Ὅταν ὁ δωρητὴς εἶναι νεκρὸς ἡ προσφορὰ ὀργάνου του πρέπει νὰ γίνεται ὑπὸ τὶς ἑξῆς προϋποθέσεις: *Νὰ ὑπάρχει γραπτὴ συναίνεση πρὶν τὸ θάνατο, νὰ ἐξασφαλίζεται ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος σὰν ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἀποφυγὴ κάθε εἴδους ἐκμετάλλευσης καὶ νὰ ἀποφεύγεται ἔστω καὶ ὁ πιθανὸς κίνδυνος εὐθανασίας διότι δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ ὑπερασπίζεται ἡ ζωὴ τοῦ ἑνὸς μὲ τὴν ἐξασθένηση ἢ τὴν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου.* Τέλος ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία τονίζει ἀκόμη δύο βασικὲς ἀρχές: α) Τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ καὶ τὸ δικαίωμα στὴ σωματικὴ ἀκεραιότητα δὲν ἔχουν τὴν ἴδια προτεραιότητα. Προηγεῖται τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ καὶ β) Οἱ μεταμοσχεύσεις ὡρισμένων ὀργάνων ποὺ μποροῦν νὰ ἀλλοιώσουν τὴν ψυχικὴ ἢ βιολογικὴ ὑπόσταση τοῦ προσώπου δὲν ἐπιτρέπονται.

Κλείνοντας τὴν παράθεση τῶν σκέψεών μας αὐτῶν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν ἀρνεῖται τὶς μεταμοσχεύσεις, μᾶλλον τὶς θεωρεῖ ἐκδήλωση ἀγάπης πρὸς τὸν πάσχοντα συνάνθρωπο καὶ δι' αὐτὸ τὶς ἀξιώνει τῆς ἐγκρίσεως καὶ εὐλογίας της.

2. Ἡ ἀφαίρεση ὀργάνου ἢ ὀργάνων ἀπὸ τὸν δότη ἐπιβάλλεται νὰ γίνεται μὲ τὴν συνολική του θεώρηση σὰν προσώπου καὶ εἰκόνας τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὸν δέκτη.

3. Ἡ ἀπόφαση τοῦ δότη νὰ δώση καὶ τοῦ δέκτη νὰ λά-

βει ἕνα ὄργανο πρέπει νὰ λαμβάνεται ψύχραιμα, ὑπεύθυνα καὶ μὲ πλήρη γνώση τῶν συνεπειῶν της.

4. Τὰ κριτήρια ἐπενεργείας μεταμόσχευσης πρέπει νὰ εἶναι ἀντικειμενικὰ καὶ ἀπόλυτα ἀσφαλῆ. Στὸν νομοθέτη δὲ ἐναπόκειται ἡ εὐθύνη νὰ τὰ ὁρίσει, ὥστε νὰ ἀποκλεισθῆ κάθε δυνατότης καταχρήσεως.

5. Ἡ ἀγωγὴ τῆς κοινῆς γνώμης πρέπει νὰ κατευθύνεται πρὸς τὴν ἀντίληψη ὅτι ἕνας τρόπος αὐτοπραγμάτωσης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ χρησιμοποίηση μετὰ θάνατον ὀργάνων τοῦ σώματός του γιὰ τὴ σωτηρία κάποιου ἢ κάποιων συνανθρώπων του. Πουθενὰ τῆς Γραφῆς δὲν ὑπάρχει ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ἡ σωματικὴ ἀκεραιότητα. Ἡ ἐκστρατεία ποὺ ἔχει ἀρχίσει γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῶν ἀνθρώπων πάνω στὴν ἀνάγκη νὰ πολλαπλασιασθοῦν οἱ μετὰ θάνατον κυρίως δότες πρέπει νὰ ἐνισχυθῆ, ὥστε νὰ ἀποδώσει σὲ καρποὺς ποὺ δὰ φέρουν εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα.

6. Στὴν περίπτωση πτωματικῶν ἀφαιρέσεων ὀργάνων πρέπει νὰ πιστοποιῆται μὲ κάθε βεβαιότητα ὁ θάνατος, νὰ ἀποφεύγεται δὲ κάθε ἐπίσπευσή του ἢ παραπλανητικὴ βεβαίωσή του, ποὺ συνιστᾶ ὄχι μόνο ἠθικό, ἀλλὰ καὶ ποινικὸ ἔγκλημα.

Ἐμεῖς, οἱ τῆς Ἐκκλησίας, βλέπουμε τὴν προσφορὰ ὑγιῶν ὀργάνων γιὰ μεταμοσχεύσεις σὰν σπουδαία συνεισφορὰ στὸ βωμὸ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι εὐνοϊκὴ ἀπέναντι στὴν ὅλη κίνηση ποὺ σημειώνεται τελευταῖα στὴ χώρα μας. Ὅταν ὁ κόσμος πληροφορηθῆ καὶ προπαρασκευασθῆ δεόντως, τότε θὰ κατανοήσει τὴ σημασία τῆς προσφορᾶς αὐτῆς καὶ θὰ τὴν ἐπιχειρήσει.

Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική*

Ὁ γνωστὸς συγγραφέας τοῦ βιβλίου: *«Ἡ γιορτὴ τῶν τρελλῶν»* Harvey Cox, γράφει πὼς σύμπτωμα κρίσης τοῦ πολιτισμοῦ μας στὴ Δύση εἶναι τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουν πιὰ γιορτές. *«Ὁ πολιτισμός μας* -γράφει- *ἔχασε τὴ δύναμη νὰ γιορτάζει καὶ νὰ ἔχει φαντασία»*. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ θέλω νὰ πιστεύω πὼς δὲν μᾶς ἀφορᾶ ἐδῶ στὴν πατρίδα μας, ὅπου, χάρις στὴν ἁγία Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας ἐξακολουθοῦμε νὰ γιορτάζουμε ἀκόμη, νὰ χαιρόμαστε δηλ. τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ συνανθρώπου μας στὴ ζωή μας ποὺ ἀπειλεῖται ἀπὸ μονοσήμαντες καὶ ἐξουθενωτικὲς διαστάσεις. Καὶ ἡ σημερινὴ ἐκδήλωση ποὺ ἡ Ἱ. Μητρόπολή μας ὀργανώνει πρὸς χά-

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1988, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

ριν σας εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ σπονδὴ στὴν πνευματικότητα καὶ στὴ συλλογικότητα, χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιολογικῆς ζωῆς, ποὺ ἡ τεχνολογία καὶ ὁ πολιτισμός μας φαίνεται νὰ παραμερίζουν τόσο ἀπάνθρωπα ἀπὸ τὴν ἐπικαιρότητα. Σᾶς χαιρετίζω, λοιπόν, στὴ σύναξη αὐτὴ ποὺ εἶναι μιὰ γιορτή, ἡ γιορτὴ τοῦ ἁγίου ἰατροῦ, τοῦ ἁγίου σας. Εἶναι καὶ αὐτὴ ἀπόδειξη πὼς ἡ ἁγιότητα δὲν εἶναι φανταστικὴ ἢ ἐξωπραγματικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ ρεαλιστικὴ καὶ καθημερινὴ πραγματικότητα ποὺ ὁριοθετεῖ τὴν ἀληθινὴ πορεία μας πρὸς τὴν ὄντως ζωή.

Παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς εὐχηθῶ, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς σημερινῆς γιορτῆς, νὰ ἔχετε, μὲ τὶς πρεσβεῖες τοῦ ἁγίου Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ τοῦ ἰατροῦ, πλούσια τὰ θεῖα δωρήματα στὴ ζωή σας, ὑγεία καὶ δύναμη, ὥστε νὰ προσφέρετε μὲ συνέπεια καὶ ὑψηλὸ αἴσθημα εὐθύνης τὶς ὑπηρεσίες σας στὸν πάσχοντα ἄνθρωπο. Ἡ Ἐκκλησία μας στέκεται μὲ ἰδιαίτερο σεβασμὸ ἐμπρὸς στὶς πελώριες διαστάσεις τοῦ λειτουργήματός σας καὶ σᾶς περιβάλλει μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν εὐλογία της. Χωρὶς Θεὸ ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ τρέλλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι μοιάζουν καταδικασμένοι νὰ γεύονται καθημερινὰ τὰ συμπτώματα αὐτῆς τῆς σχιζοφρένειας ποὺ ἐγγίζει τὶς πιὸ εὐαίσθητες ψυχικὲς περιοχές των. Κάθε χρόνο ἡ ἐκδήλωσή μας αὐτὴ[1] εἶναι μιὰ ἀναίρεση

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ

αὐτῆς τῆς φθορᾶς, μιὰ προσπάθεια ἐξισορρόπησης τῶν ὑγιῶν μας δυνάμεων, ποὺ ἀπειλοῦνται μὲ ἀνατροπὴ καὶ ἀποδυνάμωση.

Χάρις στὴν Ἐκκλησία μας μποροῦμε νὰ γελᾶμε ἀκόμη καὶ νὰ ἀναπνέουμε, ἀναπαυόμενοι στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συντροφιᾶς τῶν ἀδελφῶν μας. Ἀλλοίμονο ἂν μᾶς ἔλειπε καὶ αὐτό. Θὰ ἤμασταν δυστυχεῖς καὶ ἀξιοθρήνητοι... Τὸ ἐφετινό μας θέμα, θέλω νὰ πιστεύω ὅτι θὰ σᾶς ἱκανοποιήσει, γιατὶ ἄπτεται τῶν ἐνδιαφερόντων σας καὶ ἀναζητεῖ μὲ εὐπρέπεια διεξόδους μέσα ἀπὸ τὴν ἠθικὴ δεοντολογία τῶν κανόνων ποὺ πρέπει νὰ προσδιορίζουν τὴν ἔκταση καὶ τῶν ἰατρικῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν ἰατρικῶν ἐφαρμογῶν. Ἂς τὸ πλησιάσουμε.

Εἶναι γνωστό, ὅτι, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, ὁ τομέας τῆς Γενετικῆς γνώρισε ἐκρηκτικὲς ἐξελίξεις, ποὺ συνεχῶς διευρύνονται, κυρίως μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Γενετικοῦ Κώδικα, ποὺ ἡ ἐρμηνεία του ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὸν ἄνθρωπο νὰ ἐπεμβαίνει στὴν κληρονομικὴ οὐσία τοῦ κυττάρου καὶ νὰ ἀλλάζει τὴ σύνθεσή του κατ' ἐπιλογὴν μὲ εὐεργετικές, κατ' ἀρχήν, ἐπιπτώσεις στὴν ποιότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Ἤδη ἡ ἐπιχειρούμενη ἐξήγηση τῆς δομῆς τοῦ DNA καὶ

σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987).

τῶν μηχανισμῶν λειτουργίας του, οἱ ἐπεμβάσεις στὴ διάταξη τῶν γονιδίων μέσα στὸ ἴδιο τὸ κύτταρο καὶ τὰ πειράματα σὲ ζῶα ποὺ ἔχουν προηγηθεῖ ἄνοιξαν τὸ δρόμο σὲ μιὰ πλατειὰ ὁπωσδήποτε γενετικὴ τεχνολογία πού, δειλά-δειλὰ στὴν ἀρχή, ἀλλὰ μὲ καλπάζουσα, στὴ συνέχεια, ὁρμή, καὶ μὲ ὁρατοὺς πλέον τοὺς πελώριους κινδύνους ἀπὸ τὴν ἀσύδοτη καὶ ἀνεξέλεγκτη διασπορά της, ἔχει ἀρχίσει νὰ προβληματίζει σοβαρὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Διερωτᾶται σήμερα ὄχι μόνον ὁ ἰατρός, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινὸς μέσος ἄνθρωπος, ἂν ἔχει κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ κινεῖται ἐλεύθερα στὸ πεδίο τῶν ἰατρικῶν ἐρευνῶν μὲ γνώμονα τὸ ὅπως ἐμφανίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνθρώπινο συμφέρον, ἢ ἂν πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ τεθοῦν ὑπὸ ἔλεγχον καὶ κάτω ἀπὸ ὡρισμένες ἠθικὲς καὶ δεοντολογικὲς ἀρχὲς οἱ γενετικὲς πρακτικές, ποὺ ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀπίθανο, ἀφοῦ ἀντικρύζουν ἤδη τὴν δυνατότητα ἐπιλογῆς τοῦ φύλου, νὰ φθάσουν μέχρι καὶ παράτολμες ἐπεμβάσεις στὸν τομέα τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς, μὲ ὑποκρυπτόμενο τὸν κίνδυνο σοβαρότατων μεταλλαγῶν στὴ δομὴ τῶν κυττάρων καὶ τὴν κατὰ παραγγελίαν καὶ γιὰ πολιτικούς, στρατιωτικοὺς καὶ ἄλλους σκοποὺς γέννηση ἀνθρώπινων ρομπότς, ἀνάλογα μὲ τὶς σκοτεινὲς ἐπιδιώξεις ἐκείνων ποὺ θὰ κινοῦν τὰ νήματα τῶν ἰατρικῶν ἐρευνῶν στὰ ἄδυτα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργαστηρίων καὶ θὰ ὑπαγορεύουν τὴ θέλησή των στοὺς ἐπιστήμονες.

Τὴ μεγάλη ὤθηση στὶς πρακτικὲς αὐτὲς ἔδωσε ἡ παρατηρούμενη συχνὰ ἀδυναμία τῶν συζύγων νὰ ἀποκτήσουν παιδὶ μὲ τὸν φυσιολογικὸ τρόπο. Στὸ πρόβλημα αὐτὸ ποὺ κατατυραννεῖ πολλὰ ζευγάρια ἔδωσε ἀρχικὰ τὴ λύση ἡ τε-

χνητὴ γονιμοποίηση, ποὺ ἀργότερα ἐπεξετάθη σὲ μιὰ ὁμοταξία μεθόδων ποὺ ἐνῶ φαίνεται νὰ ἐπιλύουν ὁρατὰ πρακτικὰ προβλήματα ἐν τούτοις ἔχουν σωρεύσει ἕνα πελώριο ὄγκο θεωρητικῶν προβληματισμῶν νομικῶν, κοινωνιολογικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν καὶ θεολογικῶν οἱ ὁποῖοι πιέζουν ἀσφυκτικὰ ἀναζητῶντας λύση. Καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι, ἐὰν ἡ γενετικὴ τεχνολογικὴ πρόοδος δὲν συμπορεύεται μὲ τὴν ὀρθὴ ἀπὸ κάθε ἄποψη ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ ἀφεθεῖ νὰ ἐξελίσσεται αὐτόνομα, τότε ἡ ἀνθρωπότητα θὰ βρεθεῖ πρὸ τραγικῶν ἐκπλήξεων καὶ θὰ πληρώσει ἀκριβὰ τὴν ἀνεκτικότητα ἢ ἀδιαφορία της ἐμπρὸς σὲ μεθόδους ποὺ καταστρατηγοῦν θεμελιώδεις κανόνες ἠθικῆς συμπεριφορᾶς.

Εἶναι βέβαια εὐτύχημα ὅτι αὐτοὶ οἱ προβληματισμοὶ κατακτοῦν ὁλονὲν καὶ περισσότερο ἔδαφος, μιὰ καὶ συνειδητοποιεῖται μὲ τὸν καιρὸ ὅτι τὰ θέματα αὐτὰ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὶς πιὸ εὐαίσθητες περιοχὲς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ δημιουργοῦν τεράστια ἠθικὰ καὶ δεοντολογικὰ προβλήματα ὄχι μόνο στοὺς πρωταγωνιστές των ἀλλὰ καὶ σὲ εὐρύτερο κύκλο ἀνθρώπων. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μὲ τοὺς προβληματισμοὺς αὐτοὺς καταπιάνονται πλέον ὄχι μόνο γιατροί, ἀλλὰ καὶ νομικοί, καὶ κοινωνιολόγοι καὶ θεολόγοι, διεθνεῖς ὀργανισμοὶ καὶ συνέδρια ποὺ μὲ διακηρύξεις, σύμφωνα καὶ κανόνες προσδιορίζουν ἕνα μίνιμουμ πλαισίου μέσα στὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ κινοῦνται οἱ πρακτικὲς αὐτές.

Δὲν διεκδικῶ γιὰ τὸν ἑαυτό μου τὸν τίτλο τοῦ ἠθικολόγου. Σὰν Ἐπίσκοπος ὅμως βλέπω τὴν ἀνάγκη νὰ συμβάλω κι ἐγώ, μὲ βάση τὴν ὀρθόδοξη Θεολογία, στὴν ἀντιμετώπιση τῶν πολλῶν προβλημάτων ποὺ προέρχονται ἀπὸ

τὴν ἐφαρμογὴ τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης. Εἶναι ὡστόσο ἀναγκαῖο νὰ σημειώσω ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι στὴν Ὀρθοδοξία δὲν συνηθίζονται ἀποφθεγματικὲς ἢ ἂν προτιμᾶτε δογματικὲς διακηρύξεις καὶ ἀφορισμοὶ πάνω στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ προτιμᾶται ὁ τονισμὸς βασικῶν καὶ θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ κριτηρίων ποὺ σὰν λυδία λίθος καθιερώνουν κανόνες συμπεριφορᾶς καὶ κρίνουν τὴν ἠθική των διάσταση. Ἔτσι καὶ τὰ προβλήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἠθικὴ ἄποψη ἀπὸ τὴν τεχνητὴ γονιμοποίηση ἀνιχνεύονται μέσα ἀπὸ τὸ καθρέπτισμά των στὸν εὐαγγελικὸ θεῖο νόμο ποὺ μὲ τὴ διαιώνια καὶ διαχρονική του ἀξία συνιστᾶ τὸ βάθρο τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει.

Μιλῶντας γιὰ τεχνητὴ γονιμοποίηση, καὶ χωρὶς νὰ περιπλανηθοῦμε στὴν ἰατρική της ἔννοια καὶ στὶς ἐφαρμοζόμενες πρακτικές, θὰ πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ κάνουμε δύο βασικὲς διευκρινίσεις: Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἐξωσωματικὴ σύλληψη καὶ γονιμοποίηση ἔχουμε τὴ δημιουργία ἐμβρύου καὶ ἡ δεύτερη εἶναι ἡ διάκριση τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης σὲ ὁμόλογη καὶ ἑτερόλογη. Καὶ ὁμόλογη μὲν λέγεται ὅταν γίνεται ἀπὸ κύτταρα ἑνὸς ἄνδρα καὶ μιᾶς γυναίκας ποὺ συνδέονται μεταξύ τους μὲ νόμιμο γάμο. Ἑτερόλογη δὲ λέγεται ἐκείνη ποὺ γίνεται μεταξὺ προσώπων ποὺ δὲν εἶναι σύζυγοι.

Οἱ δύο παραπάνω ἐπισημάνσεις ἔχουν μεγάλη σημασία ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς καὶ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία, ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ θεμελιώδη ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔμψυχη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἤδη

ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς συλλήψεώς του. Τὸ ἀπαραβίαστο αὐτῆς τῆς εἰκόνας καὶ ὁ χρεωστούμενος σεβασμὸς πρὸς αὐτήν, δηλ. τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ὅπως αὐτὰ κατοχυρώνονται μέσα ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἠθική, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν περὶ γάμου καὶ οἰκογένειας χριστιανικὴ διδασκαλία ἀποτελοῦν τόν «πιλότο» γιὰ τὴν θεολογική μας τοποθέτηση ἀπέναντι καὶ στὰ εἰδικώτερα προβλήματα ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν τεχνητὴ γονιμοποίηση.

α) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπο περιλαμβάνει καὶ τὸ ἔμβρυο. Οἱ ἐπιστήμονες σήμερα ἀναζητοῦν τὴ χρονικὴ στιγμὴ ποὺ τὸ ἀσχημάτιστο ἔμβρυο ἀρχίζει νὰ θεωρεῖται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία, χωρὶς νὰ καταγίνεται μὲ σχολαστικὲς ἀναζητήσεις, πιστεύει ὅτι ἤδη ἀπὸ τὴ σύλληψη ὑπάρχει ἀνθρώπινη ζωὴ ἄξια προστασίας καὶ τιμῆς. Κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ ἐξωσωματικὴ σύλληψη καὶ γονιμοποίηση ἐπιβάλλεται νὰ μὴ παραβιάζει τὴν ἀρχὴ αὐτὴ καὶ ὅταν ἀκόμη ἀπὸ ἠθικὴ ἄποψη γίνεται ἀνεκτή. Διεθνεῖς συνθῆκες ἄλλωστε προστατεύουν τὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο, μὲ ἀποτέλεσμα σήμερα νὰ διεξάγεται μεγάλη συζήτηση γιὰ τὴν δυνατότητα χρησιμοποίησής του γιὰ πειραματικοὺς ἢ ἐρευνητικοὺς σκοποὺς ἀπεριόριστα.

β) Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν ἀποτελεῖ ἰδιοκτησία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τὸ φέρει, ἀλλὰ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ. Εἴμαστε διαχειριστὲς ξένων ἀγαθῶν καὶ λογοδοτοῦμε γιὰ τὴν καλὴ ἢ κακή μας διαχείριση. Ἡ σύγχρονη ἀντίληψη τῶν λεγόμενων προοδευτικῶν, ὅτι τὸ σῶμα τοὺς ἀνήκει καὶ τὸ κάνουν ὅ,τι θέλουν ἢ καὶ ἡ ἄλλη, ὅτι τὸ ἔμβρυο εἶναι μέρος τοῦ μητρικοῦ σώματος καὶ ἐξάρτημά του δὲν μπορεῖ νὰ εὐσταθήσει γιατὶ προσκρούει ὄχι μόνο σὲ ἠθικούς, ἀλλὰ

καὶ σὲ καθαρὰ βιολογικοὺς καὶ ἐπιστημονικοὺς λόγους. *«Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν* -τονίζει ἡ Γραφή- *ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς»*. Ἐνῶ χάρις στὶς νέες προόδους τῆς βιολογίας, χάνει συνεχῶς ἔδαφος ἡ γνώμη γιὰ τὸ ἔμβρυο σὰν ἐξάρτημα τοῦ μητρικοῦ σώματος. Σήμερα ἡ ἐπιστήμη προσανατολίζεται πρὸς τὴν ἄποψη ὅτι δὲν εἶναι ἡ μητέρα ποὺ κάνει τὸ παιδί, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ παιδὶ γίνεται μέσα στὸ οἰκοσύστημα τοῦ μητρικοῦ σώματος.

γ) Ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἀπορρέει καὶ τὸ δικαίωμα κάθε παιδιοῦ νὰ γεννηθεῖ μέσα σὲ μιὰ οἰκογένεια καὶ νὰ ἀπολαύσει τὴν ἀγάπη ποὺ οἱ γονεῖς του θὰ τοῦ προσφέρουν. Παιδιὰ ποὺ ἔχουν στερηθεῖ αὐτῆς τῆς ἀπόλαυσης, τραυματίζονται ψυχικὰ καὶ διατηροῦν σὲ ὅλη τους τὴ ζωὴ τὶς φοβερὲς ἐμπειρίες τῆς ἀποστέρησης αὐτῆς. Τὸ δικαίωμα αὐτὸ εἶναι σεβαστὸ χωρὶς ἐξαίρεση καὶ καμμιὰ σκοπιμότητα δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀπωθήσει. Παιδιὰ ποὺ δὲν γεννιοῦνται μέσα σὲ οἰκογένεια ἢ ποὺ στεροῦνται τοῦ ἑνὸς γεννήτορος, ἐπειδὴ κρίθηκε στὸ κατάλληλο χρόνο ὅτι ἔπρεπε νὰ γεννηθοῦν ἔστω καὶ μὲ τὴν ἀπουσία τῶν κατάλληλων συνθηκῶν, ὅπως τὶς περιεγράψαμε προηγουμένως, σηκώνουν ἐπάνω τους τὸ βάρος τῆς ἀπουσίας αὐτῆς, πολλὲς φορὲς γιὰ ὅλη τους τὴ ζωή.

δ) Ἡ συζυγικὴ πράξη, κατὰ τὴν ὀρθόδοξη ἀντίληψη, ἔχει διπλὸ σκοπό: ἀποβλέπει στὴν ἑνότητα τῶν δύο προσώπων τῶν συζύγων καὶ στὴν παιδοποιΐα. Ὁ γάμος ἀποβλέπει *«εἰς βοήθειαν καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων»*. Καὶ ὁ σύνδεσμος ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς σκοποὺς εἶναι ἀδιάσπαστος. Ἡ σαρκικὴ ἕνωση προϋποθέτει τὴν ψυχικὴ ἑνότητα καὶ εἶναι καρπός της. Ἡ γονιμοποίη-

ση, κατὰ συνέπειαν, καὶ ἡ γέννηση ἑνὸς παιδιοῦ μέσα στὸ γάμο συνιστᾶ πράξη συνέπειας πρὸς αὐτὴ τὴ διπολικὴ σχέση. Ἡ Ἐκκλησία δὲν βλέπει σχέση ἀντιπαλότητος μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς. Τὰ δύο συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου δὲν ξεχωρίζουν καὶ δὲν ἀντιμάχονται. Κάτι τέτοιο θὰ ἦταν σχιζοφρενικὸ καὶ καταστροφικό. Μέσα στὸ γάμο οἱ δύο σύζυγοι ἐκφράζουν τὴν πνευματική τους ἑνότητα μὲ τή «γλῶσσα» τῶν σωμάτων τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ συζυγικὴ πράξη ἔχει μιὰν ἀξεπέραστη ἱερότητα καὶ ἐντάσσεται μέσα στὴ συζυγικὴ καθηκοντολογία, ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ὁποία μόνο σὰν ἐξαίρεση καὶ ὑπὸ προϋποθέσεις καὶ πρὸς καιρὸν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ. Ἔτσι ὁ νέος ἄνθρωπος ποὺ γεννιέται δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι καρπὸς τῆς ἀγάπης τῶν δύο γονέων του, ἔκφρασή της καὶ συνισταμένη της. Εἶναι καρπὸς τοῦ ἀμοιβαίου δοσίματος τῶν γονέων του. Καὶ οἱ σύζυγοι μόνο ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ γίνουν γονεῖς, καὶ μόνο ὁ ἕνας μέσω τοῦ ἄλλου.

Αὐτὰ βέβαια δὲν συντρέχουν στὴν ἑτερόλογη τεχνητὴ γονιμοποίηση. Σ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει τὸ στοιχεῖο τῆς ἀμοιβαίας προσωπικῆς δωρεᾶς τοῦ ἑνὸς συζύγου πρὸς τὸν ἄλλο. Ἕνας δότης, ποὺ σκόπιμα παραμένει ἄγνωστος καὶ ἀνώνυμος, ἔστω καὶ ἂν ἐπιβάλλεται ὁ ἔλεγχος τῆς ὑγιεινῆς του κατάστασης, δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικήσει τὸν τίτλο τοῦ πατέρα. Οὔτε μπορεῖ νὰ εἰσβάλει στὸν ἱερὸ χῶρο τῆς αὐστηρὰ προσωπικῆς ζωῆς τῶν συζύγων, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποὺ ὑπάρχει συναίνεση τοῦ νόμιμου συζύγου. Γι' αὐτὸ ὅταν ἡ γονιμοποίηση γίνεται μὲ ἑτερόλογο δότη

εἶναι ἠθικὰ ἀπαράδεκτη. Σὰν παραδείγματα θὰ μποροῦσα νὰ ἀναφέρω τὶς περιπτώσεις γονιμοποίησης μὲ σπέρμα τρίτου δότη μιᾶς ἔγγαμης γυναίκας ἢ μιᾶς ἄγαμης ἢ χήρας. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἐδῶ διασπᾶται ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος ποὺ ἑνώνει τὸ ζευγάρι.

Οἱ συνέπειες τῆς ἑτερόλογης γονιμοποίησης φαίνονται καθαρότερα στὶς περιπτώσεις τῶν νέων μεθόδων ποὺ ἡ τεχνητὴ γονιμοποίηση ἐξασφάλισε στὴν ἀνθρωπότητα γιὰ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν. Θὰ ἀναφέρω τὶς λεγόμενες «φέρουσες» μητέρες. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ γυναῖκες ποὺ δέχονται, συνήθως ἔναντι ἀμοιβῆς, νὰ δανείσουν τὴ μήτρα τους προκειμένου, ὕστερα ἀπὸ τεχνητὴ γονιμοποίηση μὲ τὸ σπέρμα ξένου ἄνδρα, ποὺ εἶναι σύζυγος μιᾶς στεῖρας γυναίκας καὶ μὲ τὴ συγκατάθεσή της, νὰ κυοφορήσουν ἐπὶ 9 μῆνες καὶ νὰ γεννήσουν ἕνα παιδὶ πού, στὴ συνέχεια, θὰ τὸ παραδώσουν στὸ ἄτεκνο ζευγάρι. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ νόμιμη σύζυγος δὲν ἔχει ἁπλῶς πρόβλημα συλλήψεως, ἀλλὰ καὶ κυοφορίας. Καὶ ἡ μέθοδος ἀποβλέπει στὴν ἀναπλήρωση τῆς φυσικῆς ἀδυναμίας μιᾶς γυναίκας νὰ γίνει μητέρα καὶ στὴν ἐκπλήρωση τοῦ ἰσχυροῦ πόθου τῆς μητρότητος. Καὶ εἶναι ὁπωσδήποτε γνωστὰ τὰ πολλαπλὰ ψυχολογικὰ προβλήματα ποὺ σκιάζουν τὴ ζωὴ ἑνὸς ἄτεκνου ζευγαριοῦ.

Ἡ γαλλικὴ Comite National D' Ethique ἐχαρακτήρισε πρόσφατα τὴ μέθοδο αὐτὴ πράξη γενναιοδωρίας καὶ ἄλλοι τὴν εἶπαν πράξη ἀγάπης καὶ αὐτοθυσίας, ἔστω καὶ ἂν ἡ χορηγούμενη ἀμοιβὴ στήν «φέρουσα» μητέρα μειώνει τὸν ἀλτρουϊστικὸ χαρακτῆρα τῆς ἐνέργειας. Ὁ δρ. Geller ἔδωσε στὴ δημοσιότητα ἀπὸ τὸ προσωπικό του ἀρχεῖο ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν ἀτέκνων γυναικῶν ποὺ τὸν ἐκλιπα-

ροῦν νὰ τὶς βοηθήσει νὰ λύσουν τὸ πρόβλημά τους μὲ τὴν ἐξασφάλιση μιᾶς «φέρουσας» μητέρας. Ἰδοὺ μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς αὐτές, ὅπως ἐδημοσιεύθησαν στὴ γαλλικὴ *«La Croix»* τῆς 25-26 Νοεμβρίου 1984: *«Γιατρέ μου, σᾶς ἐξορκίζω, πολλὲς φορὲς ἀποπειράθηκα ν' αὐτοκτονήσω, ἄλλες φορὲς νοιώθω καταπιεσμένη, γιατὶ ἀγαπῶ τὸν ἄνδρα μου καὶ θέλω νὰ τοῦ δώσω ἕνα παιδί, μὰ δὲν μπορῶ. Ἡ ζωὴ δὲν ἔχει νόημα γιὰ μένα. Σᾶς ἱκετεύω βοηθῆστε με, δὰ σᾶς πληρώσω…»*. Νὰ καὶ ἕνα ἄλλο: *«Ἀνεβαίνω ἕνα συνεχῆ Γολγοθᾶ, κλαίω, καταπιέζομαι, ἀπελπίζομαι. Γιατρέ, εἶναι τόσο θαυμάσιο αὐτὸ ποὺ κάνετε…»*.

Ἡ ἀνθρώπινη πλευρὰ τοῦ προβλήματος εἶναι ὄντως συγκλονιστική. Ὅμως τὰ προβλήματα ὑψώνονται πελώρια. Πέραν τῶν ὅσων ἤδη εἴπαμε γιὰ τὴν ἑτερόλογη ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀντίστροφη πλευρὰ γονιμοποίηση, διερωτᾶται κανεὶς ἄν, ὑπὸ τὶς συνθῆκες ποὺ ἐφαρμόζεται ἡ μέθοδος, μποροῦν τὸ παιδὶ καὶ ἡ «φέρουσα» νὰ θεωρηθοῦν ὑποκείμενα δικαιωμάτων ἢ μεταβάλλονται ἁπλῶς σὲ ἀντικείμενα. Μήπως, σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ πόθος γιὰ ἀπόκτηση παιδιοῦ μὲ κάθε τρόπο μεταβάλλει τὸ παιδὶ σὲ μέσο ἱκανοποίησης ἑνὸς ἐγωϊστικοῦ ναρκισσισμοῦ; Ἀντιλαμβάνομαι τὸ πρόβλημα τῶν ἄτεκνων ζευγαριῶν. Ἀλλὰ δὲ μπορῶ νὰ δεχθῶ τὸν ἐξαγιασμὸ κάθε μέσου ποὺ προσφέρει σήμερα ἢ αὔριο ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὴν ἱκανοποίηση αὐτοῦ τοῦ πόθου, ὅταν ξεκινῶ ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ παιδὶ εἶναι δῶρο Θεοῦ καὶ φυσικὸς καρπὸς τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης τῶν συζύγων γονέων του, τῶν ὁποίων ἄλλωστε καὶ φέρει, μὲ τὸν συνδυασμὸ τῶν χρωμοσωμάτων, τὰ προσωπικά των κλη-

ρονομητὰ στοιχεῖα. Ὅ,τι εἶναι ἐπιστημονικὰ δυνατὸ δὲν σημαίνει πὼς εἶναι καὶ ἐπιτρεπτὸ καὶ παραδεκτό. Καὶ ὕστερα εἶναι ἠθικὰ ἀποδεκτὸ τό, ἂς τὸ ποῦμε, «ὄνειδος» τῆς ἀτεκνίας νὰ ἀχρηστεύει τὸ γάμο καὶ νὰ βραχυκυκλώνει τὴ συζυγία; Μιὰ ἄτεκνη σύζυγος εἶναι σωστὸ νὰ αἰσθάνεται πὼς δὲν εἶναι τίποτε, πὼς δὲν ἔχει νόημα γι' αὐτὴν ἡ ζωὴ ἐπειδὴ δὲν ἔγινε ἢ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει μητέρα; Καὶ μέχρι ποίου σημείου μπορεῖ νὰ φτάσει ἡ ἐπιστήμη; Δικαιοῦται τάχα νὰ ἀναπληρώνει πλήρως τὴ συζυγικὴ διαδικασία φθάνοντας μέχρι καὶ τὴν ἐκβιομηχάνιση τῶν μεθόδων ἀναπαραγωγῆς καὶ ἀναιρῶντας ἔτσι τὴ φύση καὶ τὴν ὑπόσταση τοῦ γάμου; Μήπως στὴν ὅλη ὑπόθεση παρεισάγεται περίτεχνα τὸ στοιχεῖο τοῦ ἐγωϊσμοῦ;

Ἡ γνήσια ἀγάπη, γράφει ὁ Ἀπ. Παῦλος, *«οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς»*. Ἀλλ' ἐδῶ ὁ καθένας ἐπικαλεῖται τὴν ἀγάπη γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὸν ἐγωϊσμὸ καὶ τὶς ἀνάγκες του. Ἂς ὑπενθυμίσω μερικὲς φράσεις ἀπὸ ἐπιστολὲς γυναικῶν σὲ γιατρούς: *«Θέλω, πληρώνω ὅσα μοῦ ζητηδοῦν, πρᾶγμα ποὺ μοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσω»* λέγει μία στεῖρα γυναίκα. Καὶ μία «φέρουσα» γράφει: *«Θὰ δώσω τὸ παιδί, ἀλλὰ μὲ κλειστὰ μάτια παρακαλῶ»* γιατὶ δὲν θέλει νὰ ἐκτεθεῖ, οὔτε νὰ συνδεθεῖ συναισθηματικὰ μὲ τὸ μωρό. Καὶ ὅμως ποιός μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ πὼς ἡ κυοφορία καὶ ἡ γέννηση μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπόθεση οἰκονομικῶν συνδυασμῶν ἢ ἐμπορικὴ ἐπιχείρηση; Καμμιὰ γυναίκα δὲν μπορεῖ νὰ κυοφορεῖ χωρὶς νὰ ὑπόκειται ταυτόχρονα σὲ συναισθηματικὲς καὶ ἠθικὲς συνέπειες. Μπορεῖ ἡ σκοπιμότητα ἢ ἡ ἀνάγκη νὰ κλείνει τὰ μάτια ἐμπρὸς στὰ ἄλυτα ἠθικὰ προβλήματα τῆς μεθόδου. Ποιός ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ

πείσει μιά «φέρουσα» ὅτι μὲ τὸ παιδὶ ποὺ κυοφορεῖ τὴν συνδέουν μόνο νομικοὶ δεσμοί;

Ἡ διασπορὰ ἐξ ἄλλου τῆς ἑτερόλογης γονιμοποίησης ἐνέχει τὸν κίνδυνο ὅπως ἄλλωστε ἔχει καὶ ἄλλοτε ἐπισημανθῆ, τελέσεως αἱμομικτικῶν γάμων μεταξὺ προσώπων ποὺ ἐνδέχεται νὰ ἔχουν προέλθει μὲ τεχνητὴ γονιμοποίηση ἀπὸ κοινὸ ἄγνωστο δότη. Ἡ περίπτωση δὲν εἶναι ἀπίθανη. Ἡ πιθανότητα αὐτὴ ἔγινε πρόσφατα ἀντικείμενο ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου στὸ Ἰσραήλ, ὅπου παρουσιάσθηκαν στοιχεῖα γιὰ τὶς μεθόδους ποὺ ἐφαρμόζονται πρὸς ἀπόκτηση σπέρματος ἀπὸ δότες ποὺ σκόπιμα παραμένουν ἀνώνυμοι, ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται περιπτώσεις ἐκβιασμοῦ ἀργότερα τῶν γυναικῶν ποὺ θὰ γονιμοποιηθοῦν. Τὴ λύση τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ προβλήματος δὲν ἔχουν βρεῖ ἀκόμη οἱ ἀσχολούμενοι καὶ οὔτε εἶναι εὔκολο νὰ τὴν βροῦν, ἐφ' ὅσον ἡ ἑτερόλογη γονιμοποίηση ἀπὸ τὴ φύση της εὐνοεῖ τέτοιες συγχύσεις, ἐνῶ ἀπὸ τὸν τρόπο ἐξασφάλισης τῶν δοτῶν θὰ ἔφερνε ὁπωσδήποτε σὲ δύσκολη θέση γιατρούς, νομικοὺς καὶ πολιτικούς.

Ἂς ἔλθωμε τώρα στὴν ὁμόλογη τεχνητὴ γονιμοποίηση, αὐτὴν ποὺ περιορίζεται ἀνάμεσα σὲ συζύγους. Ἡ γυναίκα δὲν μπορεῖ νὰ γίνει μητέρα ἐπειδὴ γιά «τεχνικούς» λόγους δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα τῆς σύλληψης. Κατ' ἀρχὴν θὰ πρέπει νὰ ποῦμε πὼς δὲν εἶναι ἠθικὰ κατακριτέο τὸ νὰ ἐνδιαφερθεῖ ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀδυνατότητος αὐτῆς. Ἡ μέθοδος τοῦ σωλῆνα ὡστόσο δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ἠθικὰ προβλήματα, ποὺ ἀπειλοῦν νὰ τὴν ἐξουδετερώσουν. Σήμερα εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξωσωματικὴ καὶ μέσα στὸ σωλῆνα γονιμοποίηση. Ἀποκλείεται νὰ

βρεθῆ αὔριο μέθοδος ἐξωσωματικῆς κυοφορίας; Καὶ δὲν ἐννοῶ βέβαια τὴν περίπτωση ποὺ ἀναφέραμε τῶν «φερουσῶν» μητέρων, ἀλλὰ τὴν IN VITRO κυοφορία. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ «πατέρας» θὰ πρόσφερε τὸ σπέρμα του καὶ ἡ «μητέρα» τὸ ὠάριό της καὶ τέλος ὁ σωλῆνας θὰ κυοφοροῦσε καὶ θὰ γεννοῦσε τὸ παιδί. Τὸ παιδὶ ὅμως αὐτὸ ποιόν θὰ εἶχε πατέρα καὶ ποιάν μητέρα; Ἴσως κάποιος νὰ σκεφθεῖ πὼς τὸ πρόβλημα εἶναι ἁπλό: πατέρας εἶναι ὁ δότης τοῦ σπέρματος, μητέρα ἡ δώσασα τὸ ὠάριο. Ὡστόσο μπορεῖ τάχα ἡ κυοφορία στὸ σωλῆνα νὰ ἀντικαταστήσει τὴ φυσιολογικὴ κυοφορία μέσα στὴ μήτρα; Οἱ 9 μῆνες τῆς κυοφορίας εἶναι κρίσιμοι, ὅπως γνωρίζουμε, γιὰ τὴν ὅλη ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ γεννηθεῖ. Κάθε ὑποκατάστασή της θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει τραγικὰ ἀποτελέσματα. Καὶ ἀκόμη, ποιός μπορεῖ νὰ ἀποκλείσει τὴν βιομηχανοποίηση τῆς μεθόδου αὐτῆς, ὅταν μάλιστα δὲν θὰ πρόκειται κἂν περὶ ὁμόλογης γονιμοποίησης; Ἂν ποτὲ φθάσουμε στὸ σημεῖο αὐτό, τότε τὰ πάντα θὰ γκρεμισθοῦν, θεσμοί, ἠθική, ἀνθρώπινες σχέσεις. Θά «κατασκευάζονται» ἄνθρωποι χωρὶς γονεῖς, χωρὶς ταυτότητα, χωρὶς ὑπόσταση ἀνθρώπου.

Ἐπανερχόμενοι στὴν ὁμόλογη τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ μὲ βάση τὶς ἠθικὲς ἀρχὲς ποὺ ἐσημειώσαμε στὴν ἀρχή, θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι κατ' ἀρχὴν θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι δεχόμεθα τὴν ἐπέμβαση τῆς ἐπιστήμης γιὰ συμπαράσταση στὸ συζυγικὸ ζευγάρι πρὸς ὑπέρβαση ὡρισμένων ἐλαττωμάτων φυσιολογικῆς ἢ ἀνατομικῆς μορφῆς ποὺ δυσκολεύουν τὴν πραγμάτωση τῆς σύλληψης τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς διαδικασίας τῆς συζυγικῆς σαρκικῆς ὁμιλίας. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ θὰ μπορούσαμε νὰ

ποῦμε ὅτι ἡ ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση μὲ τεχνητὸ τρόπο, τοῦ ὠαρίου μιᾶς ἔγγαμης γυναίκας μὲ τὸ σπερματοζωάριο τοῦ νόμιμου συζύγου της, ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ συμπλήρωση, προέκταση καὶ βοήθεια τῆς συζυγικῆς πράξεως τῆς συνουσίας ποὺ ὁλοκληρώνει καὶ ἐκφράζει τὴν πληρότητα τῆς διαπροσωπικῆς σχέσεως τῶν συζύγων καὶ πού, ἀπὸ τὴ φύση της, τείνει στὴ δημιουργία παιδιῶν. Ἡ γονιμοποίηση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοεῖ ἢ νὰ παραβλέπει τὴν κατοχύρωση τῆς λειτουργίας τῆς μητρότητος καὶ τὸ σεβασμὸ τῆς προσωπικότητος τοῦ κυοφορουμένου. Κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ πρέπει ὁ γιατρὸς νὰ προχωρεῖ τόσο ὥστε νὰ ὑποκαθιστᾶ πλήρως τὸ ρόλο τοῦ συζύγου μεταξύ των, οὔτε νὰ ἀναλαμβάνει τὴν ἐξουσία πάνω στὴ ζωὴ καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπινου ἐμβρύου ἐγκαθιστῶντας ἔτσι μιὰ κυριαρχία τῆς τεχνικῆς πάνω στὴ γέννηση καὶ τὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Μὲ μοναδικὸ δότη τὸν νόμιμο σύζυγο καὶ μὲ προϋπόθεση τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ ἐφαρμόζει τὴ μέθοδο τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης. Οἱ παραλλαγὲς ποὺ ἤδη ἐφαρμόζονται καὶ ποὺ βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ αὐτὰ ὅρια δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν παραδοχή τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ἂς σημειωθῆ δὲ ὅτι καὶ ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία αὐτὴ τὴν στάση τηρεῖ ἀπέναντι στὸ πρόβλημα. Ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία ἐπιβάλλει τὸν σεβασμὸ στὸ πρόσωπο, στὴν ἀγάπη, στὴ σεξουαλικότητα καὶ στὸ γάμο. Ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θυσιάζεται στὸ βωμὸ τῆς ὁποιασδήποτε ἀξίωσης, καὶ ἡ τεχνητὴ γονιμοποίηση δὲν μπορεῖ νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ γάμου καὶ τὶς οὐσιώδεις ἰδιότητές του. Ἂν φθάνει στὸ σημεῖο

αὐτό, τότε ἀναιρεῖ ἀντὶ νὰ ὁλοκληρώνει τὸ γάμο καὶ συνιστᾶ ἀπειλὴ ἐναντίον τῆς ἠθικῆς του ὑπόστασης. Μὲ ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο θὰ κινδυνεύσουμε νὰ ὁδηγηθοῦμε σὲ πρακτικὲς ποὺ θὰ ἀντιστρατεύονται τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ὑπόστασή του.

Συνοψίζοντας θὰ λέγαμε ὅτι ἡ συζυγικὴ πράξη ὁλοκληρώνει καὶ ἐκφράζει τὴν ἐσωτερικὴ κοινότητα ζωῆς καὶ ἀγάπης μεταξὺ τῶν συζύγων καὶ ἀπὸ τὴ φύση της τείνει στὴ δημιουργία τῆς ζωῆς. Ἡ φύση ἔχει καθορίσει τὴ διαδικασία τῆς ἀναμετάδοσης τῆς ζωῆς. Ὁ Δημιουργὸς Θεὸς ἐκανόνισε τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ. Ἡ τεχνητὴ γονιμοποίηση ἀνατρέπει βέβαια κατ' ἀρχὴν τὴ φυσικὴ τάξη. Καὶ τοῦτο γιατὶ συμβαίνει ἐνίοτε ἡ φυσικὴ αὐτὴ διαδικασία νὰ μὴ φέρνει ἀποτέλεσμα γιὰ λόγους ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴ θέληση τῶν συζύγων. Πρόκειται γιὰ λόγους παθολογικοὺς ἢ ἀνατομικοὺς ἢ ψυχολογικοὺς καὶ ἄλλους ποὺ ἀποκλείουν τὴ φυσιολογικὴ φύση ἀναπληρώνοντας αὐτὴ τὴν ὑπάρχουσα ἔλλειψη καὶ ἔτσι νὰ πραγματωθεῖ ἡ μητρότητα καὶ ἡ πατρότητα. Μέχρις ἐδῶ ἡ Ἐκκλησία θὰ ἔβλεπε ἀνεκτικὰ τὴν ἰατρικὴ ἐπέμβαση. Τὸ ζήτημα ὅμως παραμένει ἀνοικτό. Οἱ μὲν ἔρευνες μπορεῖ νὰ συνεχίζωνται μὲ σεβασμὸ βέβαια πάντοτε πρὸς τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς ἀνθρώπινης τεκνογονίας, ἀλλὰ καὶ ὅλοι μας πρέπει νὰ εἴμαστε συγκρατημένοι καὶ σώφρονες ἐξ αἰτίας τῶν τρομερῶν συνεπειῶν ποὺ περικλείονται μέσα στὶς ἐπιστημονικὲς δυνατότητες ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας. Ἡ γέννηση ἑνὸς παιδιοῦ δὲν μπορεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση νὰ εἶναι ὑπόθεση κάποιου κομπιοῦτερ καὶ δὲν μπορεῖ

νὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικὰ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα σὰν ἐπιτευκτὸς στόχος, μὲ παράλληλη ἀδιαφορία ἢ ἐπευλόγηση μεθόδων ποὺ εἶναι ἠθικὰ προσβεβλημένες, ἢ ἀπειλοῦν νὰ ἀνατρέψουν τὴ φυσικὴ τάξη τῆς δημιουργίας. Καὶ πρέπει ἐγκαίρως νὰ τεθεῖ φραγμὸς στὶς ὁποιεσδήποτε ὑπερβολικὲς ἀξιώσεις τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀπαιτεῖ συνήθως, χάριν τοῦ ἐγωϊσμοῦ του, καὶ αὐτὴ τὴν παραβίαση τῆς φυσικῆς τάξεως.

Μιλᾶμε πολὺ στὴν ἐποχή μας γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ἡ κατάχρηση καὶ στὰ δύο εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ μᾶς ὁδηγήσει σὲ μιὰ τυραννία καὶ σὲ μιὰ συνταρακτικὴ ὑποβάθμιση τῆς ζωῆς μας. Ἂς βοηθήσουμε λοιπὸν ὅλοι καὶ ὅπως μποροῦμε ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθει νὰ ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματά του μὲ περισσότερη πίστη στὸν κυβερνήτη τῆς ζωῆς του καὶ λιγότερη στὶς ἀνθρώπινες ἐπινοήσεις του.

Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας*

Κατὰ τὰ τελευταῖα 30 χρόνια ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη προώδευσεν ἀλματωδῶς, παραδόξως ὅμως ποτὲ ἄλλοτε ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ δὲν ἀπειλήθηκε τόσο πολὺ καὶ τόσο ἄμεσα ἀπὸ τὴν πρόοδο αὐτή. Ἀλλὰ καὶ ποτὲ ἄλλοτε οἱ ἐπιστήμονες δὲν συνειδητοποίησαν τόσο τραγικὰ τὶς εὐθύνες των ἀπὸ μιὰν ἀλόγιστη διασπορὰ ἰατρικῶν μεθόδων, ποὺ θὰ ἔθεταν ἐνδεχομένως σὲ κίνδυνο τὴν ἴδια τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Ἡ σχετικὴ προβληματολογία γνωρίζει στὶς ἡμέρες μας ἀληθινὴ ἔξαρση, καθὼς πληθύνονται ὁλονὲν καὶ περισσότερον οἱ φωνὲς ἐκείνων πού, ἀνησυχοῦντες ἀπὸ τὶς κυοφορούμενες ἐξελίξεις, ἐπιδιώκουν τὸν περιορισμό, μέσα σὲ πλαίσια ἠθικῶν κυρίως κανόνων,

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1989, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας πρὸς ἀποσόβησιν ἀπευκταίων ἀποτελεσμάτων σὲ βάρος τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ διεθνὲς κυρίως ἐπίπεδο οἱ ἰατρικὲς ἑνώσεις, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐθνικὴ κλίμακα τὰ κράτη καὶ οἱ κυβερνήσεις ἀναζητοῦν ἕνα *κώδικα ἠθικῆς ἰατρικῆς συμπεριφορᾶς* γενικῆς ὁπωσδήποτε ἀποδοχῆς, μὲ ἀποφυγὴ κάθε δογματισμοῦ, ποὺ θὰ ἀπέρρεε ἀπὸ τυχὸν ἰδεολογικές, φιλοσοφικές, πολιτικὲς ἢ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τῶν ἰατρῶν, καὶ τὶς συνακόλουθες παραμέτρους των ποὺ εἶναι ἡ προπαγάνδα, ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ ἐπιβολή. Ἀναζητεῖται δηλ. μιά «ἠθική» κατεύθυνση τῆς ἐπιστήμης μὲ τὸν μεγαλύτερο δυνατὸ μινιμαλισμό, ὥστε οἱ κατευθύνσεις της νὰ μὴ προσκρούουν σὲ ἐπὶ μέρους ζητήματα, ἀμφισβητούμενης ὀρθότητος, ἀλλὰ νὰ συναντηθοῦν στὰ μεγαλύτερα καὶ σοβαρότερα θέματα, ποὺ ἡ κοινὴ συνείδηση τοῦ χρέους ὁδηγεῖ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σὲ μιὰ συστράτευση καὶ συνευδοκία.

Βεβαίως ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῆ ἐξ ὁλοκλήρου εἰς ἕνα ἢ πολλοὺς νόμους, διότι συναρτᾶται μὲ τὴν συνείδηση τοῦ καθενός. Ὅμως οἱ νόμοι, ὡς κοινωνικοὶ ρυθμιστὲς τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, μποροῦν νὰ ἐκφράζουν ἠθικὲς ἀρχές, ὅπως αὐτὲς διαχρονικὰ βιώνονται στὸν δικό μας εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητο ἐπειδὴ δὲν ἀρκεῖ στὰ πελώρια ζητήματα ποὺ ἐγείρονται στὴ Βιο-ηθική, ἡ ἀτομικὴ ἁπλῶς «ἠθική» θωράκιση τοῦ καθενός, μιὰ καὶ οἱ βάσεις τῆς ἀτομικῆς λεγομένης ἠθικῆς εἶναι περισσότερο ὑποκειμενικὲς ἐξαρτώμενες ὅπως εἶναι φυσικὸ ἀπὸ τὶς φιλοσοφικές, πολιτικὲς καὶ γενικότερα ἰδεολογικὲς πεποιθήσεις τοῦ συγκεκριμένου ἀτόμου.

Γνωρίζω ὅτι ἡ θέσις μου αὐτὴ θὰ συναντήσει τὴν ἀντίδραση ἐκείνων ποὺ δὲν τὴν ἀποδέχονται, ἐπειδὴ τοποθετοῦν στὴν ἴδια μοῖρα τὶς φιλοσοφικές των ἀντιλήψεις μὲ τὶς χριστιανικὲς ἀρχὲς τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Γι' αὐτὸ καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐπιβάλουμε, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὶς ἀρχὲς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, πάνω στὴν ἠθικὴ ἰατρικὴ δεοντολογία, ἐξαναγκάζοντας κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἀποδοχή τους καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν τὶς ἀσπάζονται. Κατ' ἀρχὴν θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω ὅτι δὲν ἐπιβάλουμε τίποτε καὶ δὲν ἀναγκάζουμε κανένα νὰ ἀποδεχθῆ τὶς ἀρχές μας. Τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας δὲν εἶναι τῆς ἀποκλειστικῆς μας ἁρμοδιότητος. Μ' αὐτὸ ἔχουν καταπιασθῆ παγκόσμιοι ἰατρικαὶ ἑνώσεις καὶ κυβερνήσεις. Ἐμεῖς, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, προσφέρομε τὴ *συμβολή* μας στὴν ἀντιμετώπιση πρακτικῶν προβλημάτων, χωρὶς νὰ ἐπιδιώκουμε τὴν ἐπιβολὴ τῶν ἀπόψεών μας καίτοι τὶς κρίνομε αὐθεντικές, ὀρθὲς καὶ ἀναγκαῖες. Ὅμως κάθε δεοντολογία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ καταρτίσει κανόνες, νὰ διατυπώσει ἀρχές, νὰ συστήσει συμπεριφορὲς ποὺ ἀναπόφευκτα ἐπηρεάζονται καὶ ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς πίστεις ἐκείνων ποὺ τὶς καταρτίζουν καὶ ἐκείνων πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος σήμερα δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἠθικὴ ἰατρικὴ δεοντολογία τῶν ἐσκιμώων τοῦ βορρᾶ ἢ τῶν πυγμαίων τῆς Γῆς τοῦ Πυρός, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἠθικὴ τῶν ἑλλήνων ἢ καὶ τῶν εὐρωπαίων ἰατρῶν, θὰ ἦταν ἀνέρειστη καὶ ἄδικη κάθε γνώμη ποὺ θὰ ἀνάγκαζε τὰ διεθνῆ ἢ καὶ ἐθνικὰ ὄργανα τῆς δεοντολογίας νὰ ἀγνοήσουν αὐτὸ ποὺ συνιστᾶ τὸ βάθρο τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ διέπει κατὰ βάσιν τὴν κοσμοαντίληψή μας.

Μὲ αὐτὴ τὴ σκέψη ἀπεφάσισα ἐφέτος[1] νὰ σᾶς ἀπασχολήσω μὲ ὡρισμένα *σημεῖα τῆς ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας*, σὰν συμβολή μου στὴ διατύπωση τοῦ κώδικα πού, ὅπως γνωρίζω, προετοιμάζεται γιὰ τὶς χῶρες-μέλη τῆς ΕΟΚ σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιταγὲς τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ τὶς σημερινὲς συνθῆκες. Τὴ σχετικὴ πρωτοβουλία ἔχει ἀναλάβει γιὰ τὴ χώρα μας ὁ Πανελλήνιος Ἰατρικὸς Σύλλογος, μὲ τὸν ὁποῖον ἔχω συνεργασθῆ κατὰ τὸν περασμένο χρόνο, σὲ μιὰ κοινὴ προσπάθεια διαμόρφωσης τῆς ἑλληνικῆς πρότασης πάνω στὸ κείμενο Προσχεδίου ποὺ ἔχει ἤδη συνταχθῆ ἀπὸ τὴ διεθνῆ συνδιάσκεψη τῶν ἰατρικῶν συλλόγων καὶ περιλαμβάνει τὶς σημαντικότερες ἀρχὲς ποὺ ἀποβλέπουν στὸ νὰ ἐμπνεύσουν τὴν ἐπαγγελματικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἰατρῶν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς των, τὸ κοινωνικὸ σύνολο καὶ πρὸς ἀλλήλους. Παράλληλες κινήσεις γίνονται καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ὅπως στὴ Γαλλία π.χ. ὅπου πρόσφατα καταρτίσθηκε προσχέδιο νόμου γιὰ τὴν Βιο-ηθικὴ ποὺ προβλέπει ἕνα πλαίσιο νομικῶν κανόνων, ποὺ ἐδράζονται στὴν ἠθικὴ ἀντίληψη τοῦ

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988).

ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἀναφέρονται ἰδιαίτερα στὴν ἔρευνα καὶ στὴν ἄσκηση τῆς ἰατρικῆς, χωρίς νὰ θίγεται τὸ δικαίωμα στὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τίθεται σὲ διακινδύνευση ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἀξιοπρέπεια. Πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια συλλογικῶν ὀργάνων ποὺ συγκεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τῶν ἄμεσα εἰδικῶν ἀλλὰ ἑνὸς εὐρύτερου κύκλου ἐπιστημόνων, ποὺ διαθέτουν εὐαισθησίες γιὰ θέματα ποὺ ἅπτονται τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἀποβλέπουν στὴν ἀποσόβηση κινδύνων ποὺ ἀπειλοῦν τὸν ἄνθρωπο. Ἤδη ἡ World Medical Association ποὺ ἀντικατέστησε τὴν προπολεμικὴ Association Professionelle Internationale des Medecins ἔχει στὸ ἐνεργητικό της ἀπὸ τὸ 1948 μέχρι σήμερα ἕνα πλῆθος ἀπὸ διακηρύξεις, κώδικες καθηκόντων, κανόνες συμπεριφορᾶς, βασικὲς ἀρχὲς ἰατρικῆς μέριμνας ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἐν καιρῷ πολέμου κ.λπ. ποὺ ἀποσκοποῦν στὴν λεπτομερέστερη περιγραφὴ καὶ καταγραφὴ τῶν *κοινῶς ἀποδεκτῶν* πλαισίων μιᾶς ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας.

Ὅμως, ἐγὼ σήμερα ἐδῶ δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶ διεξοδικὰ μὲ τὴν δεοντολογία τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος ἐν γένει. Θὰ προσπαθήσω νὰ καταθέσω μερικὲς ἀπόψεις μου, ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, ἐν εἴδει *ἠθικῶν κριτηρίων* γιὰ τὴν περαιτέρω ἀξιοποίησή των σὲ σχέση μὲ τὴν ἠθικὴ πλευρὰ τῶν ἰατρικῶν προβλημάτων. Δὲν θὰ ἐξαντλήσω τὸ θέμα, μόνον μερικὰ σημεῖα θὰ θίξω, ποὺ κατὰ τὴν γνώμην μου, ἔχουν βαρύτητα καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀγνοηθοῦν σὲ μιὰ σφαιρικὴ θεώρηση τῶν προβλημάτων ποὺ γεννᾶ ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ μας.

Μὲ βάσι τὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ θεωρῶ κορυφαία καὶ ἀδιαπραγμάτευτη τὴν ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὡς πολυσημάντου, ἀνεπαναλήπτου, ἀνεκτιμήτου καὶ μοναδικοῦ ὄντος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἀξία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἔμψυχη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἡ τιμηθεῖσα μάλιστα μὲ τὴ θεία ἐνσάρκωση στὸ πρόσωπο τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἄνθρωπος εἶναι *«ἐν σμικρῷ μέγας»* (Μ. Βασίλειος) καὶ *«θεὸς περιπολῶν ἐν σαρκί»* (Μ. Ἀθανάσιος).

Ἡ ἀναγνώριση τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀρχῆς συνεπάγεται ἀβίαστα καὶ τὴν ἀναγνώριση στὸν κάθε ἄνθρωπο τοῦ δικαιώματός του νὰ ἀπολαμβάνει σεβασμοῦ καὶ τιμῆς τόσον γιὰ τὴ ζωή του, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά του. Τὸ δικαίωμα αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτο καὶ συνιστᾶ ἀσφαλὴ ὁδηγὸ κάθε πρωτοβουλίας ποὺ ἔχει σὰν ἀντικείμενό της τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ὑγεία του. *Ἡ ζωὴ ἑπομένως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀγαθὸ ἀπαραβίαστο καὶ ἀπόλυτα σεβαστό, γι' αὐτὸ καὶ τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ προηγεῖται τοῦ δικαιώματος στὴ σωματικὴ ἀκεραιότητα*, πρᾶγμα ποὺ πρέπει νὰ τηρεῖται ἰδίως στὶς περιπτώσεις *μεταμοσχεύσεων*, τὰ κριτήρια τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ἀντικειμενικὰ καὶ ἀπολύτως ἀσφαλῆ. Ἀλλοιῶς ὑπάρχει κίνδυνος καταχρήσεων σὲ βάρος τοῦ δότη, ἐὰν αὐτὸς εἶναι πρόσωπο ἀνυπεράσπιστο. Ἐπίσπευση τοῦ θανάτου του ἢ παραπλανητικὴ βεβαίωσή του πρέπει νὰ ἀπαγορεύονται, οἱ δὲ ἰατροὶ ποὺ ἔχουν ἐπωμισθῆ αὐτὸ τὸ χρέος πρέπει νὰ εἶναι ἄλλοι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν ὁμάδα ποὺ θὰ προβῆ στὴν μεταμόσχευση. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχὴ ἀπορρέει καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπιτρέπεται στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ ἀφαίρεση μόνον διδύ-

μων ὀργάνων, καὶ πάντοτε ὕστερα ἀπὸ γραπτὴ καὶ ἀνεπηρέαστη συγκατάθεση τοῦ δότη, ποὺ θὰ δίδεται μὲ πλήρη γνώση τῶν συνεπειῶν της. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφαίρεση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀλλοιώσει τὴν ψυχικὴ ἢ βιολογική του ὑπόσταση. Παράλληλα καὶ ὅταν ἡ ἀφαίρεση ὀργάνων γίνεται μετὰ τὸ θάνατο τοῦ δότη, θὰ πρέπει νὰ λαμβάνεται πρόνοια γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ ὀφειλόμενου σεβασμοῦ στὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ κάθε εἴδους ἐκμετάλλευσης, ἰδίως ἐμπορικῆς.

Οἱ δύο βασικὲς ἀρχὲς ποὺ διέπουν τὶς μεταμοσχεύσεις ἤτοι ἡ δωρεὰν παροχὴ ὀργάνων καὶ ἡ γραπτὴ συναίνεση τοῦ δότη, εἶναι ἀπόρροια τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν καὶ αὐτὲς ἀπόλυτο χαρακτῆρα. Κρούσματα ἀντίθετης πρακτικῆς ἔχουν δυστυχῶς ἀναφερθῆ. Μέχρι καὶ στυγερὰ ἐγκλήματα σὲ βάρος νέων καὶ ἀνυπεράσπιστων ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν Ἀσία ἔχουν καταγγελθῆ, ποὺ ἀποβλέπουν στὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀναγκαιούντων ὑγιῶν ὀργάνων, ποὺ πωλοῦνται σὲ πλούσιους λῆπτες ὕστερα ἀπὸ προσεκτικὴ ἐπιλογή, καὶ σὲ ἁδρὰ τιμή. Ἡ χρησιμοποίηση ἐξ ἄλλου προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ μάλιστα ἐμβρύων γιὰ σκοποὺς καλλωπιστικοὺς καὶ ἄλλους ἀποτελεῖ βάναυση καὶ ἐγκληματικὴ ἀσέβεια πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου καὶ δείχνει τὸ μέγεθος τῆς ἐφευρετικότητος ἐκείνων ποὺ μποροῦν νὰ μεταβάλουν τὰ ἐπιστημονικά των ἐργαστήρια σὲ θαλάμους ἐκτελέσεως ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων ποὺ ὡστόσο διεκδικοῦν δικαιώματα στὴ ζωή.

Μιὰ παράλληλη πρὸς τὴν προηγούμενη καὶ ἐξ ἴσου *δεμελιώδης ἠθικὴ ἀρχὴ εἶναι καὶ ἐκείνη ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἔναρξη καὶ μὲ τὴ λήξη τῆς ζωῆς*. Μπορεῖ βέβαια οἱ ἐπιστήμονες νὰ ἐρίζουν σήμερα ὡς πρὸς τὴν ὁριοθέτηση τῶν δύο αὐτῶν ἀκραίων πόλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνελίσσεται ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ὅμως δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι συμβατικὰ καὶ γι' αὐτὸ καὶ διαφιλονικούμενα κάθε φορὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ὅρια ποὺ ἀναγνωρίζουν νομικὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Ἡ ἠθικὴ ἀντίληψη εἶναι ὅτι *ζωὴ ὑπάρχει ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς σύλληψης*, τὸ δὲ ἔμβρυο ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ 12η ἢ τὴ 15η, ζῇ καὶ δικαιοῦται αὐτῆς τῆς ἠθικῆς ἀναγνώρισης καὶ προστασίας. Ἑπομένως κάθε ἐπέμβαση σὲ βάρος του, μὲ τὸ πρόσχημα εἴτε ὅτι δὲν ζῇ, εἴτε ὅτι δὲν ἔχει συντελεσθῇ ἡ ὀργανογένεση στὸ σῶμα του, εἴτε ὅτι ἀποτελεῖ ἐξάρτημα τοῦ μητρικοῦ σώματος, εἶναι ἀπὸ ἄποψη ἠθικὴ ἀπόβλητη καὶ ὁ κόσμος κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν βασανιστικῶν συνεπειῶν τῶν ἀλογίστων ἐκτρώσεων ἀρχίζει σιγά-σιγὰ νὰ τὸ κατανοῇ καὶ νὰ διεκδικεῖ γιὰ λογαριασμὸ τῶν ἐμβρύων τὰ δικαιώματά των.

Στὰ ἴδια πλαίσια ὀφείλει νὰ κινῆται καὶ ἡ *προγενετικὴ διάγνωση*, γιατὶ ἀλλοιῶς μετατρέπεται σὲ μιὰ ἐπιλεκτικὴ πρακτικὴ ἀνόσιας ἐπέμβασης τοῦ ἀνθρώπου στὸ ἔργο τῆς δημιουργίας, μὲ συνακόλουθη συνέπεια τὴν ἀνατροπὴ τῆς φυσικῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Ἡ δυνατότητα τῆς ἐπιλογῆς τοῦ φύλου, κατὰ προαίρεσιν, ποὺ λέγεται ὅτι πολὺ σύντομα θὰ εἶναι στὴ διάθεση τῶν μελλοντικῶν γονέων καὶ ἡ χρησιμοποίηση αὐτῆς τῆς δυνατότητος γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ἐγωϊστικῶν ἐπιδιώξεων καὶ σκοπῶν περικλείει μέγιστους κινδύνους, οἱ ὁποῖοι σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἐπιτευχθεῖσα

ἤδη ἐξιχνίαση τοῦ γενετικοῦ κώδικα καὶ τοῦ DNA, ἀπειλοῦν ἤδη τὴν ἀνθρώπινη φυλὴ σὲ περίπτωση ποὺ θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ στόχους π.χ. πολιτικοστρατιωτικοὺς ποὺ κεῖνται ἔξω ἀπὸ τὰ νόμιμα καὶ θεμιτὰ ὅρια τῶν ἀνθρώπινων ἐπιδιώξεων.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τῆς λήξεως τῆς ζωῆς, *τὸ μεγάλο πρόβλημα τοῦ θανάτου*, συγκεντρώνει μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπὶ μέρους ζητήματα ποὺ κινοῦνται σὲ εὐρὺ πεδίο, ἀπὸ τῆς εὐθανασίας μέχρι τῆς οὐσιαστικῆς κατάπαυσης τῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, κατὰ τρόπον φυσιολογικόν. Δίκες ποὺ ἔχουν γίνει στὸ ἐξωτερικὸ ἐναντίον ἰατρῶν ἢ νοσοκόμων ποὺ ἐφήρμοσαν εὐθανασία τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς, ἀπέδειξαν ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν εἶναι εὔκολο, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ποὺ τοποθετοῦνται ὑπέρ τῆς εὐθανασίας ἰσχυρίζονται ὅτι μεριμνοῦν ἔτσι γιὰ τὸν ἀξιοπρεπέστερο θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς των. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ *ἕνα ἄλλο κριτήριο* ἐδῶ καὶ ὄχι ἁπλῶς ὁ σεβασμὸς στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀξιοπρέπεια. Καὶ τὸ κριτήριο πρέπει νὰ εἶναι ὅτι *κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου εἶναι ὁ Θεός*, ποὺ μόνος αὐτὸς χορηγεῖ τὴ ζωὴ καὶ μόνος αὐτὸς τὴν ἀφαιρεῖ. Τὰ κείμενα τῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας τονίζουν τὸ καθῆκον τοῦ ἰατροῦ νὰ σώζει τὴ ζωή. Ὅμως ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτὸ δέν ἐπαρκεῖ. Πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ ἐπὶ πλέον ὅτι κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀφαιρεῖ κάτι ποὺ δὲν εἶναι δικό του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἀπορρέει καὶ ἡ ἄρνηση στὸν καθένα τοῦ δικαιώματος νὰ διαθέτει ὅπως αὐτὸς θέλει τὴ ζωή του, θέτοντάς την σὲ κίνδυνο. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τονίζει *«οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς»*.

Μὲ βάση τὶς δύο προηγούμενες ἀρχές, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξωμε ὅτι ἡ *ἰατρικὴ ἔρευνα* δὲν εἶναι οὔτε ἀπεριόριστη, οὔτε ἀνεξέλεγκτη. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ἰατρικῆς ἔχει θεμελιωθῆ πάνω στὴν ἔρευνα, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ περάσει ἀπὸ τὸν *πειραματισμὸ στὸν ἄνθρωπο*. Ὅμως ἡ ἔρευνα αὐτὴ εἴτε ἔχει σκοπό της τὴ θεραπεία συγκεκριμένης νόσου, εἴτε ἀποβλέπει γενικώτερα στὴν προαγωγὴ τῆς ἐπιστήμης ὀφείλει πάντοτε νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν της τὶς ἠθικὲς ἀρχὲς καὶ τὶς πνευματικὲς ἀξίες, ὅπως αὐτὲς βιώθηκαν καὶ βιώνονται σήμερα στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο καὶ ἰδίως τὸν σεβασμὸ στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ στὴν ἀξιοπρέπειά του.

Πειράματα στὸ ἔμβρυο, δοκιμὲς φαρμάκων σὲ ἐθελοντές, παρατηρήσεις σὲ ἀρρώστους ὅλα ὑπόκεινται στὸν πειρασμὸ νὰ ὑποταχθοῦν στὶς ἀνάγκες τῆς ἔρευνας ἀντὶ οἱουδήποτε τιμήματος χωρὶς ἐγγυήσεις γιὰ τοὺς ἐθελοντές, οὔτε γιὰ τὶς συνθῆκες διεξαγωγῆς τῶν πειραμάτων, τὸ εἶδος καὶ τὶς συνέπειές των γιὰ τὴν ὑγεία ἢ καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν πειραματοζώων. Καὶ ἐδῶ ὁ κίνδυνος καταχρήσεων ἐλλοχεύει, καθὼς ἐμφιλοχωροῦν ἀντιλήψεις ὅπως ἡ ἐμπορικοποίηση τῶν πειραμάτων, ἡ υἱοθέτηση ἀπάνθρωπων μεθόδων πειραματισμῶν πάνω στὸ σῶμα, ἐπὶ ἀτόμων ποὺ δὲν ἔχουν συνείδηση τῶν ἐνεργουμένων κ.λπ. Ἐξ ἄλλου εἶναι λογικὸ νὰ τηροῦνται καὶ ἐδῶ ὡρισμένες διαδικασίες ὅπως ἡ προηγούμενη γραπτὴ συγκατάθεση τοῦ ἐθελοντῆ, ἀφοῦ τοῦ ἐξηγηθοῦν οἱ κίνδυνοι, καὶ κυρίως ἡ ἀπαγόρευση διεξαγωγῆς πειραμάτων ἐπὶ ἀνθρώπων, ἂν προηγουμένως δὲν διεξήχθησαν τὰ ἴδια πειράματα ἐπὶ ζώων μὲ κατ' ἀρχὴν θετικὰ ἀποτελέσματα.

Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς *ἂν ἡ τεχνικὴ ὑπερκεράσει τὴν ἠθικὴ* θὰ συμβῆ ἐκεῖνο ποὺ ὅλοι ἀπεύχονται: θὰ ὑποταχθεῖ τελικὰ ὁ ἄνθρωπος σὲ ἐφαρμογὲς ἀπάνθρωπες καὶ ὁ ἀπέναντί του σεβασμὸς θὰ ἐξαερωθεῖ καὶ τελικὰ θὰ ἐκλείψει. Τὸ ἴδιο θὰ συμβῆ καὶ ἂν ληφθοῦν μαζικὰ ἀναγκαστικὰ μέτρα ἐναντίον κατηγοριῶν ἀσθενῶν, ὅπως π.χ. αὐτοὶ τοῦ AIDS, πρᾶγμα ποὺ θὰ ὁδηγήσει στὴ δημιουργία γκέττο καὶ σὲ μιὰ ἀντικοινωνική, ἀπάνθρωπη καὶ ἀντιχριστιανικὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι τῶν ἀσθενῶν.

Στὴν Κούβα διὰ νόμου ἐπεβλήθη ὑποχρεωτικὴ ἐξέταση ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῶν θυμάτων τῆς ἀρρώστειας αὐτῆς. Οἱ εὑρεθέντες νὰ εἶναι φορεῖς θετικοὶ τῆς νόσου, ἐγκλείονται σὲ ἀπομονωμένους χώρους καὶ καθίστανται ἀνίκανοι νὰ τὴν μεταδώσουν. Οἱ ἀρμόδιοι ἐξήγησαν ὅτι τὸ μέτρο ἐλήφθη ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ τὴ νοσηλεία τῶν ἴδιων τῶν ἀσθενῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ τὴν προστασία τοῦ ὑγιοῦς πληθυσμοῦ. Ὅμως σοβαρὰ μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσει τὴν ἠθικότητα μιᾶς τέτοιας ἀπόφασης ἐκεῖνος ποὺ θὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ ἠθικὲς βάσεις γιὰ νὰ προσδιορίσει τὴ στάση του ἀπέναντι καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμη τὸ φαινόμενο τῆς μαζικῆς ὑστερίας ἐναντίον τῶν φορέων τῆς θανατηφόρου ἀρρώστειας. Στὴν Εὐρώπη παρόμοιες πρακτικὲς ἀπεκλείσθησαν καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἔλεγχοι στὰ σύνορα, ἐπειδὴ ἐκρίθη ὅτι μεγαλύτερη ἀξία ἔχει ὁ σεβασμὸς στὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴν ἐλευθερία του, παρὰ ἡ μέριμνα γιὰ τὴν προφύλαξη τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ μία μόλυνση, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιδιωχθῆ μὲ ἄλλους τρόπους περισσότερο ἀνθρώπινους καὶ ὑγιεῖς.

Στὸν τομέα τῆς *γενετικῆς* τὰ ἠθικὰ προβλήματα εἶναι ἐξόχως λεπτὰ καὶ δυσεπίλυτα. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι *ἰατρικὲς πρακτικὲς στὸν τομέα τῆς ἀναπαραγωγῆς* δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναιροῦν τοὺς σκοποὺς τοῦ γάμου καὶ τὶς οὐσιώδεις ἰδιότητές του, οὔτε νὰ ὑποκαθιστοῦν τὸν ρόλο τῶν συζύγων ἢ νὰ ἀσκοῦν ἐξουσία πάνω στὴ ζωὴ καὶ στὴν ταυτότητα τοῦ ἐμβρύου, γιατὶ ὁ σκοπὸς δὲν ἁγιάζει τὰ μέσα. Ὁ κάθε ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ἀπέχει ἀπὸ κάθε ἐπιδίωξη ἢ μορφὴ βιομηχανοποίησης τῆς διαδικασίας ἀναπαραγωγῆς καθὼς καὶ ἀπὸ κάθε χρησιμοποίηση τῆς νέας γενετικῆς τεχνολογίας γιὰ πολιτικοὺς ἢ στρατιωτικοὺς σκοπούς. Μὲ αὐτὰ ἀναφέρομαι στὴν *τεχνητὴ γονιμοποίηση*, *στὶς φέρουσες μητέρες*, *στὰ παιδιὰ τοῦ σωλῆνα*, καὶ σὲ ἄλλες πρακτικὲς ποὺ κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια συνεχῶς ἐμφανίζονται καὶ ἀπὸ τὸ πειραματικὸ στάδιο μεταπηδοῦν στὴν καθημερινὴ ἐφαρμογή. Ἡ βοήθεια τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης στὰ μὴ δυνάμενα διὰ τῆς φυσιολογικῆς ὁδοῦ νὰ ἀποκτήσουν παιδιὰ ζευγάρια θὰ πρέπει νὰ περιορίζεται μέχρι τοῦ σημείου ποὺ δὲν καταργοῦνται οἱ σκοποὶ τοῦ γάμου. Κατὰ συνέπειαν πρακτικὲς ποὺ συνιστοῦν τέτοια ἀναίρεση πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται, ἐπειδὴ κατὰ τὴν χριστιανικὴ ἠθικὴ ἡ ἀπόκτηση παιδιῶν μέσα σὲ νόμιμο γάμο δὲν θεωρεῖται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνος σκοπὸς τοῦ γάμου, ὥστε σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ νὰ ὑποτάσσονται ὅλοι οἱ ἄλλοι.

Πέραν αὐτῶν οἱ διαδικασίες ποὺ συνάπτονται μὲ τὴ γενετικὴ σφαῖρα καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι νόμιμες ἐνδέχεται νὰ μὴ εἶναι ἠθικές. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ στὸν ἰατρό, στὴ μαῖα καὶ στὴ νοσοκόμο *τὸ δικαίωμα νὰ ἀρνηθοῦν τὴν προσφορὰ ὑπηρεσιῶν ὅταν αὐτὲς ἔρχωνται σὲ*

ἀντίδεση μὲ τὶς προσωπικές των ἠθικὲς ἀρχές. Σὰν παράδειγμα θὰ ἔφερνα *τὶς ἀμβλώσεις*, ποὺ σήμερα ἐπιτρέπονται ὑπὸ προϋποθέσεις ἀπὸ τὸ νόμο στὴν πατρίδα μας. Δὲν παύουν ὅμως ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς νὰ εἶναι ἔγκλημα φόνου ἐναντίον ἀθώας καὶ ἀνυπεράσπιστης ζωῆς. Κανεὶς νόμος δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ὑποχρεώσει κάποιον νὰ παραβῆ τὶς ἠθικές του ἀρχές. Στὴν Ἑλλάδα αὐτὸ εἶναι καθιερωμένο ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Εὐριπίδη, ποὺ ὑπερασπίσθηκε στὴν τραγωδία του «*Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*» τὸ ἠθικὸ δικαίωμα τῆς ταφῆς καὶ ὅταν αὐτὸ ἐθεωρεῖτο παράνομο.

Τέλος, ἡ ἀνάπτυξη *προσωπικῆς σχέσεως ἐμπιστοσύνης* μεταξὺ ἰατροῦ καὶ ἀσθενοῦς εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀναγνώρισης τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Ὁ ἄρρωστος πρέπει νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς τοῦ ἰατροῦ του, καὶ ὁ ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν ἐκδηλούμενη αὐτὴ ἐμπιστοσύνη. Ὅμως δὲν εἶναι ἠθικὸ τὸ νὰ ἐπιχειρεῖ ὁ ἰατρός, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῆς ἐμπιστοσύνης, νὰ ἐπιβάλει στὸν ἀσθενῆ του τὶς ἐπαγγελματικές, φιλοσοφικές, ἠθικὲς ἢ πολιτικές του ἀντιλήψεις κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἔργου του. Ὀφείλει νὰ προσφέρει ἀδιακρίτως πρὸς ὅλους τὶς ὑπηρεσίες του, ἡ δὲ ἄρνησή του νὰ τὸ πράξει γιὰ λόγους ἄσχετους πρὸς τὴν ἐπιστημονική του ἐπάρκεια καὶ τὴν περιστασιακὴ φυσική του ἀδυναμία δὲν συνιστᾶ ἁπλῶς ἀντιδεοντολογικὴ συμπεριφορά, ἀλλὰ ἀνήθικη ἐνέργεια. Ἡ σχέση ἐμπιστοσύνης ἐπιβάλλει ἐξ ἄλλου τὴν *ἀποκάλυψη* στὸν ἄρρωστο κάθε λεπτομέρειας ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν πορεία τῆς ἀρρώστειας καὶ τὴν ἐφαρμοζόμε-

νη ἀγωγή. Θὰ δεχόμουν σὲ εἰδικὲς ἢ ἐπείγουσες περιπτώσεις τὴν παράλειψη αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος, ἰδίως ὅταν ἡ ἀποκάλυψη τῆς πλήρους ἀλήθειας στὸν ἀσθενῆ εἰκάζεται ὅτι θὰ προκαλέσει τὴν ψυχολογικὴ κατάρρευσή του. Ἀπὸ τὴν ἴδια σχέση ἀπορρέει καὶ τὸ καθῆκον τοῦ ἰατροῦ γιὰ τὴν τήρηση τοῦ *ἰατρικοῦ ἀπορρήτου*, ποὺ δὲν λύνεται οὔτε μὲ τὸν θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς, οὔτε μὲ τὸν θάνατο τοῦ ἰατροῦ. Ὅμως δὲν συνιστᾶ νομίζω παραβίαση τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου ἡ σὲ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο συνεργασία μὲ ἄλλους ἰατροὺς μὲ βάση τὰ εὑρήματα τῆς νόσου καὶ μὲ σκοπὸ τὴ θεραπεία της. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ ἰσχύσει καὶ ὅταν τὰ ἴδια εὑρήματα χρησιμοποιοῦνται ἀνωνύμως γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς ἰατρικῆς ἔρευνας.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀναπηδᾶ τώρα εἶναι *πῶς θὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ ἰατρικὴ ἠθική*. Σὲ πολλὲς χῶρες ὑπάρχουν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ Ἐπιτροπὲς Ἠθικῆς (Comites d' Ethique) ποὺ εἴτε ἐλέγχουν τὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα ὅταν αὐτὰ γίνονται σὲ ἀνθρώπινο ὑλικό, ἢ συζητοῦν καὶ ἀποφασίζουν ἐπὶ συγκεκριμένων περιπτώσεων ἀρρώστων. Τὶς Ἐπιτροπές αὐτὲς συγκροτοῦν ἰατροί, θεολόγοι, φιλόσοφοι, νομικοί. Στὴ χώρα μας ἔχει στὸ παρελθὸν προταθῆ ἡ σύσταση τέτοιων Ἐπιτροπῶν, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα. Στήν *«Καθημερινή»* τῆς 5-2-1989 ὁ καθηγητὴς κ. Σ. Δοξιάδης ὑποστηρίζει αὐτὴ τὴ λύση μόνο γιὰ τὶς πιὸ πάνω δύο ὁμάδες θεμάτων καὶ ὄχι καὶ γιὰ τὴ ρύθμιση σχέσεων ἰατρῶν μεταξύ των ἢ αὐτῶν καὶ τοῦ ἄλλου ὑγειονομικοῦ προσωπικοῦ. Κατὰ τὸν καθηγητὴ ἡ λύση αὐτὴ εἶναι ἀναγκαία γιὰ 4 λόγους, ποὺ εἶναι: α) Οἱ

πρόοδοι τῆς ἰατρικῆς κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, ποὺ τὴν ἔκαναν καὶ περισσότερο ἀποδοτικὴ ἀλλὰ καὶ περισσότερο ἐπικίνδυνη. β) Ἡ μεγαλύτερη παρέμβαση τοῦ κράτους στὴν προαγωγὴ τῆς ὑγείας, ποὺ σημαίνει μεγαλύτερη ἐπέμβασή του στὴν ἰδιωτικὴ ζωή, ἄρα σύγκρουση κοινωνικοῦ συμφέροντος καὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας. γ) Τὰ ἐρωτήματα ποὺ δημιουργοῦνται γιὰ τὶς πηγὲς καὶ τὴν κατανομὴ τῶν κρατικῶν πόρων στὸν τομέα τῆς ὑγείας καὶ δ) Οἱ πολίτες ἔχουν περισσότερες γνώσεις σὲ θέματα ὑγείας, περισσότερες προσδοκίες καὶ πολὺ μεγαλύτερες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸν ἰατρὸ σὰν ἄτομο καὶ ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες ὑγείας. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω μεγαλύτερη σημασία ἔχει ἡ ἀνάγκη προστασίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνίερες ἐπεμβάσεις στὴν προσωπικὴ σφαῖρα τῶν ἐσώτατων στοιχείων τῆς προσωπικότητός του καὶ διαφύλαξης τῆς ἀκεραιότητός του ἀπὸ καταχρήσεις ποὺ ἐνδέχεται νὰ γίνουν ἐν ὀνόματι, κατὰ πρόσχημα μὲν τῆς ἐπιστήμης, κατ' οὐσίαν ὅμως συμφερόντων, ἐπιδιώξεων καὶ ἐνεργειῶν ποὺ θὰ ἀποβλέπουν στὴν ἐπικυριαρχία ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας του καὶ τοῦ ἀπαραβίαστου τοῦ προσώπου του.

Σὲ μιὰ ἐποχή, ὅπως ἡ ἰδική μας, ὅπου τόσος πολὺς γίνεται λόγος γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, καὶ μόνον τὸ βάσιμο ἐνδεχόμενο ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλόγιστη πρόοδο τῆς ἰατρικῆς τεχνολογίας γιὰ τυχὸν ἐνέργειες ἢ παραλείψεις σὲ βάρος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ λήψη τῶν ὁποιωνδήποτε μέτρων τόσο γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση τῆς ἰατρικῆς συνείδησης, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποτροπὴ ἢ καὶ τὸν κολασμὸ κάθε παραβίασής της, νομίζω ὅτι εἶναι εὐπρόσδεκτη καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλόμενη. Οἱ Ἐπιτροπὲς Ἠθικῆς, παρὰ τὸν σαφῶς γνωμοδοτικό τους χαρακτῆρα, μποροῦν νὰ ἐξελιχθοῦν

σὲ ὄργανα κατευθύνσεως καὶ ἐλέγχου τῶν ἐπιστημονικῶν δραστηριοτήτων στὸν τομέα τῆς ἰατρικῆς βιολογίας κυρίως καὶ τῆς γενετικῆς, ποὺ προδιαθέτουν γιὰ παραβιάσεις καὶ καταχρήσεις.

Ὅπως καὶ στὴν ἀρχὴ ἐτόνισα ἡ Ἠθικὴ δὲν εἶναι σύνολο κανόνων συμπεριφορᾶς, οὔτε κώδικας περιπτώσεων ἀναλυτικὰ προβλεπόμενων, ἡ συμμόρφωση πρὸς τὸν ὁποῖον νὰ συνιστᾶ τὸ ἠθικῶς δέον. Ἡ Ἠθικὴ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ κανόνες καὶ κώδικες. Εἶναι στάση ζωῆς, εἶναι τρόπος ζωῆς, σὲ τελευταία ἀνάλυση εἶναι κριτήριο γιὰ ὀρθὴ κάθε φορὰ τοποθέτηση ἐπὶ καιρίων προβλημάτων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὁ ἐπιστήμων, διαθέτει τὸ κριτήριο αὐτό, τότε εἶναι σὲ θέση νὰ παίρνει τὴ σωστὴ στάση κάθε φορὰ ἀπέναντι στὴν ἴδια τὴ ζωή. Τὸ Εὐαγγέλιο προσφέρει τέτοια αὐθεντικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ κριτήρια. Γι' αὐτό, ἂν κανεὶς θέλει νὰ εἶναι ἠθικός, μὲ τὴ χριστιανικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀφήσει τὸ Εὐαγγέλιο νὰ ἐπηρεάσει ὅλον του τὸ εἶναι, σκέψη, βούληση, νόηση, διανοήματα καὶ διαβήματα. Τότε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀναγεννηθῆ πνευματικὰ καὶ θὰ γίνει ὅλος φῶς, καὶ ὅλος φωτιά, καὶ ὅλος λαμπρότης καὶ ἀγαθωσύνη καὶ χάρις. Στὰ χέρια τέτοιων ἀνθρώπων ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἡ πιὸ προωθημένη, γίνεται ἀληθινὴ σοφία, δημιουργία, εὐεργεσία καὶ δωρεὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὴ ζωή του. Οἱ καιροί μας δείχνουν πὼς αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἐπιδιώξουμε ὅλοι μας. Μὲ τὸ συγκεκριμένο τρόπο ποὺ ἡ εὐαγγελικὴ θεία ἀλήθεια ὑπαγορεύει καὶ ἐγγυᾶται.

Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου*

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση

Συνεχίζομε καὶ ἐφέτος, γιὰ 15η κατὰ σειρὰν φορά, τὴν ἐτήσια αὐτὴ σύναξή μας, ποὺ ἔχει πιὰ προσλάβει τὸν χαρακτῆρα μιᾶς ἀμοιβαίας συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Ἐπιστήμης πάνω στὶς πρακτικὲς κυρίως τῆς Βιο-ηθικῆς ποὺ τὸν τελευταῖο καιρὸ ἀπασχολοῦν καὶ προβληματίζουν ὁλονὲν καὶ περισσότερο τὸν σκεπτόμενο ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας στὸν χῶρο τῆς Ἰατρικῆς ἀνοίγει συνεχῶς καὶ νέους ὁρίζοντες στὴν ἐπιδίωξη ἀνθρώπινων στόχων ἀλλὰ ταυτόχρονα δημιουργεῖ

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1990, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

καὶ ἔντονους προβληματισμοὺς ἐμπρὸς στὶς διαφαινόμενες τάσεις γιὰ βέβηλες ἐπεμβάσεις τοῦ ἀνθρώπου στὴ φυσικὴ ἰσορροπία τῶν μεγεθῶν τῆς ζωῆς, ἐπεμβάσεις ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο ἀρχῶν ἠθικῆς δεοντολογίας. Τὴν ἐπικοινωνία μας αὐτὴ θεωροῦμε πολύτιμη εὐκαιρία ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων ἐπὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν ποὺ σήμερα ἀπασχολοῦν ἔντονα τὴν εὐρωπαϊκὴ διανόηση, τὰ κράτη καὶ τοὺς ἐπιστήμονες, σὲ μιὰ τιτάνια προσπάθεια συγκλίσεως σὲ κοινῶς ἀποδεκτὰ ὅρια, μὲ βάση, κατὰ κανόνα, τὶς ἀρχὲς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δηλ. τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ κράτη τῆς ΕΟΚ ἔχουν ἀπὸ ἐτῶν συσταθῆ Ἐπιτροπὲς Ἠθικῆς Δεοντολογίας μὲ σκοπὸ τὴν καθιέρωση κανόνων συμπεριφορᾶς ἐν ὄψει τῶν ἐπιστημονικῶν προόδων, ὥστε νὰ ἀποφευχθοῦν καταχρήσεις καὶ νὰ δρομολογηθοῦν χρήσιμες γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα πρακτικές. Στὴν πατρίδα μας δὲν ὑπάρχει μιὰ τέτοια Ἐπιτροπὴ πανεθνικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ τὰ πράγματα δείχνουν ὅτι θὰ πρέπει τὸ συντομώτερο νὰ συσταθῆ. Ὑπὸ τὴν προοπτικὴ αὐτὴ θεωροῦμε ὅτι τὰ ὅσα ἐδῶ κάθε φορὰ συζητοῦμε εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ συμβάλουν καὶ αὐτά, μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα, στὴν θεμελίωση τῆς ἰδεολογικῆς ὑποδομῆς ποὺ θὰ πρέπει νὰ υἱοθετήσει ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτή.

Τὸ ἐφετινό μας θέμα[1] ἀναφέρεται στὶς ἔρευνες καὶ στὰ

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982),

πειράματα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων. Τὸ θέμα αὐτὸ βρίσκεται τὸν τελευταῖο καιρὸ στὸ προσκήνιο τῆς ἐπικαιρότητος, ἔχει δὲ προσλάβει μεγάλη ἔκταση καὶ στὸν Τύπο κυρίως τὸν εὐρωπαϊκό, δεδομένου ὅτι τὰ διάφορα κράτη-μέλη τῆς ΕΟΚ δὲν ἀκολουθοῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τήν αὐτὴν γραμμήν.

Ἔτσι μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον παρακολουθοῦμε κι ἐμεῖς τὶς ἐξελίξεις τοῦ ζητήματος, τὶς πρακτικὲς ποὺ ἐφαρμόζονται, τὶς ἀντιδράσεις ποὺ σημειώνονται καὶ τίς κατευθύνσεις ποὺ δίδονται ὥστε νὰ δικαιολογούμεθα σήμερα γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Εἴμεθα δὲ βέβαιοι, ὅτι ἡ διαπραγμάτευσί του θὰ ἀποκαλύψει μυστικές πτυχὲς καὶ ἄλλες παραμέτρους του, ποὺ πρέπει νὰ ληφθοῦν σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν γιὰ μιὰ τελικὴ ἐπὶ τοῦ θέματος κατάληξη.

Ἡ ἰδιότης τοῦ ἐμβρύου ὡς ἀνθρωπίνου ἢ μὴ ὄντος βρίσκεται στὸ κέντρον τῶν συζητήσεων ποὺ προσδιορίζουν καὶ τοὺς τρόπους «χρησιμοποιήσεώς» του γιὰ ἐρευνητικοὺς ἢ καὶ γιὰ ἰατρικοὺς σκοπούς. Κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητη καὶ καθολικῶς ἐπικρατοῦσαν χριστιανικὴ ἄποψη *τὸ ἔμβρυο ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς συλλήψεως εἶναι ἄνθρωπος, ἔστω καὶ ἂν δὲν διαθέτει σχηματισμένα ὄργανα.* Στὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου προβλέπεται τιμωρία γιὰ ἐκεῖνον ποὺ γίνεται ὑπαίτιος νὰ ἀποβάλει ἡ ἔγκυος γυναίκα, καὶ ἄν μὲν τὸ ἔμβρυον εἶναι

η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989).

ἀσχημάτιστον, ὁ ὑπαίτιος θὰ καταβάλει ἀποζημίωσιν, ἂν δὲ εἶναι ἐσχηματισμένον θὰ τιμωρηθῆ ὡς φονεὺς ἤτοι διὰ θανάτου. Ἡ διάκρισις μεταξὺ *«ἐξεικονισμένου»* καί *«μὴ ἐξεικονισμένου»* ἐμβρύου ποὺ γίνεται στὸ χωρίον αὐτό, ὡδήγησε μερικοὺς στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Γραφὴ τὸ ἐξεικονισμένο μόνο ἔμβρυο θεωρεῖ ἄνθρωπον, γι' αὐτὸ καὶ τιμωρεῖ μὲ θάνατον, ὡς φονέα μόνον τὸν δράστην τῆς ἀποβολῆς ἐξεικονισμένου δηλ. σχηματοποιημένου ἐμβρύου. Τὸ συμπέρασμα ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι ὀρθόν, καίτοι, ἐκ πρώτης ὄψεως εὐλογοφανές, δεδομένου ὅτι σύμπασα ἡ πατερικὴ διδασκαλία, ποὺ πάντοτε εὑρίσκεται σὲ ἁρμονία μὲ τὴν Ἁγ. Γραφή, θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχοντα ἅμα τῇ συλλήψει του. Ἐπικαλοῦμαι, ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν μαρτυριῶν, *τὸν β΄ Κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου*, ποὺ ἔχει οἰκουμενικὸν κῦρος, ἐπειδὴ ἐκυρώθη ἀπὸ τὴν Πενθέκτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον *«ἡ φθείρασα (ἐννοεῖ τὸ ἔμβρυον γυνή) φόνου δίκην ὑπέχει· ἀκριβολογία δὲ ἐκμεμορφωμένου καὶ ἀνεξεικονίστου παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν»*.

Ἐπίσης πρέπει νὰ ἀναφέρω ὅτι καὶ οἱ Γ΄, Δ΄ καὶ Στ΄ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι ποὺ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου ἐδογμάτισαν τὴν μαζὶ μὲ τὴν σύλληψίν του εἰς τὴν γαστέρα τῆς Παρθένου Μαρίας ταυτόχρονη ἐμψύχωσίν του. Ἰδοὺ μερικὰ εὔγλωττα ἀποσπάσματα τῶν οἰκείων ἀποφάσεων: *«Ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον Θεοτόκον, διὰ τὸ τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἑνῶσαι ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν»* (Ὅρος τῆς Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου). Καὶ πάλιν *«σωματοῦται καθ' ἡμᾶς ὁ ἀσώματος καὶ ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν γίνεται ὁ ἀεὶ*

Θεὸς γνωριζόμενος… ὅλον προσλαβὼν τὸ ἡμέτερον φύραμα… καὶ ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν γέγονε ἐξ αὐτῆς ἄκρας τῆς ἐν Παρθένῳ τῇ Παναγίᾳ συλλήψεως… οὐ προπλασθείσῃ σαρκὶ συναπτόμενος…. ἢ προϋποστάσῃ ψυχῇ συντιθέμενος ἀλλὰ τότε τούτοις παραγενομένοις πρὸς ὕπαρξιν ὅτε αὐτοῖς ὁ Λόγος αὐτὸς καὶ Θεὸς συνετίθετο φυσικῶς σύγχρονον ἔχοντα τῇ ὑπάρξει τὴν ἕνωσιν… σύνδρομον ἔχοντα τῇ φυσικῇ τοῦ Λόγου συμβάσει τὴν ὕπαρξιν… Ἅμα γὰρ σάρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σάρξ. Ἅμα σὰρξ ἔμψυχος λογική, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ ἔμψυχος λογική.. Ἅμα γὰρ τῇ συλλήψει τοῦ Λόγου ταῦτα παρήχθη πρὸς σύστασιν καὶ ἡνώθη αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν…» (Ἐπιστολὴ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων κυρωθεῖσα ἀπὸ τὴν Στ΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον).

Ἐμνημόνευσα τί ἡ Ἐκκλησία περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ πρεσβεύουσα δογματίζει, διότι τὰ ἴδια ἀπαράλλακτα ἰσχύουν γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπον, ἐφ' ὅσον ὁ Χριστὸς ὡς ἄνθρωπος εἶναι κατὰ πάντα ὅμοιος μὲ ἡμᾶς ἐκτὸς ἁμαρτίας. Ἐν ὄψει ὅμως τῶν ἀνωτέρω ποία ἡ ἑρμηνεία τοῦ χωρίου τῆς Ἐξόδου; Καὶ πρὸς τί ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐξεικονισμένου καὶ ἀνεξεικονίστου ἐμβρύου; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἁπλὴ καὶ κατανοητὴ ἐκ τῆς ὅλης οἰκονομίας τοῦ κειμένου. Τὸ κείμενον λοιπὸν ἀναφέρεται στὴν περίπτωσι ποὺ δύο ἄνδρες λογομαχοῦν καὶ παρεμβαίνει ἀνάμεσά των μία γυναίκα εἴτε γιὰ νὰ τοὺς συμφιλιώσει προφανῶς, εἴτε γιὰ νὰ ταχθῇ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἑνός. Ὁπότε ὁ ἄλλος τῆς δίδει κτύπημα ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ γυναίκα ποὺ κυοφοροῦσε νὰ ἀποβάλει. *Ἡ τιμωρία τοῦ δράστου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πρόθεσίν του.* Ἂν

ἐγνώριζε ὅτι ἡ γυναίκα ἦτο ἔγκυος καὶ παρὰ ταῦτα τὴν ἐκτύπησε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποβάλει τὸ κύημα, θὰ τιμωρηθῆ διὰ θανάτου. Πῶς ὅμως θὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ἐγνώριζε; Δὲν θὰ ἐρωτηθοῦν μάρτυρες, δὲν θὰ ἐρωτηθῆ ὁ ἴδιος. Ἂν τὸ ἔμβρυον εἶναι ἐξεικονισμένον σημαίνει ὅτι ἡ ἐγκυμοσύνη ἦτο ἐμφανής, ἄρα ἔβλεπε τὴν εἰς ἐνδιαφέρουσαν κατάστασιν γυναίκα ὁ δράστης καὶ ἔπρεπε νὰ τὴν σεβασθῆ. Ἂν ἡ ἐγκυμοσύνη δὲν ἦτο ἐμφανής, τότε θὰ πληρώσει πρόστιμον, ἀλλὰ θὰ σώσει τήν ζωήν του, μιὰ καὶ αὐτὸ θὰ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ μὴ σχηματισμένο ἔμβρυο. Κατὰ ταῦτα ἡ διάταξις εἶναι καθαρὰ ποινικὴ καὶ θεσπίζει κριτήριον ἐνοχῆς ἀντικειμενικὸν καὶ ἀσφαλές. Ἂν ἔθετε σὰν κριτήριο ὄχι πραγματικὸν στοιχεῖον ἀλλὰ χρονικὸν ὅριον π.χ. ἂν ἔλεγε «ὁ 5ος μῆνας ἢ ὁ 6ος μῆνας» θὰ ἦτο εὔκολον στὴν ὑποστάσα τὴν ἀποβολὴ γυναίκα νὰ ἰσχυρισθῆ, χωρὶς δυνατότητα ἐλέγχου τῆς ἀληθείας, ὅτι ἄγει τὸν 5ον ἢ τὸν 6ον μῆνα τῆς κυήσεως. Γι' αὐτὸ ὡς κριτήριο τίθεται αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔμβρυο. Ἂν εἶναι «ἐξεικονισμένον» δηλ. ἔχει διαμορφωμένα τὰ ὄργανά του, τότε ὁ δράστης θεωρεῖται ὅτι διετέλει ἐν γνώσει τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς γυναίκας καὶ ἄρα εἶναι ἔνοχος τῆς βιαιοπραγίας (Βλ. καὶ ἀρχιμ. Ἐπιφ. Θεοδωροπούλου: *«Τὸ ἀνθρώπινον ἔμβρυον "ἐμψυχοῦται" ἀπὸ τῆς συλλήψεως ἢ βραδύτερον»;* εἰς ἐφημερίδα *«Ὀρθ. Τύπος»*, 2-5-1986). Κατὰ ταῦτα ἡ ἄποψη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ συνάδουσα καὶ πρὸς τὴν Γραφὴν εἶναι ὅτι ἀπὸ καὶ διὰ τῆς συλλήψεως ὁ ἄνθρωπος ἄρχεται ὑπάρχων ὡς ὀντότης ποὺ ἀξιώνει σεβασμόν, προστασίαν καὶ τιμήν.

Τὴν ἄποψη αὐτὴ ὑποστηρίζουν καὶ ἡ ὀρθόδοξη καὶ ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία. Εἰδικώτερον ἡ *Ἱερὰ Σύνοδος τῆς*

Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας μας μὲ τὶς ἀπὸ 27-11-1985 καὶ 1-4-1986 Ἐγκυκλίους της ἐτάχθη ἐναντίον τῶν ἐκτρώσεων μὲ ρητὴ ἀναφορὰ στὴν πάγια διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὅτι *ἡ ζωὴ ἀρχίζει μὲ τὴν σύλληψιν*. Παράλληλα καὶ ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει ταχθῆ κατὰ τῶν ἀμβλώσεων μὲ τὶς Παπικὲς Ἐγκυκλίους CASTI CONUBII τοῦ Πάπα Πίου Α΄ τοῦ 1930. MATER ET MAGISTRA τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΓ΄ τοῦ 1961. HUMANAE VITAE τοῦ Πάπα Παύλου Στ΄ τοῦ 1968.

Πρὸς τὴν ἄποψη αὐτὴ βεβαίως δὲν συμφωνοῦν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἐπιστήμονες, καίτοι μεγάλος ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν τάσσονται ὑπὲρ αὐτῆς. Τὸ ζήτημα τοῦ πότε ἀρχίζει ἡ ζωὴ διχάζει ἀκόμη καὶ σήμερα τὴν ἐπιστήμη. Ἡ ἐμβρυολογία, ἡ γυναικολογία, ἡ νευρολογία προσπαθοῦν νὰ διατυπώσουν ἀπόψεις, ἐνῶ καὶ ἡ νομική, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὶς ἔρευνες καὶ τὰ πορίσματά των, ρυθμίζει τὶς σχέσεις τοῦ ἐμβρύου μὲ τὸν κόσμον κατὰ τρόπον ποὺ μαρτυρεῖ ὅτι συντάσσεται μὲ τὴν πλευρὰν ἐκείνων ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν ἔναρξη τῆς ζωῆς μὲ τὴν σύλληψι. *Ἔτσι στὴ χώρα μας ἡ νομοθεσία, κατὰ πλάσμα δικαίου, θεωρεῖ τὸ κυοφορούμενον ὑπάρχον ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς συλλήψεώς του.* Ὁ δὲ χρόνος της προσδιορίζεται κατὰ τὴν διάταξι τοῦ ἄρθρου 1468 ΑΚ μέσα στὸ διάστημα ποὺ περικλείεται μεταξὺ τῆς 300ῆς ἕως τῆς 180ῆς ἡμέρας πρὸ τοῦ τοκετοῦ. Καὶ ὁ πρόσφατος νόμος 1609/1986 ἐνομιμοποίησε τὶς ἀμβλώσεις μέχρι τῆς 12ης ἑβδομάδος, ὅμως ἰσχυρῶς ὑποστηρίζεται στὴ θεωρία τοῦ δικαίου ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς εἶναι ἀντισυν-

ταγματικὸς ἐπειδὴ ἀντιβαίνει στὸ ἄρθρο 5 παρ. 2 τοῦ Συντάγματός μας, ποὺ προστατεύει τὴν οἰκογένεια, τὸν γάμο καὶ τὴν μητρότητα. Ἂς σημειωθῆ ὅτι καὶ τὸ ἄρθρο 2 τῆς Συμβάσεως τοῦ 1950 τῆς Ρώμης προστατεύει τὴ ζωὴ ἀπολύτως (Βλ. Ν. Ἀντωνοπούλου: *«Πότε ἀρχίζει ἡ ἀνθρώπινη ζωή»*, στὸ περιοδικό *«Ἑλληνικὸς Ἀστήρ»*, τ. 21/1987 καὶ Ἀθ. Ράϊκου: *«Παραδόσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου»*, τ. Β΄).

Ἀλλὰ καὶ ἡ νευρολογία καταθέτει στὸ κοινὸ τραπέζι τῶν προβληματισμῶν τὴν δική της μαρτυρία ποὺ βεβαιώνει ὅτι *«τὸ ἔμβρυο δὲν εἶναι ἕνας "ἀδρανὴς ἐπιβάτης" στὴ μητρικὴ κοιλιά, ἀλλὰ ἕνα ὂν ποὺ ἀντιδρᾶ καὶ ἀπαντᾶ σὲ ἐρεθίσματα»*. (Βλ. Δημ. Βασιλοπούλου: *«Πότε ἀρχίζει ἡ ἀνθρώπινη ζωή»*, στὸ περιοδικό *«Ἑλληνικὸς Ἀστήρ»*, τ. 31/1990). Στὰ κλασσικὰ συγγράμματα τῆς Μαιευτικῆς ἡ βεβαιότητα τῆς ἐγκυμοσύνης διαπιστώνεται ὅταν τὸ ἔμβρυο γίνη ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὴν γυναίκα ἢ τὸν ἰατρὸ δηλ. ὅταν εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ 4 μῆνες. Αὐτὸ σήμερα ἔχει ξεπερασθῆ. Νεώτερα στοιχεῖα δίδουν τὴ δυνατότητα νὰ τεκμηριωθῆ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἀρχίζει τὴ στιγμὴ ποὺ πραγματοποιεῖται ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ ἐμβρυϊκοῦ κυττάρου δηλ. ἀμέσως μετὰ τὴ γονιμοποίηση. Δεδομένης δὲ τῆς συνεχοῦς ἐξελικτικῆς μορφῆς ποὺ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν παίρνει τὸ ἔμβρυο θὰ ἦτο ἀρκετὰ ἐπιπόλαιο νὰ ὑποστηριχθῆ ἡ γνώμη ὅτι τὴν ἔναρξη τῆς ζωῆς σηματοδοτεῖ ἡ στιγμὴ ποὺ ὁ νέος ὀργανισμὸς ὁμοιάζει γιὰ πρώτη φορὰ μορφολογικὰ μὲ ἀνθρώπινο ὄν.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω γίνεται, νομίζω σαφές, ὅτι τὸ ἔμβρυο καὶ γιὰ ἐκείνους ἀκόμη ποὺ δὲν δέχονται ὅτι εἶναι ἔμψυχη

εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ ἤδη «ἐξ ἄκρας συλλήψεως» διαθέτει μοναδικὴ ἱερότητα ποὺ ἐπιβάλλει τὸν σεβασμό. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε πρᾶξις ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸ ἔμβρυο καὶ ποὺ θέτει σὲ κίνδυνο τὴν ἀκεραιότητά του, συγκεντρώνει σήμερα τὴν προσοχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, καὶ ὄχι μόνο τοῦ ἰατρικοῦ, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ τεθοῦν κανόνες γιὰ τὴν προστασία του. Καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾶ *στὶς θεραπευτικὲς ἐπεμβάσεις ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου ἡ σημερινὴ τάσις εἶναι αὐτὲς νὰ ἐπιτρέπονται ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι δὲν θέτουν σὲ δυσανάλογο πρὸς τὸ ἐπιδιωκόμενο εὐεργετικὸ ἀποτέλεσμα κίνδυνο τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἐμβρύου.* Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾶ στὰ ἐπὶ τῶν ἐμβρύων πειράματα, τὸ θέμα προκαλεῖ ἀκόμη μεγάλες συζητήσεις σὲ ἐπιστημονικό, ἠθικὸ καὶ πολιτικὸ ἐπίπεδο, ποὺ δὲν εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν ἀπάντηση στὸ καίριο ἐρώτημα περὶ τοῦ πότε ἀρχίζει ἡ ζωή.

Παρακολουθῶντας τὴν ἐξέλιξη τοῦ προβλήματος αὐτοῦ στὶς διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες διαπιστώνουμε ὅτι οἱ ἀπόψεις κυμαίνονται. Ἔτσι *στὴν Ἀγγλία* τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1990 ἡ Βουλὴ μὲ μεγάλη πλειοψηφία (364 ψῆφοι ὑπέρ, 191 κατά) δέχθηκε τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιτροπῆς WARNOCK ποὺ εἶχαν δημοσιευθῆ τὸ 1984 σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα *ἔπρεπε νὰ ἐπιτραποῦν τὰ ἰατρικὰ πειράματα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων μέχρι τῆς 13ης ἡμέρας τὸ πολύ.* Ἡ νέα νομοθεσία προβλέπει τώρα αὐστηρὲς ποινὲς φυλακίσεως μέχρι καὶ 10 ἐτῶν γιὰ ὅσους παραβιάζουν τὸ χρονικὸ αὐτὸ ὅριο. Βέβαια ἡ συζήτηση στὴ Βουλὴ ὑπῆρξε ζωηρὴ καὶ μὲ ἐπιχειρήματα καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Ὁ ἡγέτης τῶν συντηρητικῶν ποὺ ἀρνοῦνται κάθε πείραμα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων Sir Bernard Braine διεκήρυξε μεταξὺ ἄλλων ὅτι *«ἡ ζωὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὴ σύλληψη καὶ*

τὸ πείραμα ἐπὶ ἀνθρωπίνων ὄντων ἰσοῦται μὲ φόνο, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἡλικία ἢ τὸ μέγεθος τοῦ ἐμβρύου» καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του τοὺς εἶπε: *«Καλὰ θὰ ἔκαναν μερικοὶ ἀπὸ σᾶς νὰ θυμηθοῦν τὰ πειράματα τῶν Ναζὶ ἐπὶ τῶν ὀρφανῶν».*

Ἡ ἄλλη πλευρὰ ἐπεκαλέσθη τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο: π.χ. τὴν βελτίωση τῆς τεχνικῆς γιὰ τὴν γονιμοποίηση IN VITRO, τὴν τελειοποίηση τῶν μέσων ἀντισύλληψης, τὴν πρόληψη γενετικῶν ἀσθενειῶν. Ἂς σημειωθῆ βέβαια ὅτι στὴν Ἀγγλία ἡ νομοθεσία περὶ τὰ θέματα τῆς γενετικῆς δὲν διακρίνεται γιὰ τὴν ἰδιαίτερη αὐστηρότητά της, ἀρκεῖ νὰ θυμηθῆ κανεὶς ὅτι ὁ νόμος τοῦ 1967 ἐπιτρέπει τὶς ἀμβλώσεις μέχρι καὶ τὴν 28η ἑβδομάδα, ἐνῶ στὴ Γαλλία π.χ. τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα εἶναι μόνο 10 ἑβδομάδες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἰατρικὲς ἑταιρεῖες στὴν Ἀγγλία ὕστερα ἀπὸ μαραθώνιους συζητήσεων ἐζήτησαν τελικὰ τὴν σύντμηση τοῦ διαστήματος αὐτοῦ στὶς 24 ἑβδομάδες, ἡ Βουλὴ ἀπεδέχθη τὴν ἄποψη αὐτὴ μὲ ψήφους 401 ὑπὲρ καὶ 152 κατά. Ἔτσι ἐπὶ 183.738 ἀμβλώσεων ποὺ ἔγιναν μέσα στὸ 1988 μόνο 23 εἶχαν ξεπεράσει τὸ ὅριο τῶν 24 ἑβδομάδων. Ὅμως οἱ κρατικοὶ ἀσφαλιστικοὶ ὀργανισμοί, παρὰ τὴν πρόβλεψη τῆς νομοθεσίας, δὲν καλύπτουν ἀσφαλιστικὰ τὶς ἀμβλώσεις ποὺ γίνονται πέρα τῶν 12-13 ἑβδομάδων (Βλ. *«La Croix»*, 27-4-1990).

Στὴν *Ἰταλία* τὸ Ἰταλικὸ Καθολικὸ Κέντρο Βιο-ηθικῆς ἐδημοσίευσε στὶς 5 Ἰουλίου 1989 ἕνα κείμενο ποὺ συνέθεσε Ἐπιτροπὴ θεολόγων καὶ ἰατρῶν, φιλοσόφων καὶ ἐρευνητῶν τοῦ Πανεπιστημίου SACRE-COEUR τῆς Ρώμης.

Τὸ κείμενο διακηρύσσει ὅτι τὸ ἔμβρυον εἶναι *«ἀνθρώπινον ὂν ποὺ ἀρχίζει τὸν κύκλο τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς γονιμοποιήσεως»*. Καὶ συνεχίζει μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ δύο γαμέτες συνενώνονται δημιουργεῖται ἕνα «καινούργιο ἀνθρώπινο κύτταρο» ποὺ ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ ὀργανώνεται κατὰ τρόπον αὐτόνομον μέχρις νὰ φτιάξει ἕνα πλήρη ἀνθρώπινο ὀργανισμό. *Γι' αὐτὸ καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἄποψη ὅτι ἕνα ἀνθρώπινο ὂν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει ἀπὸ τὴν 15η ἡμέρα μετὰ τὴν γονιμοποίησή του.* Μὲ βάσι τὰ ἀνωτέρω τὸ κείμενο αὐτὸ τονίζει τὴν ἀνάγκη νομικῆς προστασίας πρὸς τὸ ἔμβρυον, ὡς πρὸς ἀνθρώπινο ζωντανὸ ὄν, δεδομένου ὅτι τοῦτο ἔχει δικαίωμα στὴ ζωὴ καὶ στὴν φυσικὴ καὶ γενετική του ἀκεραιότητα. Ἑπομένως καμμία ἐπέμβαση σὲ βάρος του δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι νόμιμη καὶ θεμιτὴ οὔτε ἀκόμη καὶ ἂν πρόκειται γιὰ πειράματα καὶ γιὰ ἔρευνες ἢ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση κυττάρων ἢ κλώνων πρὸς χρῆσιν των στὴ φαρμακολογία ἢ γιὰ τήν «παραγωγή» διὰ τῆς μεθόδου τῆς κλωνοποιήσεως ἄλλων ἀνθρωπίνων ὄντων.

Τὸ ἰταλικὸ κείμενο ἀντιπαρατίθεται καὶ στὴν αὐστραλιανὴ ἄποψη γιὰ τὸ ἔμβρυο. Ὅπως εἶναι γνωστὸ οἱ αὐστραλοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἄνοιξαν τὸ δρόμο στὰ πειράματα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων. Ἐκεῖ λοιπὸν ἡ συζήτηση ἦταν νὰ καταδειχθῆ πότε τὸ ἔμβρυο δὲν εἶναι ὂν καὶ πότε γίνεται. Τό «πρίν» δηλ. καὶ τό «μετά» τοὺς ἀπασχολοῦσε γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὸ ὅριο μεταξὺ τοῦ ἐπιτρεπτοῦ καὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπτοῦ. Ὅμως ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποδεκτή, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ποὺ θὰ ἐκαλεῖτο νὰ προσδιορίσει τὸ χρονικὸ σημεῖο ποὺ ὅλοι ζητοῦν, συνεχῶς βλέπει νὰ ἀνα-

τρέπονται τὰ πορίσματά της ἀπὸ νεώτερες ἀνακαλύψεις. Γι' αὐτὸ κάπου ἀλλοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ τὸ κριτήριο καὶ αὐτὸ μόνον ἡ ἠθικὴ μπορεῖ νὰ τὸ προσφέρει, ἡ ἠθικὴ ποὺ βλέπει στὸ ἔμβρυον, ἔστω καὶ ἀσχημάτιστο, ἔστω καὶ ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα μιὰ γενετικὴ δυναμικὴ ποὺ ἐξελίσσεται καὶ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ γίνει προοδευτικὰ ἕνα ἀνθρώπινο πρόσωπο. Τὸ νὰ ἀντιμετωπίζει κανεὶς τὸ ἔμβρυο σὰν ἕνα ἁπλὸ ὑλικὸ τοῦ ἐργαστηρίου εἶναι σὰν νὰ πλήττει τὴν ἀνθρωπότητα ποὺ αὐτὸ κλείνει μέσα του.

Στὴ Γερμανία ἡ Γερμανικὴ Ἰατρικὴ Ἑταιρεία τὸ 1985 ἐδημοσίευσε ἕνα κείμενο μὲ κατευθυντήριες γραμμὲς γιὰ κάθε τι ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔμβρυον. Καθ' ὅσον ἀφορᾶ στὶς ἔρευνες ἐπὶ τῶν ἐμβρύων ἡ Ἑταιρεία δηλώνει ὅτι ὑπάρχουν εἰδικὰ προβλήματα ποὺ μόνο μὲ τέτοιες ἔρευνες μπορεῖ νὰ ἐπιλυθοῦν. Ὡστόσο οἱ ἔρευνες αὐτές ἐπιβάλλεται νὰ κινοῦνται μέσα σὲ καθωρισμένα πλαίσια. Ἔτσι κατ' ἀρχὴν θὰ πρόκειται γιὰ ἔρευνες ποὺ ἀποβλέπουν στὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ θὰ ἀποβαίνουν γιὰ τὸ καλὸ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εὑρίσκονται ἡ ἐξέλιξη καὶ ἀνάπτυξη τῶν μεθόδων γιὰ τὴ θεραπεία τῆς στειρώσεως, ἡ πρόβλεψη καὶ ἡ ἐπισήμανση γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν συνθηκῶν ζωῆς τοῦ ἐμβρύου καὶ γιὰ τὴ διαφώτιση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἐπιτρέπονται μόνον ἂν οἱ κίνδυνοι ἐξ αὐτῶν δέν εἶναι μεγαλύτεροι ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ ποὺ ἀναμένεται νὰ προκύψει. Συνειδησιακὲς ἀμφισβητήσεις καὶ ἀμφιβολίες ἐπιτρέπονται καὶ ἡ ἀντιμετώπισή των ἀνατίθεται στὰ συγκεκριμένα πρόσωπα ποὺ τὶς ἔχουν. Γι' αὐτὸ

κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀναγκασθῆ νὰ συμμετέχει, παρὰ τὴν συνείδησή του, σὲ ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ ἐμβρύων, ποὺ αὐτὸς θεωρεῖ ἀνήθικα.

Ἐπὶ πλέον τὸ κείμενο αὐτὸ προσδιορίζει ὅτι *πειράματα καὶ ἔρευνες ἐπὶ τῶν ἐμβρύων πρέπει νὰ ἀπαγορεύονται ὅταν τὰ ἴδια αὐτὰ πειράματα μποροῦν νὰ γίνουν ἐπὶ ζώων, ἢ τὰ ἐπὶ ζώων πειράματα δὲν ἔχουν ἐξαντληθῆ*. Ἐπίσης ὅταν δὲν ἔχουν σὰν στόχο τὴν ἄμεση ἢ ἔμμεση κλινικὴ ἐφαρμογὴ πρὸς τὸν σκοπὸν προφύλαξης, διάγνωσης ἢ θεραπευτικῆς προόδου ἢ δὲν συνοδεύονται ἀπὸ ὑψηλὸ ἐπιστημονικὸ καὶ μεθοδολογικὸ στάνταρτ. Δὲν ἐπιτρέπεται ἐπίσης ἡ παραγωγὴ ἐμβρύων μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῶν γεννητικῶν κυττάρων ἀσθενῶν ἀνθρώπων.

Ὅμως καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων θεωρεῖται ἐπιτρεπτή, ὡρισμένοι περιορισμοὶ πρέπει νὰ ὑπάρχουν. Ἔτσι τέτοια πειράματα μπορεῖ νὰ γίνονται ἀφοῦ προηγουμένως ἐνημερωθοῦν πλήρως οἱ γονεῖς τοῦ ἐμβρύου, καὶ μόνο μέχρι τὴν 14η ἡμέρα. Ἡ κατάψυξή του πρέπει νὰ γίνει μόνο γιὰ περίοδο ποὺ τὸ ἁρμόδιο ὄργανο ἐπιτρέπει. Ἡ διὰ τῆς κλωνοποιήσεως δημιουργία χιμαιρικῶν ὄντων ἢ ὑβριδίων ἀπαγορεύεται καὶ οἱ ἐρευνητὲς ἐπὶ ἐμβρύων πρέπει νὰ δηλώσουν ὅτι θὰ τηροῦν τὶς παραπάνω ἀρχές. Αὐτὸ ὅμως μόνο δὲν ἀρκεῖ. Γι' αὐτὸ *καὶ ἐπιβάλλεται σύστημα ἐλέγχου*, ποὺ ἀσκεῖται ἀπὸ τὶς τοπικὲς Ἐπιτροπὲς Ἠθικῆς καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἐπιτροπή, ποὺ πρὶν ἀπὸ κάθε ἐπέμβαση ἐξετάζουν ὅλο τὸ φάσμα τῶν ὑπὸ ἐκτέλεση ἰατρικῶν ἐνεργειῶν. Στὴν κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Ἠθικῆς συμμετέχουν ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ἐρευνητικὰ ἰατρικὰ κέντρα καὶ ἱνστιτοῦτα τῆς Γερμανίας, ἀπὸ νομι-

κοὺς καὶ ἀπὸ θεολόγους-ἠθικολόγους τοὺς ὁποίους ὁρίζουν τὰ δύο κοινοβουλευτικὰ σώματα τῆς χώρας. Ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς εἶναι νὰ ἐλέγχει κατ' ἀρχὴν τὴν τήρηση τῶν κανόνων ποὺ ἔχουν ἐγκριθῆ καὶ ἰσχύουν γιὰ τὶς ἔρευνες αὐτές, νὰ συμβουλεύει τὶς τοπικὲς Ἐπιτροπὲς κάθε φορὰ γιὰ τὶς κατευθύνσεις των, νὰ παρακολουθεῖ τὶς διεθνεῖς ἐξελίξεις, νὰ ἐνημερώνει τὶς τοπικὲς Ἐπιτροπὲς γιὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτές, καὶ νὰ ὑποβάλλει κατ' ἔτος ἀναφορὲς στὰ κοινοβουλευτικὰ σώματα γιὰ ὅ,τι ἀφορᾶ στὶς ἔρευνες καὶ στὰ πειράματα ἐπὶ ἐμβρύων.

Οἱ παραπάνω ἀρχὲς ἀποσκοποῦν στὴν τήρηση ὡρισμένων κανόνων ἠθικῆς δεοντολογίας στὸ θέμα τῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν ἐμβρύων, ποὺ συνιστοῦν ἕνα μίνιμουμ ἀξιώσεων γιὰ σεβασμὸ τῆς ζωῆς. Ὅμως ὑπάρχουν περιοχὲς ποὺ δὲν καλύπτονται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς αὐτὲς καὶ ἐκεῖ γίνεται ἐπίκληση τῆς συνειδήσεως τῶν ἰατρῶν προκειμένου νὰ καλυφθοῦν περιπτώσεις ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προβλεφθοῦν ὅπως π.χ. οἱ περιπτώσεις θανάτου τοῦ ἐμβρύου ὕστερα ἀπὸ φυσιολογικὴ σύλληψη, καὶ ἀκόμη χειρότερα ὕστερα ἀπὸ τεχνητὴ γονιμοποίηση ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ μεταφερθεῖ. Ἐπὶ πλέον περιπτώσεις ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμη ὑποβληθῆ σὲ ἠθικοὺς καὶ νομικοὺς κανόνες (Βλ. Standiger: *Ausschuss der Aerzte der E.G. «Deutsches Aerzteblatt»* 1985 σσ. 3757-3764).

Στὴ Γαλλία τὸ Ἰατρικὸ Συμβούλιο ἐδημοσίευσε στὶς 18 Ὀκτωβρίου 1986 ἕνα κείμενο ποὺ περιελάμβανε κανόνες ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας γιὰ τὴν προγενετικὴ ἰατρικὴ συμπαράσταση. Τὴν ἴδια χρονιὰ στὶς 24 Σεπτεμβρίου τὸ *Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης* εἶχε ψηφίσει *«μία σύσταση*

περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἐμβρύων γιὰ διαγνωστικούς, θεραπευτικούς, ἐπιστημονικούς, βιομηχανικοὺς καὶ ἐμπορικοὺς σκοπούς».

Ὁ Πρόεδρος τῆς γαλλικῆς Ἐπιτροπῆς Ἠθικῆς τῶν Ἰατρῶν καθηγητὴς Louis Rene σὲ δηλώσεις του ἐπὶ τῆς προγενετικῆς συμπαραστάσεως τῶν ἰατρῶν σὲ ζεύγη ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ τεκνοποιήσουν, ἐτόνισε ὅτι βασικὴ ἀρχὴ ποὺ πρέπει νὰ τηρεῖται εἶναι *«ὁ σεβασμὸς τοῦ ἐμβρύου, δηλ. ἡ ἀποφυγὴ τοῦ νὰ θεωρηθῆ σὰν ἁπλὴ ὕλη»*, μὲ φυσικὴ συνέπεια τὴ μεγάλη ἐπιφυλακτικότητα σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὰ ἐπὶ ἐμβρύων πειράματα, ὅπως καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἔχει συστήσει (*«La Croix»*, 21-10-1986). Στὴν ἴδια δήλωση ὁ καθηγητὴς ἐκφράζει φόβους γιὰ τὴν κατάψυξη τῶν ἐμβρύων, γιὰ τὴ δωρεὰ ἐμβρύων καθὼς καὶ γιὰ τὶς τεχνικὲς ποὺ ἀκολουθοῦνται στὶς περιπτώσεις αὐτές. Τὸ ζήτημα ἔγινε ἀντικείμενο πολλῆς συζητήσεως, κυρίως ἐν ὄψει τότε τῆς καταψύξεως τῶν ἐμβρύων, τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης καὶ τῆς τύχης των σὲ περίπτωση ἀδυναμίας μεταφυτεύσεώς των. Θὰ θανατώνωνται ἢ θὰ διατηροῦνται; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὁ Πρόεδρος τῆς *Ἐπιτροπῆς Ἠθικῆς* καθηγητὴς Jean Bernard ἀπήντησε ὡς ἑξῆς: *«Μεταξὺ τῶν ἰατρῶν ποὺ παίζουν τὸν ρόλο Ποντίου Πιλάτου δηλ. τῶν ἀδιαφόρων, ποὺ ἀρνοῦνται νὰ δοῦν τὶς συνέπειες τῶν ἐρευνῶν των, καὶ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ποὺ ἀποφασίζουν νὰ διακόψουν τὰ πάντα, ὑπάρχει μιὰ τρίτη στάση: εἶναι αὐτὴ τῶν ἐρευνητῶν ποὺ ἀναλαμβάνουν τὶς εὐθύνες των»* (*«La Croix»*, 16-12-1986).

Ὡστόσον ἡ Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ Ἠθικῆς στὴ Γαλλία δηλώνει (1986) ὅτι οἱ ἔρευνες ἐπὶ τῶν ἐμβρύων *πρέπει νὰ δια-*

κριθοῦν σὲ 4 κατηγορίες: α) Στὶς ἀποβλέπουσες στὴν ἀνάπτυξη τοῦ IN VITRO ἐμβρύου ποὺ πρόκειται νὰ μεταφυτευθῆ. Οἱ ἔρευνες ἐδῶ ἐπιτρέπονται ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ περιπτώσεις ποὺ καθιστοῦν σφόδρα πιθανὴ τὴν ἀπόκτηση παιδιοῦ ἀπὸ ἕνα ζευγάρι. β) Στὶς ἀποβλέπουσες στὴ βελτίωση τῶν γνώσεων, χωρὶς νὰ ὑπάρχει περίπτωση μεταφυτεύσεως. Ἐπιτρέπονται μόνο μετὰ τὴν ἐξάντληση τοῦ προγενετικοῦ σχεδίου καὶ μὲ τὴ συναίνεση τοῦ ζεύγους καὶ μόνο IN VITRO καὶ στὰ δύο πρῶτα στάδια τῆς ἀναπτύξεως. γ) Στὶς τιθέμενες ὑπὸ MORATORIUM περιπτώσεις. Τὸ μορατόριουμ αὐτὸ θὰ ἰσχύσει γιὰ 3 χρόνια καὶ θὰ ἀναφέρεται στὴν γενετικὴ διάγνωση πρὸ τῆς μεταφυτεύσεως καὶ τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν ἀναπτύξεως πρακτικῶν μὲ στόχο τὴν εὐγονικὴ κάτω βέβαια ἀπὸ τὴν πίεση ἀνηθίκων ὑπαγορεύσεων. Τέλος δ) Στὶς ἀπαγορευμένες ἔρευνες. Αὐτὲς συνίστανται στὴν ὁριστικὴ γονικὴ θεραπεία διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τεχνητῶν ἀνθρωπίνων γενετικῶν χαρακτήρων, στὴ χρησιμοποίηση ἐρευνῶν χωρὶς ἐπιστημονικὴ ἢ ἠθικὴ κάλυψη, στὴ μεταφύτευση ἐμβρύων ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ζῶο ἢ ἀντίστροφα, στὶς τεχνικὲς παρθενογένεσης.

Ὕστερα ἀπὸ τὴν παρέλευση τριῶν χρόνων ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν θεώρησε τὸν διαδραμόντα χρόνο ἀρκετὸ γιὰ νὰ ξανασυζητήσει τὸ πρόβλημα κυρίως τῆς προγενετικῆς διάγνωσης. Ὡστόσο οἱ συζητήσεις μεταξὺ ἰατρῶν, νομικῶν, δικαστικῶν, ἐρευνητῶν καὶ θεολόγων στὴ Γαλλία συνεχίζονται. Καὶ δημιουργοῦν ἀνάμεικτα συναισθήματα: ἐνθουσιασμοῦ καὶ φόβου. Ἐνθουσιασμοῦ γιὰ τὴν δυνατότητα προδιαγνώσεως ἀσθενειῶν ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸ φῦλο καὶ ἐπομένως προλήψεως αὐτῶν καὶ φόβου γιὰ τὴν δυνα-

τότητα κοινωνικῶν συνεπειῶν ἀπὸ ἀνεξέλεγκτες πρακτικὲς στὸν τομέα τῆς Γενετικῆς. Παρὰ ταῦτα *προσφάτως ἡ Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ Ἠθικῆς στὴ Γαλλία δέχθηκε τὴ δωρεὰ ἐμβρύων ὄχι μόνο γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν ἐρευνῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν προγραμματισμὸ γέννησης παιδιοῦ σὲ ἄλλο ζευγάρι.* Ἡ Ἐπιτροπὴ καθιερώνει μιὰ ἱεράρχηση μεταξὺ δωρεᾶς σπέρματος, δωρεᾶς ὠαρίου καὶ δωρεᾶς ἐμβρύου, ποὺ θέτει προβλήματα σοβαρότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς δωρεᾶς γαμετῶν. Ὡστόσο ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπαγορεύει τὴ δημιουργία «τραπεζῶν ἀνθρωπίνων ἐμβρύων» καὶ δηλώνει ἐκ νέου ὅτι τὸ ἔμβρυον πρέπει νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς «ἐν δυνάμει ἀνθρώπινη προσωπικότης». Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾶ στὴν περίπτωση ποὺ τὰ ἔμβρυα δὲν πρόκειται τελικὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ συγκεκριμένο ζευγάρι ποὺ ἐπιθυμεῖ ἕνα παιδί, οἱ ἐναλλακτικὲς λύσεις εἶναι τρεῖς: Δωρεὰ σὲ ἄλλο ζευγάρι, δωρεὰ γιὰ ἔρευνες, καταστροφή. Καμμία ὅμως ἀπὸ τὶς λύσεις αὐτὲς δὲν ἔτυχε τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἐπιτροπῆς, παρὰ τὸ ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν της ἔχει προσανατολισθῆ μᾶλλον στὴν πρώτη ἐκδοχή (Βλ. *«La Croix»*, 16-12-1989). Πάντως τὸ θέμα συζητεῖται καὶ θὰ χρειασθῆ καὶ νομοθετικὴ πρόβλεψις.

Ἐξ ὅσων ἀναφέραμεν γίνεται ἀντιληπτὸν ὅτι τὸ ζήτημα τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν πειραμάτων ἐπὶ τῶν ἐμβρύων δὲν εἶναι τόσον εὔκολον στὴν ἀντιμετώπισή του, ἐπειδὴ συνάπτεται μὲ ἕνα πλέγμα ἠθικῶν, κυρίως, ἀναστολῶν σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπιχειρούμενη ἐπέμβαση στὴν ἀνθρώπινη ζωή. Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω γίνεται σαφὲς ὅτι τὰ προβλήματα δὲν λύονται

μὲ θεωρήσεις χρονολογικὲς συμβατικὲς ποὺ παρέχουν ἐπισφαλῆ, καὶ πάντως ὄχι κοινὰ ἀποδεκτή, «κάλυψη» στὰ πειράματα αὐτά. Ἡ 12η ἢ ἡ 14η ἡμέρα ἀπὸ τὴ σύλληψη δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσφαλὲς κριτήριο νομιμότητος γιὰ ἐνέργειες τόσο σοβαρὲς καὶ ἐπεμβάσεις τόσο καθοριστικὲς ἐπάνω στὴν πρώιμη ἀνθρώπινη ζωή. Τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς καὶ μὲ ποῖες διαθέσεις προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος τὸ δῶρο τῆς ζωῆς, καὶ μὲ ποιούς χειρισμοὺς προέρχεται στὴν ἀποκάλυψη τῶν δυνατοτήτων μὲ τὶς ὁποῖες τὸν ἔχει προικίσει ὁ Θεός. *Σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι μόνο ἂν μπορεῖ ἢ ἂν δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπέμβει, οὔτε μόνο ἂν πρέπει ἢ ἂν δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐπιχειρήσει. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἀκόμη βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο. Εἶναι τό «γιατί».*

Πολλὲς φορὲς ὁ ἄνθρωπος ἐπενδύει τὶς πολυπράγμονες δραστηριότητές του μὲ τὸν μανδύαν ἑνὸς δημιουργικοῦ, εὐεργετικοῦ, πανανθρώπινου καὶ κυρίως χρησιμοθηρικοῦ μεγαλείου, ἐνῶ κρύβει ἐπιμελῶς κάτι ποὺ μοιάζει μέ «ὕβριν» ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Φύσεως. Πέραν αὐτοῦ ὁ σεβασμὸς στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι κατηγορηματικὴ ὑποχρέωση, εἶναι φόρος ἀγάπης στὸν ἄνθρωπο, ἔστω κι ἄν, στὴ μορφὴ τοῦ ἐμβρύου, παραμένει γιὰ μερικοὺς ἁπλῶς «ἐν δυνάμει». Στὴ χώρα μας δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθῆ πλήρως ὁ διάλογος καὶ ἡ παράταξη ἐπιχειρημάτων γύρω ἀπὸ τέτοια θέματα, ποὺ εἶναι κεφαλαιώδους σημασίας. Ὅμως ἡ καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς ὀρθοδόξου θεώρησή των εἶναι ἐπιβεβλημένη, ἐπειδὴ ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία προσφέρει δυνατότητες προσπέλασης στοὺς μυστικοὺς χώρους τῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Στὴν ἱερὴ Ἀκολουθία τοῦ μυστηρίου τοῦ Γάμου ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία προσεύχεται

νὰ δώσει ὁ Θεὸς στοὺς νεόνυμφους τὴ χαρὰ τῆς τεκνογονίας καὶ τῆς εὐτεκνίας. *«Χάρισαι αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας καὶ εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν».* Ἔτσι δέεται ἡ Ἐκκλησία, ἀναγνωρίζουσα ὅτι τὸ παιδὶ καὶ ἡ ζωὴ γενικώτερα εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ. Κι ἐμεῖς *στὴν δῆδεν ἀφελῆ ἐρώτηση τοῦ πῶς γεννιέται ὁ ἄνδρωπος, ἀπαντοῦμεν ὀρδοδόξως: τὸν στέλνει ὁ Θεός.* Γι' αὐτὸ καὶ ἀπέναντι στὸ δῶρο αὐτὸ τὸ θεϊκὸ στεκόμαστε μὲ περισσὸ σεβασμὸ καὶ τιμὴ μαζὶ καὶ συνοχή. Καὶ δὲν ἐπιτρέπουμε στὸν ἑαυτό μας καμμιὰ κατάχρηση δυνάμεως, πολλῷ μᾶλλον γιατὶ ἡ ζωὴ αὐτή, σ' αὐτὴ τὴ φάση, εἶναι τελείως ἀνίσχυση καὶ ἀνυπεράσπιστη καὶ εὐπαθής. Καὶ ἡ προστασία της ἔχει ἀνατεθῆ σὲ μᾶς.

Τελειώνοντας θὰ ἤθελα νὰ καταθέσω ἐδῶ καὶ τὴν προσωπική μου ἄποψη ἐπὶ τοῦ συζητουμένου θέματος. Παρ' ὅτι σὲ μᾶς δὲν ἔχει, ὅπως εἶπα, προηγηθῆ καμμιὰ σχετικὴ προβληματική, εἶναι ἐν τούτοις ὥριμη ἡ σκέψη μας στὴν διατύπωση μερικῶν βασικῶν ἀρχῶν, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τεθοῦν σὰν προϋπόθεση ἀπὸ ἄποψη ἠθική, τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν πειραμάτων πάνω σὲ ἔμβρυα. Οἱ ἀρχὲς αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ εἶναι, κατὰ τὴν ὀρθόδοξη ἄποψή μου, οἱ ἑξῆς:

1. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς συλλήψεως. Ἑπομένως κάθε ἐπέμβαση στὸ ἔμβρυο, σὲ ὁποιαδήποτε φάση τῆς ζωῆς του, πρέπει νὰ γίνεται μὲ τὴν συνείδηση ὅτι γίνεται ἐπάνω σὲ ζῶντα ὀργανισμὸ ἀνθρώπου, ποὺ δικαιοῦται προστασίας καὶ ὑπεράσπισης.

2. Οἱ ἔρευνες καὶ τὰ πειράματα ἐπὶ ἀνθρωπίνων ἐμβρύων ἐπιβάλλεται νὰ περιβάλλονται ἀπὸ μείζονες ἐγγυήσεις προ-

στασίας των, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ ζωή των εὑρίσκεται στὰ πρῶτα στάδια σὲ λανθάνουσα κατάσταση, πρᾶγμα ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσει σὲ ἐπιβουλὲς ἐναντίον των.

3. Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ ἐμβρύων κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ μὴ ἐπιτρέπονται εἰ μὴ μόνον γιὰ σκοποὺς αὐστηρὰ ἐπιστημονικούς, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν πρόληψη γενετικῶν ἀσθενειῶν, μὲ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ζωῆς καὶ μὲ τὴν βελτίωσή της. Κατὰ συνέπειαν ἔρευνες ποὺ ἀποβλέπουν σὲ σκοποὺς βιομηχανικούς, ἐμπορικοὺς καὶ ἐν στενῇ ἐννοίᾳ εὐγονικούς, δηλ. χρησιμοθηρικούς, πρέπει νὰ μὴ ἐπιτρέπονται.

4. Οἱ ἔρευνες αὐτὲς καὶ τὰ πειράματα πρέπει, γιὰ νὰ εἶναι ἀποδεκτὰ ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς, νὰ θεωροῦνται ἀπαραίτητα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἔχουν ἐξαντληθῇ παρεμφερῆ πειράματα καὶ ἔρευνες ἐπὶ ζώων. Μόνον δηλ. σὲ περίπτωση ἀδίρητης ἀνάγκης καὶ γιὰ τὴ σωτηρία πολλῶν ἄλλων μπορεῖ νὰ εὕρει δικαίωση ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἐμβρύων.

5. Πᾶσα ἔρευνα ἢ πείραμα ἐπιβάλλεται νὰ ἐγκρίνωνται προηγουμένως ἀπὸ εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ Ἠθικῆς, ἀνωτάτου ἐπιπέδου. Τέτοια Ἐπιτροπὴ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ συσταθῇ καὶ στὴ χώρα μας, μὲ δεσμευτικὲς γιὰ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία ἁρμοδιότητες. Στὴν Ἐπιτροπὴ αὐτὴ νὰ ἐκπροσωπεῖται καὶ ἡ Ἐκκλησία.

6. Τέλος νὰ θεσπισθοῦν αὐστηρὲς ποινικὲς κυρώσεις γιὰ τοὺς παραβάτες τῶν κανόνων ποὺ θὰ διέπουν τὶς ἔρευνες, ὥστε νὰ ἀποθαρρυνθοῦν ἐφαρμογὲς ἀπάνθρωπες, χρησιμοθηρικὲς καὶ ἐμπορικές.

Σὲ μιὰ πρόσφατη διακήρυξή του ὁ γάλλος καθηγητὴς Debre εἶπε: *«Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι σεβαστὸς σ' ὁλόκληρη τὴν τροχιὰ τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ*

τῆς γονιμοποιήσεώς του -τὸ γονιμοποιημένο ὠάριο περιέχει τὸν ὅλο ἄνθρωπο, ὅλο τὸ δυναμισμὸ τῆς ἀναπτύξεώς του, ποὺ εἶναι ἄπειρο- ὡς τὸ τέρμα τῆς ὕπάρξεώς του. Ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς εἶναι μιὰ κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ περιφρόνηση τῆς ζωῆς, ὅπως στὴν ἔκτρωση, εἶναι μιὰ ἐπάνοδος στὴ βαρβαρότητα. Μιλᾶτε ὅπως δὰ μιλοῦσε ἡ Ἐκκλησία, δὰ μοῦ πῆ κανείς. Καὶ ὅμως δὲν εἶμαι πιστός. Ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει νὰ κοκκινίζει γιὰ τὴ στάση της, προπάντων σήμερα, ποὺ ἡ κοινωνία μας παρουσιάζει σημεῖα παρακμῆς» (Βλ. *«Ζωή»*, 3-5-1990). Πράγματι ἡ ζωὴ εἶναι τόσο πολύτιμη καὶ τόσο θεία, ὥστε τῆς ὀφείλουμε σεβασμὸ καὶ τιμή, καθὼς καὶ σ' Ἐκεῖνον ποὺ τὴν χορηγεῖ καὶ τὴν διέπει, δίνοντάς μας τὸ δικαίωμα τῆς διαχειρίσεώς της ὑπὸ προθεσμίαν καὶ πάντοτε ἐπὶ ἀποδόσει λογαριασμοῦ.

Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων*

Οἱ μεταμοσχεύσεις ὀργάνων γιὰ τὴ σωτηρία πασχόντων ἀνθρώπων κατακτοῦν συνεχῶς ἔδαφος καὶ ἡ τεχνική των, ὕστερα ἀπὸ συνεχεῖς μελέτες καὶ ἔρευνες, τελειοποιεῖται, μὲ ἐντυπωσιακοὺς ρυθμοὺς στὸν πολιτισμένο κόσμο. Στὴν πατρίδα μας παρουσιάζεται, κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως χρόνια, μιὰ ἔντονη κινητικότητα γύρω ἀπὸ τὸ θεσμὸ αὐτό, τόσο σὲ θεωρητικὸ ὅσο καὶ σὲ πρακτικὸ πεδίο. Ἡ πρόσφατη μάλιστα σύσταση ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Μεταμοσχεύσεων ὡς συντονιστικοῦ καὶ καθοδηγητικοῦ ὀργάνου, γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξή των, συνιστᾶ ἐνδεικτικὴ τῶν διαστάσεων τοῦ ζητήματος στάση ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ὁριοθετηθοῦν ἀπὸ τὴν

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1991, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

ἀρχὴ τὰ πλαίσια τῶν ἐπιστημονικῶν κατευθύνσεων καὶ ἐφαρμογῶν πρὸς ἀποτροπὴν καταχρήσεων, καταδολιεύσεων καὶ παραβιάσεων βασικῶν ἠθικῶν κυρίως κανόνων σὲ βάρος τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι ὁπωσδήποτε εὐτύχημα ὅτι καὶ στὴν πατρίδα μας τὸ ζήτημα τῶν μεταμοσχεύσεων δὲν ἔχει παραμείνει ἐγκλωβισμένο στὰ πλαίσια τῆς ἀποκλειστικῆς ἰατρικῆς εὐθύνης, ἀλλ' οἱ συζητήσεις γύρω ἀπὸ αὐτὸ ἐπεκτείνονται καὶ σὲ ἄλλα ἐπίπεδα καὶ κυρίως σ' αὐτὸ τῶν ἠθικῶν διαστάσεών του, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἔχει γίνει ἀντιληπτὸ ὅτι τὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἀνθρώπινη ἐν γένει ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίζονται ἀποσπασματικὰ καὶ χωρισμένα ἀπὸ τὴ σφαιρική τους θεώρηση καὶ ἰδίως ἀπὸ τὶς ἠθικὲς παραμέτρους, ποὺ εἶναι πολὺ σοβαρές. Ἀπὸ τὴν ὀρθὴ αὐτὴ βάση ὁρμώμενος κι ἐγὼ σᾶς εἶχα ἀπασχολήσει κατὰ τὶς ἐτήσιες συνάξεις μας τῶν ἐτῶν 1980 καὶ 1987 μὲ τὴ χριστιανικὴ ἄποψη ἐπὶ τῶν μεταμοσχεύσεων, δίδοντάς σας ἔτσι τὴν εὐκαιρία νὰ προβληματισθῆτε καὶ ἐπὶ τῶν ἀπόψεων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ὅμως ἡ συνεχῶς διευρυνόμενη ἀντίληψη γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῶν μεταμοσχεύσεων, ἐκαλλιέργησε παραλλήλως ἕνα ζωηρότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ στάση ποὺ παίρνουν ἔναντι αὐτῶν οἱ θρησκεῖες γενικώτερα, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς βέβαια, σὲ μιὰ προσπάθεια προσπέλασης πρὸς τὶς ἐν πολλοῖς ἄγνωστες διαθρησκειακὲς ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ θέματος ποὺ καὶ ἐνδιαφέρουσες ὁπωσδήποτε εἶναι καὶ χρήσιμες. Ἔτσι ἀπεφάσισα, συμπληρώνοντας τρόπον τινὰ τὰ ὅσα τὸ 1980 καὶ τὸ 1987 σᾶς εἶχα ἐκθέσει, νὰ ἀφιερώσω τὴν ἐφετινή μου εἰσήγηση στὸ θέμα τῆς διαθρησκειακῆς θεώρησης τῶν με-

ταμοσχεύσεων, σὰν συμβολή μου στὴν ἔρευνα τῶν θεμελιωδῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ προϋποθέσεων ἐπὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ ἐδράζονται οἱ μεταμοσχεύσεις.

Πρὶν ὅμως εἰσέλθω στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἐπιτρέψατέ μου νὰ σᾶς καλωσορίσω καὶ πάλιν[1] στὴ φιλόξενη τούτη στέγη τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ σᾶς εὐχηθῶ ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τοῦ ἰατροῦ, προστάτη τῆς τάξεώς σας, νὰ ἔχετε ὑγεία καὶ δύναμη παρὰ Θεοῦ στὸ λεπτὸ ἔργο σας ποὺ εἶναι μιὰ ὑπεύθυνη ἀποστολὴ καὶ μιὰ ἱερὴ λειτουργία.

Θὰ ἀνοίξω τὴν αὐλαία τῶν θρησκειῶν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη πασῶν, *τὸν Ἰουδαϊσμό*. Πηγές του εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ γραπτὴ παράδοση δηλ. *ἡ Τορρὰ* καὶ ἡ προφορικὴ παράδοση, δηλ. *τὸ Ταλμούδ*. Καὶ οἱ δύο παραδόσεις μαζὶ ὀνομάζονται *Χαλασά*. Τὸ Ταλμοὺδ περιλαμβάνει *τὴν Μισνὰ* καὶ *τὴν Γεμάρρα*, συλλογὲς νόμων καὶ ἀποφάσεων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ραββινικῶν σχολῶν. Γιὰ τὸν Ἰουδαϊ-

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε) Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990).

σμὸ καὶ οἱ δύο παραδόσεις -γραπτὴ καὶ προφορική- ἔχουν ἰσοστάσια ἀξία, ἑρμηνεύονται δὲ ἀπὸ τὶς ραββινικὲς ἀρχὲς κάθε περιόδου μέχρι σήμερα. Οἱ διδόμενες ὅμως ἑρμηνεῖες, ὅποιες καὶ ἂν εἶναι, γίνονται δεκτές, ὡς ἀξιωματικὰ ἀποφθέγματα ἀνελαστικῆς μορφῆς. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ἡ προστασία τῆς ζωῆς κάθε ἀνθρώπου διεκδικεῖ προτεραιότητα ἔναντι οἱασδήποτε ἄλλης ἀξίας. Χάριν αὐτῆς ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίηση κάθε μέσου. Οἱ ἑβραῖοι πολλὲς φορὲς στὸν ἱστορικό τους βίο ἀναγκάσθηκαν νὰ διαλέξουν μεταξὺ ζωῆς καὶ βίας. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐδιάλεξαν τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὑπερασπίσθηκαν καὶ μὲ τὴ βία ὅταν ἐκινδύνευε.

Μιὰ δεύτερη ἀρχὴ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἶναι ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἄμυνα καὶ ἡ ὑπεράσπιση τῆς ἀπαραβίαστης ἀξίας τῆς φυσικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου. Στὴ σύγχρονη ἰατρικὴ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἐνίοτε κινδυνεύει. Προτεραιότητα διεκδικεῖ καὶ ἡ μέριμνα γιὰ τὴν ἀνάρρωση τοῦ ἀρρώστου. Στὸ ἐρώτημα: θὰ ποῦμε στὸν ἄρρωστο ὅλη τὴν ἀλήθεια σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τῆς ὑγείας του, ἀκόμη κι ἂν τὸ ζητάει, ἡ ἀπάντηση πρέπει νὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἐὰν ἡ γνώση αὐτὴ θὰ διευκολύνει ἢ ὄχι τὶς πιθανότητες γιὰ θεραπεία, καὶ θὰ ληφθοῦν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλοι παράγοντες ὅπως ψυχολογικοί, περιστασιακοί, προσωπικοὶ κ.λπ. τοῦ συγκεκριμένου ἀσθενοῦς.

Ἐξ ἄλλου τιμὴ καὶ σεβασμὸς ἀνήκουν στὸ νεκρὸ σῶμα. Ἔτσι, κατ' ἀντίθεση πρὸς ἄλλες παραδόσεις, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραμείνει κρεμασμένο τὸ σῶμα ἑνὸς ἐκτελεσθέντος ἐγκληματίου ὅλη τὴ νύκτα: εἶναι ἀσέβεια πρὸς τὸν Δημιουργό. Νεώτερες ὡστόσο ἀντιλήψεις δέχονται παραβίαση αὐτῆς τῆς ἀρχῆς γιὰ τὴ μεταθανάτιο συμπεριφορὰ πρὸς τὸν

νεκρό, ὅταν πρόκειται νὰ εὐεργετηθεῖ κάποιος ἄλλος ζωντανὸς ἄρρωστος. Τὸ φαινόμενο μιᾶς τέτοιας ἑρμηνείας εἶναι ἀρκετὰ συχνὸ παρὰ τὴν ἀποκλειστικὴ ὑφὴ τῶν ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων. Ἡ ἑρμηνεία κάθε φορὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν συνεκτίμηση παραγόντων προσωπικῆς φύσεως. Ἔτσι π.χ. ἡ στάση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπέναντι στὴν ἔκτρωση εἶναι ἀρνητική, ἐν τούτοις μετατρέπεται σὲ θετικὴ ὅταν στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἡ συνέχιση τῆς κυήσεως θέτει σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ τῆς μητέρας. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ οἱ ραββινικὲς ἑρμηνεῖες εἶναι δυνατὸν νὰ παρουσιάζουν μεταξύ των ἐνίοτε ἀντιφάσεις. Μόνο μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καταταλλάζουν μερικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἐπιβάλλονται ὡς ἀρχὲς γενικῆς ἰσχύος. Καὶ αὐτὲς πάλιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀλλάξουν εὐθὺς ὡς νέες συνθῆκες παρουσιασθοῦν.

Μὲ βάση τὰ ἀνωτέρω μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι, γιὰ τὸν Ἰουδαϊσμό, ἐπιτρέπεται ἂν μὴ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ προσφορὰ ἀπὸ ἕνα ζωντανὸ ἄνθρωπο μέλους ἢ ὀργάνου τοῦ σώματός του, ποὺ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς του, προκειμένου νὰ σωθεῖ ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος. Τὴ ζωή του δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ θυσιάζει, παρὰ μόνον ἂν πρόκειται νὰ σώσει τὴ ζωὴ κάποιου ἄλλου. Στὴ βάση τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ ἐπιμέτρηση τοῦ κινδύνου μεταξὺ τῶν δύο: δότη καὶ δέκτη κατὰ τὴν διαδικασία τῆς μεταμόσχευσης, μὲ τελικὸ στόχο τὴ σωτηρία τοῦ δευτέρου. Ὁ Ἰουδαϊσμὸς δέχεται μιὰν ὡρισμένη διακινδύνευση γιὰ τὸν δότη, ὅταν ἡ μεταμόσχευση πρόκειται νὰ σώσει ἢ νὰ ἐπιμηκύνει τὴ ζωὴ τοῦ δέκτη, καὶ καλεῖ τὸν δότη νὰ τοποθετηθεῖ στὴ θέση τοῦ δέκτη, ὅταν ὁ θάνατός του φαίνεται νὰ εἶναι βέβαιος χωρὶς τὴν μεταμόσχευση. Καὶ βέβαια τὸ τί εἶναι δια-

κινδύνευση καὶ τί εἶναι ὄφελος εἶναι τῆς ἁρμοδιότητος τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης νὰ τὸ διαλευκάνει καὶ τῆς κρίσεως τοῦ ἰατροῦ νὰ τὸ βεβαιώσει.

Ὅταν πρόκειται γιά «νεκρό» δότη τὸ πρόβλημα ἐπικεντρώνεται στὰ κριτήρια τῆς ἐπελεύσεως τοῦ θανάτου του. Ὁ ἰατρὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διατηρήσει τὴ ζωὴ κάθε ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν εὐθύνεται καὶ γιὰ τὴν ἐπιμήκυνση τῆς διαδικασίας τοῦ θανάτου. Ἡ ψυχή, κατὰ τὴν διδασκαλία τῆς Χαλασά, πρέπει νὰ μὴ ἐμποδισθεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ τεχνητὴ ὑποστήριξη τῆς ζωῆς καθὼς καὶ ὁ ἐγκεφαλικὸς λεγόμενος θάνατος ἀξιώνουν μεγάλη προσοχή. Ἡ μεταμόσχευση ἐπιβάλλει τὴν ταχύτατη ἀφαίρεση τῶν ὀργάνων ἀπὸ τὸν θνήσκοντα ἄνθρωπο, καὶ μὲ τὴν ἐλάχιστη καθυστέρηση. Ὅμως ἡ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο ἄωρη τρόπον τινὰ ἐπέμβαση ἰσοδυναμεῖ μὲ φόνο. Ἔτσι ὑψοῦται τὸ δίλημμα τῆς διατήρησης τῆς ζωῆς τοῦ δότη ἢ τῆς σωτηρίας τῆς ζωῆς τοῦ δέκτη.

Ἡ θεωρία τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου, κατ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ἐξακολουθητικὴ λειτουργία τῆς καρδιᾶς καὶ τῆς ἀναπνοῆς, δημιουργεῖ πλέον μιὰ νέα ἰατρικὴ πραγματικότητα, ἐκείνην ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε «θεωρία τοῦ νεο-θανάτου» ποὺ ὅμως δὲν γίνεται εὔκολα δεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν θρησκειῶν ποὺ ἐκφράζουν τὴν ἠθικὴ διδασκαλία των. Ἐπίσης ἀναφύονται καὶ ὡρισμένα δύσκολα κοινωνικο-ἠθικὰ προβλήματα μὲ τὶς μεταμοσχεύσεις ποὺ ἀφοροῦν τὸν δότη καὶ τὸν λήπτη. Πρόκειται, μεταξὺ ἄλλων, γιὰ τὴν προτεραιότητα ἐπιλογῆς μεταξὺ πολλῶν δεκτῶν, γιὰ τὴν πιθανότητα ἀλλαγῆς ἢ ἐπεμβάσεως διὰ τῆς μεταμοσχεύσεως στὴν προσωπικότητα τοῦ δέκτη, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ τὶς μελλοντικὲς καὶ πιθανὲς ἐφαρμογὲς τῆς γε-

νετικῆς μηχανικῆς ποὺ θὰ φθάσει στὴ μεταμόσχευση ἱστῶν τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ὅλα αὐτὰ θέτουν τὴν ἰατρικὴ ἐνώπιον τῶν εὐθυνῶν της καὶ ἐπιβάλλουν στοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες νὰ προσεγγίσουν τὶς πτυχὲς αὐτὲς μὲ τὸν ἀνάλογο σεβασμὸ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα.

Γιὰ τὸ *Ἰσλάμ*, παρὰ τὴν ἀπουσία κάθε μνείας περὶ μεταμοσχεύσεων τόσο στὸ Κοράνι, ὅσο καὶ στοὺς λόγους τοῦ Μωάμεθ, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἀφετηριακὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ πίστη στὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ βρίσκεται ὑπεράνω ὅλων τῶν κτισμάτων. Γι' αὐτὸ ἡ ἀφαίρεση ὀργάνων ἢ ἱστῶν ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο, ζωντανὸ ἢ νεκρὸ καὶ ἡ μεταμόσχευσή των σὲ ἄλλο ἄνθρωπο, ὄχι γιατὶ ὑπάρχει ἀνάγκη γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ δέκτη, ἀλλὰ γιατὶ παρεμβάλλονται ἄλλες ἀνάγκες, ὅπως π.χ. αἰσθητικές, συνιστᾶ πράξη ἀσέβειας ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπο. Μόνο ὅταν ἡ μεταμόσχευση γίνεται γιὰ σοβαροὺς λόγους ὑγείας καὶ ζωῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καταξιωμένη. Καὶ τοῦτο ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἄλλη δυνατότητα σωτηρίας. Στὸ Ἰσλὰμ π.χ. ἀπαγορεύεται νὰ τρῶνε οἱ πιστοί του τὸ κρέας ζώου ποὺ πέθανε. Ὅμως ἂν πρόκειται γιὰ περίπτωση ποὺ ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει νὰ πεθάνει αὐτὸς ἀπὸ τὴν πεῖνα, διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλη τροφὴ στὴ διάθεσή του, τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ φάει κρέας ζώου ποὺ πέθανε, καὶ αὐτὸ ὅμως μέχρις ὅτου μπορέσει νὰ βρεῖ ἄλλη τροφή. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἀλκοολοῦχα ποτά. Τὸ οἰνόπνευμα ἀπαγορεύεται στὸν μωαμεθανισμό. Ὅμως ὅταν γιὰ λόγους θεραπευτικοὺς ἐπιβάλλεται νὰ πιεῖ κανεὶς ποτὸ οἰνοπνευματῶδες, τότε ἐπιτρέπεται νὰ τὸ κάνει μόνον γιὰ ὅσο

καιρὸ αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας του. Πάνω στὴν ἴδια βάση κινούμενοι οἱ σοφοὶ τοῦ Ἰσλὰμ ἔχουν ἀποφανθεῖ ὅτι ἡ κοιλιὰ μιᾶς ἐγκύου γυναικὸς ποὺ πέθανε πρέπει νὰ ἀνοιχθεῖ γιὰ νὰ σωθεῖ τὸ παιδὶ ποὺ κυοφορεῖται· σπασμένα ὀστὰ πρέπει νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἄλλα ὀστὰ ἂν δὲν μποροῦν νὰ θεραπευθοῦν μὲ ἄλλο τρόπο· αὐτοψία πρέπει νὰ γίνεται σὲ ἄτομα ποὺ πέθαναν ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιδημία προκειμένου νὰ ἀνακαλυφθοῦν τὰ αἴτιά της καὶ σωθοῦν οἱ ἐπιζῶντες.

Ὅσον ἀφορᾶ τὶς μεταμοσχεύσεις θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ διατυπώσει, μὲ βάση τὶς παραπάνω ἀρχές, τὶς ἑξῆς προτάσεις:

α) Μεταμόσχευση μπορεῖ νὰ γίνεται μόνο σὲ περιπτώσεις ἀνάγκης.

β) Καμμιὰ ἄλλη δυνατότητα θεραπείας νὰ μὴν ὑπάρχει γιὰ τὸν δέκτη.

γ) Ὁ δότης πρέπει νὰ εἶναι νεκρός.

Ἐπὶ πλέον στὸν Ἰσλαμισμὸ δὲν ὑπάρχει διάκριση μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δοτῶν, οὔτε μεταξὺ δοτῶν καὶ δεκτῶν ποὺ ὁ ἕνας δὲν ἀνήκει στὸν μωαμεθανισμό. Δέν ὑπάρχουν κανόνες ποὺ νὰ προσδιορίζουν τὴν ἀνάγκη νὰ εἶχε δώσει ὅταν ζοῦσε τὴν συγκατάθεσή του γιὰ ἀφαίρεση ὀργάνων του ὁ ἄνθρωπος ποὺ πεθαίνει καὶ τοῦ παίρνουν τὰ ὄργανά του. Ἡ ἀφαίρεση αὐτὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἐλεύθερη καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει σχετικὴ συγκατάθεση. Πάντως σήμερα γίνεται δεκτὸ ὅτι στὴν περίπτωση αὐτή, ἐφ' ὅσον ἡ νομοθεσία ἐπιβάλλει τὴν ὕπαρξη μιᾶς τέτοιας συγκατάθεσης, πρέπει νὰ ἐρευνᾶται κατὰ πόσον ὑπάρχει καὶ κατὰ πόσον τὴν ἔλλειψή της μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει ἡ σύμφωνη γνώμη

τῶν οἰκείων τοῦ θνήσκοντος. Τοῦτο πάντως δὲν σημαίνει ὅτι γιὰ τὸ Ἰσλὰμ θεωρεῖται ἀπαραίτητη συγκατάθεση τοῦ δότη πρὸς ἀφαίρεση τῶν ὀργάνων του. Θὰ πρέπει, τέλος, νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ ἐπὶ χρήμασι δωρεὰ σώματος θεωρεῖται προσβολὴ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ἀξία.

Καὶ *στὸν Βουδδισμὸ* δὲν ὑπάρχουν δεδομένες ἀρχὲς γιὰ τὴ μεταμόσχευση. *Ἡ Ντάρμα*, δηλ. ἡ βουδδιστικὴ διδασκαλία περιέχει ὡρισμένα στοιχεῖα ἐν σχέσει μὲ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ποὺ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς κριτήρια γιὰ μιὰ βουδδιστικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὶς μεταμοσχεύσεις. Θεμελιώδης ἀντίληψη τοῦ Βουδδισμοῦ εἶναι ὅτι κάθε πρᾶγμα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὅλα καὶ ὅλοι τελοῦνται ὑπὸ μίαν ἀλληλεξάρτηση, ποὺ γίνεται φανερὴ ὅταν κανεὶς ἐγκύψει σὲ βάθος. Οἱ ἄνθρωποι, καὶ αὐτοί, τελοῦν σὲ συνάφεια μὲ κάθε τι ποὺ ὑπάρχει στὸ σύμπαν. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐξάρτηση συνεπιφέρει τὴν συνεχῆ ἀλλαγή. Τίποτε δὲν παραμένει ἀμετάβλητο. Ὅλα μοιάζουν μὲ τὸ νερὸ ἑνὸς ποταμοῦ ποὺ συνεχῶς ρέει. Μόνο ὑπὸ σχετικὴ ἔποψη μπορεῖ κανεὶς νὰ προσδιορίσει τὸ ἐγώ του, τὸν ἑαυτό του. Ὁ κάθε ἄνθρωπος, μὲ τὸ σῶμα του, εἶναι ἕνα ὄχημα ποὺ κινεῖται πρὸς τὴν τελειότητα, περνῶντας ἀπὸ διάφορα στάδια ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ἀνώτερη βαθμίδα ποὺ εἶναι ὁ φωτισμός. Τὸ στάδιο αὐτὸ λέγεται *«Οἶκος τοῦ Βούδδα»*. Ὅποιος φθάνει ἐδῶ γίνεται πηγὴ φωτισμοῦ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους. Μῦθοι καὶ παραβολὲς στὸν Βουδδισμὸ μιλοῦν γιὰ περιπτώσεις ἀνθρώπων ποὺ δέχθηκαν νὰ προσφέρουν τὸ σῶμα τους θυσία προκειμένου νὰ φωτισθοῦν ἄλλοι

ἄνθρωποι. Καὶ ἐδῶ μπορεῖ νὰ στηρίξει κανεὶς τὴ βουδδιστικὴ ἄποψη γιὰ τὶς μεταμοσχεύσεις.

Χωρὶς ἀμφιβολία μιὰ τέτοια πράξη εἶναι πράξη γενναία καὶ εὐγενής. Ὡστόσο ἕνα ἐμπόδιο ποὺ πρέπει νὰ ὑπερπηδηθεῖ εἶναι ἡ ἀντίδραση τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ δότη. Πρέπει νὰ πεισθοῦν ὅτι στὴν ἄλλη ζωὴ δὲν εἶναι ἀπαραίτητα τὰ ἀφαιρούμενα μέλη γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ὅταν ὁ Βούδδας ἐπρόκειτο νὰ πεθάνει εἶπε στούς μαθητές του: *«Παιδιά μου, ἔφθασε ἡ τελευταία μου ὥρα, ἀλλὰ μὴ ξεχνᾶτε ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ἡ φθορὰ μόνο τοῦ ὑλικοῦ σώματος. Τὸ ἀληθινὸ σῶμα δὲν εἶναι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα: εἶναι τὸ φωτισμένο σῶμα. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα παραδίδεται στὴ φθορά, ἀλλὰ ἡ Βασιλεία τοῦ Φωτὸς δὰ ὑπάρχει πάντοτε. Ὅποιος βλέπει τὸ σῶμα μου, δὲν βλέπει κατ' ἀλήθειαν ἐμένα. Μόνο ὅποιος παραδέχεται τὴ διδασκαλία μου κατὰ ἀλήθειαν μὲ βλέπει»*. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐκείνη ποὺ συνιστᾶ τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, ἀλλ' ἡ φωτισμένη πνευματικὴ κατάσταση. Καὶ μιὰ τέτοια κατάσταση εὐνοεῖ τὴ δωρεὰ τοῦ σώματος γιὰ μεταμόσχευση πρὸς ἀνακούφιση τοῦ πόνου. Ὅσο θὰ πληθαίνουν οἱ φωτισμένοι, τόσο θὰ πολλαπλασιάζονται καὶ οἱ δότες ὀργάνων, ποὺ μὲ τὴν πράξη τους αὐτὴ θὰ τονίζουν τήν ἀλληλεξάρτηση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ θὰ συμφιλιώνουν ὅλη τὴ δημιουργία *«κλαίοντες μετὰ κλαιόντων καὶ χαίροντες μετὰ χαιρόντων»*.

Ὁ *Χριστιανισμός*, καίτοι ὄχι ἀνεπιφύλακτα ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, βλέπει τὴ μεταμόσχευση σὰν πράξη

ἀγάπης καὶ θυσίας χάριν τοῦ συνανθρώπου. Γιὰ τὴν ἀξιολόγηση ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς τῶν μεταμοσχεύσεων, *δύο βασικὰ προβάλλουν κριτήρια:* Τὸ ἕνα εἶναι ἡ ἀνεκτίμητη ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου ὡς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἄλλο ἡ χωρὶς ὅρια καὶ ὅρους ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ποὺ φθάνει μέχρι καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἐχθρό. Ξεκινῶντας ἀπὸ τὶς δύο βασικὲς ἀρχὲς καὶ στηριζόμενοι στὴν εὐαγγελικὴ ἀλήθεια ἐπιβάλλεται κατ' ἀρχήν, νὰ ξεκαθαρίσουμε μερικὰ πράγματα διὰ νὰ εἴμεθα σαφεῖς. Ἔτσι:

α) Πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἀφαίρεση ὀργάνων μὲ τὴ θέληση τοῦ δότη δὲν συνιστᾶ αὐτοακρωτηριασμό του, ποὺ ἀπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὁ αὐτοακρωτηριασμὸς ἐνέχει μιὰν ὕβριν ἀπέναντι τοῦ Δημιουργοῦ καὶ καταδικάζεται ὡς ἀσέβεια πρὸς Αὐτόν (Βλ. περισσότερα στὴ μελέτη μας: *«Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη»*, Βόλος 1987, σ. 9 ἑπ.).

β) Ἡ ζωὴ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ δὲν δωρίζεται ἀπὸ τὸν δωρεολήπτην. Ἑπομένως ἡ δωρεὰ ὀργάνων ἀπὸ ζῶντα δότην δὲν πρέπει νὰ θέτει σὲ κίνδυνο τὴ δική του ζωή. Γιατὶ τότε πρόκειται γιὰ αὐτοκτονία ποὺ καὶ αὐτὴ ἀπαγορεύεται.

γ) Ὅπως ἡ ζωὴ δὲν μᾶς ἀνήκει γιατὶ μᾶς τὴν ἐχάρισε ὁ Θεός, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα μας δὲν εἶναι ἰδιοκτησία μας *«οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς»* (Α΄ Κορ. στ΄. 20). Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἀρχὴ αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήσει στὴν ἀπαγόρευση τῆς δωρεᾶς τῶν ὀργάνων αὐτῶν, ποὺ οὐσιαστικὰ δὲν μᾶς ἀνήκουν. Ὡστόσο ὅταν πρόκειται μὲ τὴν δωρεὰν αὐτὴ νὰ σωθοῦν ἄλλοι ἄνθρωποι, τότε αὐτὴ

ἡ δωρεὰ μεταβάλλεται σὲ αὐτοθυσία ποὺ εἶναι πράξη γενναία καὶ ἡρωική. Καὶ ὅπως, παρὰ τὸ ὅτι τὴν αὐτοκτονίαν ἀποδοκιμάζομε, ὡστόσο τιμοῦμε τοὺς ἥρωες ποὺ θυσιάζουν καὶ τὴ ζωή των χάριν ὑψηλοτέρων ἀγαθῶν, ἔτσι καὶ τὴν δωρεὰν τῶν ὀργάνων χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ δέκτη ἀποδεχόμεθα ὡς πρᾶξιν ὑψηλόφρονα καὶ εὐγενικήν.

δ) Ἡ πίστη μας στὴν ἀνάσταση τῶν σωμάτων, κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, δὲν ἐμποδίζει τὴν δωρεὰν τῶν ὀργάνων πρὸς μεταμόσχευση, ἐπειδὴ μὲ τὴν ἀνάσταση ἐκείνη *«πάντες ἀλλαγησόμεθα»* (Α΄ Κορ. ιε΄ 51) καὶ τὸ ὑλικὸ αὐτὸ καὶ φθαρτό μας σῶμα θὰ μεταστοιχειωθεῖ σὲ ἄφθαρτο καὶ θὰ προσλάβει νέα ὑφὴ ἄσχετη μὲ τὴ σημερινή του κατάσταση. Ἐπὶ πλέον ἀναπηρίες καὶ ἄλλες καχεξίες ποὺ παρατηροῦνται σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ δὲν θὰ ὑπάρχουν στὴν ἄλλη καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐμφανισθοῦν θαυμαστῶς ἠλλαγμένοι καὶ ἀνακαινισμένοι ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Κατὰ συνέπειαν ἡ σημερινὴ σωματική μας κατάσταση δὲν θὰ ἐπηρεάζει τὴν μεταθανάτια ἐν τῇ ἀναστάσει σωματική μας ὑπόσταση.

ε) Ἡ μεταμόσχευση ὀργάνων πρὸς σωτηρίαν πασχόντων δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀσεβὴς ἐπέμβαση στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ποὺ ἀνέχεται τὸ κακόν, ὁ ἴδιος μᾶς ζητεῖ νὰ ἀγωνιζόμεθα νὰ τὸ ἀπορρίψωμε καὶ ὁ ἴδιος μᾶς ἐχάρισε τὸν νοῦν γιὰ νὰ τὸν ἐπιστρατεύομε πρὸς ἀντίκρουση καὶ ἀναίρεση τοῦ διάχυτου σ' ὅλη μας τὴ ζωὴ δαιμονικοῦ στοιχείου ποὺ εἶναι ἡ γενεσιουργὸς αἰτία καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ.

στ) Οἱ παραπάνω ὀρθόδοξες ἀπόψεις δὲν γίνονται βέβαια ἀπόλυτα σεβαστὲς ἀπὸ ὅλο τὸ χριστιανικὸ κύκλο, δεδομένου ὅτι, στὴν περιοχὴ ἰδιαίτερα τοῦ Προτεσταντι-

σμοῦ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ποικιλόμορφες καὶ ποικιλώνυμες αἱρέσεις ποὺ τηροῦν διαφορετικὴ στάση ἀπέναντι στὰ σημεῖα ποὺ ἐθίξαμε, χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ σημαίνει τίποτε τὸ σημαντικὸ γιὰ μᾶς. Ὡστόσο γιὰ λόγους πληρότητος ὀφείλουμε νὰ μνημονεύσουμε μεταξὺ ἄλλων τὴν ἀνέρειστη ὁπωσδήποτε θέση τῶν λεγομένων *«Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβᾶ»* ποὺ ἀπορρίπτουν τὴν μετάγγιση αἵματος, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ κάθε πράξη μεταμόσχευσης, στηριζόμενοι σὲ ἐμφανῆ παρερμηνεία γραφικοῦ χωρίου ποὺ ἀπαγορεύει στοὺς χριστιανοὺς νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ αἷμα (Πράξ. ιε΄ 20). Ἀλλ᾽ εἶναι ἡλίου φαεινότερο ὅτι ἡ ρήση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου *«ἀπέχεσθε αἵματος»* δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τὴν μετάγγιση τοῦ αἵματος ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο γιὰ λόγους θεραπευτικούς, ἀλλ᾽ ἀναφέρεται στὴν εἰδωλολατρικὴ συνήθεια τῆς πόσεως αἵματος καὶ τῶν ραντισμῶν μὲ τὸ αἷμα τῶν θυσιαζομένων ζώων ἢ καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίηση τοῦ αἵματος αὐτοῦ στὰ πλαίσια ἱλαστικῶν τελετῶν.

Ἄλλες ἐπίσης προτεσταντικὲς παραφυάδες δυαλιστικῆς κατευθύνσεως μανιχαΐζουν, ἀπομιμούμενες τὸν πεσσιμισμὸ τῶν ἀρχαίων αἱρετικῶν Μανιχαϊστῶν ποὺ ἀπέρριπταν κάθε πράξη ζωῆς, ὅπως π.χ. τὸ γάμο καὶ ἰδίως τὴν παιδοποιΐα, κρίνοντες ὅτι σ᾽ αὐτὸν τὸν κόσμο δὲν ἀξίζει νὰ ζεῖ κανείς, καὶ ἐπομένως νὰ προβαίνει σὲ κάποια κίνηση ἢ ἐνέργεια ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐπιμήκυνση ἢ στὴ σωτηρία τῆς ζωῆς. Οἱ αἱρέσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν ὁπωσδήποτε μειοψηφία μέσα στὸν κορμὸ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπειδὴ ὅμως ἐπικαλοῦνται γιὰ τὸν ἑαυτόν τους τὴ χριστιανικὴ ἰδιότητα, νοθεύουν τὶς χριστιανικὲς θέσεις ποὺ ἡ

Ὀρθοδοξία κυρίως ἐκπροσωπεῖ μὲ τὸν ἀκαινοτόμητο λόγο της.

Μετὰ τὸ ξεκαθάρισμα αὐτὸ μποροῦμε τώρα νὰ ἔλθουμε στὴν παράθεση τῆς ὀρθόδοξης τοποθέτησης ἀπέναντι στὶς μεταμοσχεύσεις. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ προσφορὰ ἱστῶν καὶ ὀργάνων γιὰ μεταμόσχευση εἶναι πράξη ὕψιστης ἀγάπης. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριός μας εἶπε: *«Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ»* (Ἰωάν. ιε΄ 13). Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σὲ μιὰ συγκινητική του ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς Γαλάτες ἔγραφε: *«Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι εἰ δυνατὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι»* (Πρὸς Γαλάτας δ΄ 15). Μήπως ἄραγε στὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Ἀποστόλου, ποὺ ἔπασχε ἀπὸ μιὰ σπάνια ἀρρώστεια τῶν ὀφθαλμῶν, ἐγκρύπτεται ἤδη ἀπὸ τὸν α΄ χριστιανικὸν αἰῶνα μιὰ ἔμμεση πλὴν σαφὴς ἐπιδοκιμασία τῶν μεταμοσχεύσεων;

Παρὰ ταῦτα οἱ μεταμοσχεύσεις ἀνάγκασαν τὴν Ἐκκλησία νὰ ἐρευνήσει σὲ βάθος ὅλες τὶς πτυχές των καὶ νὰ διατυπώσει ὡρισμένες ἀρχές, σὰν κανόνες ποὺ ἐξασφαλίζουν τὸ μικρότερο πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ κόστος, ἐν ὄψει πάντοτε τῆς καιροφυλακτούσης ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ τῆς ἀπειλουμένης παραβίασης θεμελιωδῶν κανόνων ἠθικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἰατρικῆς δεοντολογίας. Ἔτσι ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία μὲ σειρὰν ἀποφάσεών της, ἔχει παραδεχθεῖ τοὺς ἑξῆς κανόνες ποὺ σὰν ὀρθόδοξοι δὲν θὰ εἴχαμε ἀντίρρηση νὰ τοὺς προσυπογράψουμε:

α) Ἡ ἀφαίρεση ὀργάνων ἀπὸ ζῶντα δότην πρέπει νὰ

γίνεται μὲ πλήρη συγκατάθεσή του, ἐκφραζόμενη ἀβίαστα καὶ μὲ γνώση ὅλων τῶν κινδύνων γιὰ τὴν ὑγεία του ποὺ συνεπάγεται ἡ ἀφαίρεση αὐτή.

β) Ἐπιτρέπεται ἡ ἀφαίρεση μόνον διδύμων ὀργάνων, ὥστε νὰ μὴ τεθεῖ σὲ κίνδυνο ἡ ζωὴ τοῦ δότη καὶ ἐφ' ὅσον τὸ ἀπομένον ὄργανον εἶναι ὑγιές.

γ) Ἀπαγορεύεται ἡ μεταμόσχευση ὅταν ἀπὸ αὐτὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀλλοιωθεῖ ἡ ψυχικὴ ἢ ἡ βιολογικὴ ὑπόσταση εἴτε τοῦ δότη, εἴτε τοῦ δέκτη.

δ) Καὶ ὁ δέκτης πρέπει νὰ εἶναι πλήρως ἐνήμερος τῶν συνεπειῶν ποὺ τυχὸν θὰ ἔχει γιὰ τὴν δική του ζωὴ καὶ ὑγεία ἡ προτεινόμενη μεταμόσχευση.

ε) Πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ κάθε περίπτωση ἐμπορικῆς ἐκμετάλλευσης τῆς δωρεᾶς ὀργάνων, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ παραμείνει, ὡς πρᾶξις ἀγάπης καὶ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸν πάσχοντα συνάνθρωπον, μακρὰν πάσης αἰσχροκέρδειας.

στ) Ἐπιβάλλεται ἐπίσης νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ προτεραιότης στὴν προτίμηση τῶν δεκτῶν μὲ κριτήρια καθαρῶς ἰατρικὰ χωρὶς τὴ διαμεσολάβηση ἄλλων παραγόντων ποὺ θὰ διεχώριζαν τοὺς δέκτες σὲ προνομιούχους καὶ μή.

ζ) Ἡ ἀφαίρεση ὀργάνων θὰ πρέπει νὰ ἐνεργεῖται ἀπὸ ὁμάδα ἰατρῶν ποὺ θὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ ἐκείνην τῶν μεταμοσχευτῶν, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ὅσον γίνεται ἀντικειμενικότης καὶ νομιμότης.

η) Ἡ ἀφαίρεση ὀργάνων ἀπὸ μόλις τελευτήσαντες δότες πρέπει νὰ γίνεται μὲ τρόπον ποὺ νὰ διασώζει τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ ἀνθρώπινο σῶμα.

θ) Ἡ μεταμόσχευση ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται μόνο στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ποὺ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐλπίδα σωτηρίας γιὰ τὸν λήπτη, καὶ

ι) Τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ προηγεῖται τοῦ δικαιώματος

στὴν σωματικὴ ἀκεραιότητα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ μπορεῖ νὰ θυσιασθεῖ μία ζωὴ γιὰ νὰ διορθωθεῖ μιὰ ἄλλη.

Ἄφησα τελευταῖο τὸ θέμα τῆς ἐξακρίβωσης τοῦ θανάτου, στὴν περίπτωση τῶν λεγομένων πτωματικῶν μοσχευμάτων, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα αὐτὸ συνιστᾶ πελώριο θέμα ἠθικῶν διαστάσεων καὶ κυριολεκτικῶς ἀχίλλειον πτέρναν τοῦ ὅλου περὶ τὰς μεταμοσχεύσεις προβλήματος. Πρόκειται, μὲ ἄλλα λόγια, περὶ τῆς ἀποδοχῆς ἢ μὴ τοῦ «κλινικοῦ ἢ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» ὡς βεβαίας προϋποθέσεως γιὰ τὴν λήψη ὀργάνων πρὸς μεταμόσχευση. Ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἡ λήψη ὀργάνων ἀπὸ σῶμα νεκρόν, δηλ. ἀπὸ σῶμα ὅπου ἔπαυσαν οἱ ζωτικὲς λειτουργίες του, εἶναι ἀνωφελὴς γιὰ μεταμόσχευση. Ἑπομένως θὰ πρέπει πρὶν νεκρωθοῦν οἱ ἱστοὶ νὰ γίνει ἡ ἀφαίρεση. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι ἡ ἀφαίρεση αὐτὴ γίνεται ἐνῶ ἀκόμη ὁ ὑποψήφιος δότης, θῦμα κάποιου ἀτυχήματος ἢ ἕνεκα νόσου, ἔχει ὑποστεῖ μὲν ἐγκεφαλικὸν θάνατον, δὲν ἔχει παύσει ὅμως νὰ πάλλει ἡ καρδιά του χάρις εἰς τὴν τεχνητὴν ὑποστήριξη τῆς ἐπιστήμης. Στὴν περίπτωση αὐτὴ γεννῶνται πελώρια ἠθικὰ προβλήματα, ποὺ προσπαθοῦν νὰ τὰ ἀντιμετωπίσουν καὶ οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ νομοθεσίες. Ἐξ ὅσων γνωρίζω, ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, μόνον ἡ Δανία δὲν ἔχει ἀποδεχθεῖ νομοθετικὰ τὴν θεωρία τοῦ κλινικοῦ θανάτου ὁπότε δὲν γίνονται στὴ χώρα αὐτὴ μεταμοσχεύσεις μὲ πτωματικὰ μοσχεύματα. Τί ἔχει ἐπ' αὐτοῦ νὰ πεῖ ἡ Ἐκκλησία;

Ἡ Ἐκκλησία βέβαια δὲν ἀσκεῖ ἰατρικήν, οὔτε ἐμπλέκεται σὲ θέματα ποὺ εἶναι τῆς ἁρμοδιότητος τῶν ἰατρῶν. Ἀναμένει

ἐπομένως ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς νὰ καταλήξουν στὴ θεωρία βεβαιώσεως τοῦ θανάτου μὲ κριτήρια ἀντικειμενικὰ καὶ πέρα πάσης σκοπιμότητος, ἔστω καὶ τῆς πιὸ εὐγενικῆς. Γι' αὐτό, καὶ πρὸς ὑποβοήθηση τῆς προβληματικῆς τῶν ἁρμοδίων ἰατρῶν, διατυπώνει ὡρισμένες ἀπόψεις, ἀπὸ καθαρῶς ἠθικῆς πλευρᾶς, προκειμένου νὰ κατευθύνει πρὸς τὴν ὀρθὴ πορεία τὴ σκέψη τῶν ἐπιστημόνων. Μὲ αὐτὴ τὴ συλλογιστικὴ ἡ Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖ ἠθικὸν τὸ νὰ ἐπισπεύδεται ὁ θάνατος τοῦ ἑνὸς γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ ζωὴ τοῦ ἄλλου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ ἀπώλεια τῆς ἱκανότητος πρὸς συνείδησιν δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς ἱκανότητος, πρὸς ἐγρήγορσιν. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει πιὰ ἐγκέφαλον ἐν λειτουργίᾳ δὲν σημαίνει ὅτι ἔπαυσε νὰ ζεῖ καὶ νὰ ὑπάρχει. Ὁ εἰς κῶμα ἀσθενὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ διότι δὲν διαθέτει πλέον τὰ κατάλληλα ὄργανα. Ὅμως τίς ἀποκλείει μιὰν ἄλλη διάσταση τῆς ζωῆς ἢ τὴν πιθανότητα ἑνὸς θαύματος;

Ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ διαπίστωσή του τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐγγύηση πολὺ αὐστηρῶν κριτηρίων, ποὺ θεωρεῖται ὅτι προϋποθέτουν μὴ ἀναστρέψιμη τὴν πορεία τῆς ἀσθενείας, τελικὰ καταλήγει σὲ δοκιμασία τοῦ ἰατροῦ, ποὺ καλεῖται νὰ διακόψει τήν τεχνητὴ ὑποστήριξη τῆς ζωῆς ἢ νὰ προέλθει στὴν ἀφαίρεση ὀργάνων ἐνῶ ἀκόμη ὁ ἀσθενὴς ἀναπνέει. Καὶ εἶναι δοκιμασία αὐστηρῶς προσωπική, διότι κανενὸς ἄλλου ἡ συγκατάθεση δὲν τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν συνειδησιακὴ κρίση, ἰδίως ὅταν βλέπει τὸν ἄρρωστό του ὡς μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἐπιστήμη ἔχει κάνει μεγάλες προόδους εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ στὴ διαπίστωση τοῦ θανάτου. Στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ὁ

θάνατος ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐπῆλθεν εὐθὺς ὡς ἔπαυε ἡ ἀναπνοή. Ἀργότερα οἱ νομοθεσίες ἔλαβαν διαφορετικὲς θέσεις ἀπέναντι στὸ πρόβλημα. Σήμερα ἐφθάσαμε στὴν καθιέρωση κριτηρίων θανάτου. Καὶ ἐδῶ ὑπῆρξε σταδιακὴ πρόοδος. Τὸ κριτήριο τῆς ἰσοηλεκτρικῆς γραμμῆς ποὺ ἴσχυσε γιὰ πολλὰ χρόνια, σήμερα θεωρεῖται ἀνεπαρκές. *«Ἡ ἰσοηλεκτρικὴ γραμμὴ ἀκόμη καὶ ὅταν συνδυάζεται μὲ ἔλλειψη ἀντιδράσεως τῆς παρεγκεφαλίδος δὲν σημαίνει πάντοτε τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ προφανῆ ὑποθερμία ἢ προσβολὴ ἀπὸ ὑπνωτικὰ καὶ ἠρεμιστικὰ φάρμακα, ὁπότε ἡ βλάβη εἶναι ἀναστρέψιμη»* (Χ. Πολίτη - Σπ. Μαρκέτου: *«Ἰατρονομικὰ ζητήματα ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων μεταμοσχεύσεων»*, στό περιοδικὸ *«Ὑγειονομικὴ Ἐπιθεώρηση»*, Νοέμ.-Δεκ. 1990, σ. 32).

Τὸ 1968 ἡ Committee of the Harvard Medical School καθιέρωσε 4 στάδια κριτηρίων θανάτου: α) Τὴν ἔλλειψη ἀντιλήψεως καὶ ἀντανακλαστικῶν, β) Τὴν ἔλλειψη κινήσεων καὶ ἀναπνοῆς τοὐλάχιστον ἐπὶ 1 ὥρα, γ) Τὴν ἔλλειψη ἀντανακλαστικῶν καὶ δ) Τὴν ἰσοηλεκτρικὴ γραμμὴ ἐπὶ διάστημα τοὐλάχιστον 24 ὡρῶν. Εἶναι ὅμως καὶ αὐτὰ ἀρκετά; Πάντως δὲν ἔχουν ἀκόμη καθιερωθεῖ διεθνῶς ἐνιαῖα κριτήρια θανάτου. Καὶ οἱ κίνδυνοι ἐλλοχεύουν, ἐνῶ ἡ σπάνις δοτῶν καθιστᾶ τοὺς ὀλίγους δότες ἐνδεχόμενα θύματα μιᾶς σπουδῆς γιὰ τὴν ἐξασφάλιση μοσχευμάτων μὲ παράλληλη καταστρατήγηση ἀναφαίρετων δικαιωμάτων των πάνω στὴν ἴδια τους τὴ ζωή. Ὅλα δείχνουν ὅτι ἡ συνεχῶς ἐπεκτεινόμενη καὶ τελειοποιούμενη ἀνθρώπινη ἐπιστημονικὴ σκέψη καὶ ἔρευνα θὰ κάμει ἀσφαλῶς καὶ πολλὰ ἄλλα βήματα πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ θὰ φθάσει σὲ πολὺ προωθημένες θέσεις, ποὺ θὰ διευκολύνουν ὅλους μας.

Ἐμεῖς, ὡς ἐκπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας, βλέπομε τὴ δωρεὰ ὀργάνων γιὰ μεταμοσχεύσεις ὡς πράξη ἀγάπης. Καὶ προσευχόμαστε νὰ ἐπικρατήσει καὶ στὰ εὐρύτερα στρώματα τοῦ λαοῦ ἡ συνείδηση αὐτοῦ τοῦ χρέους. Παράλληλα ὅμως πρέπει νὰ τεθοῦν πρὸς τήρηση οἱ ἠθικοὶ κανόνες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν μεταμοσχεύσεων, ὅπως αὐτοὶ διετυπώθησαν παραπάνω καὶ τέλος νὰ καταλήξει ἡ ἐπιστήμη στὴν γενικὰ ἀποδεκτὴ θεωρία γιὰ τὴν ἐπέλευση καὶ διαπίστωση τοῦ θανάτου, ὥστε νὰ ἀποφεύγονται στὸ μέλλον τὰ προβλήματα ποὺ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν στὸν τομέα τῶν μεταμοσχεύσεων.

Ἐγκεφαλικὸς ἢ καρδιακὸς θάνατος;*

Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν Μεταμοσχεύσεων

Ἡ προϊοῦσα ἐπιτυχὴς ἀνάπτυξη καὶ διασπορὰ τῶν μεταμοσχεύσεων, τόσον στὸν διεθνῆ ἰατρικό, ὅσο καὶ στὸν ἐθνικόν μας χῶρον ἔχει ἐμφανίσει, ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐφαρμογή των σὲ ὁλονὲν αὔξουσαν κλίμακα, καὶ μίαν σημαντικὴν αὔξηση τῆς προβληματολογίας, κυρίως ἐπὶ ἠθικοῦ πεδίου, στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ὁποίας βεβαίως φαίνεται νὰ εἶναι ὀλίγες, ἐπὶ τοῦ παρόντος, οἱ συμβολές. Τὰ ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων προκύπτοντα πελώρια ἠθικὰ προβλήματα ἄρχισαν ἐπ' ἐσχάτων νὰ διεκδικοῦν προτεραιότητα, διότι κερδίζει συνεχῶς ἔδαφος ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ μετα-

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1992, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

μόσχευση ὀργάνων πρὸς σωτηρίαν τῶν ληπτῶν, παρὰ τὴν ἀναμφιβόλως εὐεργετικὴ γι' αὐτοὺς συνέπειά της, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσει αὐτοσκοπόν, ἐπιδίωξη δηλ. τοῦ ἀποτελέσματος ἄνευ ἑτέρου καὶ μὲ κάθε θυσίαν, ἀλλ' ὅτι ἀντιθέτως ὀφείλει καὶ αὐτή, ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε ἄλλη ἰατρικὴ πρακτική, νὰ ὑποτάσσεται σὲ συνειδησιακοὺς κανόνες ἠθικῆς καὶ μάλιστα χριστιανικῆς δεοντολογίας, ποὺ ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὸν ἔντονο προβληματισμὸ τῶν ἁρμοδίων ἐπιστημόνων, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐξασφαλίζεται ἡ ἀποφυγὴ καταχρήσεων καὶ ἡ ἐντὸς προδιαγεγραμμένων πλαισίων ἀνάπτυξη τῆς ὅλης μεθόδου.

Μέσα στὴν προβληματολογία αὐτὴ κορυφαῖο πρόβλημα εἶναι καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τοῦ θανάτου, δεδομένου ὅτι οἱ μεταμοσχεύσεις στηρίζονται κυρίως ἐπὶ τῶν πτωματικῶν μοσχευμάτων, καίτοι οἱ ἀριθμοὶ δὲν εἶναι καὶ τόσον ἐνθαρρυντικοί, τοὐλάχιστον γιὰ τὴν χώρα μας. Σὲ ἀγόρευσή του στὴ Βουλὴ ὁ Ὑπουργὸς Ὑγείας κ. Γ. Σούρλας, ἀπαντῶν σὲ ἐρώτηση βουλευτῶν σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν δωρητῶν ὀργάνων ποὺ ἀνεβιβάζοντο τὸ 1991 σὲ 43.000, ἔλεγεν ὅτι βάσει τῶν διεθνῶν δεδομένων πραγματικὸς δότης ἀπὸ κάρτα γίνεται μόνο τὸ 15-20% τῶν δηλωθέντων. Αὐτὸ ἐσήμαινε ὅτι ἐκ τῶν 43.000 ἐγγεγραμμένων δοτῶν, μόνον 6.500-7.000 θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ πραγματικοὶ δότες. Ὅμως καὶ ἀπὸ αὐτούς, πάλιν κατὰ τὶς διεθνεῖς προδιαγραφές, οἱ τελικὰ καλούμενοι νὰ προσφέρουν ὄργανα μετὰ θάνατον, ἐκυμαίνοντο μεταξὺ 0,68-1,7 δότες στὸ ἑκατομμύριο πληθυσμοῦ, μιὰ καί, πάντοτε μὲ βάση τὰ διεθνῆ στάνταρτς, οἱ δότες ἀπὸ τοὺς ὁποίους τελικὰ ἀφαιροῦνται κατάλληλα γιὰ μεταμόσχευση ὄργανα κυμαί-

νονται ἀπὸ 16-40 στὸ ἑκατομμύριο πληθυσμοῦ ἀνὰ ἔτος. Στὴ χώρα μας ἄλλωστε μέσα στὴν 7ετία 1985-1991 συμπαγῆ ὄργανα καὶ κυρίως νεφρὰ πάρθηκαν ἀπὸ 167 δότες, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ κατώτατο ὅριο τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δυνητικῶν δοτῶν ποὺ καταγράφονται στὸ ἐξωτερικὸ ἀνὰ ἑκατομμύριο πληθυσμοῦ ἀνὰ ἔτος. Καὶ προσέθεσε ὁ κ. Ὑπουργός: *«Ἐὰν οἱ μεταμοσχεύσεις εἶχαν ὀργανωθεῖ σωστὰ στὴ χώρα μας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ 1981 καὶ ἐντεῦθεν ὁπότε καὶ ἀκολούθησε κυριολεκτικὰ μεταμοσχευτικὴ ἔκρηξη παγκοσμίως, τότε θὰ ἔπρεπε τοὺς δυνητικοὺς δότες ποὺ ἔχουμε στὴ χώρα μας στὰ 7 τελευταῖα χρόνια νὰ τοὺς εἴχαμε μόνο σὲ 1 χρόνο καὶ κάτι παραπάνω».*

Ὁ μικρὸς ὡστόσο ἀριθμὸς σήμερα τῶν δοτῶν δὲν ὑποβαθμίζει τὸ πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ θανάτου, ἀντίθετα μάλιστα ἐπιβάλλει τὴ μελέτη του μὲ ὅλες, εἰ δυνατόν, τὶς παραμέτρους του, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιο ὅτι ὅσο περνᾶ ὁ καιρός, τόσο καὶ περισσότερο ἀναπτύσσονται οἱ μεταμοσχευτικὲς μέθοδοι καὶ τόσο πολυπλοκώτερα γίνονται τὰ διάφορα προβλήματα ποὺ ἀπορρέουν ἀπ' αὐτές. Μὲ τὴ σκέψη αὐτὴ καὶ τὴν ἐνδόμυχη διάθεση νὰ προσφέρω ἕνα ἀκόμη ἐρέθισμα στὸν προβληματισμὸ ὅλων μας ἐπέλεξα ὡς θέμα τῆς ἐφετινῆς μου ὁμιλίας[1] αὐτὸ ποὺ ἀναφέρεται στὸν τελικὸ καὶ ὁριστικὸ προσδιορισμὸ τοῦ θανάτου ἐξ ἐπό-

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ

ψεως ἰατροηθικῆς, προκειμένου νὰ τεθοῦν τὰ ἐρωτήματα καὶ νὰ ἀναζητηθοῦν οἱ ὀρθὲς ἀπαντήσεις πού, πέραν τῆς ἰατρικῆς, μπορεῖ νὰ εἰσηγηθεῖ ἡ χριστιανικὴ ἠθική. Πρὶν ὅμως καταπιασθῶ μὲ τὸ θέμα μου ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς εὐχηθῶ ἐπὶ τῇ σημερινῇ ἑορτῇ μέσ' ἀπ' τὴν καρδιά μου νὰ ζῆτε ἐν ὑγείᾳ καὶ ἀκμαιότητι πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων, ἐμπνεόμενοι πάντοτε, ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου σας, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ὅρκου σας καὶ τὶς ἐπιταγὲς τῆς γρηγορούσης συνειδήσεώς σας, τῆς ἐλλαμπομένης ἀπὸ τὸ φῶς τῆς θείας ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως.

Τὸ πότε «πεδαίνει» ὁ ἄνδρωπος δὲν εἶναι πλέον ὑπόθεση μόνον τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Τὸ ὅλον ζήτημα ἐμπλέκεται μέσα στὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς νομικῆς, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν, ποὺ ἡ κάθε μιὰ τὸ βλέπει κάτω ἀπὸ τὸ ἰδικό της πρῖσμα. Γι' αὐτὸ καὶ διεθνῶς πυκνώνουν οἱ συζητήσεις μεταξὺ ἐκπροσώπων τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν, ποὺ ἀναζητοῦν διεξόδους ἐνώπιον τῶν ἀναφυομένων δυσκολιῶν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης νὰ προσδιορίσει μετ'

ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποφη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποφη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε) Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990), ιστ) Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων (1991).

αὐθεντίας ἀναντιλέκτου τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει. Καὶ εἶναι μὲν γνωστὸν ὅτι σχεδὸν ὅλες οἱ δυτικὲς χῶρες ἔχουν ἀποδεχθεῖ τὸν λεγόμενο *«ἐγκεφαλικὸ θάνατο»* ὡς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς, μὲ μοναδικὴ ἐξαίρεση τὴ Δανία ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ υἱοθετεῖ τὴν παύση λειτουργίας τῆς καρδιᾶς ὡς σημεῖο τοῦ θανάτου. Ὡστόσο ἐξακολουθοῦν νὰ γίνονται πολλὲς συζητήσεις ἐπὶ τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου», δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι *«δὲν ὑπάρχει στὴν ἱστορία τῆς ἰατρικῆς ἄλλος ὅρος ποὺ νὰ προκάλεσε τόση παραπληροφόρηση καὶ ἐξαπάτηση τῆς κοινῆς γνώμης»* ἀφοῦ, κατὰ τὴν ἄποψη αὐτή, *«θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ κλινικὸς θάνατος εἶναι ἕνας ἐπικείμενος θάνατος»* (Βλ. Σάββα Κυριακίδη: *«Κλινικὰ νεκρός»*, στὸ περιοδικὸ *«Ἡ Δρᾶσις μας»*, Ἰούνιος-Ἰούλιος 1992).

Ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζουμε ὅτι ὁ ὅρος «κλινικὸς θάνατος» ἀπαντᾶται στὴν ἰατρικὴ βιβλιογραφία τῶν τελευταίων 30 περίπου ἐτῶν. Τὸ 1914 ὁ Jules Dejerine, νευρολόγος τοῦ νοσοκομείου Salpetriere τῶν Παρισίων σημείωνε σχετικὰ μὲ τὸ κῶμα, ὅτι *«ἡ διάρκειά του μπορεῖ νὰ κυμαίνεται ἀπὸ λίγες ὧρες μέχρι 4-6 ἡμέρες καὶ τὸ τέλος του εἶναι ἡ πλήρης ἢ μερικὴ ἐπιστροφὴ στὴν ἀρχικὴ κατάσταση, εἴτε ὁ θάνατος»*. Πράγματι, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δὲν ὑπῆρχαν τὰ κατάλληλα μηχανήματα γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς μὲ τεχνητὴ ὑποστήριξη καὶ τὸ μόνο ποὺ μποροῦσε νὰ κάνει ὁ γιατρὸς ἦταν νὰ περιμένει νὰ δεῖ ἂν ὁ ἀσθενὴς θὰ κατάφερνε μόνος του νὰ διατηρήσει τὶς φυσικές του λειτουργίες καὶ κυρίως τὴν ἀναπνοή.

Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ ’50 ἀνεπτύχθησαν οἱ τεχνικὲς τῆς ἀνάνηψης ποὺ μὲ τὸν καιρὸ βελτιώθηκαν ὥστε σήμερα οἱ

γιατροὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ διατηροῦν τὶς ζωτικὲς λειτουργίες ἑνὸς ἀσθενοῦς ποὺ βρίσκεται σὲ κῶμα μὲ τὴν ἀποκλειστικὴ βοήθεια εἰδικῶν μηχανημάτων. Ὅμως τὸ πρόβλημα ὀρθοῦται τώρα πιὸ συγκλονιστικό: *Στὴν κατάσταση αὐτὴ καὶ στὴν ἀκόμη πιὸ προωθημένη ὅπου ὁ ἀσθενὴς δὲν ἔχει πλέον συνείδηση διότι ἔχουν καταστραφεῖ οἱ δύο περιοχὲς τοῦ ἐγκεφάλου ποὺ τὴν ἐξασφαλίζουν δηλ. ὁ δικτυωτὸς σχηματισμὸς μέσα στὸ στέλεχος τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὁ φλοιὸς τῶν ἡμισφαιρίων, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πιὰ νεκρός;* Μπορεῖ, μὲ ἄλλα λόγια νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἡ πορεία του δὲν εἶναι ἀναστρέψιμη καὶ ὅτι ὁριστικὰ πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι εἶναι καταδικασμένος, μιὰ καὶ διατηρεῖται στὴ ζωὴ μὲ τεχνητὴ ὑποστήριξη ποὺ μόλις σταματήσει θὰ παύσει νὰ ἀναπνέει; Τελικὰ τὸ μὴ ἀνατάξιμο κῶμα ἰσοδυναμεῖ μὲ θάνατο; Καὶ ἡ ἔλλειψη τῆς δυνατότητος ἑνὸς ἀσθενοῦς νὰ ἐκφρασθεῖ σημαίνει ἀπαραιτήτως ὅτι δὲν ζεῖ; Μήπως τελικὰ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἕνας νέος ὁρισμὸς τοῦ θανάτου;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ γίνονται ἀκόμη πιὸ ἀμείλικτα ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν *καταγγελίες* ποὺ ἔχουν δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες *«ὁ ἐγκεφαλικὰ νεκρός» δὲν εἶναι γνωστὸ στὸ πλατὺ κοινὸ ὅτι διατηρεῖ τὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματός του καὶ τοὺς κτύπους τῆς καρδιᾶς του τὴ στιγμὴ ποὺ τοῦ ἀφαιροῦν χωρὶς νάρκωση τὰ ὄργανα.* Ἡ ἰσοηλεκτρικὴ γραμμὴ ποὺ μέχρι πρόσφατα πιστοποιοῦσε τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο δὲν ἀρκεῖ. Χρειάζονται καὶ πολυήμερα κλινικὰ τέστ γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ ὁ «θάνατος». Ἀλλὰ ἂν ἐξαντληθοῦν τὰ πολυήμερα τέστ, καὶ ἐφ' ὅσον ὁ δότης ἦταν πραγματικὰ κλινικὰ νεκρός, τότε κινδυνεύουν νὰ ἀχρηστευθοῦν τὰ ὄργανα. Οἱ ἐξετάσεις ἱστο-

λογικῆς συμβατότητος γιὰ νὰ βρεθεῖ ὁ κατάλληλος λήπτης γίνονται πρὶν πιστοποιηθεῖ ὁ κλινικὸς θάνατος ὥστε - κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν γιατρῶν- «νὰ μὴν χάνεται πολύτιμος χρόνος». Ἐν τῷ μεταξὺ πιέζονται οἱ συγγενεῖς νὰ χαρίσουν τὰ ὄργανα στὴν περίπτωση ποὺ θὰ πιστοποιηθεῖ ὁ κλινικὸς θάνατος. Ἔτσι ἂν ὁ λήπτης μὲ τὴν ἴδια ἱστολογικὴ συμβατότητα βρεθεῖ καὶ ἂν οἱ συγγενεῖς δεχθοῦν νὰ δωρίσουν τὰ ὄργανα, πόσες ἐλπίδες ἔχει ὁ ὑποψήφιος δότης νὰ συνέλθει ἀπὸ τὸ κῶμα του ἐφ' ὅσον ἦταν πράγματι σὲ κῶμα καὶ ὄχι κλινικὰ νεκρός;» (Βλ. Μαρ. Πολενάκη: Ἀδημοσίευτο σημείωμα).

Σκοπίμως παρέθεσα ἐκτενῆ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀπόψεις ἀντιτιθέμενες στὴ σημερινὴ πρακτική, ἐπειδὴ ἐπιθυμῶ νὰ τοποθετήσω τὸ ὅλο πρόβλημα στὶς σωστές του διαστάσεις. Καὶ τοῦτο διότι ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος ποὺ σημαίνει, μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, μὴ ἀναστρέψιμες βλάβες τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ, θεωρεῖται προϋπόθεση γιὰ τὴ λήψη ὀργάνων. *Καὶ ὑπάρχουν ἐπιστήμονες ποὺ ἰσχυρίζονται μάλιστα ὅτι ὁ ἐγκεφαλικὸς θάνατος, ἀκόμα καὶ μὲ παρατεταμένο ἐγκεφαλικὸ κῶμα, ἀλλὰ μὲ λειτουργοῦν ἀκόμη τὸ στέλεχος, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀρκετὸς γιὰ τὸν ὁρισμὸ τοῦ θανάτου. Καὶ τοῦτο γιατὶ ἔτσι ὑπολογίζεται ὅτι θὰ αὐξηθεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν δοτῶν καὶ θὰ καταστεῖ δυνατὴ ἡ χρησιμοποίηση ὡς δοτῶν καὶ τῶν ἀνεγκέφαλων νεογνῶν, ποὺ ἔχουν ἐγκεφαλικὸ στέλεχος.* (Ἰ. Παπαδημητρίου: *«Ἠθικὰ καὶ δεοντολογικὰ προβλήματα τῶν μεταμοσχεύσεων»*, στὸ περιοδικό *«Ἰατρικὸ Βῆμα»*, Μάϊος 1989, σ. 60). Ὅλα αὐτὰ θέτουν συνεχῶς τὸ ζήτημα τῆς ἀναθεώρησης τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου, μὲ προοπτικὴ νὰ

διευρυνθοῦν ἀκόμη περισσότερο τὰ πλαίσια ποὺ τὸν καθορίζουν, γιὰ νὰ χωροῦν ἐκεῖ μέσα ὁλοὲν καὶ περισσότερες κατηγορίες ἀσθενῶν, ποὺ οὐσιαστικὰ θά «ἀνταλλάσσουν» τὴ ζωή τους μὲ τὴ ζωὴ κάποιου λήπτου. Εἶναι, κατὰ συνέπεια, ἀνάγκη νὰ ἀκουσθοῦν, ὅσο γίνεται περισσότερο, οἱ ἀντιρρήσεις τῶν διαφωνούντων, ὥστε νὰ ὑπάρξει σφαιρικὴ θεώρηση τοῦ ζητήματος καὶ ὀρθὴ ἀντιμετώπισή του. Οἱ νέες κατακτήσεις τῆς ἰατρικῆς, εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ καλύψουν ἐπαρκῶς καὶ τὸ πρόβλημα αὐτό, ἐφ' ὅσον θὰ συνειδητοποιηθοῦν οἱ διαστάσεις του. Καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶναι προσανατολισμένη ἡ μελέτη μου αὐτὴ σήμερα.

Ὁ θάνατος δὲν εἶναι βέβαια ἕνα ἁπλὸ βιολογικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ πολυσύνθετο συμβὰν μὲ μεταφυσικὲς διαστάσεις, δεδομένου ὅτι ἡ Ἐκκλησία μας τὸν βλέπει ὡς *«φοβερώτατον μυστήριον»*, ἐνῶ ἡ φιλοσοφοῦσα διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων τὸν εἶδε σὰν λογικὴ συνέπεια τῆς φθορᾶς τῆς ζωῆς *«κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν»*. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μόνον τὸ σῶμα παραδίδεται στὴν φθορὰ τοῦ θανάτου. Τὸ ἀθάνατο στοιχεῖο στὸν ἄνθρωπο, ἡ ψυχή, ἐξακολουθεῖ, καὶ μετὰ τὸν φυσικὸ θάνατο, νὰ ζεῖ μὲ ἄλλον τρόπο. Ἡ ἑτερότητα αὐτὴ προσδιορίζεται ἀπὸ στοιχεῖα ξένα πρὸς τὴν καθημερινή μας ἀντίληψη καὶ περιβάλλεται ἀπὸ πέπλον μυστηρίου, ποὺ μόνον ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ ἀνασύρει ἐπ' ὀλίγον.

Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου συμβαίνουν μερικὰ μυστηριώδη συμβάντα καὶ φαινόμενα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἐπικοινωνία

τοῦ ἑτοιμοθανάτου μὲ τὸν κόσμο τῶν νοερῶν πνευμάτων. Τὰ φαινόμενα αὐτὰ ποὺ ἐνίοτε γίνονται ἀντιληπτὰ ἀπὸ τοὺς παρευρισκομένους στὶς τελευταῖες στιγμὲς ἑνὸς ψυχορραγοῦντος ἀνθρώπου, εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ στιγμὴ τοῦ θανάτου γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ τῆς δυνατότητος τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐνῶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τὸ περιβάλλον του ἕνεκα ἐγκεφαλικῆς κακώσεως ἢ καταστροφῆς μὴ ἀναστρεψίμου, ἐν τούτοις διατηρεῖ διαυγεῖς τὶς ἐσώτερες μυστικὲς πνευματικές του δυνάμεις μὲ τὶς ὁποῖες καὶ διασώζει τὴν ἐπαφή του μὲ τὰ πνεύματα, ἀντιδρῶν στὰ ἐρεθίσματα ποὺ δέχεται ἀπὸ αὐτὰ καὶ συμμετέχων στὰ δρώμενα τῶν στιγμῶν αὐτῶν, ποὺ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ θεωροῦνται ἱερές.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω ὠθοῦν στὴν προσεκτικότερη μελέτη τοῦ φαινομένου τοῦ θανάτου. *Τὸ ἐρώτημα «ἐγκεφαλικὸς ἢ καρδιακὸς θάνατος;» δὲν εἶναι σχολαῖον.* Ἀπορρέει ἀπὸ τὴ βαθειὰ ἀνησυχία, ὅτι τελικὰ μὲ τόν «ἐγκεφαλικὸ θάνατο» ἐπιδιώκεται νὰ ὑπερπηδηθοῦν ἐμπόδια γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν μεταμοσχεύσεων, ποὺ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει τὶς εὐεργετικές τους ἐπιπτώσεις. Ἔτσι τὸ ἐρώτημα καταλήγει *σὲ δίλημμα*: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλισθοῦν ὄργανα πρὸς μεταμόσχευση, ζωντανὰ καὶ ὑγιῆ, χωρὶς τὰ ὁποῖα οἱ μεταμοσχεύσεις καταργοῦνται. Ἀπὸ τὴν ἄλλη διαφαίνεται ὁ κίνδυνος νὰ προχωρήσει κανείς, πρὸς ἐξασφάλιση τῶν ποθητῶν αὐτῶν ὀργάνων, στὴ διακοπὴ τῆς ζωῆς τοῦ δότη, χωρὶς νὰ ἔχει ἔλθει ἡ ὥρα του. Τί ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ συνεισφέρει στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ διλήμματος;

Ἡ Ἐκκλησία, κατ' ἀρχὴν δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ προσχωρήσει σὲ καθαρὰ χρησιμοθηρικὲς ἀντιλήψεις ἔστω κι

ἂν εἶναι εὐγενὲς τὸ κίνητρό τους. Καὶ δὲν πρόκειται μόνον γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου σὲ σχέση μὲ τὶς μεταμοσχεύσεις. Εἶναι καὶ μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ ἄλλα προβλήματα τοῦ χώρου αὐτοῦ, ποὺ ὁριοθετοῦν τὴ σαφῆ παραβίαση ἠθικῶν κανόνων, χάριν τῆς ἐπιτυχίας τῶν μεταμοσχεύσεων. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα πρόσφατης μεταμόσχευσης μυελοῦ τῶν ὀστῶν στὶς ΗΠΑ ἀπὸ τὴν Marissa στὴν Anissa. Τὰ δύο αὐτὰ κοριτσάκια εἶναι ἀδέλφια. Ἡ δότρια εἶναι 14 μηνῶν καὶ ἡ λήπτρια 17 ἐτῶν. Ἡ ἰδιομορφία τοῦ παραδείγματος δὲν ἔγκειται στὴ μεταμόσχευση καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ γονεῖς τῆς πάσχουσας ἀπὸ χρονία μυελογενὴ λευχαιμία Ἀνίσσας, μετὰ τὴν ἀποτυχία τους νὰ βροῦν συμβατὸ μυελὸ γιὰ μεταμόσχευση, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποκτήσουν ἕνα παιδὶ ποὺ θὰ γινόταν δότης τῆς ἀδελφῆς του. Ἡ μητέρα 43 ἐτῶν ἐξετέθη στὸν κίνδυνο τῆς ἐγκυμοσύνης σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία, ἐνῶ ὁ πατέρας εἶχε ὑποβληθεῖ προηγουμένως σὲ ἐγχειρητικὴ στείρωση. Ἔτσι χρειάσθηκε ἡ χειρουργικὴ ἀναστροφὴ τῆς στειρώσεως καὶ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1990 γεννήθηκε ἡ Μαρίσσα καὶ 14 μῆνες ἀργότερα ἔγινε ἡ μεταμόσχευση. Γιὰ πολλοὺς ἡ ἱστορία αὐτὴ ἦταν θαῦμα, γιὰ ἄλλους μιὰ πορεία στὸ χεῖλος ἑνὸς κρημνοῦ, γιατὶ ἔκριναν ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ ζεύγους ἦταν καθαρὰ ὠφελιμιστική, ἐπειδὴ οὐσιαστικὰ δὲν ἤθελε ἄλλο παιδί, τὸ ἀπέκτησε ὅμως κατ' ἀνάγκην γιὰ τὴ θεραπεία τῆς μεγάλης κόρης.

Παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἀποδέχομαι ἀνεπιφύλακτα τὴν ἄποψη αὐτή, ἀναφέρω τὸ γεγονὸς γιὰ νὰ καταδείξω ὅτι ἡ χρησιμοθηρία πολὺ εὔκολα μπορεῖ νὰ εἰσχωρήσει στὸν τομέα τῶν μεταμοσχεύσεων ὁδηγῶντας τον σὲ περιπέτεια. Κατὰ συνέπεια θὰ πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι ἡ χρησιμοθηρία μὲ τὶς ἀ-

πρόβλεπτες διαστάσεις της εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ὁδηγήσει στὴν παραθεώρηση τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἐπ' ὠφελείᾳ κάποιας ἄλλης. Εἶναι οὐσιαστικὰ τὸ ἴδιο πρόβλημα ποὺ συναντήσαμε καὶ πιὸ πάνω, μὲ τὴν πιθανότητα ἐπίσπευσης τοῦ θανάτου τοῦ ἑνὸς προκειμένου νὰ σωθεῖ ἡ ζωὴ κάποιου ἄλλου. Ὁσονδήποτε εὐγενὲς καὶ ἂν εἶναι τὸ κίνητρο τῆς σωτηρίας ἑνὸς ἀνθρώπου δὲν νομίζω ὅτι ἔχει κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ ἐπισπεύδει τὸ θάνατο κάποιου ἄλλου. Ἄλλωστε ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ προηγεῖται τοῦ δικαιώματος στὴ σωματικὴ ἀκεραιότητα.

Τὸ δίλημμα ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως εἶναι καταλυτικό. Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» ἐπιτρέπει τὴν ἀφαίρεση τῶν μοσχευμάτων ἐνῶ ἀκόμη ἡ καρδιὰ λειτουργεῖ καὶ τὸ αἷμα κινεῖται καὶ ἀρδεύει ζωτικὰ τοὺς ἱστούς. Ἡ ἀπόρριψή του ἰσοδυναμεῖ σήμερα μὲ κατάργηση τῶν μεταμοσχεύσεων, ἀφοῦ ἂν περιμένει κανεὶς νὰ σταματήσει καὶ ἡ καρδιά, ὑπάρχει ὄχι ἁπλῶς κίνδυνος ἀλλὰ βεβαιότης ὅτι τὰ μοσχεύματα καθίστανται ἀκατάλληλα πρὸς μεταμόσχευση. Ὑπάρχει περίπτωση κάποιας σύγκλισης ἀπόψεων; Θὰ παραθέσω μερικὲς σκέψεις.

α) *Ἡ ζωὴ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ.* Αὐτὸς τὴν δίδει καὶ Αὐτὸς τὴν ἀφαιρεῖ. Τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης σκοπὸς εἶναι νὰ ὑπηρετεῖ τὴ ζωή, νὰ τὴν παρατείνει καὶ νὰ ἐξασφαλίζει στὸν ἀσθενῆ ἕνα ἀξιοπρεπῆ θάνατο. Μὲ τὸν τελευταῖο αὐτὸν ὅρο νοεῖται στὴν ἐποχή μας τὸ δικαίωμα τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσθενοῦς νὰ συναινέσει στὴν εὐθανασία του. Τὸ ἴδιο δικαίωμα ἔχουν καὶ οἱ συγγενεῖς του, ὅταν ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσει τὴ

γνώμη του. Ὅμως, καίτοι τὸ ζήτημα αὐτὸ συζητεῖται ἀκόμη, διερωτῶμαι ἂν ἔχει κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνει σ' ἕνα τομέα στὸν ὁποῖο δὲν ἔχει κἂν ἁρμοδιότητα. Ἡ Ἐκκλησία προσάγει τὴν Ἁγ. Γραφὴ ποὺ βεβαιώνει ὅτι δὲν ἀνήκει σὲ μᾶς ὁ ἑαυτός μας ἀλλ' εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς χρήση, καὶ μάλιστα «ἐπὶ ἀποδόσει λογαριασμοῦ». *«Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς»*. Κατὰ συνέπειαν, ὅπως καὶ ὁ Πάπας διεκήρυξε κατὰ τὸ ἐπιστημονικὸ συμπόσιο ποὺ ὠργάνωσε στὴ Ρώμη ἡ Ποντιφίκια Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν ἀρχὲς τοῦ 1990 μὲ θέμα: «Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ὥρας τοῦ θανάτου»: *«Ὁ σεβασμὸς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἀπαγορεύει ἀπολύτως νὰ ἐπισπεύδεται ὁ θάνατος ἀνθρώπου γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχουν ἐλπίδες ἐπιβιώσεως, ὥστε νὰ ἀφαιρεθοῦν ὡρισμένα ὄργανά του καὶ νὰ δοθοῦν σὲ ἄλλον»* (*«Καθολική»*, 6-2-1990). Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀφαίρεση τῆς ζωῆς δὲν συνιστᾶ δικαίωμα τοῦ χρήστου της καὶ καμμίαν, ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, βαρύτητα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ ὁποιαδήποτε δήλωσή του γιὰ τὴν τύχη της.

β) *Ἡ ἀπώλεια τῆς ἱκανότητος πρὸς συνείδησιν, ποὺ συμβαίνει στὶς περιπτώσεις κώματος ἢ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου», δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς ἱκανότητος πρὸς ἐσωτερικὴ ἐγρήγορση*. Δηλ. ἕνας ἄνθρωπος μὲ κατεστραμμένη τὴν ἐγκεφαλικὴ λειτουργία δὲν σημαίνει ὅτι παύει καὶ νὰ ὑπάρχει. Ὁ Φρόϋντ κατέστειλε τὴν ἐγρήγορση διὰ τῆς ὑπνώσεως καὶ διερωτῶμαι γιατὶ θὰ πρέπει τὸ ἀσυνείδητον νὰ ὑπάρχει στὴν περίπτωση τῆς ὑπνώσεως καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει στὴν περίπτωση τοῦ κώματος. Ὁ εἰς κῶμα εὑρισκόμενος ἀσθενὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ διότι τοῦ λείπουν τὰ κατάλληλα ὄργανα. Ἐπὶ πλέον εἶναι γνωστὸν ὅτι

στὴν περίπτωση τῶν «κλινικὰ νεκρῶν» ἔχουμε ἐργαστηριακὰ καὶ ἀντικειμενικὰ εὑρήματα ποὺ ἀπαντῶνται σὲ ζῶντες καὶ ὄχι σὲ νεκρούς. *«Μὲ ποιό λοιπὸν ἐπιστημονικὸ κριτήριο, τοῦ ὁποίου βάση ἀποτελεῖ τὸ πείραμα καὶ ἡ ἀπόδειξη, οἱ ἐργαστηριακὲς καὶ οἱ ἀντικειμενικὲς ἀποδείξεις τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενῶν αὐτῶν ἀπορρίπτονται καὶ ὁ πάσχων θεωρεῖται νεκρός; Δέν ἀποτελεῖ τοῦτο οἰκτρὰ ἀντίφαση καὶ πλήρης ἄρνηση τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας;»* (Σάββα Κυριακίδη: ἔνθ' ἀνωτ.). Ἂς μὴ λησμονοῦμε ἄλλωστε καὶ τὴν περίπτωση τοῦ «Locked in Syndrome» ποὺ μοιάζει πολὺ μὲ τὴν περίπτωση τοῦ «φυτοῦ». Πρόκειται γιὰ ἀσθενεῖς ποὺ ἔχουν κάποια βλάβη στὸ ἀνώτερο τμῆμα τοῦ ἐγκεφαλικοῦ στελέχους καὶ ἔχουν χάσει τὴν ἱκανότητα τῆς ὁμιλίας καὶ τῆς κίνησης. Μὲ μιὰ πρώτη ματιὰ ἡ κατάστασή τους δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶναι «φυτά», ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἀσθενεῖς ποὺ ἔχουν συνείδηση, ἂν καὶ δὲν μποροῦν νὰ τὴν ἐκφράσουν, σὰν νὰ ἔχουν «κλειδωθεῖ» στὸν ἐσωτερικό τους κόσμο.

γ) *Ἡ καθιέρωση σήμερα τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τελεσίδικη.* Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλους, ἡ ἔρευνα προχωρεῖ στὴ διαμόρφωση νέων συνθηκῶν καὶ δυνατοτήτων γιὰ ἀντιμετώπιση τῆς καταστροφῆς τῶν νευρώνων, ἰδίως ὅταν αὐτὴ δὲν εἶναι διάχυτη. *Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση οἱ ἐλπίδες στηρίζονται στήν «πλαστικότητα τοῦ ἐγκεφάλου», τὴν ἱκανότητά του δηλαδὴ νὰ μποροῦν ἄλλες νευρικὲς δομὲς ν' ἀναπληρώσουν τὸ ἔργο τῶν νευρώνων ποὺ καταστρέφονται. Οἱ ἐπιστήμονες τὰ τελευταῖα χρόνια ἀναζητοῦν ἐπίσης τρόπους ἀναγέννησης τῶν νευρικῶν κυττάρων ἢ ἀντικατάστα-*

σης τοῦ κατεστραμμένου ἱστοῦ μὲ μόσχευμα. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ δυνατότητα ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ οὐτοπία. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ '70 οἱ μεταμοσχεύσεις τοῦ νευρικοῦ ἱστοῦ εἶναι ἀντικείμενο πλήθους ἐρευνῶν μὲ πρωτοπόρους τοὺς Lars Olson καὶ Anders Bjorklund, τὰ δὲ ἀποτελέσματα κρίνονται ἐνθαρρυντικά. Ἔχει βρεθεῖ δὲ ἕνας αὐξητικὸς παράγοντας τῶν νευρώνων ποὺ χάρισε καὶ τὸ Βραβεῖο Νόμπελ Ἰατρικῆς στὴν ἰταλοαμερικανίδα Rita Levi-Montalcini (Μ. Δασκαλογιάννη: *«Κῶμα καὶ κλινικὸς θάνατος»*, στὸ περιοδικὸ *«Τὸ περισκόπιο τῆς ἐπιστήμης»*, 1991). Τὰ ἀνωτέρω σημαίνουν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἐμπρός της περιθώρια ἐξελίξεως ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἀναστρέφει καὶ αὐτὲς ἀκόμη τὶς σήμερα κρινόμενες ὡς μὴ ἀναστρέψιμες καταστάσεις.

δ) *Εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ καθιέρωση κριτηρίων θανάτου ὡς ἐγγύηση ἀποφυγῆς ὑπερβολῶν καὶ καταχρήσεων.* Τὸ κριτήριο τῆς ἰσοηλεκτρικῆς γραμμῆς ἐπὶ ὡρισμένο χρονικὸ διάστημα δὲν εἶναι σήμερα ἀσφαλές, οὔτε ἐπαρκές. *«Ἡ ἰσοηλεκτρικὴ γραμμὴ ἀκόμη καὶ ὅταν συνδυάζεται μὲ ἔλλειψη ἀντιδράσεων τῆς παρεγκεφαλίδος δὲν σημαίνει πάντοτε τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ προφανῆ ὑποθερμία ἢ προσβολὴ ἀπὸ ὑπνωτικὰ καὶ ἠρεμιστικὰ φάρμακα, ὁπότε ἡ βλάβη εἶναι ἀναστρέψιμη»* (Χ. Πολίτη - Σπ. Μαρκέτου: *«Ἰατρονομικὰ ζητήματα ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων μεταμοσχεύσεων»*, στὸ περιοδικὸ *«Υγειονομικὴ Ἐπιθεώρηση»*, Νοέμ.-Δεκ. 1990, σ. 32). Ἄλλωστε μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ '60 μόνο ἡ διακοπὴ τῆς καρδιοαναπνευστικῆς λειτουργίας ἦταν δεκτὴ ὡς κριτήριο θανάτου. Τὸ 1968 ἡ Committee of the Harvard Medical School πρότεινε γιὰ πρώτη φορὰ ὡς νέο κριτήριο θανάτου τὸ μὴ ἀνατάξιμο κῶμα δηλ. τόν «ἐγκεφα-

λικὸ ἢ κλινικὸ θάνατο». Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ καθιέρωσε ἔκτοτε 4 στάδια κριτηρίων θανάτου: 1) Τὴν ἔλλειψη ἀντιλήψεως καὶ ἀντανακλαστικῶν. 2) Τὴν ἔλλειψη κινήσεων καὶ ἀναπνοῆς ἐπὶ τοὐλάχιστον 1 ὥρα. 3) Τὴν ἔλλειψη ἀνταναακλαστικῶν καὶ 4) Τὴν ἰσοηλεκτρικὴ γραμμὴ ἐπὶ διάστημα τοὐλάχιστον 24 ὡρῶν. Εἶναι ὅμως καὶ αὐτὰ ἀρκετά;

Τὸ 1981 δημοσιεύθηκε στὶς ΗΠΑ ὁ νόμος «The United States Uniform Determination of Death Act» ποὺ κηρύσσει τὴν ἰσοτιμία μεταξύ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» καὶ θάνατο ἑνὸς ἀτόμου. Παρὰ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀπολύτως βέβαιη γιὰ ὅλα αὐτά. Τὰ κράτη δὲν συμφωνοῦν σὲ ὅλα τὰ σημεῖα, ἐνῶ ἐπιστήμονες προτείνουν πολλὰ καὶ διάφορα, ὅπως ἕλλην χειρουργὸς καθηγητὴς ποὺ ἐπρότεινε νὰ διευρυνθεῖ ὁ ὁρισμὸς τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» ὥστε νὰ συμπεριλάβει καὶ τὰ ἄτομα ἄνευ βλάβης στὸ ἐγκεφαλικὸ στέλεχος ποὺ πάσχουν ἀπὸ ἄνοια ἢ νὰ θεωρεῖται ὁ ἐγκεφαλικὰ νεκρὸς κτῆμα τῆς κοινωνίας ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖται ὅπως θέλει τὸ κοινωνικὸ σύνολο. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἂν δὲν παγιωθεῖ μία ἀποδεκτὴ ἄποψη γιὰ τὸν θάνατο, τὸ θέμα θὰ γνωρίζει παραλλαγὲς ἐν πολλοῖς ἀπαράδεκτες.

ε) Ἡ θέση ἀρκετῶν ὅτι *«εἶναι τραγικὸ λάθος ἀπὸ καθαρὰ ἰατρικῆς σκοπιᾶς νὰ λέμε ὅτι "ὁ κλινικὰ νεκρός" εἶναι νεκρὸς γιατὶ ἔπαψε νὰ λειτουργεῖ ὁ ἐγκέφαλός του»*, ἐνῶ *«νεκρὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ποὺ ἔπαψε νὰ λειτουργεῖ ἡ καρδιά του ἀπὸ ἕνα ὡρισμένο μικρὸ χρονικὸ διάστημα»* πρέπει νὰ τύχει ἐνδελεχοῦς μελέτης καὶ σαφοῦς ἀπαντήσεως ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν θέσεων αὐτῶν δὲν εἶναι παράλογα. Οὔτε ἄλλωστε καὶ ἡ ἄλλη ἄποψη περὶ τοῦ «ἐγκεφαλικοῦ θανάτου» εἶναι ἀπρο-

σμάχητη καὶ ἀδιαφιλονίκητη. Ἡ δυνατότητα ἀναστροφῆς τῆς καταστάσεως δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται. Στὰ εὐρωπαϊκὰ Κοινοβούλια, ἐν ὄψει τῶν ἠθικῶν προβλημάτων ποὺ συνεπάγεται ἡ υἱοθέτηση τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως, τὰ κόμματα ἔχουν δώσει στοὺς βουλευτάς των ἐλευθερίαν νὰ ψηφίσουν κατὰ συνείδησιν. Ἄλλωστε οἱ πιστοὶ ἄνθρωποι δὲν ἀποκλείουν ποτὲ τὴ δυνατότητα ἑνὸς θαύματος καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου οἱ ἀνθρώπινες προοπτικὲς δὲν εἶναι εὐοίωνες.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ δωρεὰ σώματος συνιστᾶ ζήτημα μεγάλου ἀνθρωπισμοῦ. Κανεὶς δὲν δικαιοῦται νὰ παραμένει ἀπαθὴς ἐμπρὸς στὸ δρᾶμα ποὺ ζοῦν οἱ ἀσθενεῖς ποὺ ἀναμένουν τὸν σωτήριο δότη. Οἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης δίδουν ἐλπίδα στοὺς ἀπελπισμένους, ἀλλὰ παράλληλα οἱ ἴδιες πρόοδοι ἐπιβάλλουν τὴν ἐνδελεχῆ μελέτη τῶν ἀνακυπτόντων προβλημάτων μὲ τὰ νέα δεδομένα ποὺ συνεχῶς ἀναφαίνονται στὸν ὁρίζοντα. Τίποτε ἀπὸ ὅ,τι ἰσχύει σήμερα δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ὁριστικό. Ἑπομένως καὶ αὐτὸς ὁ «ἐγκεφαλικὸς θάνατος» τελεῖ ἀκόμη ὑπὸ συζήτηση καὶ ἔρευνα. Ἡ συνεργασία ἰατρῶν, θεολόγων, νομικῶν, κοινωνιολόγων ἐπὶ τοῦ θέματος θὰ συμβάλει στὴν ἀναζήτηση τῆς εὐκταίας λύσεως ποὺ θὰ συνδυάζει τὸ σεβασμὸ στὴ ζωὴ τοῦ δότη καὶ τὴ λύση τοῦ δράματος τοῦ λήπτη. Ἡ ἐπιστήμη θὰ φθάσει κάποτε στὸ σημεῖο νὰ καταργήσει τὸ δίλημμα «ἐγκεφαλικὸς ἢ καρδιακὸς θάνατος;».

Ἡ Ἁγία Γραφὴ ποὺ κηρύττει τὸ σεβασμὸ στὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ πέφτει ἔξω. Ὁ Θεὸς ποὺ μᾶς ἔδωσε νοῦ γιὰ νὰ σκεπτόμεθα καὶ νὰ κάνουμε ἐπιστήμη, ὁ Θεὸς ποὺ ἐπέτρεψε

τὶς ἀσθένειες, ὁ Θεὸς ποὺ μᾶς ἐφώτισε νὰ προχωρήσουμε στὶς μεταμοσχεύσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἔχει προβλέψει δυνατότητες χρησιμοποιήσεως τῶν μοσχευμάτων τοῦ δότη χωρὶς νὰ τοῦ ἀφαιρεῖται ἡ ζωή. Ἑπομένως ὁ λόγος τώρα εἶναι στὴν ἐπιστήμη. Εὔχομαι νὰ μᾶς προσφέρει τὸ συντομώτερο δυνατὸν τὴ χαρὰ τῆς ἄδολης, νόμιμης καὶ ἠθικῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ὀργάνων γιὰ τὴ σωτηρία πασχόντων. Τὸ πρόβλημα τῆς στιγμῆς τῆς ἐπελεύσεως τοῦ θανάτου θὰ διαφωτισθεῖ σιγά-σιγὰ καὶ θὰ ξεπερασθοῦν τὰ ἠθικὰ ἐμπόδια ποὺ σήμερα ὀρθοῦνται ἐμπρὸς στὶς μεταμοσχεύσεις. Ἡ ἐξελικτικὴ πορεία ποὺ γνώρισε μέχρι τώρα ἡ διαδικασία τῆς διαπίστωσης τοῦ θανάτου πείθει ὅτι τὰ ὀλίγα βήματα ποὺ ὑπολείπονται μέχρι τῆς στιγμῆς ποὺ θὰ ἐπιλυθοῦν ὅλα τὰ ἠθικὰ προβλήματα ποὺ συνδέονται μὲ αὐτὴν δὲν θὰ ἀργήσει ἡ ἐπιστήμη, μὲ τὸ φωτισμὸ τοῦ Θεοῦ, νὰ τὰ πραγματοποιήσει. Τότε ὅλοι θὰ εἴμεθα εὐχαριστημένοι καὶ θὰ ἀντικρύζουμε τὶς μεταμοσχεύσεις μὲ μεγάλη ἐμπιστοσύνη συμμετέχοντας στὴ χαρὰ ἐκείνων ποὺ θὰ σώζουν τὶς ζωές των μὲ τὰ ὄργανα τῶν συνανθρώπων τους. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ γιατροί, ποὺ τελικὰ δὲν θὰ παύσουν νὰ ἔχουν αὐτοὶ καὶ μόνον τὴν τελικὴ εὐθύνη γιὰ ὅ,τι συμβαίνει στὴν ὅλη διαδικασία τῶν μεταμοσχεύσεων, θὰ νοιώθουν δικαιωμένοι ἐμπρὸς στὴ συνείδησή των, γιατὶ δὲν θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι, ὅπως τώρα, νὰ ἀντιμετωπίζουν, προκειμένου νὰ βοηθήσουν τὴ ζωὴ συνανθρώπων τους, τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀφαιροῦν πρὶν τὴν ὥρα της τὴ ζωὴ κάποιων ἄλλων, μὲ ὅλο τὸ ἠθικὸ κόστος ποὺ μιὰ τέτοια πιθανότητα συνεπάγεται γιὰ τὴ συνείδηση καὶ γιὰ τὴν ψυχή τους.

Ἡ Ἐκκλησία μωροστὰ στὴν πρόκληση τοῦ AIDS*

8 σημεῖα προσεγγίσεως

Τὰ τελευταῖα στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν πορεία καὶ ἐξέλιξη τοῦ AIDS σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο εἶναι ἀνησυχητικὰ καὶ ἀποκαρδιωτικά. Ἀνησυχητικὰ μὲν διότι ἀποδεικνύουν τὴν κατακόρυφη αὔξηση τῶν θυμάτων τῆς ἐπάρατης ἀσθένειας, ποὺ καθημερινὰ πολλαπλασιάζονται μὲ γεωμετρικὴ πρόοδο, ἀποκαρδιωτικὰ δὲ διότι παρουσιάζουν τὴν ἐπιστήμη ἀκόμα ἀνίκανη νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ μάστιγα ποὺ πλήττει ἀνηλεῶς τὴν ἀνθρωπότητα. Κανένας νέος Pasteur ἢ Fleming δὲν ἔχει ἀναφανῆ στὸν ὁρίζοντα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαψεύδονται οἱ ψευδαισθήσεις ποὺ ἡ μετα-

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1993, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

βιομηχανικὴ ἐποχή μας εἶχε δημιουργήσει ὡς πρὸς τὴν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ θάνατος φαίνεται τώρα πάλιν παντοδύναμος καὶ περιπαίζει σαρκαστικὰ τὸν ἄνθρωπο, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ πίστευε ὅτι ἔφθανε στὸ τέρμα μιᾶς κοπιαστικῆς προσπάθειας ποὺ θὰ σημαδευόταν ἀπὸ τὴ νίκη του ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ του. Τὰ κράτη βέβαια καὶ οἱ διεθνεῖς ὀργανισμοὶ ἔχουν ἀποδυθῆ σὲ ἀγῶνα ἀντιμετώπισης τῆς ἀσθενείας, ποὺ κινεῖται κυρίως στὴν περιοχὴ τῆς πρόληψης, ἐνῶ παράλληλα συνεχίζονται φιλότιμα οἱ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες ποὺ ἀποβλέπουν στὴν ἰατρική, ψυχολογικὴ καὶ κοινωνικὴ κυρίως ἐξιχνίαση τῶν αἰτιῶν ποὺ προκαλοῦν τὴ νόσο καὶ τῶν τρόπων γιὰ τὴν προφύλαξη τῶν ἀνθρώπων. Χάρη στὶς προσπάθειες αὐτὲς γνωρίζουμε σήμερα ἀρκετὰ ὡς πρὸς τὸν τρόπο μετάδοσης καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπο προφύλαξης. Καὶ ἡ συνεχὴς δέησή μας εἶναι νὰ συνεχισθοῦν καὶ νὰ στεφθοῦν ἀπὸ ἐπιτυχία οἱ ἔρευνες αὐτὲς ὥστε νὰ ἀνακαλυφθῆ τὸ σωτήριο ἐμβόλιο ποὺ θὰ γλυτώσει ἀπὸ τὸν βέβαιο θάνατο ἑκατομμύρια ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται ἤδη καὶ βρέφη καὶ παιδιά, ποὺ εἶναι παντελῶς ἀθῶα θύματα.

Ὅμως ἡ ἐξέταση τῆς ἀρρώστιας αὐτῆς μόνο ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς πλευρᾶς ἢ ἔστω καὶ ἀπὸ τῆς ψυχολογικῆς ἢ τῆς κοινωνιολογικῆς δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἐξαντλεῖ τὴν σφαιρικότητα τοῦ φαινομένου, δεδομένου ὅτι ἡ σοβαρότητα τῆς ἀπειλῆς ποὺ διαγράφεται πάνω ἀπὸ τὶς κεφαλές μας ἀξιώνει μιὰ σὲ βάθος, οὐσιαστικότερη ἀντιμετώπιση πολλῶν, ἀγνώστων στοὺς πολλούς, πτυχῶν του, ποὺ συνιστοῦν ὅμως βασικὲς παραμέτρους του. Καὶ ἐννοῶ κυρίως τὴν θεολογικὴ προσέγγιση τῆς νόσου καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ τοπο-

θέτηση ἀπέναντί της. Ἄλλωστε θὰ εἶναι, ὑποθέτω, πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ἀκουσθῆ καὶ ἡ πλευρὰ αὐτή, ἂν κρίνω ἀπὸ τήν, σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, ποὺ τελευταία φθάνει καὶ στὴ χώρα μας, ἐπιθυμητὴ παρέμβαση τῆς Ἐκκλησίας στὸν γενικότερο προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὸ AIDS. Καὶ θέλω νὰ πιστεύω ὅτι ἡ παρέμβαση αὐτή, ἐφ' ὅσον θὰ ἀποβλέπει στὴ διαφώτιση ὡρισμένων σκοτεινῶν πλευρῶν τοῦ προβλήματος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς παραδόσεως, μπορεῖ νὰ ἀποβῆ πολύτιμος ὁδηγὸς γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων στὴ σφαῖρα τῆς σεξουαλικῆς των ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι στὰ πελώρια προβλήματα ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν ὕπαρξη καὶ διασπορὰ τῆς ἀρρώστιας μέσα στὴν κοινωνία καὶ προβάλλουν τὴν ἀνάγκη διαμόρφωσης μιᾶς ἀνθρώπινης ἀντιμετώπισής της τόσον ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν κοινωνικό τους περίγυρο[1]. Ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ τὸν Μ. Βασίλειο, στὸν Χριστιανισμό, μεταξὺ ἄλλων *«καὶ νόσος φιλοσοφεῖται»*, δηλ. ἡ χριστιανικὴ σκέψη σπουδάζει τὸ φαινόμενο τῆς ἀσθένειας μὲ φιλοσοφικὴ διάθεση, ἀνακαλύπτο-

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε)

ντας σ' αὐτὴν μυστικοὺς κόσμους γόνιμης καὶ δημιουργικῆς διαπάλης ἀνάμεσα στὸ φθαρτὸ καὶ στὸ αἰώνιο, στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο.

1. Τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ περιμένει κάποιος νὰ ἀκούσει ἀπὸ ἕνα ἐκπρόσωπο τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν αὐτὸς ὁμιλεῖ γιὰ τὸ AIDS, εἶναι ἂν καὶ πόσον ἡ ἀρρώστια αὐτὴ εἶναι τιμωρία Θεοῦ καὶ καρπὸς τῆς ὀργῆς του γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀνυπακοὴ στοὺς θείους νόμους. Στὴ διατύπωση τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ ἔχουν συμβάλει καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς κήρυκες τοῦ Ἄμβωνος, ποὺ ἐξαπολύουν συνήθως μύδρους ἐναντίον τῶν ἁμαρτωλῶν συνανθρώπων των, καὶ ἐπισείουν πάνω ἀπὸ τὶς κεφαλές των τὴν ἀπειλὴ τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ποὺ κατακαίει ἢ τιμωρεῖ, ἢ ἐκδικεῖται, ἢ μισεῖ τοὺς παραβάτες τῶν ἐντολῶν Του. Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ πρέπει νὰ πῶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κυριολεκτεῖται σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὸν Θεό, δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ διδασκαλία, ἀπαθής, δηλ. ἔξω καὶ ξένος ἀπὸ κάθε πάθος, ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀτέλεια καὶ ἀδυναμία. Ὁ Θεὸς οὔτε ὀργίζεται, οὔτε ἐκδικεῖται, οὔτε ἐπιχαίρει μὲ κακότητα γιὰ τὰ δεινὰ ποὺ βρίσκουν τὸν ἄνθρωπο. Ἀκόμη καὶ ἂν ἡ ἀρρώστια εἶναι κάτι κακό, δὲν εἶναι ὁ Θεὸς αἴτιος τοῦ κακοῦ αὐτοῦ, γιατὶ εἶναι πανάγαθος καὶ εὐεργετικός. Τελικά *«ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί»*. Ἑπομένως δέν εἶναι ὁ Θεὸς ποὺ τιμωρεῖ τὸν ἁμαρτάνοντα

Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990), ιστ) Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων (1991), ιζ) Ἐγκεφαλικὸς ἢ καρδιακὸς θάνατος; Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν μεταμοσχεύσεων (1992).

ἄνθρωπον, ἀλλὰ εἶναι ὁ ἁμαρτωλὸς πού, μὲ τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογὴ τῆς ἁμαρτίας, αὐτοτιμωρεῖται, ἀποκρούων τὴν φωτιστικὴ ἐνέργεια τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὅπως δηλ. μέσα σ' ἕνα δωμάτιο τὸ βράδυ, ὅταν κάποιος σβήσει τὸν διακόπτη τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος, βυθίζεται ὅλος ὁ χῶρος στὸ σκοτάδι, καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ φταίει ἡ ΔΕΗ, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ποὺ γύρισε τὸν διακόπτη, ἔτσι καὶ ἐδῶ.

Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι «κατόρθωμα ἐλευθερίας», πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ καθένας μας εἶναι αἴτιος τῆς καταστάσεώς του. Ἔτσι ὅποιος μόνος του ἀποφασίζει νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ Θεό, δηλ. νὰ κινήσει τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του ὄχι κατὰ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν, αὐτὸς γεύεται τοὺς καρποὺς τῶν πράξεών του. Στὴ ζωή μας ὑπάρχει μία νομοτέλεια, ποὺ ἰσχύει γιὰ ὅλους καὶ γιὰ ὅλα. Ὅπως π.χ. ὅποιος τρέχει, λαχανιάζει καὶ ὅποιος κολυμπάει μὲ τὸ ρολόϊ στὸ χέρι, τὸ καταστρέφει, ἂν δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ἀνθεκτικὰ στὸ νερό, ἔτσι καὶ ὅποιος παραβαίνει τὶς θεῖες ἐντολὲς αὐτοκαταδικάζει τὸν ἑαυτό του σὲ τιμωρία καὶ μεταβάλλεται σέ «τέκνο ὀργῆς» ἀφοῦ, κατὰ τόν Μ. Βασίλειον *«ἄξιον ἑαυτὸν πεποίηκε τῆς ὀργῆς»*.

2. Τὸ AIDS παρουσιάσθηκε ἀρχικὰ ὡς νόσος τῶν ὁμοφυλοφίλων, ἀλλὰ σταδιακὰ ἡ ἐπιστήμη προσδιώρισε ὅτι τελικὰ πλήττει ὄχι μόνον αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμφιφυλόφυλους καὶ τοὺς ἑτερόφυλους, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἐπιδίδονται σὲ μιὰ χωρὶς φραγμοὺς σεξουαλικὴ συμπεριφορά. Ὅλοι ἑπομένως, ὅσοι ἐναλλάσσουν ἐρωτικοὺς συντρόφους καὶ μεταχειρίζονται τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο γιὰ ἱκανοποίηση ἐφήμε-

ρων σαρκικῶν ἡδονῶν, διατρέχουν τὸν κίνδυνο μόλυνσης καὶ θανάτου. Κατὰ συνέπειαν τὸ AIDS ἐμφανίζεται σήμερα ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σεξουαλικῆς διαστροφῆς, ποὺ ὁ πολιτισμός μας ἀποδέχθηκε μὲ τὸ παραπλανητικὸ σύνθημα τῆς σεξουαλικῆς ἀπελευθέρωσης, ἐνῶ οὐσιαστικὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἀντιστροφὴ τῶν ὅρων τῆς φύσεως, ποὺ ἐκδικοῦνται τοὺς παραβάτες των, ὅπως συμβαίνει σήμερα καὶ μὲ τὴν οἰκολογικὴ ἀνισορροπία ποὺ εἶναι καρπός τῆς οἰκολογικῆς ἀναρχίας.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀρνεῖται τὸν ἔρωτα καὶ τὴ σεξουαλικὴ πράξη, ποὺ τὴν θεωρεῖ δῶρο τοῦ Θεοῦ πολύτιμο καὶ ἀγαθό. Ὅμως ἀπορρίπτει τὸν διαχωρισμὸ σώματος (δηλ. σάρκας) καὶ ψυχῆς (δηλ. πνεύματος) ποὺ εἰσάγει στὴν ἐρωτικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ παραχάραξη τῆς ἀλήθειας. Κατὰ τὴν Ἐκκλησία μας, ὁ ἔρωτας δὲν εἶναι ἀποσπασματικὸ στοιχεῖο τῆς ὕπαρξης, οὔτε στιγμιαία ἱκανοποίηση τῆς σάρκας. Δὲν κατανοεῖ ἡ Ἐκκλησία τὸν ἔρωτα ἀποκομμένο ἀπὸ τὴ διπολικὴ ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν ἐννοεῖ σὰν ἐνωτικὴ δύναμη τῶν ὑπαρξιακῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρώπου καὶ σὰν μέσο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση μέσα στὸν ἄνθρωπο τῶν στοιχείων τῆς ἐσωτερικῆς του ἑνότητας, ποὺ τὸν θεραπεύει καὶ τὸν βοηθεῖ νὰ ἀνακαλύψει τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Χωρὶς νὰ ἀπολυτοποιεῖ τὴν ἐρωτικὴ κίνηση, ἡ Ἐκκλησία προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τὴν εἰκόνα τῆς σωστῆς ἐρωτικῆς ζωῆς, ποὺ δὲν ἐξαντλεῖται σὲ μιὰ ἐπαναλαμβανόμενη πράξη ἡδονικοῦ χαρακτῆρα καὶ μόνον, ἀλλὰ ἀναφέρεται στὴ σύνολη προσωπικότητα καὶ ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ἀληθινὴ μέθεξη τῶν ἰδιωμάτων τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα, ὥστε νὰ ἀπαρτισθῆ, διὰ τῆς ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἑνώσεως, ἡ ἀληθινὴ εἰκόνα τῆς τελειότητος.

Ὁ ἄλλος, ὁ σαρκικὸς ἔρωτας, εἶναι τὸ εἴδωλο τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἡ ἔκπτωση ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Εἶναι αὐτὸς ποὺ πραγματώνει μέσα στὸν ἄνθρωπο τὴν ἐπανάληψη τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ταντάλου: μιὰ ἀνικανοποίητη ὁρμή, μὲ ψυχοπαθολογικὲς προεκτάσεις καὶ ἀνισορροπίες, μὲ μονομέρειες καὶ δυσαρμονίες. Ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὸν εὐλογημένο γάμο ἀποβλέπει σὲ μιὰ μεταμόρφωση καὶ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου, μακρυὰ ἀπὸ ἐγωιστικὰ πρότυπα, ποὺ τρέφονται μὲ τὸν σαρκικὸ ἔρωτα. Ὁ ἀληθινὸς ἔρωτας δὲν εἶναι μόνον λαμβάνειν, εἶναι καὶ δοῦναι. Εἶναι κυρίως δοῦναι, ποὺ προηγεῖται τοῦ λαβεῖν.

Τὸ AIDS εἶναι καρπὸς τῆς ἀπομόνωσης τοῦ ἔρωτα ἀπὸ τὶς ἄλλες βασικὲς πλευρὲς τῆς ζωῆς. Ἡ κοινωνία μας διευκολύνει καὶ ἀμνηστεύει τὶς ἐφήμερες σεξουαλικές σχέσεις ἐξωσυζυγικοῦ ἢ καὶ προγαμιαίου χαρακτῆρα. Θὰ προδίδαμε τὴν ἀποστολή μας ὡς ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας ἂν σιωπούσαμε ἐνώπιον τῶν φαινομένων αὐτῶν ποὺ ἀποπροσανατολίζουν τὴν ἔννοια τῆς σεξουαλικότητας καὶ πολλαπλασιάζουν τοὺς κινδύνους τῆς ἐπιδημίας, ἂν δὲν ἐτονίζαμε τὴν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ἀγάπης μέσα στὸ γάμο καὶ στὴν πιστότητα μεταξὺ τῶν ἀγαπημένων προσώπων καὶ ἂν δὲν καλούσαμε τὸν καθένα στὴν ἐγκράτεια καὶ στὸ σεβασμὸ τοῦ σώματός του ποὺ εἶναι κατοικητήριο τοῦ Θεοῦ καθὼς καὶ τοῦ σώματος τοῦ πλησίον, ποὺ εἶναι μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Πρόσφατα ἡ περίπτωση τοῦ ἀμερικανοῦ μπασκετμπωλίστα Magic Johnson, ποὺ ἀνήγγειλεν ὁ ἴδιος ὅτι πάσχει ἀπὸ AIDS συγκλόνισε τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον θαυμαστές του. Ὅμως ἕνας δημοσιογράφος τῆς *«USA Today»*, ὁ Peter Vinecy, ἔγραψε: *«Ὅσο κι*

ἂν εἶμαι συγκλονισμένος ἀπὸ τὸ γεγονός, ὁμολογῶ ὅτι δὲν εἶμαι κατάπληκτος. Ἡ χωρὶς φραγμοὺς σεξουαλικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Μάτζικ τὰ τελευταῖα 12 χρόνια, τὸν ἔκαμε ἔρμαιο τοῦ ἐνστίκτου καὶ τὸν ἄφησε ἔκθετο στὸ θάνατο».

3. Καὶ ἐδῶ προβάλλει τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἀλλοτρίωσης τοῦ λαοῦ μας ἀπὸ ξένα πρότυπα ζωῆς ποὺ εἰσάγονται ἀκρίτως καὶ ὑπονομεύουν τὸν παραδοσιακὸ τρόπο ζωῆς μας. Βεβαίως ἡ εὐθύνη δὲν ἔγκειται στὴν ὕπαρξη καθ' ἑαυτὴν τῶν νέων ἰδεῶν δεδομένου ὅτι δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ ἐμποδισθοῦν τὰ ρεύματα τῶν ἰδεῶν ποὺ διασταυρώνονται πάνω ἀπὸ τὸν ἐθνικό μας ὁρίζοντα. Ἡ εὐθύνη ὅλων μας καὶ μάλιστα τῆς παντοειδοῦς ἡγεσίας τοῦ τόπου ἔγκειται στὴν ἀποδυνάμωση τῶν παραδοσιακῶν ἀντανακλαστικῶν τοῦ λαοῦ μας, μὲ τὴ νέα κουλτούρα ποὺ τοῦ προσφέρεται, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία πᾶν τὸ εὐρωπαϊκὸ εἶναι καὶ εὐπρόσδεκτο ὡς τελειότερο τοῦ ἑλληνικοῦ. Τὸ σύνθημα αὐτὸ δὲν περιορίζεται μόνο στὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, ὅπου οἱ ξένοι ἔχουν σαφῆ ὑπεροχή, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ στὸν τρόπο ζωῆς, ποὺ καθὼς διαφημίζεται μὲ θόρυβο, παρασύρει ἰδίως τοὺς νέους σὲ μιὰ ἀβασάνιστη καὶ χωρὶς τὴν προστατευτικὴ διαδικασία τοῦ πνευματικοῦ «ἐκτελωνισμοῦ» ἀποδοχή του ἐπὶ ἀναλόγῳ ἀπωθήσει στὸ περιθώριο κάθε γηγενοῦς στοιχείου.

Ὅλα τὰ μέσα μαζικῆς ἐπιρροῆς αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς προβάλλουν, τὸν ἡδονιστικό, τὸν αὐτερωτικό, τὸν ἀμοραλιστικό. Καὶ μεγάλοι καὶ μικροὶ παρασύρονται νὰ πιστεύουν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ σωστός, ἂν καὶ οἱ εὐρωπαῖοι δὲν εἶναι

τόσον ἔκφυλοι ὅσον παρουσιάζονται, οὔτε τόσον εἰκονοκλαστικοί, ὅσον τοὺς θέλει ἡ διαφήμιση. Γεγονὸς ὅμως εἶναι ὅτι ἐδῶ κλονίζονται συνεχῶς ὅλα τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς παράδοσής μας καὶ ὁδηγοῦνται στὴ διάλυση, καίτοι μὲ ἀργοὺς καὶ βραδεῖς ρυθμούς, θεσμοὶ ὅπως ἡ οἰκογένεια, ποὺ παραμένουν ἀστήρικτοι καὶ δυσφημοῦνται ὡς ξεπερασμένοι.

Εἶναι πάντως μεγάλη ὑποκρισία ἀπὸ μέρους μας, τὸ νὰ πολεμοῦμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸ AIDS ἢ τὰ ναρκωτικὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ συνεχίζουμε νὰ ὑπονομεύουμε ἢ νὰ ἀνεχόμαστε νὰ ὑπονομεύουν ἄλλοι τὸν παραδοσιακὸ τρόπο ζωῆς μας. Μὲ τὸ ἕνα χέρι προσπαθοῦμε νὰ ἀναχαιτίσουμε τὸν ἐχθρό, καὶ μὲ τὸ ἄλλο διατηροῦμε ἀνοιχτὴ τὴν Κερκόπορτα γιὰ νὰ εἰσχωρεῖ στὰ μετόπισθέν μας καὶ νὰ μᾶς διαλύει. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι συντηρητική, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀντιμάχεται τὴν πρόοδο. Εἶναι φύλακας μιᾶς παραδόσεως ποὺ δὲν ἔχασε οὔτε τὴν ἐπικαιρότητά της, οὔτε τὴν σφριγηλότητά της. Καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ διασπορὰ τοῦ AIDS φαίνεται αὐτὴ τὴν ὥρα νὰ καλεῖ ὅλους σὲ ἐπιστροφὴ στὴν οἰκογενειακὴ ἠθική. Ὁ πανσεξουαλισμὸς μὲ τὶς ποικίλες ἐκδηλώσεις του δὲν φαίνεται νὰ εἶναι πιὰ λύση στὸ ἀγωνιῶδες πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι λύση, ἀλλὰ διάλυση.

Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς παραδοσιακῆς μορφῆς τῆς οἰκογένειας, μὲ ὄχι ἁπλῶς μονογαμικὸ χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ μὲ σωφροσύνη, ἐπανέρχεται σὰν ἐπείγουσα λύση τοῦ προβλήματος. Ὁ κόσμος ἀπειλεῖται γιὰ τὰ καλὰ καὶ δὲν ἔχουν τώρα καμμιὰ ἀξία οἱ ψευδαισθήσεις ποὺ ἐδημιούργησε ἡ σεξουαλικὴ δῆθεν ἀπελευθέρωση. Ὁ ἄνθρωπος ἐμπρὸς στὸ

φόβο τοῦ θανάτου ἀναγκάζεται νὰ ξαναγυρίσει στὴν ἀφετηρία καὶ νὰ υἱοθετήσει τὴν σωφροσύνη. Ὅμως ἡ λύση δὲν ἔγκειται σὲ μιὰ εὐκαιριακὴ καὶ παροδικὴ συγκράτηση, ἀλλὰ στὴν οὐσιαστικὴ μετάνοια, ποὺ εἶναι μονιμότερη. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν μετανοεῖ εὔκολα. Ἐμπρὸς στὸν κίνδυνο σκύβει τὸ κεφάλι προσωρινὰ καὶ ἀναγκαστικὰ συμμορφώνεται πρὸς τὴν ἠθική. Αὔριο, ὅταν θὰ βρεθῆ τὸ φάρμακο κατὰ τοῦ AIDS πάλι ὁ κόσμος θὰ ξαναδοκιμάσει τὴν παράβαση καὶ πάλιν θὰ διακηρύξει τήν... ἀπελευθέρωσή του. Ἕως ὅτου καὶ πάλιν μιὰ νέα μάστιγα τὸν προσγειώσει ἀνωμάλως καὶ τὸν συνετίσει. Διερωτῶμαι ὅμως: εἶναι λογικὴ αὐτὴ καὶ τακτικὴ ἐντίμων μὲ τὸν ἑαυτόν των ἀνθρώπων; Εἶναι τοὐλάχιστον στάση ἐλεύθερων ὑπάρξεων; Μόνο μὲ τὸ κνοῦτο στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ φοβόμαστε;

4. Σὲ μιὰ ἀφίσα ποὺ ἐκυκλοφόρησε στὴ Γαλλία τὸ Ὑπουργεῖο Ὑγείας, ἐμφανίζεται ἕνα παιδάκι ποὺ λέει στὰ ἄλλα παιδιά: *«Εἶμαι φορέας τοῦ AIDS. Θὰ παίξεις μαζί μου;»*. Καὶ συνεχίζει τὸ ἴδιο: *«Πές μου, ναί»*. Ἡ ἀφίσα θέτει ἐπὶ τάπητος τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἀντιμετώπισης τῶν φορέων καὶ τῶν ἀσθενῶν τοῦ AIDS ἀπὸ τὴν κοινωνία. Καὶ εἶναι μέγα τὸ πρόβλημα, διότι παρουσιάσθηκαν συμπτώματα μαζικῆς ὑστερίας σὲ βάρος τῶν ἀσθενῶν αὐτῶν, ἀρνήσεις ἰατρῶν νὰ τοὺς ἐξετάσουν καὶ νοσηλευτῶν νὰ τοὺς νοσηλεύσουν, προτάσεις γιὰ ἀπομόνωσή των καὶ γιὰ δημιουργία γκέττο, ἀπολύσεις ἀπὸ τὴ δουλειά των, ἐκδίωξη ἀπὸ τὶς οἰκογένειές των, ἕνας ἰδιότυπος ρατσισμός, ἀπάνθρωπος καὶ ἀντιχριστιανικός. Ὁ

ἰὸς τοῦ AIDS, γέννησε τὸν ἰὸ τοῦ κοινωνικοῦ φασισμοῦ. Εἶναι περιττὸ νὰ τονισθεῖ πὼς μιὰ τέτοια συμπεριφορὰ δὲν εἶναι οὔτε χριστιανική, οὔτε κἂν ἀνθρώπινη. Ἤδη ἡ ΕΟΚ ἀπηγόρευσε τοὺς ἰατρικοὺς ἐλέγχους στὰ σύνορα τῶν κρατῶν-μελῶν της, ἐξηγῶντας πὼς ἕνα τέτοιο μέτρο θὰ ἐσήμαινε ὑποτίμηση τῆς προσωπικότητος. Ταυτόχρονα καὶ ὁ ἠθικὸς στιγματισμὸς φαίνεται σήμερα νὰ μὴ εἶναι ἐπαρκῶς δικαιολογημένος, μιὰ καὶ νεώτερες ἔρευνες κατέδειξαν ὅτι δὲν προσβάλλονται πιὰ μόνον οἱ ὁμοφυλόφιλοι.

Ὅταν ἕνας κίνδυνος μᾶς ἀπειλεῖ ὅλους, κανένας δὲν δικαιοῦται νὰ γίνεται τιμητὴς τῶν ἄλλων. Ὀφείλουμε ἀκολουθῶντας τοὺς ἁγίους Πατέρες, νὰ ἀνακαλύψουμε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τὴ δυνατότητα μιᾶς πνευματικῆς προσέγγισης στὸ μυστήριο τῆς ἀρρώστιας καὶ τοῦ πόνου, ἀλλὰ καὶ στὸ μαρτύριο καὶ στὸ δρᾶμα τῶν θυμάτων τῆς ἀρρώστιας, πρᾶγμα ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ τοποθετηθοῦμε σωστὰ ἀπέναντί των. Ἡ κοινωνία μας, ἐπειδὴ εἶναι ἐγωιστική, ἔμαθε νὰ ἀντιμετωπίζει ἐπώδυνα καὶ ἀπάνθρωπα τὰ δράματα τῶν ἄλλων, νὰ ἀναζητεῖ ἐξιλαστήρια θύματα γιὰ νὰ τοὺς φορτώσει τὶς ἀνομίες της καὶ νὰ αἰσθανθεῖ κατόπιν ἀνακουφισμένη ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐνοχῆς. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ πάσχουν ἀπὸ AIDS δὲν εἶναι καταραμένοι οὔτε ἔπταισαν μόνον αὐτοί. Εἶναι ἀδελφοί μας καὶ ἔχουν ἀνάγκη τῆς ἀγάπης μας καὶ τῆς στοργῆς μας. Καὶ ἐμεῖς τοὺς τὴν ὀφείλουμε ὁσονδήποτε ἁμαρτωλοὺς καὶ ἂν τοὺς θεωροῦμε. Ἄλλωστε *«ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω»*.

Πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, καθὼς ἀντιμετωπίζουν τὸν θάνατο, μετεβλήθησαν σὲ ἀληθινοὺς φιλοσόφους τῆς ζωῆς, ποὺ διδάσκουν ὅλους μας. Λίγο πρὶν πεθάνει (13-9-1992), ὁ ἀμε-

ρικανὸς ἠθοποιὸς Antony Perkins εἶπε: *«Πολλοὶ νομίζουν ὅτι τὸ AIDS εἶναι μία ἐκδίκηση τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι μᾶς στάλθηκε γιὰ νὰ μάθει ὁ κόσμος νὰ ἀγαπάει καὶ νὰ ἔχει κατανόηση καὶ συμπάθεια ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον. Ἔμαθα περισσότερα γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὸν ἀλτρουισμὸ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ συνάντησα σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη περιπέτεια τοῦ AIDS παρὰ στὸν ἀνηλεῆ καὶ ἀνταγωνιστικὸ κόσμο ὅπου πέρασα τὴ ζωή μου».* Τὰ λόγια αὐτὰ ἐκφράζουν τὴν ἀληθινὴ ἀλληλεγγύη καὶ ἀνθρωπιὰ ποὺ ἡ ἀρρώστια αὐτὴ προκαλεῖ σὲ μερικοὺς ἀνθρώπους εὐαισθητοποιημένους ἐνώπιον τοῦ πόνου καὶ τοῦ θανάτου.

Οἱ ἄρρωστοι σηκώνουν ἕνα βαρὺ σταυρό, ἀλλὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποί μας. Τώρα ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὴν συμπαράστασή μας, γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦν μὲ ἐνάργεια οἱ Πατέρες. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου Θεολόγου Γρηγορίου, γιὰ τὸν τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν λεπρῶν τῆς ἐποχῆς του. Τοὺς ὀνομάζει *«ἄθλια λείψανα»* ποὺ προβάλλουν ὡς *«θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινόν»*, ποὺ εἶναι *«ἄνθρωποι νεκροὶ καὶ ζῶντες»*, *«μόνοι πάντων»*, δηλ. ἀπομονωμένοι ἀπὸ τὸν κόσμο, πού, στὴν ἐποχή του, ἔθετε τὴν κακία σὲ μεγαλύτερη μοῖρα ἀπὸ τὴν ἀσθένεια. Οἱ λεπροὶ αὐτοί, συνεχίζει ὁ Γρηγόριος, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ μετέχουν στὶς λατρευτικὲς συνάξεις τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἐκζητοῦν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Τί ὁμοιότης, ἀλήθεια, μὲ τοὺς σημερινοὺς ἀσθενεῖς τοῦ AIDS; Εἶναι καὶ αὐτοὶ ἀπομονωμένοι, καταφρονεμένοι, μὲ τὸ παράπονο στὰ χείλη. Πολλοὶ κάνουν στροφὴ πρὸς τὴ θρησκεία, ἀναζητοῦν τὸ Θεό, ζοῦν μὲ τὴν ἐλπίδα. Κι ἔπειτα πολλοὶ ἄλλοι μισοῦν τὴν κοινωνία, ἀλλὰ καὶ συγκεκριμένους ἀνθρώπους ποὺ τοὺς θεωροῦν ὑπαιτίους

γιὰ τὴν μόλυνσή των. Ἡ κοινωνία μας, ἐμπρὸς στὸ AIDS γονάτισε καὶ ἀπεκάλυψε τὴν φιλαυτία της, τὴν ἐγωκεντρικότητά της, τὴν ἀδυναμία της νὰ κατανοήσει τὸ δρᾶμα κάποιου μέλους της.

Οἱ ἅγιοι Πατέρες προσπαθοῦν νὰ διδάξουν τὴν ἔμπρακτη ἀγάπη. Σὰν αὐτὴν τοῦ Μεγ. Βασιλείου ποὺ ὄχι μόνον περιποιόταν ὁ ἴδιος τὶς πληγὲς τῶν λεπρῶν, ἀλλὰ καταφιλοῦσε μὲ τὸ στόμα του τὰ ἕλκη των ἢ σὰν αὐτὴν τῶν ἀσκητῶν ποὺ ἔπαιρναν τοὺς λεπροὺς στὰ κελλιά των γιὰ νὰ τοὺς περιποιοῦνται ἕως θανάτου. Δὲν ἔλειψαν ὡστόσο καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία μας συγκινητικὰ παραδείγματα ἀληθινῆς χριστιανικῆς ἀγάπης στὰ πρόσωπα ἰατρῶν καὶ νοσοκόμων, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ AIDS μὲ πραγματικὴ αὐτοθυσία, ἀνιδιοτελῆ ἀγάπη καὶ ἀνθρώπινη κατανόηση, χωρὶς ἄκριτες διακρίσεις σὲ βάρος των. Θὰ περίμενε βέβαια κανεὶς μεγαλύτερη εὐαισθητοποίηση τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλὰ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀπογοητευόμαστε. Χρειάζεται πολὺς χρόνος καὶ μεγάλος ἀγῶνας προκειμένου νὰ μάθουμε νὰ ζοῦμε χριστιανικά.

Βέβαια οἱ Πατέρες ἑρμηνεύουν μὲ χριστιανικὸ τρόπο καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἀσθενείας καθ' ἑκάστην. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς των, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ σημερινοί, θεοποιοῦσαν τὴν ὑγεία καὶ θεωροῦσαν τὴν ἀρρώστια κατάρα. Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ὅπως κηρύττει: *«Διὰ τοῦτο μήτε ὑγείαν πᾶσαν θαυμάζωμεν, μήτε νόσον διαπτύωμεν»*. Δὲν πρέπει κανεὶς οὔτε τὴν ὑγεία του νὰ θαυμάζει ὑπερβολικά, οὔτε τὴν ἀρρώστια νὰ περιφρονῆ. Πολλὲς φορὲς ἡ ἀρρώστια λυτρώνει, ἐνῶ ἡ ὑγεία ὁδηγεῖ στὴν ἁμαρτία. Ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ ἀσθενεῖς τοῦ AIDS σιγά-σιγὰ μετὰ τὸ πρῶτο σόκ, συμβιβά-

ζονται μὲ τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου, προσεγγίζουν τὸ Θεό, ζητοῦν τὸ ἔλεός Του. Τελικὰ ἕνας ἀσθενὴς τοῦ AIDS μπορεῖ νὰ ἔχει περισσότερη Χάρη Θεοῦ ἀπὸ ἕνα ὑγιῆ. Μπορεῖ νὰ ὁδηγεῖται στὸ θάνατο, ἀλλὰ νὰ ἔχει ξεπεράσει τὸ θάνατο.

Ἐντύπωση προκάλεσε πρὸ μηνῶν ἡ ἐνέργεια γάλλων ἰατρῶν πρὸς ἀλλοδαποὺς ἀσθενεῖς των μὲ AIDS, ποὺ διέτρεχαν τὸν κίνδυνο, βάσει τοῦ νέου νόμου περὶ ἀλλοδαπῶν, νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὴ χώρα, στερούμενοι ἀνανέωσης τῆς ἀδείας παραμονῆς των. Εἴκοσι περίπου τέτοιοι ἰατροὶ ἀπηυθύνθησαν στὴν Ὑπουργὸ Ὑγείας κα Σιμὸν Βέϊλ γράφοντας μεταξὺ ἄλλων: *«Πολλοὶ ἀπὸ μᾶς, ἔχουμε ἀσθενεῖς ἀπὸ AIDS ποὺ κινδυνεύουν νὰ ὁδηγηθοῦν στὰ σύνορα, καθὼς ἀναμένουν τὴν ρύθμιση τοῦ ζητήματος τῆς νομίμου παραμονῆς των στὴ χώρα. Ἂν ἐκδιωχθοῦν κινδυνεύει ἡ ζωή των, διότι τὸ ὅτι ζοῦν σήμερα τὸ ὀφείλουν στὸ ὅτι μένουν σὲ μία χώρα ἡ ὁποία διαθέτει ἕνα σύστημα κοινωνικῆς προστασίας ποὺ δὲν γνωρίζει καμμία διάκριση σὲ βάρος οἱουδήποτε».* Τὸ παράδειγμα τῶν γάλλων ἰατρῶν, ποὺ δὲν εἶναι τὸ μοναδικό, δείχνει τὶς εὐαισθησίες μερικῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στὸ φαινόμενο τῶν ἀσθενῶν μὲ AIDS. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Πρέπει ὅλοι νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ χρέος μας ἂν θέλουμε νὰ δικαιώσουμε τὸν πολιτισμό μας.

5. Ἀλλὰ καθήκοντα δὲν ἔχουν μόνον οἱ ὑγιεῖς ἀπέναντι στοὺς ἀσθενεῖς. Ἔχουν καὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀπέναντι τῶν ὑγιῶν. Ἂν οἱ ὑγιεῖς ὀφείλουν ἀνθρωπιὰ καὶ ἀλληλεγγύη, οἱ ἀσθενεῖς ὀφείλουν ὑπευθυνότητα στὴ συμπεριφορά των καὶ προφύλαξη τῶν ὑγιῶν. Εἶναι τραγικὸ αὐτὸ ποὺ ἀπε-

κάλυψαν οἱ ἐφημερίδες πρὸ μηνῶν, ὅτι δηλ. ἀσθενὴς μετέδιδε ἐν γνώσει του τὴν ἀρρώστια σὲ εὐκαιριακοὺς συντρόφους του, γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τὴν κοινωνία. Ὁ σεβασμὸς τῆς ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου συνιστᾶ κεφαλαιώδη ἠθικὴ ἀξία. Κάθε φορέας ἢ ἀσθενὴς ἀπὸ τὸ AIDS, καλεῖται νὰ ἀναλογισθεῖ τὸ βάρος τῆς εὐθύνης του εὐθὺς ὡς πληροφορηθεῖ τὴν κατάστασή του. Πρέπει δηλ. νὰ συνειδητοποιήσει ὅτι ἐφεξῆς δὲν μπορεῖ νὰ μεταδίδει τὴ ζωή, χωρὶς ταυτόχρονα νὰ μεταδίδει τὸν ἰό. Οἱ γάλλοι ἐπίσκοποι σὲ μιὰ σημαντικὴ ἀποστροφή τους πρὸς τοὺς φορεῖς, μὲ Ἐγκύκλιόν τους τοῦ 1989, τονίζουν: *«Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἔχουν καθῆκον νὰ προσέχουν νὰ μή μολύνουν καὶ ἄλλους. Καλοῦμε τὸν καθένα νὰ ἀναλογισθῆ τὸ βάρος ποὺ πέφτει στοὺς ὤμους ἐκείνων ποὺ πληροφοροῦνται ὅτι εἶναι φορεῖς. Αἰσθάνονται ὅτι τελοῦν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἴδιας των τῆς ὕπαρξης. Στὰ χρόνια ποὺ ἔρχονται χιλιάδες ἄνθρωποι θὰ εἶναι φορεῖς. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν θὰ βροῦν τὴ δύναμη καὶ τὸ δρόμο νὰ βαδίσουν πρὸς τὴν ἐλπίδα, ἂν θὰ συναντήσουν στὸ δρόμο τους τοὺς μάρτυρες τῆς στοργῆς τοῦ Θεοῦ».*

Εἶναι ἤδη γνωστὸ ὅτι οἱ πάσχοντες παρουσιάζουν ἰδιαίτερα ψυχοπαθολογικὰ χαρακτηριστικά, ἐνῶ τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἐξακολουθεῖ νὰ ἀδυνατεῖ νὰ προσαρμοσθεῖ καὶ νὰ βοηθήσει τὶς κοινωνικὰ στιγματισμένες μειονότητες. Αὐτὸ ἐπιτείνει τὴν ἀγωνία τῶν πασχόντων καὶ δυσχεραίνει καὶ τὴν ἀπὸ μέρους των ὑπέρβαση τοῦ φόβου καὶ τοῦ πανικοῦ. Ἡ παρατήρηση ἔδειξεν ὅτι οἱ ἀσθενεῖς μὲ AIDS συμπεριφέρονται ἀρχικὰ μὲ πανικὸ καὶ ὑστερία, κατόπιν ὅμως συμβιβάζονται μὲ τὴν κατάστασή των καὶ ὑποκύπτουν στὴν ἀδυ-

σώπητη μοῖρα των. Ὡστόσο καλοῦνται σὲ ἐπιστράτευση τῶν πνευματικῶν τους δυνάμεων καὶ μὲ τὴ συμπαράσταση τῶν ἄλλων ἀνθρώπων βλέπουν τὴν ἀνάγκη νὰ πολεμήσουν καὶ ἀγωνισθοῦν, ἔστω καὶ ἂν ἡ μέχρι τώρα ἐξέλιξη τῆς νόσου δὲν δικαιολογεῖ αἰσιοδοξίες. Τὰ ἀποθέματα ἐλπίδας στὸν ἄνθρωπο εἶναι ἀπεριόριστα καὶ ἡ ἀντοχή του στὴν ἀντιμετώπιση σοβαρῶν προβλημάτων του ἐκπληκτική. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ τελοῦν σὲ ἄμεση σχέση καὶ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἰδεολογική του φόρτιση καὶ τὴν φιλοσοφική του προπαίδεια.

6. Καὶ ἐρχόμεθα τώρα σὲ ἕνα ἄλλο τομέα ποὺ εἶναι ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν πρφύλαξη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ βασικὴ φιλοσοφία τῆς Πολιτείας μας στηρίζεται στὸ γνωστὸ σύνθημα: *«Ναὶ στὸν ἔρωτα, ὄχι στὸ AIDS»*! Καὶ εἴδαμε κατὰ καιροὺς σὲ ἀφίσες καὶ στὴν τηλεόραση τὰ διαφημιστικὰ σπότς ποὺ προβάλλουν τὸ προφυλακτικὸ σὰν τὸ μόνο μέσο ἀποφυγῆς τῆς ἀσθένειας. Πιστεύω ὅτι ἡ θεώρηση τοῦ προβλήματος κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ὁδηγεῖ σὲ ἀδιέξοδα καὶ δείχνει τὴν ἀνικανότητα καὶ ἀδυναμία μας νὰ δοῦμε κατάματα τὴν ἀλήθεια. Εἶπε κάποιος χαρακτηριστικά: *«Τὸ νὰ πολεμᾶς τὸ AIDS μὲ τὰ προφυλακτικά, εἶναι σὰν νὰ πολεμᾶς τὸν καρκίνο τοῦ πνεύμονος μὲ τὰ φίλτρα τῶν τσιγάρων»*. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι νὰ δώσουμε καταπλάσματα στὴ νεολαία, μαθαίνοντάς την νὰ ζῆ χωρὶς ἠθικοὺς φραγμούς. Προτιμότερο θὰ ἦταν ἂν μαθαίναμε στὰ παιδιά μας πῶς μποροῦν νὰ ζήσουν ἠθικά, ὑπεύθυνα, χριστιανικὰ καὶ παραδοσιακά. Πρὶν ἀπὸ χρόνια

προβάλλονταν στὴν τηλεόρασή μας σειρὰ ἐπεισοδίων ποὺ ὅλα συνέκλιναν στὸν ἴδιο στόχο. Ἔδειχναν πῶς ἕνας ἱκανότατος διαρρήκτης ἐπετύγχανε νὰ κλέβει τράπεζες συνήθως, χωρὶς νὰ συλλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἀστυνομία. Ἡ Πολιτεία μας, προβάλλοντας τὸ προφυλακτικὸ σὰν μοναδικὸ μέσο προφύλαξης τῶν νέων, φαίνεται νὰ ἀσπάζεται τὸν ἴδιο στόχο. Μαθαίνει στὰ παιδιὰ πῶς νά ... «κλέβουν» χωρὶς νὰ πιάνονται. Ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς ἑνὸς κράτους;

Ἡ οὐσία τοῦ προβλήματός μας δὲν εἶναι ἡ ἐνθάρρυνση τῶν ἀνθρώπων σὲ μιὰ παρεφθαρμένη καὶ ἐκπτωτικὴ σεξουαλικὴ ζωή, ποὺ ἀποχωρίζει τὸ πνευματικὸ στοιχεῖο τοῦ ἔρωτα ἀπὸ τὸ βιολογικό, καθιστῶντας τὴν σεξουαλικὴ πράξη μηχανικὴ ἐνέργεια χωρὶς τὴ συνάντηση τῶν προσώπων στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀμοιβαιότητας καὶ τῆς αὐτοπροσφορᾶς. Ἡ οὐσία του ἔγκειται στὴν προσέγγισή του χωρὶς στρεβλώσεις καὶ ἀνορθόδοξες πρακτικὲς ποὺ ἐπιτείνουν τὴν σύγχυση. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι δίκαιο νὰ ἐξάρω τὶς ὀρθὲς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις, ποὺ ἐκφράζει ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Παπαευαγγέλου, Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Μελέτης καὶ Ἀντιμετώπισης τοῦ AIDS, ὁ ὁποῖος τονίζει: *«Δὲν λύνεται τὸ πρόβλημα μὲ τό "πάρτε ἕνα προφυλακτικὸ καὶ τρέξτε"... χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια. Χρειάζεται νὰ πεισθῆ ὁ ἄλλος, νὰ ἀντιληφθῆ ὅτι δὲν εἶναι τὸ σὲξ ὁ μοναδικὸς τρόπος ζωῆς, σκέψεως καὶ ἐπικοινωνίας τοῦ ζευγαριοῦ»* (Συνέντευξη στὸ περιοδικὸ *«Ψυχολογικὸ Σχῆμα»*, 2-4-1991, σ. 11).

Ἡ ἀντίρρησή μας δὲν εἶναι στὴν κατάργηση τοῦ προφυλακτικοῦ, ἀλλὰ στὴν ἀποκλειστικὴ προβολή του. Τὰ διαφημιστικὰ σπὸτς δείχνουν πῶς ἡ γραμμὴ τῆς προφύλαξης

περνᾶ μέσα ἀπὸ τὴν σωματικὴ ἱκανοποίηση τοῦ ἀνθρώπου μὲ χρήση προφυλακτικοῦ καὶ προϋποθέτει τὴν συνέχιση μιᾶς ἀσύδοτης σεξουαλικῆς ζωῆς, μὲ ἐναλλασσόμενους συντρόφους, ἀγνώστους καὶ εὐκαιριακούς. Ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ συμφωνήσει στὴν ἀποσπασματικὴ αὐτὴ τοποθέτηση, ποὺ ἀποκλείει ἐκ τῶν προτέρων εἴτε τὴν ἐγκράτεια, εἴτε τὴν μονογαμικὴ σχέση στὰ πλαίσια τοῦ παραδοσιακοῦ ἑλληνικοῦ γάμου. Καὶ βέβαια δὲν ἔχω τὴν ἀπαίτηση νὰ κάνει διδασκαλία ἠθικῆς τὸ κράτος, ὅμως τοὐλάχιστον ἂς ἐμιμεῖτο τὴν Παγκόσμια Ὀργάνωση Ὑγείας ποὺ λέγει ὅλη τὴν ἀλήθεια τονίζοντας τὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς στὴν παραδοσιακὴ ἠθική, ἀφήνοντας ὡς ἔσχατο καὶ ὄχι ὡς πρῶτο καὶ ἀποκλειστικὸ μέσο προφύλαξης, τὸ προφυλακτικό.

Ἡ πρόταση τῆς Π.Ο.Υ. εἶναι διαφανής: *«Τὰ πιὸ ἀποτελεσματικὰ μέσα γιὰ νὰ ἀπαλλαγῆ κανεὶς ἀπὸ τὴ μετάδοση τοῦ AIDS διὰ τῆς σεξουαλικῆς ἐπαφῆς εἶναι νὰ διατηρεῖ σχέση μὲ ἕνα πιστὸ μὴ μολυσμένο σύντροφο ἢ νὰ μή ἔχει καθόλου σεξουαλικὴ ἐπαφή. Διαφορετικὰ θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγει τὴν σεξουαλικὴ ἐπαφὴ μὲ πόρνες καὶ μὲ ἄλλους ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν πολλοὺς σεξουαλικοὺς συντρόφους. Ὁποτεδήποτε ἔχει κανεὶς σεξουαλικὲς σχέσεις μὲ κάποιον ὁ ὁποῖος πιθανὸν νὰ εἶναι προσβεβλημένος ἀπὸ AIDS θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται προφυλακτικὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος τῆς σεξουαλικῆς πράξης».* Ἡ πρόταση αὐτὴ ἐκφράζει τὶς νέες ἀντιλήψεις γιὰ τὸ θέμα τῆς προφύλαξης καὶ ἀναφέρει διαδοχικά, θὰ ἔλεγα δὲ καὶ ἀξιολογικά, τοὺς τρόπους προφύλαξης. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ πιστὸ σεξουαλικὸ σύντροφο, περνᾶ στὴν ἐγκράτεια, γιὰ νὰ φθάσει στὸ τέλος, ὅταν ἀπευθύνεται σὲ ἄτομα ποὺ δὲν αὐτοσυγκρατοῦνται, νὰ

συστήσει τὴ χρήση τοῦ προφυλακτικοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ Π.Ο.Υ. συντάσσεται μὲ τὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἀνέκαθεν διδάσκει τὴ μονογαμικὴ σχέση καὶ τὴν ἐγκράτεια στοὺς νέους, ἔστω κι ἂν ὁ πανσεξουαλισμὸς ποὺ κατακλύζει τὴ ζωή μας δὲν εἶναι πρόθυμος νὰ ἀποδεχθῆ μιὰ τέτοια πρόταση.

Συγκρίνατε τώρα τὴ θέση τῆς Π.Ο.Υ. μὲ τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ κράτους μας αὐτόνομη προβολὴ τοῦ προφυλακτικοῦ, μὲ ταυτόχρονη μάλιστα χλεύη τοῦ μονογαμικοῦ στοιχείου. Καὶ ἀναφέρομαι στὸν κατὰ τὰ ἄλλα συμπαθῆ κ. Λαζόπουλο, ὁ ὁποῖος μὲ τά «ἄκουσον, ἄκουσον» καὶ τά «ὑπάκουσον» εἰρωνεύεται τὴ μονογαμία καὶ ὅλα τὰ παρεπόμενά της, δηλ. τὴν συζυγικὴ πίστη, τὴν ἠθικὴ ζωὴ κ.λπ. κλείνοντας μὲ νόημα τὸ μάτι, ὥστε νὰ κάμψει καὶ τὴν τελευταία ἀντίρρηση τῶν νέων μας. Ἐπὶ τέλους εἶναι καιρὸς νὰ ποῦμε στοὺς νέους τὴν πλήρη ἀλήθεια, γιὰ τὸ θέμα ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρει ἄμεσα.

«Ἡ πρώτη μέθοδος προφύλαξης εἶναι ἡ ἐγκράτεια καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς σεξουαλικῆς δραστηριότητας μέσα στὸ γάμο». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πιάνει κανεὶς τὸν ταῦρο ἀπὸ τὰ κέρατα καὶ ἐδῶ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, γιὰ ὅσους δὲν θέλουν ἢ δὲν μποροῦν ἢ δὲν ξέρουν νὰ προφυλάξουν τοὺς ἑαυτούς των καὶ τοὺς συντρόφους των, *σὰν ἔσχατο μέσο προφύλαξης ἀπὸ τὸ θάνατο ἂς συνιστᾶται ἡ χρήση τοῦ προφυλακτικοῦ καίτοι καὶ αὐτὸ δὲν προσφέρει ἀπόλυτη ἀσφάλεια. Ὡστόσο ἡ ἀποτελεσματικότερη προφύλαξη εἶναι ἡ πνευματικὴ ὡρίμανση τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ δὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ δῆ στὸ πρόσωπο τοῦ ἄλλου τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ δὰ τοῦ ἐμπνεύσει τὴν ἀξιοπρέπεια.* Ἡ ἐμφάνιση τοῦ AIDS ἀπέδειξε τὴν πνευματικὴ ἀνοσοανεπάρκεια τῆς κοινωνίας μας, τὴν κρίση τῶν προσώπων μαζὶ καὶ τῶν

ἀξιῶν. Γι' αὐτὸ ἡ προφύλαξη ἀπαιτεῖται νὰ στηριχθεῖ πρωτίστως στὴν ὡρίμανση τῶν ἀνωρίμων, ποὺ θὰ ἀντέξει τὴν ἀλήθεια τῆς πληροφόρησης.

Μόνο μιὰ εἰλικρινὴς πληροφόρηση καὶ μιὰ ὀρθὴ σεξουαλικὴ διαπαιδαγώγηση ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ ξαναβρεῖ μὲ σαφήνεια τὴν πνευματικὴ ἀξία τοῦ ἔρωτα ποὺ αὐτοπροσφέρεται ὡς βασικὸ νόημα τῆς ὕπαρξης καὶ ἀποστρέφεται τὶς ἐπικίνδυνες συμπεριφορές. Μιὰ πρόληψη, ἀντιθέτως, ἡ ὁποία μὲ ἐγωιστικὲς προϋποθέσεις θὰ ἐκινεῖτο ἀπὸ θεωρήσεις ἀσυμβίβαστες μὲ τὶς πρωταρχικὲς ἀξίες τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης, θὰ κατέληγε νὰ εἶναι ὄχι μόνο ἀθέμιτη, ἀλλὰ καὶ ἀντιφατική, γυροφέρνοντας ἁπλῶς τὸ πρόβλημα, χωρὶς νὰ τὸ λύνει στὴ ρίζα του. Ἡ Ἐκκλησία δὲν περιορίζεται στὸ νὰ λέγει «ὄχι» σὲ ὡρισμένες συγκεκριμένες συμπεριφορές, ἀλλὰ προβάλλει ἕνα νέο στὺλ ζωῆς γεμᾶτο νόημα γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὡς πρόσωπο. Δείχνει μὲ σθένος ἕνα θετικὸ ἰδανικό, στὴν προοπτικὴ τοῦ ὁποίου μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν καὶ νὰ ἐφαρμοσθοῦν οἱ ἠθικοὶ κανόνες συμπεριφορᾶς. Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ, ἀποκαλύπτεται πόσο βαθειὰ πληγώνει τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου τὸ νὰ προωθεῖ κανεὶς μιὰ ἐκστρατεία πρόληψης τοῦ AIDS βασισμένη στὴν προσφυγὴ σὲ μέσα ποὺ παραβιάζουν τὸ αὐθεντικὰ ἀνθρώπινο νόημα τῆς σεξουαλικότητος καὶ ἀποτελοῦν ἁπλὰ καταπραϋντικὸ γιὰ ἐκεῖνα τὰ σοβαρὰ προβλήματα στὰ ὁποῖα καλεῖται νὰ εἶναι παροῦσα ἡ ὑπευθυνότητα τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων. Καὶ δὲν εἶναι ἀνεκτὸ νὰ μετατρέπεται ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία σὲ αἰτία μεγαλύτερης ἐπίδοσης στὸν ἐκφυλισμό, ποὺ σηματοδοτεῖ ὑποχώρηση ὁδηγοῦσα στὴν ἠθικὴ ὑποβάθμιση. Εἶναι λάθος, ὅπως λέγει ὁ

Σωκράτης στὸν πλατωνικὸ Χαρμίδη, τὸ ὅτι προσπαθοῦν μερικοὶ νὰ ἀσκοῦν τὴν ἰατρικὴ διαχωρίζοντας τὴ Σωφροσύνη ἀπὸ τὴν Ὑγεία. Διότι τὰ μεγέθη εἶναι ἀλληλένδετα καὶ εὐθέως ἀνάλογα. Δὲν θὰ πρέπει κανεὶς νὰ παίζει ἐν οὐ παικτοῖς.

7. Πέραν αὐτῶν θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω καὶ τὸ ὅτι *νεώτερες ἔρευνες στὴν ἰατρικὴ ἔδιξαν καὶ μιὰ νέα, ἐπαναστατικὴ διάσταση τοῦ θέματος. Ὅτι δηλ. ἀμφισβητεῖται ἂν τελικὰ ὁ ἰὸς τοῦ AIDS εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν θανατηφόρο ἀσθένεια, ἢ ἕνας ριψοκίνδυνος τρόπος ζωῆς, ποὺ ὁδηγεῖ στὸ θάνατο.* Ἑπομένως καὶ ἡ ἐνημέρωση πρέπει νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸν τὸν ἐπικίνδυνο τρόπο ζωῆς καὶ νὰ μὴ περιορίζεται σὲ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. *«Ἡ ὑπόθεση γιὰ τὸν ἐπικίνδυνο τρόπο ζωῆς θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τὴν κατεύθυνση ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ συνήθη ἐνημερωτικὰ προγράμματα γιὰ τὸ AIDS. Τὰ προφυλακτικὰ καὶ οἱ σύριγγες μιᾶς χρήσεως περιορίζουν τὴ μετάδοση τῆς ἡπατίτιδας κι ἄλλων λοιμωδῶν ἀσθενειῶν, ὅμως δὲν προστατεύουν κανένα ἀπὸ τὶς ἀνοσοκατασταλτικὲς συνέπειες ποὺ ὀφείλονται στὴ χρήση τῆς ἡρωίνης, τῆς κοκαΐνης καὶ τὴν κατάχρηση ἀντιβιοτικῶν. Ἀντιθέτως προγράμματα ἐνημερωτικὰ ποὺ προωθοῦν τὰ προφυλακτικὰ καὶ σύριγγες μιᾶς χρήσεως χωρὶς νὰ ἐνημερώνουν κυρίως γιὰ τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς, ἐνισχύουν τὴν ἐξάπλωση τῆς παθήσεως»* (Βλ. ἄρθρο τῶν Peter Duesberg καὶ Bryan Ellison στήν *«Ἐποπτεία»*, Νοέμβρ. 1990). Ἡ ἄποψη αὐτή, ποὺ διατυπώνεται ἔστω καὶ ὡς ὑπόθεση ἀπὸ ἁρμοδίους ἰατροὺς καὶ ποὺ προεβλήθη ἐντυπωσιακὰ καὶ στὸ πα-

γκόσμιο Συνέδριο τοῦ AIDS στὸ Ἄμστερνταμ τὸ 1992, μᾶς προσφέρει ἐπικουρικὰ ἐρείσματα γιὰ τὴ στήριξη τῆς ἀπόψεώς μας, ὅτι δηλ. *ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ καταγγείλουμε ὅλους τούς «ἐρασιτέχνες» τῆς παραπληροφόρησης τοῦ λαοῦ μας ποὺ ἀρκοῦνται σὲ ἐπιπόλαιες καὶ ἐπίπλαστες συμβουλές. Ἡ Ἐκκλησία διακηρύσσει τὴν ὁλοκληρωμένη ἄποψη ὅτι χρειάζεται ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς καὶ ἐπαναπροσδιορισμὸς τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς μας σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ ὁ ἄνθρωπος μεταμορφώνεται ὁλοκληρωτικά. Τὰ φάρμακα, καὶ ὅταν εὑρεθοῦν, δέν προσφέρουν νόημα στὴ ζωή, ἁπλῶς τὴν παρατείνουν, ἀλλὰ χωρὶς νόημα, ποὺ τὴν καθιστᾶ ἀνούσια καὶ ἐφιαλτικὴ φυλακή. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι νὰ παρατείνουμε τὴ ζωή, ἀλλὰ νὰ ὑπερβοῦμε τὸ θάνατο.* Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἶχε δίκαιο ὁ Πρόεδρος Μπούς, ποὺ ἠρνήθη τὴν δωρεὰν διανομὴ προφυλακτικῶν, καὶ ὅταν ἠρωτήθη ἀπήντησε: *«Δὲν θὰ τὸ κάνω ποτέ, οὔτε ἐγὼ οὔτε ἡ κυβέρνηση. Δὲν νομίζω ὅτι εἶναι σωστὸ νὰ ἐγκαταλείπεις ἕνα τρόπο ζωῆς, τὴν οἰκογένεια, τὶς θεμελιώδεις ἀξίες».* Ὁ ἴδιος ἀπέρριψεν ἐπίσης καὶ τὴν δωρεὰν διανομὴ συρίγγων. *«Πιστεύω* -εἶπεν- *ὅτι αὐτὸ θὰ ἐνθαρρύνει τὴν λῆψιν ναρκωτικῶν καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν τὴν ἐγκρίνω».*

8. Τὸ AIDS συνιστᾶ μέγα ποιμαντικὸ πρόβλημα γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ποὺ ἐκτείνεται σὲ ἕνα εὐρύτατο φάσμα ἐνεργειῶν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνση: πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, πρὸς τοὺς νέους, πρὸς τὴν κοινωνία, πρὸς τοὺς ὑγιεῖς. Καὶ ὀφείλει ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀναλάβει ἐνεργὸ ρόλο στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ποιμαντικῶν προβλημάτων ποὺ ἐγέννησεν ἡ νέα ἀρρώστια. Νὰ ἐμπνεύσει στοὺς ἀρρώστους ἐλπίδα, νὰ τοὺς συντροφεύσει στὶς ἀτέλειωτες ὧρες τῆς μοναξιᾶς των, νὰ πατάξει ἐν τῇ γενέσει

των ἐκδηλώσεις ρατσισμοῦ εἰς βάρος των, νὰ διακηρύξει ὅτι τὸ AIDS εἶναι σύμπτωμα ἑνὸς ἀλλοτριωμένου τρόπου ζωῆς, νὰ ξεπεράσει τὸ σύνδρομο τῆς ἀτομικιστικῆς θεώρησης τῆς ζωῆς, νὰ διδάξει τὴν ἀγάπη καὶ τὶς σωστὲς διαστάσεις τοῦ ἔρωτα, νὰ καλέσει σὲ ἐπιστράτευση ἐθελοντὲς συμπαραστάτες στὴ δυστυχία τῶν θυμάτων, νὰ δώσει κουράγιο καὶ θάρρος, νὰ ἀποτρέψει τὸν κοινωνικὸ στιγματισμό των, νὰ πεῖ ὅτι «ἀσφαλὲς σέξ» θεωρητικὰ δὲν ὑπάρχει, νὰ περιστείλει τὸν πανικό, νὰ δώσει πρώτη τὸ παράδειγμα τῆς θυσίας, ὅπως τὸ ἔκαναν ἤδη ἀρκετοὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Λὸς Ἄντζελες, ποὺ ἀνταποκρινόμενοι σὲ πρόσκληση τοῦ ἐπισκόπου των Σεβασμιωτάτου Mahony ἐκδήλωσαν ὅτι προσφέρονται νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ δοκιμὲς φαρμάκων κατὰ τοῦ AIDS (Βλ. *«La Croix»*, 17-3-1990).

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι σήμερα ἡ καταφυγὴ τῶν ἀρρώστων ποὺ πάσχουν ἀπὸ AIDS. Καὶ εἶναι συγκλονιστικὲς μερικὲς δηλώσεις των γιὰ τὴν ἀξία τοῦ Χριστοῦ στὴ ζωή των καὶ γιὰ τὴ δύναμη ποὺ Αὐτὸς τοὺς χορηγεῖ. Ἕνας Ἕλληνας ἀσθενής, 26 ἐτῶν, ὁμολογεῖ σὲ δημοσιογράφο: *«Πάντα ἤμουν ἐλεύθερος τύπος. Δὲν μοῦ ἄρεσαν οἱ μόνιμες ἐρωτικὲς σχέσεις, γιατὶ δὲν μπορῶ τὶς ἐξαρτήσεις. Στὶς διακοπὲς τοῦ καλοκαιριοῦ, εἰδικά, εἶχα πολλὲς ἐρωτικὲς περιπέτειες μ' ἑλληνίδες καὶ ξένες. Φίλοι μοῦ μιλοῦσαν γιὰ τὸ AIDS κι ἐγὼ γελοῦσα. Φάνηκα ἐπιπόλαιος, ἀνώριμος, ἀχάριστος στὴ ζωὴ καὶ στὸ Θεό»*. Καὶ μετὰ ἀπὸ ἐρώτηση τοῦ δημοσιογράφου γιατὶ συνεχῶς ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐπικαλεῖται, ἀπήντησε: *«Ἔχω στραφεῖ σ' Ἐκεῖνον. Ὧρες ὁλόκληρες περνῶ διαβάζοντας τὸ Εὐαγγέλιο. Τὶ ἀγάπη, τὶ δύναμη ποὺ κρύβει. Τὶ μηνύματα. Ὅταν τὸ πι-*

στεύεις, ἀγαλλιάζεις. Γιατί νὰ γνωρίσω τὴ μεγαλωσύνη Του τώρα ποὺ βρίσκομαι στὴ σκιὰ τοῦ θανάτου;... Λυπᾶμαι ποὺ δέν κατάφερα ἀκόμη ν' ἀντλήσω ἀπὸ τὴ δύναμή Του τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ μπορέσω νὰ ζήσω χωρὶς τὸ φόβο τοῦ θανάτου, νὰ δραστηριοποιηθῶ καὶ νὰ φθάσω στὸ σημεῖο νὰ Τὸν δοξάζω γιὰ τὴν κάθε στιγμὴ ποὺ μοῦ χαρίζει στὴ ζωή (Βλ. *«Χριστιανική»*, 10-3-1988).

Ἡ Ἐκκλησία, ποὺ ἀνέκαθεν στάθηκε στὸ πλευρὸ ὅποιου ὑπέφερε, αἰσθάνεται νὰ καλεῖται προσωπικὰ σ' αὐτὸ τὸ νέο πεδίο τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου. Ἀκούει τὴ φωνὴ τῶν θυμάτων ποὺ τῆς λέγουν: *«Θέλω νὰ ζήσω»*! Ἀκούει τὴ φωνὴ τῶν νέων ποὺ τῆς λένε: *«Θέλουμε νὰ ζήσουμε τὴν ἀληθινὴ ζωή»*! Ἀκούει τὶς φωνὲς τῆς παραπληροφόρησης ποὺ λένε: *«Θέλουμε νὰ ξεπεράσουμε τὸ πρόβλημα μὲ καταπλάσματα»*. Καὶ ἀκούει καὶ τὴ φωνὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ἀληθεύετε ἐν ἀγάπῃ»! Καὶ σ' ὅλα αὐτὰ ἀπαντᾶ: *«Ὑπάρχει ἐλπίδα. Μὲ τὴν ἀγάπη ξεπεράστε τὸ φόβο. Οἱ νέοι ἀποκτῆστε ὑπευθυνότητα καὶ ὡριμότητα. Χρειαζόμαστε νέο προσανατολισμὸ στὴ ζωή. Κοντὰ στὸ Χριστὸ ὑπάρχει ἀσφάλεια, ἀξιοπρέπεια, νόημα ζωῆς. Τὸ AIDS τελικὰ ἂς μάθει ὅλους μας νὰ ἀγαπιόμαστε, νὰ συμπάσχουμε, νὰ ζοῦμε μὲ ἀλληλοκατανόηση. Ἀπὸ μᾶς ἐξαρτᾶται νὰ μεταβάλουμε τὴν κατάρα σὲ εὐκαιρία ἀναδείξεως τῆς πνευματικότητός μας καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς μας»*.

Τὸ δικαίωμα σ' ἕναν «ἀξιοχρεωτῆ θάνατο»*

Κάθε χρόνο αὐτὴ τὴ μέρα ἡ Ἱερὰ Μητρόπολή μας δεξιώνεται τὸν ἰατρικὸ κόσμο τῆς Ἐπαρχίας μας, θέλοντας, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτό, νὰ ἀποδείξει τὰ αἰσθήματα τιμῆς μὲ τὰ ὁποῖα τὸν περιβάλλει, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔχει γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἰατρικῶν ζητημάτων στὴν ἐποχή μας, ποὺ χάρις στὶς προόδους τῆς ἐπιστήμης ἐμφανίζουν πρωτοφανῆ ἄνθηση καὶ μεγάλη ἐπικαιρότητα. Στὴν ἐκδήλωση αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος εἰδικότερα ἀποβλέπουν καὶ οἱ ὁμιλίες αὐτές, ποὺ φροντίζουμε νὰ διαθέτουν τὸ στοιχεῖο τῆς ἐπικαιρότητος μαζὶ μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ ἠθικὸ ἐνδιαφέρον. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν καθιέρωση αὐτῆς τῆς ἐσπερίδος μᾶς προσφέρει ἡ ἐτήσια μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τοῦ ἰατροῦ, τὸν

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1994, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

ὁποῖον θεωροῦμε προστάτην τῶν ἁπανταχοῦ χριστιανῶν ἰατρῶν, ἔχοντας ἔτσι προσφέρει σὲ μιὰ ὁλόκληρη ἐπιστημονικὴ τάξη ἕναν ἱερὸ προστάτη, κατὰ τὴν παράδοση τῆς ἁγίας ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας. Καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι καὶ οἱ τιμώμενοι κατ' ἔτος θεράποντες τῆς ἐπιστήμης τῆς ὑγείας, ἀναγνωρίζουν τὴν ἔναντί των εὐαισθησίαν τῆς τοπικῆς μας Ἐκκλησίας, καὶ ἀνταποκρίνονται πρὸς αὐτὴν μὲ ἀνάλογα συναισθήματα. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ὅτι στὶς ἰατρικὲς τάξεις συγκαταλέγονται πολλοὶ εὐλαβεῖς καὶ φιλόθεοι ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦν τὴν ἰατρικὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ, ὑπερτάτου ρυθμιστοῦ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ εἶναι ὄντως εὐχάριστος ἡ διαπίστωσις αὐτή, ποὺ ἀποδίδει ἄλλωστε καὶ τὴν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα παραδεδεγμένην ἀλήθειαν περὶ τῆς ἰατρικῆς ὡς ἱερᾶς ἐπιστήμης, ἀσχολουμένης μὲ τὸ πολύτιμον ἀγαθὸν τῆς ὑγείας, ποὺ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ὄχι βέβαια ἀναφαίρετον ἀλλὰ κυμαινόμενο, κατὰ τὶς ἀνεξιχνίαστες βουλὲς τοῦ δωρεοδέτου Θεοῦ.

Κατὰ τὴν ἐπιλογὴ τῶν θεμάτων μας[1] βαραίνει ὁ ἠθικὸς προβληματισμός μας ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι)

ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ ἐξέλιξη τῆς συγχρόνου ἰατρικῆς καὶ ἡ ἐπιθυμία μας νὰ καταστήσουμε τοὺς ἀκροατές μας κοινωνοὺς τῶν σκέψεών μας ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν θεώρηση τῶν ζητημάτων αὐτῶν κάτω ἀπὸ ὀπτικὴ γωνία τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ τῆς καθόλου χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Τοῦτο δέ, ἐπειδὴ θεωροῦμε δεδομένο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιστημόνων γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων αὐτῶν καὶ ἀπὸ ἠθικῆς σκοπιᾶς, μιὰ καὶ τὰ ἠθικὰ προβλήματα καταλαμβάνουν κεντρικὴ θέση στὸ σύγχρονο προβληματισμὸ τῶν εἰδικῶν.

Μὲ βάση τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ ἡ κάθε φορὰ ἀναζήτηση καὶ ἐπιλογὴ τῶν καταλλήλων θεμάτων πρὸς διαπραγμάτευση, συνιστᾶ γιὰ μᾶς μὲν κίνηση εὐθύνης ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ εἰδική, κάθε φορὰ ἔρευνα ἕνεκα τῆς σπάνιας ἑλληνικῆς θεολογικῆς βιβλιογραφίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀκροατές μας εὐκαιρία συμπροβληματισμοῦ καὶ ἐξαγωγῆς χρησίμων συμπερασμάτων εὐρέος ὁπωσδήποτε φάσματος. Στὰ ἴδια πλαίσια κινεῖται καὶ ἡ ὁμιλία μας αὐτή, ποὺ ἔχει ὡς τίτλο της: *«Τὸ δικαίωμα σ' ἕναν "ἀξιοπρεπῆ θάνατο"»*. Μὲ τὶς σκέψεις ποὺ ἀκολουθοῦν ἐπιχειροῦμε τὴν προσέγγιση ἀπὸ

Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε) Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990), ιστ) Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων (1991), ιζ) Ἐγκεφαλικὸς ἢ καριδιακὸς θάνατος; Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν μεταμοσχεύσεων (1992), ιη) Ἡ Ἐκκλησία μπροστὰ στὴν πρόκληση τοῦ AIDS. 8 σημεῖα προσεγγίσεως (1993).

πλευρᾶς ἠθικῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τοῦ θέματος αὐτοῦ, ποὺ συνάπτεται μὲ μιὰ εὐρεῖα προβληματικὴ μὲ ἐπίκεντρο τὸ θάνατο καὶ τὶς κλιμακωτὲς βαθμίδες τῆς ἀντιμετώπισής του τόσον ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν θνησκόντων, ὅσο καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἰατρῶν. Πρόκειται μὲ ἄλλα λόγια γιὰ τὴν ἀνακάλυψη, μέσα στὰ ὅρια τοῦ ἀναμενόμενου τέλους τῆς ζωῆς, τῶν πρωτόγνωρων ἐκείνων διαστάσεων ποὺ τοῦ προσδίδει αὐτὴ ἡ προσδοκώμενη λύση, μαζὶ τὴν ἀξίωση κάθε ἀνθρώπου νὰ πεθάνει μὲ τρόπο ἀξιοπρεπῆ καὶ ἀνθρώπινο.

Οἱ συζητήσεις γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν προϋποθέσεων ἑνὸς ἀξιοπρεποῦς θανάτου ἄρχισαν οὐσιαστικὰ πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια στὴ Μεγ. Βρεττανία, σὰν συνέπεια τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ποὺ κρίθηκε ὅτι περιλαμβάνουν καὶ τὸ δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου σὲ ἕναν ἀξιοπρεπῆ θάνατο. Πρὶν λοιπὸν ἀπὸ 25 χρόνια ἄρχισαν οἱ πρῶτες ἔρευνες στὶς ἀγγλοσαξωνικὲς χῶρες, καὶ ἰδίως στὴν Ἀγγλία, μὲ πρῶτο σκαπανέα τὸν καθηγητὴ E. Wilkes (Λονδῖνο) καὶ μὲ κέντρο τὸ περίφημο Saint Christopher's Hospice, ἀλλὰ καὶ στὶς ΗΠΑ καὶ στὸν Καναδᾶ σχετικὰ μὲ τὶς συνθῆκες θανάτου τόσο τῶν ἀσθενῶν γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχουν πιὰ ἐλπίδες θεραπείας ποὺ ἔχουν ἤδη ἐξαντληθῆ, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς εὑρισκομένους σὲ ἔσχατο γῆρας καὶ ὁδεύοντας πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς. Κατὰ βάσιν βέβαια ἡ προσοχὴ ἐπικεντρωνόταν στοὺς καρκινοπαθεῖς, ποὺ διήνυαν τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς νόσου καὶ δὲν εἶχαν πιὰ καμμία ἐλπίδα ἐπιβίωσης. Αὐτοὶ μέχρι τότε καὶ μετὰ τὴν ἐξάντληση τῶν ἰατρικῶν μέσων διατήρησής των στὴ ζωὴ ἐγκαταλείποντα ἀπὸ τὶς ἰατρικὲς φροντίδες προ-

κειμένου νὰ ἀποθάνουν, καὶ τοῦτο διότι ἰατροὶ καὶ νοσηλευτὲς εἶχαν παιδαγωγηθεῖ στὶς Σχολές των ὅτι τὸ βασικὸ μέλημα καὶ καθῆκον των ἦταν νὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κλονισμένης ὑγείας τῶν ἀσθενῶν των. Τώρα ὅμως ἀνέκυπτε καὶ ἕνα ἄλλο προωθημένο καθῆκον. Καὶ τὸ καθῆκον αὐτὸ περιεγράφετο τότε ὡς συντρόφευση τοῦ ἀσθενοῦς στὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ζωῆς μέχρι δηλαδὴ τὸ θάνατο. Αὐτὴ ἡ συντρόφευση ἢ προτιμότερο συμπόρευση στὸ δύσκολο τοῦτο δρόμο, δὲν ἐπρόκειτο βέβαια νὰ εἶναι ἀπροϋπόθετη, ὅμως περιελάμβανε τόσο τοὺς ἀσθενεῖς, ὅσο καὶ τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν των ποὺ ἤθελαν νὰ εἶναι παρόντα στὶς τελευταῖες στιγμὲς τοῦ ἀνθρώπου των.

Ἡ ἐξέλιξη ὁδήγησε σταδιακὰ στὴ γενίκευση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τοὺς θνήσκοντες, στὴν εἰσαγωγὴ εἰδικοῦ μαθήματος στὶς ἰατρικὲς Σχολὲς τῆς Ἀγγλίας καὶ στὴ δημιουργία εἰδικῶν νοσηλευτικῶν μονάδων, περιορισμένης, μέχρι στιγμῆς, κλίμακος, μέσα στὶς ὁποῖες φιλοξενοῦνται γιὰ ὅσο καιρὸ χρειασθεῖ ἀσθενεῖς ποὺ διανύουν τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς των καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχουν περιθώρια γιὰ θεραπευτικὲς φροντίδες, ἐφ' ὅσον ὅλες ἔχουν δοκιμασθεῖ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὰ ἄτομα αὐτὰ δὲν ἐγκαταλείπονται πιὰ στὴν τύχη των γιὰ νὰ τελειώσουν ὅπως-ὅπως, ἀλλὰ μέσα στὰ κέντρα αὐτὰ δέχονται τὶς ἀπαραίτητες φροντίδες ποὺ εἶναι πλέον αὐτονόητο ὅτι δικαιοῦται πᾶς ἄνθρωπος. Οἱ φροντίδες αὐτὲς κινοῦνται σὲ ἕνα εὐρὺ φάσμα ἐνεργειῶν ποὺ περιλαμβάνει τὴν ἀνακούφιση, κατὰ βάσιν, τοῦ ἑτοιμοθανάτου ἀπὸ τοὺς πόνους, καθὼς καὶ τὴν προετοιμασία του νὰ δεχθεῖ τὸ ἐπικείμενο μοιραῖο μὲ ἐπίγνωση καὶ ἑτοιμότητα. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μιὰ προσπάθεια

ἐξανθρωπισμοῦ τοῦ θανάτου, τὸ φαινόμενο τοῦ ὁποίου ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀπεχθὲς γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους.

Σήμερα λειτουργοῦν σὲ χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἕνωσης «κέντρα τελευταίων φροντίδων», ὅπως μποροῦμε νὰ τὰ ὀνομάσουμε καὶ ὑπάρχει πρόβλεψη γιὰ τὸν βαθμιαῖο πολλαπλασιασμό των, ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξυπηρετοῦν ὅλες τὶς περιπτώσεις. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄνετα δωμάτια καὶ τὸ εὐχάριστο περιβάλλον ποὺ διαθέτουν οἱ μονάδες αὐτές, ἔχουν καὶ ἐγκαταστάσεις γιὰ φιλοξενία τῶν συγγενῶν τῶν θνησκόντων, καὶ τοῦτο σὲ μιὰ προσπάθεια προσφορᾶς σ' αὐτοὺς τῆς δυνατότητος νὰ αἰσθάνονται ὅτι δὲν εἶναι μόνοι στὸν ἀγῶνα των. Ἄνθρωποι δὲ μὲ εἰδικὴ κατάρτιση, τόσον ἰατροὶ καὶ νοσηλευτές, ὅσο καὶ κληρικοὶ ἀναλαμβάνουν νὰ καταστήσουν τὴ συντρόφευση καὶ συμπαράσταση αὐτὴ ἔργο, προσφέροντες στοὺς ἀνθρώπους ποὺ πεθαίνουν, σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἀνακούφιση.

Σύμφωνα μὲ δημοσιευμένα στοιχεῖα λειτουργοῦν σήμερα στὴν Ἀγγλία 160 τέτοιες μονάδες μὲ 3.000 κλῖνες, ἐνῶ 360 ἰατροὶ τὶς ἐπανδρώνουν μὲ πλήρη ἀπασχόληση καὶ εἰδικὴ κατάρτιση. Στὴ Γαλλία λειτουργοῦν 27 μονάδες μὲ 151 κλῖνες ἐνῶ στὸ Βέλγιο ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1991 μιὰ σχετικὴ κίνηση χωρὶς μέχρι στιγμῆς νὰ ἔχουν ἱδρυθεῖ οἱ εἰδικὲς μονάδες, ὅπως καὶ στὴν Καταλωνία, ὅπου οἱ πρῶτες 20 μονάδες πρόκειται νὰ λειτουργήσουν μέσα στὸ 1995. Στὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες τὸ ἔδαφος δὲν ἔχει προετοιμασθεῖ ἀκόμη. Στὴν Ἱσπανία τὸ κράτος ἐγκρίνει μικρὲς ποσότητες μορφίνης γιὰ ἀνακούφιση ἐκ τῶν πόνων, στὴν Ἰταλία παρατη-

ρεῖται ἀπροθυμία στελεχῶν ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπανδρώσουν τέτοιες μονάδες ἐνῶ στὴν Ἑλβετία τὸ κράτος δὲν χορηγεῖ τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τέτοιων περιστατικῶν. Στὴν Ὁλλανδία τὸ ὅλο ζήτημα ἔχει λάβει στραβὴ μορφὴ καὶ ἐξέλιξη, γιατὶ ἐκεῖ ὡς δικαίωμα σὲ ἕναν ἀξιοπρεπῆ θάνατο ἐκλαμβάνεται ἡ εὐθανασία πού, ὅπως γνωρίζουμε, ἔχει καλυφθεῖ καὶ νομοθετικά.

Ἡ ἀναμονὴ τοῦ θανάτου δημιουργεῖ, χωρὶς ἀμφιβολία, φόβο στοὺς περισσότερους ἀνθρώπους. Τόσο σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀναμένουν καὶ πρόκειται νὰ τὸν ὑποστοῦν ὅσο καὶ σ' ἐκείνους ποὺ τὸν βλέπουν νὰ ἔρχεται ἔστω καὶ ἂν κατευθύνεται πρὸς ἄλλον. Ἡ μεταφυσικὴ διάσταση τοῦ φαινομένου τοῦ θανάτου προβάλλει ἐδῶ σὲ ὅλη τὴ μεγαλοπρέπειά της καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάλογη θεώρησή του. Ἀλήθεια τί νόημα ἔχει ὁ θάνατος; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ οἱ ἀπαντήσεις ποικίλουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἰδεολογικές, θρησκευτικές, ἠθικὲς καὶ φιλοσοφικὲς τοποθετήσεις τῶν ἀνθρώπων. Ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ βλέπουν τὸ θάνατο ὡς φυσιολογικὸ βιολογικὸ τέρμα τῆς ζωῆς, ποὺ βρίσκεται στὸν ἀντίποδα τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀκμῆς. Κάθε ἀρχή, λέγουν, ἔχει καὶ τέλος καὶ τὴν ἀκμὴ διαδέχεται ἡ παρακμή. Ἡ στωικὴ αὐτὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θανάτου ἐπιδιώκει ν' ἀπλουστεύσει τὰ πράγματα καὶ νὰ ἀγνοήσει ἄλλες σημαντικὲς διαστάσεις τοῦ φαινομένου, ποὺ σφραγίζει ἀνεξίτηλα τὴ ζωή μας. Ἡ τέτοια θεώρησή του ἀδικεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀφοῦ τὸν ἐμφανίζει ὡς ἁπλὴ βιολογικὴ μονάδα στερούμενη προοπτικῆς καὶ παραβλέπει τὸν ἀσίγαστο πόθο τῆς ἀθανασίας ποὺ τὸν συνοδεύει ἀπὸ τὴ γέννησή του.

Γιὰ τοὺς χριστιανοὺς βέβαια δὲν εἶναι τὸ ἀδιαφιλονίκητο τέρμα μιᾶς πορείας, εἶναι τέρμα μαζὶ καὶ ἀφετηρία. Τέρμα μιᾶς ἐπίγειας πορείας καὶ ἀφετηρία μιᾶς ἄλλης μὲ διαφορετικὴ διάσταση. Ἔτσι ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἕνα ἁπλὸ ἐπεισόδιο στὴ διαδικασία τῆς μετεξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἄν εἶναι ἄξιος σεβασμοῦ καὶ τιμῆς ὡς εἰκόνα ἔμψυχη τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὅσον χρόνον ζεῖ στὴ γῆ, ἄλλο τόσο εἶναι ἄξιος σεβασμοῦ καὶ τιμῆς καὶ ὅταν ἀποθνήσκει. Τότε εἶναι ἀκριβῶς ποὺ ἀπελευθερώνονται οἱ ἐσώτατες πνευματικές του δυνάμεις ποὺ μέχρι τότε ἦσαν ἐγκλωβισμένες μέσα στὸ σάρκινο περίβλημα τῆς ψυχῆς, καὶ τότε ἀνακαλύπτονται οἱ ὑπερβατικὲς πραγματικότητες ποὺ μόνο μὲ τὰ φτερὰ τῆς πίστης μποροῦσε μέχρι τότε νὰ τὶς προσεγγίζει. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ προσέγγιση τοῦ θανάτου εἶναι οὐσιαστικὰ ἔργο φιλοσόφου καὶ γι' αὐτὸ ἐπίσης ἡ θεολογία χρεώνεται μὲ μεγάλη εὐθύνη γιὰ τὴν ἔγκαιρη προσφορὰ τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος τοῦ θανάτου, ὥστε νὰ συμπληρώνει τὸ βιολογικὸ γεγονὸς μὲ τὸ ὁποῖο ἀπασχολεῖται ἡ ἰατρική.

Ὡστόσο τὸ ὅλο ζήτημα τῶν φροντίδων περὶ τοῦ θνήσκοντος ἀνθρώπου μὲ βάση τὸ δικαίωμά του σ' ἕναν ἀξιοπρεπῆ θάνατο δὲν κατόρθωσε νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τῆς νοθείας καὶ τῆς κατάχρησης. Σ' αὐτὲς ὁδήγησε ἡ ἀπολυτότητα τῆς ἔννοιας «ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου» ποὺ ἐκρίθη ἀπὸ ὁρισμένους κύκλους ὅτι περιελάμβανε ἀπεριόριστα δικαιώματα, ἀπαραβίαστα καὶ σεβαστά. Ἔτσι θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ διευκρινίσουμε ὅτι ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς Ἠθικῆς τὸ δικαίωμα στὸν ἀξιοπρεπῆ θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ περιλαμβά-

νει τὴ δυνατότητα ἐπιλογῆς ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου τῆς χρονικῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἢ ἄλλου. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ δικαίωμα αὐτὸ δὲν δικαιώνεται οὔτε στὴν αὐτοκτονία, οὔτε στὴν εὐθανασία, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπροκάλυπτη δολοφονία μὲ τὴ συναίνεση τοῦ θύματος. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἐκδοχές, ποὺ ἔχουν ἀρκετοὺς θιασῶτες μεταξὺ καὶ τῶν ἰατρῶν, ἔχουν τὰ τελευταῖα χρόνια κερδίσει ἀρκετὸ ἔδαφος καὶ ἤδη στὴν Ὁλλανδία, ὅπως ἐλέχθη, ὑπάρχει καὶ νομοθετικὴ πρόβλεψη γιὰ τὴν εὐθανασία. Ὅμως τέτοιο δικαίωμα χειριζόμενο, ἔστω καὶ ὑπὸ προϋποθέσεις, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀσθενῆ καὶ ἀπὸ τὸν ἰατρό του συνιστᾶ σαφῆ κατάχρηση ἀσκήσεως δικαιώματος καὶ ἀσεβῆ καὶ βέβηλη πρωτοβουλία ποὺ ἀντιστρατεύεται τὸ θέλημα τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἀποστρέφεται τὴ λυτρωτικὴ σημασία τοῦ πόνου καὶ τῆς δοκιμασίας.

Ἄλλωστε σχετικὲς ἔρευνες ἔχουν πλέον ἀποδείξει ὅτι οἱ ἀσθενεῖς ποὺ ζητοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴν εὐθανασία αἰσθάνονται ἐγκαταλελειμμένοι καὶ μόνοι σ' ἕναν ἄνισο ἀγῶνα, ἐφ' ὅσον τοὺς λείπει ἡ παρηγοριὰ τῶν συγγενῶν των καὶ ἡ ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ τοῦ περιβάλλοντός των. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τελικὰ ἡ λύση τῆς εὐθανασίας δὲν συνιστᾶ κατάφαση στὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀντίθετα πλῆγμα καὶ τραυματισμὸ αὐτῆς τῆς ἀξίας, ποὺ δεινοπαθεῖ πολὺ περισσότερο στὴν ἐποχή μας ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πλούσια φιλολογία γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ποὺ στὴν πράξη ἀποδεικνύεται τραγικὰ ἀντιφατική, ἐφ' ὅσον μὲ τὴν συμπεριφορά της εὑρίσκεται σὲ καθαρὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια.

Πρακτικὲς ὅπως ἡ ἔκτρωση, ἡ εὐθανασία τῶν νεογέννητων, ἡ αὐτοκτονία, ἡ εὐθανασία τῶν ἐτοιμοθανάτων καὶ οἱ

αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις στὸν τομέα τῆς γενετικῆς εἶναι ἐνδεικτικὲς τῆς ἔλλειψης σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ ζωή του. Καὶ παραμένουν οἱ φραστικὲς ἐξάρσεις καὶ διακηρύξεις γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς περιεχόμενο ἢ μᾶλλον μὲ ἀπογοητευτικὴ διάφευση τῶν θεωρητικῶν αὐτῶν τοποθετήσεων! Μιὰ τέτοια διάφευση προέρχεται καὶ ἀπὸ τὴν πρόσφατη (27-4-1991) ἀπόφαση τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, ποὺ ἀπεδέχθη πρόταση τοῦ καθηγητοῦ Leon Schwartzenberg, νὰ περιληφθεῖ μεταξὺ τῶν φροντίδων γιὰ τοὺς θνήσκοντες καὶ τὸ δικαίωμα τῆς εὐθανασίας. Καὶ δὲν εἶναι βέβαια ἡ πρώτη φορὰ ποὺ οἱ θιασῶτες τῆς εὐθανασίας ἐπιδιώκουν νὰ τὴν νομιμοποιήσουν στὰ πλαίσια τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἤδη ἀπὸ τὸ 1979 ἔχει ἱδρυθῆ στὴ Γαλλία ἡ Association pour le droit à mourir dans la dignité, ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει 23.600 μέλη καὶ ποὺ ἔχει τάξει ὡς σκοπό της τὴ νομιμοποίηση τῆς εὐθανασίας. Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ δημοσίευσε τὸ 1989 ἕνα κείμενο, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μέλους τῆς ἐθνοσυνέλευσης Caillavet, καὶ ἐκήρυξε ἐθνικὴ σταυροφορία γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, ποὺ μέχρι στιγμῆς ἔχει συγκεντρώσει 130.000 ὑπογραφές. Τὸ κίνημα αὐτὸ προκάλεσε τὴ ζωηρὴ ἀντίδραση τῶν καθολικῶν τῆς χώρας ποὺ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ἐκκλησιαστική τους Ἱεραρχία, διεμαρτυρήθησαν, θέτοντας τὸ ὅλο ζήτημα στὴν ὀρθή του βάση. Πρόσφατα δὲ ἡ γαλλικὴ Ἱεραρχία ἐξεπόνησε ἕνα σημαντικὸ κείμενο ποὺ ἐπιγράφεται *«Respecter l' homme à l' approche de la mort»* (25-9-1991) μὲ τὸ ὁποῖο προσεγγίζει τὸ θέμα τῆς ἀνακούφισης ἀπὸ τοὺς πόνους, τῆς συντρόφευσης τοῦ θνήσκοντος ἀσθενοῦς καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ προκαλουμένου μὲ

τὴν ἐπίκληση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων θανάτου, ὑπενθυμίζοντας ὅτι ἡ εὐθανασία εἶναι ἀπαράδεκτη καὶ παράλληλα ἐνθαρρύνει τὴ σωστὴ προσέγγιση τῶν φροντίδων γιὰ τοὺς θνήσκοντες ἀνθρώπους.

Εἶναι χαρακτηριστικὲς στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ διαπιστώσεις ἑνὸς ἰατροῦ, τοῦ E. P. Seravalli, δημοσιευμένες στὶς 29-12-1988 στό «The New England Journal of Medicine» ποὺ καταθέτει τὴν ἐμπειρία του ἀπὸ τὴν προσέγγιση τοῦ θανάτου στὰ πρόσωπα ἀσθενῶν του. Σᾶς μεταφέρω μερικὰ ἀποσπάσματα μὲ ἐνδιαφέρον περιεχόμενο, ποὺ θὰ διαφωτίσουν ἐλπίζω τὸν προβληματισμό μας:

«Ὅποτε βρισκόμουν μὲ κάποιον στὰ τελικὰ στάδια μιᾶς θανατηφόρας νόσου, αἰσθανόμουν ἀνήμπορος νὰ ἐπικοινωνήσω, ὅπως προηγουμένως, μαζί του. Ἔνοιωθα μιὰ ἀπόσταση μεταξύ μας, ποὺ μεγάλωνε συνεχῶς κι ὅταν τελικὰ ἔμπαινα στὸ θάλαμο, μὲ διαπερνοῦσαν ἤδη δυσάρεστα συναισθήματα. Στηριγμένος σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔλλειψη ἐπικοινωνίας, ποὺ ἀρχίζει ὅταν πιὰ ὁ ἄρρωστος ἔχει χάσει κάθε ἐλπίδα διάσωσης, συνειδητοποίησα τελικὰ ὅτι θεωροῦσα ἀνέκαθεν τὸν κόσμο τοῦ ἑτοιμοθάνατου σὰν κάτι ποὺ κανεὶς δὲν μπορεῖ ἢ δὲν θἄπρεπε νὰ παραβιάζει. Ἔτσι περίμενα τὸν ἑτοιμοθάνατο μᾶλλον νἄρθει σὲ μένα παρὰ νὰ πάω ἐγὼ σ' αὐτόν. Φοβόμουν αὐτὸ τὸν κόσμο τοῦ ἐπικείμενου θανάτου, μέχρις ὅτου κάποτε ἕνας στενὸς φίλος, τὸν καιρὸ ποὺ ἀργοπέθαινε, μοῦ ἐξομολογήθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσει τὶς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά του. Συνεπαρμένος ἀπὸ τούτη τὴν ἐμπειρία,

ἄρχισα νὰ ἐξετάζω τὰ γραπτὰ ὅσων βρίσκονταν στὸ τέλος τῆς ζωῆς τους, προσπαθῶντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ καταλάβω τὶς ἀνάγκες τους. Ἐκεῖνο ποὺ διεπίστωσα εἶναι ὅτι ὅσοι ἀντικρύζουν τελεσίδικα τὸν θάνατο κυριεύονται ἀπὸ μιὰν ἔντονη ἐπιθυμία. Νὰ νιώθουν ὅτι ἐξακολουθοῦν ν' ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κόσμου τῶν ζωντανῶν, ὅτι ἡ γνώμη τους ἀκούγεται καὶ πὼς οἱ γύρω τους ἐκτιμοῦν ὅτι μποροῦν ἀκόμη νὰ προσφέρουν... Ὁ ἑτοιμοθάνατος συνήθως ἀντιλαμβάνεται πότε τὸ τέλος του εἶναι κοντά, παρατηρῶντας τὸν ἑαυτό του, τοὺς γύρω του, ἴσως καὶ ἀπὸ κάποιο ἰδιαίτερο ἔνστικτο. Κι ὅταν αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ ἀναπόφευκτου γίνει ἀποδεκτή, μπαίνει σὲ μιὰ φάση ὅπως ἔγραφε ὁ γιατρὸς Hans Zinsser πρὶν πεθάνει "ἐντονότερων συναισθημάτων καὶ λογικότερης ἀντίληψης τῶν πραγμάτων". Τὸ πλησίασμα τοῦ θανάτου φαίνεται ὅτι συνοδεύεται ἀπὸ ὁρισμένες λεπτὲς ἐσωτερικὲς διεργασίες ποὺ ὀξύνουν τὴν εὐαισθησία γενικὰ τοῦ ἀτόμου. Ὅπως μὲ δίδαξε ἡ πεῖρα δὲν ἀποτελοῦν ἀσυνήθιστα φαινόμενα γιὰ τὸν ἄρρωστο ἑτοιμοθάνατο, ἡ ἐμφάνιση μιᾶς πιὸ ἔντονης αἴσθησης τῆς ζωῆς καὶ μιᾶς τρομακτικῆς σχεδὸν ἀνάγκης γιὰ ἀνθρώπινη ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία... (Ἐδῶ παρεμβάλλεται ἡ ἱστορία τοῦ ἀσθενοῦντος πατέρα του ποὺ πέθανε στὸ νοσοκομεῖο γνωρίζοντας τὸν ἐπικείμενο θάνατό του, καὶ συνεχίζει). *Ἀναλογίζομαι μὲ θλίψη τὴν ἀλλαγὴ ποὺ παρουσίασε ὁ προσωπικός του γιατρὸς στὴ διάρκεια τῆς τελευταίας του νοσηλείας. Μόλις χειροτέρεψε ἡ κατάσταση τοῦ πατέρα, ὁ γιατρὸς σταμάτησε νὰ εἶναι φιλικὸς καὶ ζεστός, οἱ ἐπισκέψεις του ἔγιναν σπάνιες καὶ σύντομες. Ὁ τρόπος του ἔγινε ἀπόμακρος, σχεδὸν ἐχθρικός. Τώρα*

καταλαβαίνω ὅτι ἡ θανατηφόρα διαδικασία μπορεῖ νὰ ἀπελευθερώσει καταλυτικὰ συναισθήματα ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν ἀρρώστων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν θεραπόντων. Ὁ γιατρὸς μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι προετοιμασμένος νὰ χειρισθεῖ μιὰ τέτοια κατάσταση εἴτε σὰν εἰδικὸς ἐπιστήμονας ἢ καὶ σὰν ἁπλὸς παριστάμενος. Ἴσως σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς "θέσης" τους ὅπως τὴ θέλει ἡ κοινωνία, οἱ γιατροὶ φοβοῦνται τελικὰ νὰ αἰσθανθοῦν ἀνήμποροι γιὰ βοήθεια καὶ νὰ ἐκδηλώσουν αὐτὴ τὴν ἀδυναμία τους στὸν ἄρρωστο. Ἂν καὶ ξέρουν ὅτι ἡ γνώση καὶ ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος δὲν εἶναι πάντα σὲ θέση νὰ ἐλέγξουν τὰ ἀνθρώπινα νοσήματα, οἱ περισσότεροι θεωροῦν ὅτι ἀποτελεῖ εὐθύνη τους νὰ κρατοῦν σχεδὸν ἄνευ ὅρων, τοὺς ἀσθενεῖς τους ζωντανούς. Καὶ κάτι τέτοιο μοῦ φέρνει στὸ νοῦ ἕνα φίλο μου πού "τελειώνοντας" μέσα σὲ πόνους ἀπὸ πνευμονικὴ κακοήθεια, μοῦλεγε: "Πέφτω, κι αὐτοί (οἱ γιατροί) μὲ σηκώνουν. Ξαναπέφτω καὶ μὲ ξανασηκώνουν"» («Ἰατρικὸ Βῆμα», Μάϊος 1989, σ. 24 ἑπ.).

Παρέθεσα τὰ ἐκτενῆ αὐτὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ διότι αὐτὰ ἐγράφησαν ἀπὸ ἕνα γιατρὸ μὲ προσωπικὲς ἐμπειρίες καὶ διότι οἱ ἐμπειρίες αὐτὲς καὶ οἱ διαπιστώσεις ὁριοθετοῦν σωστὰ τὶς ἀνάγκες τῶν θνησκόντων καὶ τὴν ἀνταπόκριση σ' αὐτὲς ποὺ ἐμεῖς ὀφείλουμε νὰ δείξουμε. Ὅσο κι ἂν αὐτὸ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἁπλὸ ἢ καὶ αὐτονόητο, ἡ πραγματικότητα εἶναι διαφορετική. Ἡ προσέγγιση τοῦ θνήσκοντος ἀνθρώπου προϋποθέτει μιὰ ὑπεύθυνη καὶ ἀληθινὴ στάση ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ συνιστᾶ τὴ λυδία λίθο τῆς πνευματικῆς μας συγκρότησης. Μὲ τὴ στάση του ἀπέναντι στὸ θάνατο καὶ τοὺς θνήσκοντες ὁ

ἄνθρωπος ἐκφράζει τὸ νόημα ποὺ ἀποδίδει στὴ ζωὴ καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀναγνώριση ἢ μὴ στὸν πλησίον τῆς μεγαλοσύνης καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας ποὺ τὸν συνοδεύουν διὰ βίου. Καὶ ἡ διαπίστωση αὐτὴ εὑρίσκεται στὴ βάση κάθε κίνησης γιὰ τὴν διοργάνωση τῶν τελευταίων φροντίδων τῶν θνησκόντων συνανθρώπων μας. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἠθικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος προσλαμβάνει τεράστια σημασία ποὺ ἐπηρεάζει τὴν ἀγωγὴ γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ πόνου, τὴ συμπαράσταση στοὺς γέροντες, τὴν ἀντιμετώπιση τῆς εὐθανασίας.

Ἡ χριστιανικὴ Ἠθικὴ ὄχι μόνο δὲν μπορεῖ, κατὰ ταῦτα, νὰ παραμείνει οὐδέτερη ἐμπρὸς στὶς ζυμώσεις καὶ ἐπεξεργασίες τῶν διαφόρων πτυχῶν τοῦ ζητήματος ποὺ συμβαίνουν σήμερα ἀλλὰ ὅσον ἀναγνωρίζεται ἡ πολυτιμότητα τῆς παρέμβασής της καὶ στὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ἐπιζητεῖται ἡ συμμετοχή της στοὺς προβληματισμοὺς ποὺ ὑπάρχουν καὶ ποὺ ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπιστήμης ζωηρότερα αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, τόσον καὶ ἀνταποκρίνεται μετὰ λόγου. Ἔτσι ἀναπηδᾶ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς κατάθεσης ἑνὸς φερέγγυου λόγου ἀπαλλαγμένου ἀπὸ σκοπιμότητες ἢ λανθασμένες ἀνθρώπινες ἀντιλήψεις, ἑνὸς λόγου ποὺ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια καὶ γι' αὐτὸ διεκδικεῖ ὄχι μόνο τὴν ὀρθότητα ἀλλὰ καὶ τὴν παγκοσμιότητα. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται μὲ ἄλλα λόγια νὰ καταθέσει τὸν πνευματικό της ὀβολὸ στὴν παγκόσμια αὐτὴ προβληματική, μὲ τὴν συνείδηση τῆς ἐκπλήρωσης ἑνὸς χρέους ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπο καὶ τὶς

ἀνάγκες του. Ἔτσι, ἀντικρύζοντας τὶς διάφορες πτυχὲς τοῦ προβλήματος, μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε 10 σχετικὲς προτάσεις μας ποὺ πιστεύουμε ὅτι ἀγκαλιάζουν τὰ βασικότερα σημεῖα τοῦ θέματος, ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς.

1. Κατ' ἀρχὴν θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖ τὸν θάνατο ὡς ἐφιάλτη, ἀλλὰ καὶ δὲν πιστεύει ὅτι μποροῦμε νὰ λύσουμε τὸ ζήτημα τοῦ θανάτου ἀποθῶντας τον στὸ περιθώριο τῆς μνήμης. Ἀντίθετα ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ τὸν θάνατο ὡς εὐεργεσία, καὶ αὐτό *«ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται»*. Τὸν θεωρεῖ συνέπεια τῆς ἁμαρτίας, ἐξαρθρωθεῖσαν ὅμως καὶ καταργηθεῖσαν μετὰ τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου. Ὁ θάνατος πλέον διασώζει μόνο τὴ βιολογικὴ λύση τῆς πρόσκαιρης αὐτῆς ζωῆς καὶ ἀποτελεῖ τὴν πύλη τῆς ἄλλης. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία ἀσκεῖ μία παιδαγωγικὴ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ θάνατο, ἐνῶ διδάσκει τὴν ὑπέρβαση τῶν ἀκροτάτων συνεπειῶν τοῦ θανάτου ἐνίοτε καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ αὐτή, ὅπως δείχνουν τὰ ἄφθορα, δηλαδὴ τὰ ἀνέγγιχτα ἀπὸ τὴ φυσιολογικὴ φθορά, λείψανα τῶν ἁγίων. Ἡ συνεχὴς μάλιστα μνεία τοῦ θανάτου εὑρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῆς παιδαγωγίας αὐτῆς, σὰν κατόρθωμα ὑπέρβασης τοῦ φόβου καὶ πορεία τὴ συμφιλίωση μὲ τόλμη καὶ πίστη στὴν ἀθανασία.

2. Ἡ παρουσία τοῦ πόνου στὴ ζωὴ δὲν εἶναι στοιχεῖο ἐστερημένο ἠθικῆς διάστασης. Κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας *«τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἡ νόσος ἔστιν ὅτε κρείττων ἐστὶ τῆς ὑγείας, ὅτι συνεργεῖ τούτοις πρὸς σωτηρίαν, καὶ τὰς μὲν ἐμφύτους πρὸς κακὸν ὁρμὰς ἀμβλύνει, τὸ δὲ χρέος τῶν ἡμαρτημένων διὰ τῆς κακώσεως οἷον ἀποδιδοῦσα δε-*

κτικοὺς ποιεῖ, πρῶτον μὲν τῆς κατὰ ψυχὴν ἰατρείας, ἔπειτα καὶ τῆς τοῦ σώματος, καὶ μάλισθ' ὅταν ὁ νοσῶν συνεὶς ἰατρείαν οὖσαν παρὰ Θεοῦ τὴν πληγὴν φέρῃ γενναίως καὶ μετὰ πίστεως προσπίπτῃ Θεῷ καὶ δι' ἔργων, ὅπως ἂν ἔχῃ δυνάμεως, ἐπικαλεῖται τὸν ἱλασμόν» (Ἅγ. Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἐν *«Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας»*, Θεσσαλονίκη 1985, τ. 9 σ. 264). (Δηλ. Καὶ γι' αὐτὸ στοὺς ἁμαρτωλοὺς ἡ νόσος εἶναι μερικὲς φορὲς ἀνώτερη τῆς ὑγείας, διότι συνεργεῖ στὴ σωτηρία τους, καὶ τὶς μὲν ἔμφυτες ὁρμὲς πρὸς τὴν κακία ἀμβλύνει, τὸ δὲ χρέος τῶν σφαλμάτων ἐξοφλῶντας κατὰ κάποιον τρόπο διὰ κακώσεως, τοὺς καθιστᾶ δεκτικοὺς πρῶτα τῆς ψυχικῆς θεραπείας, ἔπειτα καὶ τῆς θεραπείας τοῦ σώματος, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ ἀσθενής, καταναοῶντας ὅτι τὸ κτύπημα εἶναι θεραπεία ἀπὸ τὸ Θεό, τὸ βαστάζει γενναίως, προσπίπτει μὲ πίστη στὸ Θεὸ καὶ ἐπικαλεῖται τὸν ἱλασμὸ διὰ τῶν ἔργων μὲ ὅση δύναμη ἔχει).

Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὁ πόνος ἐνέχει λυτρωτικὸ περιεχόμενο καὶ πολλὲς φορὲς γίνεται τὸ ὄχημα γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Βέβαια αὐτὸ συντελεῖται κατὰ τρόπο μυστηριώδη καὶ πολλὲς φορὲς ἀπροσπέλαστο ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη διάνοια. Ἕνα τεῖχος ὀρθώνεται καὶ ἀποκρύπτει τὴ θέα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, ὅμως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πόνου στὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου γίνονται ἀντιληπτὰ καὶ ἡ καλὴ ἀλλοίωση ποὺ ἐπισυμβαίνει στὴν ὕπαρξή του προξενεῖ βαθιὰ καὶ συγκλονιστικὴ ἐντύπωση.

3. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη προσωπικότητα μὲ πρωτογενῆ πνευματικὴ ἀξία, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μειωθεῖ ἢ νὰ ἐπικαλυφθεῖ οὔτε ἀπὸ τὸν πόνο, οὔτε ἀπὸ τὴ χαρά. Παραμένει αὐτὸς ποὺ εἶναι ἐπειδὴ

εἶναι δημιούργημα τῆς θείας ἐνέργειας πλασμένος *«κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ»*. Ἂν δὲν ἦταν ἔτσι θὰ ἀποτελοῦσε ἕνα, ἔστω καὶ κορυφαῖο, μέλος τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Ὅμως διατηρῶντας μόνο μερικὲς ἀνατομικὲς ὁμοιότητες μὲ αὐτό, διαθέτει τὸ νοερὸν δηλαδὴ τὸ λογικὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον δηλαδὴ τὴν ἐλευθερία ποὺ ἀποτελοῦν ἰδιότητες θεῖες δοσμένες στὸν ἄνθρωπο καὶ μόνο σ' αὐτόν. Ἡ ἀξία του αὐτὴ προσδιορίζει καὶ τὰ δικαιώματά του στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο, παραμένοντας μέσα στὰ ὁρισμένα ἀπὸ τὸ Δημιουργὸ πλαίσια. Καὶ ὅσον μὲν ζεῖ στὸν κόσμο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται νὰ ἀπολαμβάνει τὰ δικαιώματά του τὰ ἀνθρώπινα, γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται πληθωρικὸς λόγος στὴν ἐποχή μας. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀποθνήσκει πάλι δικαιοῦται ἑνὸς ἀξιοπρεποῦς θανάτου, ποὺ τιμᾶ τὴ μετάβασή του *«ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωήν»*.

4. Ἡ προσέγγιση τοῦ θανάτου ἀπὸ ἔποψη πρακτικὴ ὁδηγεῖ στὴν ὀργάνωση τῶν λεγομένων «τελευταίων φροντίδων γιὰ τοὺς θνήσκοντες» ποὺ εἶναι ὅρος μὲ ἀσαφὲς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιεχόμενο. Θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ ὅτι οἱ φροντίδες αὐτὲς συνίστανται σὲ μεθόδους ἀγωγῆς πρὸς τὸν θνήσκοντα ἄρρωστο ποὺ ἀποβλέπουν στὴν ἀνακούφισή του ἀπὸ τοὺς πόνους διατηρῶντας τὴν ἐγρήγορσή του καὶ τὴν ἱκανότητά του νὰ ζεῖ μέχρι τέλους μὲ ἀξιοπρέπεια αὐτὲς τὶς ἔσχατες στιγμὲς τῆς ζωῆς του. Ἡ προσφορὰ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ἀνατίθεται σὲ εἰδικὰ ἐκπαιδευμένο προσωπικὸ ποὺ διαθέτει ὄχι μόνο ἰατρικὲς γνώσεις ἀλλὰ καὶ ἠθικές, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ σὲ μερικὰ νοσοκομεῖα ὅπου ὑπάρχουν οἱ εἰδικὲς αὐτὲς μονάδες ἔχουν συσταθεῖ καί «ὁμάδες ἠθικοῦ προβληματισμοῦ» ποὺ ἀποβλέπουν στὸ

νὰ εὐαισθητοποιοῦν κάθε φορὰ τὸ προσωπικὸ αὐτὸ πάνω στὶς ἠθικὲς διαστάσεις τοῦ ἀσκουμένου ἔργου των.

5. Τὸ ἀναμενόμενο τέλος τῆς ζωῆς προξενεῖ σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους ἠθικὰ τραύματα καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ περιβάλλον τους. Σκοπὸς τῶν «τελευταίων φροντίδων» πρέπει ἐπίσης νὰ εἶναι ἡ ἐξασφάλιση στοὺς ἀσθενεῖς αὐτοὺς ἑνὸς εἰρηνικοῦ θανάτου ἔστω κι ἂν ἔχουν προσβληθεῖ ἀπὸ πολὺ σοβαρὲς ἀσθένειες. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν συντρόφευση καὶ τὴν ἠθικὴ συμπαράσταση στοὺς θνήσκοντες, ποὺ σημαίνει ψυχικὴ συνάντηση μαζί τους στὸν τόπο ποὺ κεῖνται, πορεία δίπλα τους μὲ τὸν ἴδιο βηματισμό, στὸν δικό τους ρυθμό, ἀκρόαση τοῦ φόβου τους, τῆς σιωπῆς τους, τῶν ἐκρήξεών τους, τῶν ἀναγκῶν τους, τῆς ἐσωτερικῆς φωνῆς τους ποὺ ἐνίοτε ἐκφράζεται μὲ τὰ μάτια τους ὅταν δὲν μποροῦν πιὰ νὰ μιλήσουν.

Τὸ νὰ συντροφεύεις ἕνα τέτοιο ἄρρωστο σημαίνει νὰ μπεῖς μαζί του πέρα ἀπὸ τὰ λόγια, στὴν περιοχὴ τοῦ μυστηρίου καὶ νὰ ψελλίσεις γιὰ λογαριασμό του δυὸ λόγια προσευχῆς, πίστης κι ἐλπίδας. Κι ὅταν ἀκόμη, εἴμαστε ἀνίκανοι νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὴν ἀσθένεια, μποροῦμε νὰ ἀντικρύσουμε τὸν ἀσθενῆ. Ὁ θάνατος ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι γεγονὸς τόσο σημαντικό, ὅσο καὶ ἡ γέννησή του. Ἡ συμπαράσταση αὐτὴ ἐξ ἄλλου δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ἀντιμετώπιση τῶν πόνων καὶ τῆς φυσικῆς, τῆς σωματικῆς ἀδυναμίας. Ἐπεκτείνεται καὶ στὸν ψυχικὸ καὶ συναισθηματικὸ τομέα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ βλέπει ὅτι φεύγει ἀπὸ τὴ ζωή, ὅτι ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοὺς οἰκείους του, ὅτι βαδίζει πρὸς ἕνα τέλος τὴν συνέχεια τοῦ ὁποίου ἀγνοεῖ, ἂν δὲν εἶναι βέβαια πιστὸς χριστιανός. Ὅλα αὐτὰ συνθέτουν μία

ἐσωτερικὴ κρίση γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ πεθαίνει καὶ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσει μόνος. Μιὰ δοκιμασία ποὺ δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ὧμοι προετοιμασμένοι νὰ σηκώσουν.

Τὸ νὰ πεθαίνεις σημαίνει μιὰ ἐπώδυνη διαδικασία διόδου μέσα ἀπὸ τὶς ἀτραποὺς τῆς ζωῆς στὰ ἔσχατα στάδιά της, πρᾶγμα ποὺ προξενεῖ ψυχικὸ πόνο. Καὶ ἡ ἀνάγκη ποὺ προβάλλει ἡ συμπαράσταση, μὲ τὶς συγκεκριμένες διαστάσεις, δηλαδὴ ἡ παρουσία κοντὰ στὸν ἄρρωστο, ἡ καταβολὴ προσπάθειας κατανόησής του, γεγονὸς ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει ἐφόσον ἐννοεῖται ὅτι ἔχει νηφαλιότητα, νὰ ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του, τὶς σκέψεις του, τοὺς φόβους καὶ τὶς ἐπιθυμίες του, ἀπορρίπτοντας τὴ μοναξιὰ καὶ ἀνακουφίζοντας τὴν ἀγωνία του. Μερικοὶ ἄρρωστοι, ὑποβοηθούμενοι ἔτσι, φθάνουν νὰ ἀνακαλύψουν, κατὰ τὶς δύσκολες αὐτὲς ὧρες, στιγμὲς τοῦ παρελθόντος των ποὺ τοὺς δίνουν δύναμη νὰ ἀρχίσουν νὰ διαβάζουν τὸ βιβλίο τῆς ζωῆς των. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἑτοιμοθάνατους θέλουν μιὰ τέτοια ἐπικοινωνία, ποὺ τοὺς ἐπιτρέπει, μὲ τὴ βοήθεια τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ τὸ πρῖσμα τῆς αἰωνιότητος τὴ ζωή τους καὶ τὸν ἐπικείμενο θάνατο, συμφιλιωνόμενοι μὲ τὸ Θεὸ καὶ ἐφοδιαζόμενοι μὲ τὰ μυστήρια τῆς ἐλπίδας, τῆς καταλλαγῆς καὶ τῆς συγγνώμης.

6. Εὐεργέτες τῆς ἀνθρωπότητος νοοῦνται οἱ ἰατροὶ ἐκεῖνοι καὶ οἱ ἐρευνητὲς ποὺ μᾶς ἔδωσαν νέα ἀναλγητικὰ καὶ ἔφθασαν στὸ σημεῖο ὄχι μόνο νὰ ἀνακουφίζουν τὸν πόνο ἀλλὰ καὶ νὰ προβλέπουν τὴν ποιότητα τοῦ πόνου τῶν τελευταίων πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος στιγμῶν, ἀποφεύγοντας ἔτσι βαρειὲς συνέπειες γιὰ τὸν ἄρρωστο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ

προσέφεραν μέγιστη ὑπηρεσία στὸν ἄνθρωπο καὶ μάλιστα στὶς τελευταῖες του στιγμές.

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία μέχρι τώρα ἀπέκρουε τὴν χορήγηση στὸν ἑτοιμοθάνατο ἀσθενῆ ποὺ ὑπέφερε ἀπὸ πόνους, ἀναλγητικῶν ποὺ συνεπέφεραν ἀπώλεια τῆς συνειδήσεως. Ἀνεγνώριζε ἔτσι τὴ σπουδαιότητα τῆς νηφαλιότητος τοῦ ἑτοιμοθανάτου μέχρι τοῦ τέλους προκειμένου νὰ διατηρηθεῖ διαύγεια σκέψεων καὶ ἀποφάσεων πρὸς ἀξιοποίηση εὐκαιριῶν γιὰ λόγους ἢ ἔργα ἢ ἄλλες μορφὲς ἐπικοινωνίας, γιὰ λήψη ἀποφάσεων σημαντικῶν γιὰ τὸν ἑτοιμοθάνατο ἢ τοὺς οἰκείους του. Τελευταῖα ὅμως ἡ γαλλικὴ Ἱεραρχία ἔκαμε νέαν ὁδὸν στὸ θέμα αὐτὸ καὶ χωρὶς νὰ ἀρνηθεῖ τὴ σπουδαιότητα τῆς διαύγειας σὲ συνήθεις περιπτώσεις, υἱοθέτησε τὴ χρησιμοποίηση ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς τῆς μεθόδου τῆς τεχνητῆς ὕπνωσης γιὰ ἀσθενεῖς βαρέων περιστατικῶν ποὺ καταρρέουν ἐνώπιον τοῦ ἀβάστακτου φυσικοῦ ἢ ψυχικοῦ πόνου καὶ ποὺ ἐκδηλώνουν τὸν πόθο νὰ κοιμηθοῦν, διότι κρίνουν ὅτι δὲν ἀπομένει καμμία ἀπὸ μέρους των πράξη καὶ ἐνέργεια ποὺ θὰ ἐπέβαλλε τὴ διαύγεια. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς οἱ γάλλοι Ἱεράρχες ἐδέχθησαν, μὲ τὴ Δήλωσή των τῆς 25-9-1991, ὅτι χωρὶς τὸν κίνδυνο τῆς ἐπίσπευσης τοῦ θανάτου ἐπιτρέπεται ἡ συντήρηση τοῦ ἀσθενοῦς σὲ κατάσταση τεχνητοῦ παρατεταμένου ἢ ὄχι ὕπνου, κρίνοντας παράλληλα ὅτι τέτοιες λύσεις εἶναι μᾶλλον σπάνιες ἐκεῖ ὅπου οἱ ἄρρωστοι τυχαίνουν καλῶν περιποιήσεων καὶ συντρόφευσης. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ὤθησε τὸν καθηγητὴ Maurice Abiven, πρωτοπόρο στὴ δημιουργία μονάδων «τελευταίων φροντίδων» στὴ Γαλλία νὰ ἀπονείμει εὔσημα στοὺς Ἱεράρχες διότι μὲ αὐτήν τους τὴ δή-

λωση ἔθεσαν τὴν Ἐκκλησία στὸ ἀπυρόβλητο ὅλων ὅσων τὴν κατηγοροῦσαν γιὰ ἔλλειψη ἀνθρωπιᾶς «ἐμπρὸς σ' ἕνα κακὸ ποὺ ἡ ἰατρικὴ τέχνη δὲν μπόρεσε νὰ ἐλαφρύνει» ἀλλὰ καὶ νὰ διευκρινίσει γιὰ λογαριασμό τους ὅτι ἡ προτεινόμενη λύση δὲν ἐξυπακούει τὴ χρήση τῶν γνωστῶν «κοκταίηλς», ποὺ εἶναι δηλητηριώδεις οὐσίες ποὺ προκαλοῦν τὸν θάνατο (*«La Croix»* 25-8-1991).

7. Ἡ καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐπίσπευση τῆς ἐπέλευσης τοῦ μοιραίου δὲν συμβατεῖ μὲ τίς «τελευταῖες φροντίδες» παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη πολλῶν, ποὺ κρίνουν ὅτι ἡ εὐθανασία εἶναι μία λύση. Ἡ χριστιανικὴ πάντως παράδοση ἀποκρούει κάθε μέθοδο ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ φόνο καὶ μάλιστα ἐν ψυχρῷ ὅπως ἀσφαλῶς μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἡ εὐθανασία χωρὶς ἐξαίρεση καμμία. Τοῦτο εἶναι ἐντολὴ Θεοῦ δηλαδὴ τό *«οὐ φονεύσεις»* ποὺ δὲν ἐπιδέχεται ἀλλοίωση ἢ παρερμηνεία. Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἀσθενὴς τήν ζητεῖ, ἡ εὐθανασία παραμένει μιὰ μέθοδος ἀποκρουστέα γιὰ ὅλους. Ἂν τὴν ἐνεπιστεύετο κανεὶς στοὺς ἰατροὺς θὰ τοὺς ἔδινε μιὰ δύναμη μέσα στὴν κοινωνία ποὺ θὰ ὑπερέβαινε τὸ κοινὸ δίκαιο. Ὁ «γλυκὸς θάνατος» ὅπως ἀποκαλεῖται κατ' εὐφημισμὸν ἡ εὐθανασία θὰ μποροῦσε νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ πηγὴ ἀγωνίας γιὰ πολλοὺς ἀρρώστους. Καὶ ἡ συναίνεση τοῦ ἀσθενοῦς νὰ ὑποστεῖ τὴν εὐθανασία δὲν θὰ μᾶς ἀπήλλασε τοῦ χρέους νὰ ἀναθεωρήσουμε τὴ στάση μας ἀπέναντί του δηλαδὴ νὰ ἐλέγξουμε ἂν τὸν ἀνακουφίσαμε ὅσο ἔπρεπε, ἂν τοῦ δείξαμε τρυφερότητα καὶ ἀγάπη, καὶ ἂν τὸν πείσαμε πὼς θέλουμε νὰ παραμείνει κοντά μας ζῶν. Εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζητοῦν τὴν εὐθανασία γιὰ τὸν ἑαυτό τους οὐσιαστικὰ θέτουν

ἐρωτήματα περὶ τῆς ἀγάπης μας πρὸς αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας μας νὰ παραμείνουν κοντά μας. Καὶ στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἶναι σωστὸ νὰ ἀπαντήσει μὲ τὴν προσφορὰ τοῦ βεβιασμένου θανάτου ἡ κοινωνία μας; Βέβαια δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμε ὁρισμένες περιπτώσεις ὅπου ἡ εὐθανασία εἶναι οὐσιαστικὰ μία πράξη οἴκτου πρὸς πάσχοντες καὶ ὑποφέροντες ἀρρώστους. Ὅμως ἡ ἀληθινὴ ἐκδήλωση οἴκτου εἶναι αὐτὴ ποὺ ἐπιδιώκει τὴν ἐσώτερη ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἑτοιμοθάνατο. Ὁ οἶκτος μεταφράζεται σὲ ἀγάπη. Καὶ ἡ ἀγάπη δὲν θανατώνει.

8. Ἡ ἐπίκληση τῆς ἰατρικῆς συνείδησης δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ καλύψει τὴν μέθοδο τῆς εὐθανασίας. Ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου διαμορφώνεται κατὰ περίπτωσιν. Καὶ προβάλλει ἐνίοτε ὡς ὁδηγὸς κακός, ἰδίως ὅταν ἐπηρεάζεται ἀπὸ παράγοντες ἀνεξέλεγκτους. Ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπινος νόμος δὲν εἶναι ποτὲ σὲ θέση νὰ ἀποτρέψει καταχρήσεις, ποὺ εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐπέλθουν σὲ βάρος τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ προσώπου. Ἡ πρακτικὴ τῶν ΗΠΑ τῆς «living will» δηλαδὴ τῆς δυνατότητος νὰ δηλώνει κανεὶς γραπτῶς τὴ θέλησή του νὰ μὴ διατηρηθεῖ στὴ ζωὴ μὲ τεχνητὰ μέσα, εὑρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς Ἠθικῆς. Ἡ πρόταση αὐτὴ δὲν λύνει τὸ πρόβλημα διότι δὲν μπορεῖ νὰ διευκρινίσει ἀπὸ ποιὰ στιγμὴ καὶ μετὰ θὰ πρέπει νὰ σταματήσουν οἱ προσπάθειες τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς.

9. Ἡ αὐτοκτονία δὲν εἶναι ἐπίσης λύση. Ἕνα γκάλλοπ τοῦ 1975 στὴν Ἀμερικὴ ἐπέδειξε ὅτι ἕνα 41% τῶν ἀμερικανῶν ἐνέκριναν τὴν αὐτοκτονία σὲ περιπτώσεις ἀνιάτων ἀσθενειῶν. Τὸ ποσοστὸ ἀνέβηκε στὸ 66% τὸ 1990 ἐνῶ εὑρέθηκαν καὶ ἰατροὶ ποὺ ὑπεστήριξαν ὅτι δὲν θεω-

ροῦν ἀνήθικο τὸ νὰ συμπαρασταθοῦν σὲ ἕναν ἀσθενῆ ποὺ διατρέχει τὰ τελευταῖα στάδια τῆς ζωῆς του, προκειμένου νὰ αὐτοκτονήσει. Καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ περίπτωση τοῦ ἀμερικανοῦ ἰατροῦ Jack Kirkorian ποὺ ἐφεῦρε τή «μηχανὴ αὐτοκτονίας». Ἡ χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν ἀναγνωρίζει δικαίωμα στὸν ἄνθρωπο νὰ ἀποφασίσει αὐτὸς γιὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου του. Ὅμως ὁ κόσμος ἔχει τὶς ἀντιλήψεις του. Στὶς Κάτω Χῶρες ὑποβάλλονται κατ' ἔτος 2300 αἰτήματα γιὰ ὑποβοήθηση ἀσθενῶν νὰ αὐτοκτονήσουν. Ἡ νομοθεσία προβλέπει πιὰ μιὰ τέτοια δυνατότητα. Ἀλλὰ οἱ ἰατροὶ διστάζουν νὰ ἀναδεχθοῦν τέτοια εὐθύνη.

10. Τέλος, εἶναι ἀνάγκη οἱ «τελευταῖες φροντίδες» νὰ βασίζονται πάνω στὴν ἀλήθεια ὅσο τραγικὴ καὶ ἂν εἶναι γιὰ τὸν ἑτοιμοθάνατο ἄρρωστο. Ἡ ἀξίωση τοῦ ἀρρώστου νὰ γνωρίζει κάθε λεπτομέρεια τῆς κατάστασής του εἶναι ἀπόλυτη καὶ πρέπει νὰ εἶναι σεβαστή. Ἡ ἀλήθεια ἄλλωστε δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ ἐσώτατη ἐπικοινωνία τοῦ ἀρρώστου μὲ τὸν ἰατρό του, τοὺς οἰκείους του καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του.

Ἡ Ἐκκλησία ἀγωνίζεται μέσα στὴν τεχνοκρατούμενη ἐποχή μας νὰ διασώσει τὰ στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὴν πίστη μας ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτισμό μας. Οἱ «τελευταῖες φροντίδες» γιὰ τὸν ἄρρωστο ποὺ πεθαίνει συνιστοῦν, χωρὶς ἀμφιβολία μιὰ κατάκτηση τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἀνθρώπου στὴν προσπάθειά του νὰ περισώσει τὴν ἀξιοπρέπειά του. Ἀρκεῖ οἱ φροντίδες αὐτὲς νὰ διατηρηθοῦν μέσα στὰ πλαίσια τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος καὶ νὰ βασισθοῦν στὶς ἠθικὲς ἀρχὲς ποὺ θέλουν τὴ ζωὴ δῶρο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ θάνατο μιὰ ἀναπόφευκτη πραγματικότητα ποὺ ὑπηρετεῖ ἕνα

ὑπέροχο σκοπό, αὐτὸν τῆς αἰωνιότητος μέσα στὴν τρυφερὴ ἀγκάλη τοῦ Θεοῦ. Ἂς προηγοῦνται οἱ ἰατρικὲς φροντίδες γιὰ θεραπεία. Καὶ ὅταν αὐτὲς ἐξαντλοῦνται καί «τὸ τέλος ἐγγίζει» τότε ἂς καταβάλλονται προσπάθειες γιὰ ἕνα θάνατο ἀξιοπρεπῆ, ποὺ ἀνοίγεται πρὸς τὴν μέλλουσα ζωὴ χωρὶς τὸν κίνδυνο τοῦ a priori ἀποκλεισμοῦ της.

Κλωνοποίηση καὶ D.N.A. στὴν Ὑπηρεσία τῆς Ζωῆς ἢ τοῦ Ὀλέθρου;*

Εἶναι μεγάλη χαρὰ γιὰ μένα νὰ σᾶς ὑποδέχομαι κάθε χρόνο στὴν αἴθουσα αὐτή, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ τοῦ ἰατροῦ, προστάτου ἁγίου τῆς τάξεώς σας. Καὶ τοῦτο διότι ἔχω τὴν δυνατότητα, χάρις στὴν εὐμένειά σας, νὰ σᾶς ἀπευθύνω ἐγκάρδιες εὐχές, καὶ νὰ σᾶς ἐκδηλώσω τὰ αἰσθήματα τιμῆς, ἀγάπης καὶ ἀναγνώρισης μὲ τὰ ὁποῖα περιβάλλω τὸ λειτούργημά σας, τόσον προσωπικὰ ὁ ἴδιος, ὅσον καὶ ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας. Αἰσθάνομαι κάθε φορὰ τοῦτο ὡς χρέος τιμῆς ἀπέναντί σας, ὄχι μόνο γιὰ ὅσα ἔχετε προσφέρει καὶ προσφέρετε γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ πόνου καὶ γιὰ τὴν θεραπεία τῶν νόσων, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅσα πρόκειται

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1995, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

καὶ στὸ μέλλον νὰ προσφέρετε, δεδομένου ὅτι οἱ ἐξ ὑμῶν ἐρευνητὲς καταβάλλουν συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοπες φροντίδες νὰ ξεπεράσουν τὰ ὅρια τῶν σημερινῶν γνώσεών των καὶ νὰ ἀναχθοῦν στοὺς μυστικοὺς ὁρίζοντες τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ποὺ παραμένουν ἐν πολλοῖς ἀνεξιχνίαστοι.

Πράγματι, εἶναι ὄντως φιλότιμες καὶ ἀξιοθαύμαστες οἱ προσπάθειες τῶν ἐρευνητῶν πού, μέσα στὰ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια, μοχθοῦν γιὰ νὰ ἐξιχνιάσουν μυστήρια ἀπροσπέλαστα σχετιζόμενα μὲ τὴ ζωή, τὴ δομὴ καὶ τὴν ἐξέλιξή της, τὴ μοριακὴ βιολογία καὶ τὴ γενετική. Τὰ ἕως τώρα γνωστὰ στοιχεῖα εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακά, ἀποτελοῦν ὅμως, ὅπως ὑπολογίζεται, μόνο τὸ 1/10 τῶν πληροφοριῶν. Παρὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος, ἔχοντας μέσα του τὸν σπινθήρα τῆς γνώσεως, ἀξιοποιώντας τὰ μέχρι τώρα ἐπιτεύγματά του, προσβλέπει μὲ ἐλπίδες στὸ μέλλον, ἀποβλέποντας στὸ νὰ γίνουν πιὸ ἀποτελεσματικὰ τὰ μέσα πρόγνωσης, διάγνωσης καὶ θεραπείας διαφόρων ἀσθενειῶν. Ὅταν κάποτε θὰ ἔχουμε πλήρη γενετικὴ περιγραφὴ ἑνὸς ἀνθρώπου, θὰ μοιάζει σὰν νὰ ἔχει τεθῆ ὑπὸ ἔλεγχο ἡ μοίρα του, ἐκτιμοῦν πολλοί. Σ' ἄλλους ὅμως ἡ ἰδέα αὐτὴ προκαλεῖ τρόμο. Τελικὰ διερωτᾶται κανεὶς ἡ ἔρευνα εὑρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου;

Θεωρῶν ὅτι εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ προσέγγιση τοῦ θέματος αὐτοῦ προκειμένου νὰ ἐπισημανθοῦν οἱ κίνδυνοι ποὺ ἐλλοχεύουν στὴν ἄμετρη ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης τῆς Γενετικῆς, ἐπέλεξα ἐφέτος[1] ὡς θέμα αὐτῆς τῆς σύναξής μας τὰ

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανι-

τεράστια ἠθικὰ διλήμματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς Μοριακῆς Βιολογίας καὶ τῆς Γενετικῆς, μετὰ μάλιστα τὴν πρόσφατη ἐξιχνίαση τοῦ γενετικοῦ κώδικα, ποὺ χαιρετίσθηκε μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό. Τὸ μυστήριο γοητεύει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ προσπέλασή του συνιστᾶ τὸν μεγάλο του πειρασμό, στὴν ἀναζήτηση τῶν μυστικῶν του. Ὅμως τὸ ἀγωνιῶδες ἐρώτημα ποὺ ὑψώνεται κάθε φορὰ ποὺ πανηγυρίζουμε κάποιο θετικὸ βῆμα στὴν πορεία τῶν ἀποκαλύψεων εἶναι ἂν οἱ ἐπιτυχίες αὐτὲς θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὁπότε μποροῦμε νὰ εἴμαστε αἰσιόδοξοι, ἢ ἄν, ἀντιθέτως, θὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπερίσκεπτα, χωρὶς ἀρετή, σκέψη καὶ ἐπίγνωση, γιὰ τὸ κακό του, ἀνοίγοντας τοὺς ἀσκοὺς τοῦ Αἰόλου καὶ προκαλώντας κυματισμοὺς πρωτόγνωρων προβλημάτων. Ἡ ἱστορία διδάσκει ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη συμπόρευση τοῦ λόγου μὲ τὸ ἦθος. Ἄλλως ὁ πλατωνικὸς ἀφορισμός, ὅτι *«πᾶσα ἐπιστή-*

στικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε) Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990), ιστ) Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων (1991), ιζ) Ἐγκεφαλικὸς ἢ καριδιακὸς θάνατος; Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν μεταμοσχεύσεων (1992), ιη) Ἡ Ἐκκλησία μπροστὰ στὴν πρόκληση τοῦ AIDS. 8 σημεῖα προσεγγίσεως (1993), ιθ) Τὸ δικαίωμα σ' ἕναν «ἀξιοπρεπῆ θάνατο» (1994).

μη χωριζομένη ἀρετῆς, πανουργία καὶ οὐ σοφία φαίνεται» ἐπιβάλλει λήψη προνοητικῶν μέτρων γιὰ τὴν ἀποσόβηση τραγικῶν καταστάσεων, ποὺ θὰ ἀναιρέσουν κάθε αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἀνακαλύψεων.

Στὴ σχετικὴ μὲ τὸ ἐφετινὸ θέμα ὁμιλία, ποὺ σᾶς εἴχαμε ἀπευθύνει πρὸ 11 ἐτῶν, τὸ 1984, μὲ τίτλο: *«Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς Γενετικῆς Τεχνολογίας»* ἐξεφράζαμε, μαζὶ μὲ τὸ θάμβος μας γιὰ τὴν προϊοῦσα ἐξιχνίαση ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τῶν βιολογικῶν νόμων καὶ τῶν δομῶν, ποὺ διέπουν τὰ κύτταρα, μὲ ὅλες τὶς εὐεργετικὲς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος συνέπειές της, καὶ τὸν φόβο ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ εἶναι πολὺ σύντομα σὲ θέση νὰ ἐλέγχει τὶς ἐφαρμογὲς τῶν ἀνακαλύψεών του, ἰδίως ὅταν συνειδητοποιήσει ποιά «τρομερὴ ρομφαία» ἔχει στὰ χέρια του. Καὶ ὑπογραμμίζαμε μεταξὺ ἄλλων: *«Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξιχνιάσει τοὺς μηχανισμοὺς τῆς γονιμότητας, τῆς κληρονομικότητας καὶ τῆς γενετικῆς εἶναι δυνατὸν νὰ τοῦ ἀνοίξει τὸ δρόμο γιὰ παράτολμες ἐπεμβάσεις στὸν τομέα τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς, μὲ ὑποκρυπτόμενο τὸν κίνδυνο σοβαρότατων μεταλλαγῶν στὴ δομὴ τῶν κυττάρων καὶ τὴν κατὰ παραγγελίαν γιὰ ποικίλους πολιτικούς, στρατιωτικοὺς καὶ ἄλλους σκοποὺς γέννηση ἀνθρώπων ρομπότς μιᾶς ὡρισμένης ποιότητος, ὑψηλῆς ἢ χαμηλῆς, ἀνάλογα μὲ τὶς σκοτεινὲς ἐπιδιώξεις ἐκείνων ποὺ θὰ κινοῦν τοὺς μηχανισμοὺς καὶ θὰ ὑπαγορεύουν τὴ θέλησή τους στοὺς ἐπιστήμονες»* (Μητροπολίτου Δημητριάδος Χριστοδούλου: *«Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς Γενετικῆς Τεχνολογίας»*, Βόλος 1984, σ. 7).

Σήμερα, ἰδίως μετὰ τὴν πρόσφατη εἴδηση τῆς πλήρους ἀποκωδικοποιήσεως τοῦ DNA, οἱ φόβοι μας ἐκεῖνοι μᾶλλον ἐνισχύονται, καθὼς διαβλέπουμε ὅτι δὲν εἶναι ἐπαρκῶς ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισμένη ἡ ἀνάλογη ἠθικὴ θωράκιση τῶν ἀνθρώπων, στὰ χέρια τῶν ὁποίων βρίσκεται ἡ δύναμη τῆς ζωῆς. Καὶ τρέμουμε στὴν ἰδέα πὼς εἶναι ποτὲ δυνατὸν οἱ ἐφαρμογὲς τῆς γενετικῆς αὐτῆς ἐπανάστασης νὰ ξεπεράσουν τὰ ὅρια τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐξελιχθοῦν σέ «ὕβριν» ἀπέναντι τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τῆς Φύσεως, ἡ ὁποία ἐκδικεῖται τοὺς θρασεῖς περιφρονητὲς τῶν αἰώνιων καὶ διαχρονικῶν της νόμων.

Ἄλλωστε πολλὲς φορὲς μέχρι τώρα παρέστημεν μάρτυρες τῶν καταχρήσεων, στὶς ὁποῖες ὁδήγησαν οἱ πρόοδοι τῆς Βιολογίας καὶ τῆς Γενετικῆς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐγκαίρως ἐπεσημάνθησαν καὶ μάλιστα ἐλήφθησαν καὶ ὡρισμένα μέτρα καθιέρωσης δεοντολογικῶν κανόνων συμπεριφορᾶς τῶν ἐπιστημόνων. Ὡστόσον οἱ παραβάτες δέν ἔλειψαν, σὲ σημεῖο μάλιστα ποὺ νὰ ἀναζητηθοῦν νέοι κανόνες δικαίου πρὸς κολασμόν των. Ἡ μέθοδος π.χ. τῶν παιδιῶν τοῦ σωλήνα, οἱ φέρουσες μητέρες, ἡ βιομηχανοποίηση καὶ ἐμπορευματοποίηση τῆς διαδικασίας τῆς γέννησης, ἡ ἐπιλογὴ τοῦ φύλου, ἡ κλωνοποίηση καὶ ὅσα ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν, ἡ δυνατότης ἀνασύνθεσης ἢ ἀνασυνδυασμοῦ τοῦ DNA, ἡ κατάψυξη τῶν ἐμβρύων κ.ἄ. συνιστοῦν νέες πρωτόγνωρες ἐμπειρίες γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ συνδυάζονται μὲ πελώρια ἠθικὰ διλήμματα, μὲ ἠθικὲς ἐκτροπές καὶ ἐπικίνδυνους συνδυασμοὺς γιὰ τὴν ἀσφάλεια ἢ ἐξολόθρευση τοῦ εἴδους μας. Ἐπειδὴ δὲ κάθε βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς συνοδεύεται πάντοτε καὶ ἀπὸ τὴν πιθανότητα τῆς κατάχρησης, τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ

ἐπαναπαυόμεθα οὔτε νὰ ἐφησυχάζουμε, ἂν ταυτόχρονα δὲ διαθέτουμε τὴν ἠθικὴ δύναμη νὰ περιστείλουμε ἐγκαίρως τὶς πιθανότητες τῶν καταστροφῶν ποὺ θὰ ἐπισωρεύσουν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος οἱ ἀλόγιστες χρησιμοθηρικὲς ἐφαρμογὲς τῶν νέων δυνατοτήτων.

Ἡ ἐπίλυση βέβαια τοῦ γενετικοῦ κώδικα συντελέσθηκε πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια. Ἐφέτος ἀνεκαλύφθη ἡ νουκλεοτιδιτικὴ ἀλληλουχία βάσεων τοῦ συνολικοῦ γενετικοῦ ὑλικοῦ ἑνὸς ἁπλοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ σημασία τῆς ὁποίας βρίσκεται στὸ γεγονός, ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται γνωστὴ ὁλόκληρη ἡ σειρὰ τῶν νουκλεοτιδίων ἑνὸς ὀργανισμοῦ, πρᾶγμα πού, μὲ τὴ σειρά του, ἐνισχύει τὴ δυνατότητα καλύτερης κατανόησης τῆς δομῆς καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ γονιδιώματος καὶ ἀποτελεσματικότερης μελέτης τῶν γονιδίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζεται. Τοῦτο πάλιν διευκολύνει τὴν ἀνακάλυψη καὶ ἄλλων «παραγώγων ἰδιοτήτων» τοῦ γονιδιώματος τὶς ὁποῖες δὲν γνωρίζαμε μέχρι τώρα.

Ἡ «ἀνάγνωση» ὅμως τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος μπορεῖ νὰ προκαλέσει ψυχολογικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα, ἐνῶ παράλληλα μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ εὐεργετικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Σὰν παράδειγμα ἀναφέρω τὴν δυνατότητα προσυμπτωματικῆς διάγνωσης νόσων, ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμφανισθοῦν στὸν συγκεκριμένο ἀνθρώπινο ὀργανισμὸ μετὰ 10, 20, 30 ἢ καὶ 40 χρόνια. Στὸ ἄμεσο δὲ μέλλον ἡ προσυμπτωματικὴ διάγνωση θὰ ἀφορᾶ ὄχι μόνον ἀμιγῶς γενετικὰ νοσήματα δηλ. νοσήματα ποὺ ὀφείλονται ἀποκλειστικὰ στὴν παρουσία ἑνὸς παθολογικοῦ γονιδίου ὅπως ἡ μεσογειακὴ ἀναιμία, ἀλλὰ καὶ πλῆθος πολυπαραγοντικῶν νοσημάτων, ὅπως διάφορες μορφές καρκίνων, καρδιαγγειακὰ νοσήματα,

διαβήτης, νευρολογικὰ νοσήματα κ.λπ., στὰ ὁποῖα τὸ γενετικὸ ὑπόστρωμα ἀποτελεῖ προδιαθεσικὸ καὶ ὄχι καθοριστικὸ παράγοντα (Βλ. Γ. Μανιάτη: *«Ἠθικὰ διλήμματα ἀπ' τὴ Γενετική»*, στήν *«Καθημερινή»*, 14-10-1992).

Σὲ πολλὲς περιπτώσεις τέτοια πρώιμη διάγνωση θὰ εἶναι ἀσφαλῶς εὐεργετική, διότι θὰ καθοδηγεῖ τὸ ἄτομο σὲ συμπεριφορὲς σμίκρυνσης τῶν πιθανοτήτων νόσησης διὰ τῆς συμμόρφωσής του πρὸς διαιτητικὲς ἢ ἄλλες ὁδηγίες, καθὼς καὶ διὰ τῆς ὑποβολῆς του σὲ τακτικὲς διαγνωστικὲς ἐξετάσεις. Ἡ πρώιμη ὅμως διάγνωση μπορεῖ νὰ ἀφορᾶ σὲ νοσήματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει σήμερα εὑρεθῆ οὔτε θεραπεία, οὔτε δυνατότης πρόληψης. Ἡ προοπτικὴ νόσησης στὶς περιπτώσεις αὐτὲς μπορεῖ νὰ ἀποβῆ ἰδιαζόντως ἐπιβαρυντική. Πολλοὶ θεωροῦν ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ ἡ πρώιμη διάγνωση στὶς περιπτώσεις αὐτές, φοβούμενοι ὅτι τὰ ψυχολογικὰ βάρη ποὺ θὰ δημιουργήσει καὶ οἱ ἀρνητικὲς κοινωνικὲς συνέπειες ποὺ θὰ προκαλέσει θὰ εἶναι πολλαπλὰ βαρύτερες καὶ ἐπικινδυνωδέστερες. Στὴν περίπτωση αὐτή, λέγουν, θὰ πρέπει νὰ ἰσχύσει τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου «νὰ μὴ γνωρίζει» τί θὰ τοῦ συμβῆ στὸ μέλλον. Ὅμως, τὸ θέμα δὲν εἶναι τόσο ἁπλό. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς γενετικῆς διάγνωσης μπορεῖ νὰ ἔχουν σημαντικὲς συνέπειες γιὰ στενοὺς συγγενεῖς τοῦ ἐξεταζομένου. Ἔτσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἑνός «νὰ μὴ γνωρίζει» συγκρούεται ἐδῶ μὲ τὸ ἀντίθετο δικαίωμα τῶν ἄλλων «νὰ γνωρίζουν». Τίνος τὸ δικαίωμα θὰ πρέπει νὰ ὑπερισχύσει; Σὰν παράδειγμα φέρω τὴν περίπτωση ἑνὸς συζύγου ποὺ ἀρνεῖται νὰ ὑποστῆ γενετικὴ ἐξέταση γιατὶ δὲν ἀποδέχεται τὸ ψυχολογικὸ βάρος αὐτῆς τῆς γνώσεως. Ἡ ἐγκυμονοῦσα ὅμως σύζυγός του ποὺ δὲν θέλει νὰ ἀποκτήσει

πάσχον ἐκ γενετῆς παιδί, ζητεῖ ἔγκαιρη προγεννητικὴ ἐξέταση, θέλοντας «νὰ γνωρίζει». *Τὸ πρόβλημα αὐτό*, γράφει ὁ καθηγητὴς Γ. Μανιάτης, *εἶναι ὑπαρκτὸ καὶ τόσο δύσκολο, ποὺ οἱ περισσότεροι κλινικοὶ γενετιστὲς σήμερα ἀρνοῦνται νὰ χρησιμοποιήσουν τὴ διαγνωστικὴ δοκιμασία ἐνῶ εἶναι διαθέσιμη* («*Καθημερινή*», 14-10-1992).

Τὰ διλήμματα ὅμως δὲν σταματοῦν ἐδῶ. Ἔχουν ἤδη ἐπισημανθῆ περιπτώσεις ποὺ οἱ προγνωστικὲς δοκιμασίες χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ ἀσφαλιστικὲς ἑταιρεῖες καὶ ἐργοδότες. Καὶ οἱ μὲν ἑταιρεῖες προκειμένου νὰ ἀσφαλίσουν τὴ ζωὴ ἑνὸς πελάτου των ἐνδιαφέρονται νὰ γνωρίζουν ἀπὸ τὸ τώρα τὸ προσδόκιμο ἐπιβίωσής του, μὲ τὴ γενετικὴ μέθοδο, ὥστε νὰ διαμορφώσουν ἀναλόγως τὸ ἀσφάλιστρο. Ἄλλως ἀναγκάζονται νὰ αὐξάνουν γιὰ ὅλους τοὺς πελάτες τὰ ἀσφάλιστρα ζωῆς, ὥστε γιὰ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς νὰ εἶναι ἄδικα ἢ ἀπλησίαστα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τοὺς ἐργοδότες ποὺ ἀξιώνουν νὰ ὑποβάλλουν σὲ ἐξετάσεις τοὺς ὑποψηφίους γιὰ πρόσληψη, μὲ σκοπὸ τὴ διαπίστωση προδιάθεσης εἴτε γιὰ κάποιο νόσημα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ συγκεκριμένη ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα π.χ. εὐαισθησία σὲ τοξικὲς οὐσίες, εἴτε γιὰ ἄσχετο μὲ τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ νόσημα π.χ. ηὐξημένος κίνδυνος πρόωρου θανάτου ἀπὸ καρδιαγγειακὸ νόσημα. Ἴσως στὴν πρώτη περίπτωση νὰ εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον ἀμφοτέρων, ἐργοδότου καὶ ἐργαζομένου, ἡ ἔγκαιρη γνώση τοῦ νοσήματος ποὺ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸ ἐπάγγελμα. Στὴ δεύτερη ὅμως θὰ πρέπει νὰ καθιερωθῆ νομικὴ προστασία τοῦ ἐργαζομένου ἀπὸ τέτοια ἐξέταση.

Μιὰ προωθημένη σκέψη πάνω στὶς δυνατότητες τοῦ προγεννητικοῦ ἐλέγχου θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς ὁδηγήσει

στὴν πλήρη ἀνατροπὴ τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του καὶ στὴν ζωή. Οἱ πληροφορίες ποὺ θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος μπορεῖ νὰ ἀποκαλύψουν ὅτι στὴν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος ἔχει πολὺ λιγότερες ἢ καὶ καμιὰ εὐχέρεια ἐπιλογῆς ἀπὸ ὅ,τι νομίζουμε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὁδηγηθοῦμε σὲ μιὰ ντετερμινιστικὴ θεώρηση τῆς ζωῆς ποὺ θὰ εἶναι καταστροφικὴ γιὰ τὴν αὐτενέργεια τοῦ ἀνθρώπου, πέρα τοῦ ὅτι ἀνατρέπει τὴ βάση τῆς κοινωνικῆς μας ὀργάνωσης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς ἐλεύθερης προσωπικότητος. Ὅταν τὰ πάντα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελοῦν συνδυασμοὺς καὶ ἀποτελέσματα χημικῶν ἢ ἄλλων προσμίξεων, τότε οἱ ἀνθρώπινες ἐνέργειες περιττεύουν καὶ ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νὰ ἐπιλέγει μεταξὺ ἐναλλακτικῶν τρόπων ζωῆς!

Ἡ κλωνοποίηση ἐξ ἄλλου τοῦ ἀνθρώπινου ἐμβρύου, δίδοντας στὸν ἄνθρωπο τὴ δυνατότητα τεχνητῆς παραγωγῆς πανομοιότυπων ζωντανῶν ἐμβρύων, διανοίγει ἕνα νέο μεγάλο κεφάλαιο ἐφαρμογῶν, μὲ ἀμφιβαλλόμενα ἀποτελέσματα. Ἡ πρόοδος ποὺ ἔχει συντελεσθῆ στὸν τομέα αὐτὸ εἶναι καταπληκτική. Τὸ 1970 ἐπετεύχθη κλωνοποίηση ἐμβρύων ποντικῶν. Τὸ 1979 ἐμβρύων προβάτων. Τὸ 1980 ἐμβρύων βοοειδῶν. Τὸ 1984 γεννήθηκε ἀπὸ κατεψυγμένο ἔμβρυο ἕνα κοριτσάκι στὴν Αὐστραλία. Τὸ 1993 ἐπετεύχθη ἡ κλωνοποίηση ἐμβρύου ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ τοὺς δύο ἀμερικανοὺς καθηγητὰς Robert Stillman καὶ Jerry Hall ποὺ ἐπέτυχαν τὸν κλωνισμὸ γιὰ πρώτη φορά, στήν Οὐάσιγκτον.

Γιὰ τὴν ἐφεύρεση, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ διετυπώθησαν ἀντιρρήσεις. *«Ἄνθρωποι μὲ καρμπόν»* ἐπιγράφεται δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδος *«Τὸ Βῆμα»* (1-1-1992) διερωτώμενον

ἂν μποροῦμε (τότε) νὰ κατασκευάσουμε ἕνα ἀκριβὲς ἀντίγραφο τοῦ ἑαυτοῦ μας ἢ ἔστω κάποια ἀνταλλακτικά. *«Ἐγὼ προσωπικὰ* -ἀπαντᾶ ὁ Miroslav Holub, δ/ντὴς τοῦ τμήματος Ἀνοσολογίας τοῦ Ἰνστιτούτου Κλινικῆς καὶ Πειραματικῆς Ἰατρικῆς τῆς Πράγας- *ποτὲ δὲν ἐπεδύμησα ἕνα ἀκριβὲς ἀντίγραφο τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ἐξομολογοῦμαι μάλιστα ὅτι ἡ ἰδέα μοῦ προκαλεῖ φρίκη. Ὄχι ὅτι πιστεύω ὅτι εἶμαι μοναδικὸς ἢ ὅτι ἀποτελῶ ἀξιοθαύμαστο φαινόμενο μετὰ τὸ Μπὶγκ Μπάγκ, ἀλλὰ γιατὶ μὲ πιάνει ἀπελπισία στὴν ἰδέα καὶ μόνο ὅτι κάποιος θὰ ἐπανελάμβανε τὰ δικά μου λάθη, τόσο ἐκεῖνα ποὺ ἀνήκουν στὸ παρελθόν, ὅσο καὶ ἐκεῖνα ποὺ πρόκειται νὰ διαπράξω στὸ μέλλον»* (*«Τὸ Βῆμα»*, 1-1-1992). Ἂς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁλοκληρωτικὰ καθεστῶτα στὸ παρελθόν, ὅπως π.χ. οἱ ναζὶ καὶ οἱ σοβιετικοί, προσπάθησαν νὰ κατασκευάσουν ἕνα εἶδος ἀνθρώπινων ἀνταλλακτικῶν: ὁ ἰδανικὸς πολίτης εἶχε ἴδιες ἀπόψεις μὲ τὸ διπλανό του, ἴδιου χαρακτῆρα. Ὁ τσέχος Κάρελ Κόπεκ στὸ μυθιστόρημά του *«Ὁ πόλεμος τῶν αἰώνων»* κατασκεύασε μιὰ φανταστικὴ κοινωνία ὅπου ὅλα τὰ ἄτομα εἶναι ἴδια χάρις στὴν κλωνικὴ ἀναπαραγωγή. Εἶναι προφανὲς ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ στὰ νέα σύνορα τοῦ ἀνθρώπου.

Προχωρώντας περαιτέρω θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι μὲ τὴν κλωνοποίηση ἐξασφαλίζεται ἡ δημιουργία ἀνθρώπων ἐπιλεγμένων ἀπὸ πρίν, μὲ κριτήρια μὴ ἐλεγχόμενα. Ἤδη σήμερα στὶς ΗΠΑ ὑπάρχουν τράπεζες μὲ 10.000 κατεψυγμένα ἔμβρυα ποὺ δὲν προέρχονται ἀπὸ κλωνοποίηση καὶ ἀναμένουν τὸ σύνθημα γιὰ νὰ ἀποψυχθοῦν. Ἡ κλωνοποίηση ὡστόσο ἐκτιμᾶται ὅτι μέλλει νὰ ἐπιφέρει κο-

σμογονικὴ ἐπανάσταση στὴ Γενετική. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπισημαίνεται ὅτι θὰ προκαλέσει ἀναστάτωση στὸ ρυθμὸ τῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ ξεκινᾶ ἀπὸ τὰ ἔγκατα τοῦ μυστηρίου τῆς Δημιουργίας. Θὰ ἐπιφέρει ριζικὴ διατάραξη στὴν ἰσορροπία τῶν φύλων. Θὰ ἀλλοιώσει τὴν ποικιλομορφία τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους. Θὰ προκαλέσει διατάραξη στὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Θὰ εὐτελίσει τὴν ἀτομικότητα. Θὰ ἐκμηδενίσει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Οἱ κάτοχοι ἐμβρύων θὰ μποροῦν νὰ καθορίζουν τὸν ἀριθμό, τὸ φύλο, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ὅλη προκατασκευὴ τῶν κλωνανθρώπων, δίδοντάς τους τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα, ποὺ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι προαποφάσισαν μὲ ἐπέμβαση στὸ γενετικὸ κώδικα (Ἀρχιμ. Χριστοδούλου Κωνσταντοπούλου: *«Κλωνάνδρωποι: ὑποβιβασμὸς τῆς ἀνδρώπινης φύσεως»*, στίς *«Κοινωνικὲς Τομές»*, Δεκ. 1993, σ. 440).

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὶς δυνατότητες κατάχρησης ἔχουν ἐπισημάνει καὶ δημοσιογράφοι σὲ κοσμικὰ περιοδικά, ποὺ μὲ ἐνάργεια περιγράφουν τί μέλλει νὰ συμβῆ. Ἰδοὺ ἕνα παράδειγμα. Στίς *«Εἰκόνες»* τῆς 10-11-1993 ἡ Χριστίνα Πάντζου, ἀναφερόμενη στὸ θέμα γράφει: *«Προνοητικοὶ γονεῖς δὰ συντηροῦν τὰ ἀντίγραφα τοῦ παιδιοῦ τους, ὥστε ἂν τύχει καὶ πεθάνει, νὰ μποροῦν νὰ τὸ ἀναπαράγουν πανομοιότυπο ἀντικαδιστώντας ἔτσι τὴν ἀπώλεια. Ἄπληστα ζευγάρια δὰ ἀνακαλύψουν ὅτι ἡ ὑπόθεση εἶναι κερδοφόρα καὶ ἐὰν τὸ παιδί τους -μεγάλο πιά- ἔχει τὶς ἐπιδόσεις ἑνὸς Τζόρνταν, τὴν ὀμορφιὰ μιᾶς Κρόφορντ, ἢ τὴν εὐφυία ἑνὸς Χόκινς (ἀλλὰ καὶ ἱκανότητες πολὺ πιὸ ἁπλὲς καὶ περιζήτητες) δὰ ἦταν διατεθειμένοι νὰ πουλήσουν ἔναντι ἀστρονομικῶν ποσῶν τὰ ἔμβρυα ποὺ προῆλδαν ἀπὸ τὴν*

κλώνισή τους. Ἀδίστακτοι μπίσνεξμαν θὰ ἄρχιξαν τὸ λαθρεμπόριο κλωνισμένων ἐμβρύων... Πιτσιρίκια θὰ βλέπουν τὴν φυσιογνωμία τους νὰ ἀντανακλᾶται σὲ ἐκείνη ἄλλων συνομιλήκων, μικροτέρων καὶ μεγαλυτέρων τους, χωρὶς νὰ ξέρουν τί τοὺς εἶναι αὐτὴ ἡ στρατιὰ τῶν "δικῶν" τους, γιατὶ παρ' ὅτι βιολογικὰ θὰ εἶναι ἀδέλφια, στὴν πράξη μπορεῖ νὰ θεωροῦνται παιδιά τους, ξαδέλφια τους, ἀνίψια τους, ἐγγόνια τους ἢ ἀπολύτως ξένα μεταξύ τους... Ὁ δρόμος θὰ εἶναι στρωμένος γιὰ τὴ μαζικὴ ἀναπαραγωγὴ τυποποιημένων ἀνθρώπων». Τὸ τί εἴδους τυποποίηση θὰ εἶναι αὐτή, θὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς προθέσεις τῶν ἐκλεκτῶν. Τί ἀνάγκες τους θὰ θέλουν νὰ καλύψουν, τί σχέδια θὰ θέλουν νὰ ἐφαρμόσουν γιὰ μιὰ κοινωνία τεράτων, ἀλληλοσπαρασσόμενων συμφερόντων ἢ γιὰ μιὰ κοινωνία ἐξευγενισμένων ὑπάρξεων, ἐναρέτων καὶ νομιμοφρόνων πολιτῶν.

Πάντως ὁ τ. Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας Φρ. Μιττεράν προκληθεὶς νὰ σχολιάσει τὸν κλωνισμὸ τοῦ ἀνθρώπινου ἐμβρύου εἶπε: *«Δὲν μπορῶ νὰ ἀνεχθῶ αὐτὴ τὴν ἰδέα. Ἴσως εἶμαι κάπως καθυστερημένος σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο, ἀλλὰ καθόλου σὲ σχέση μὲ τὴν ἠθικὴ πρόοδο. Τὸ βρίσκω ἀπαράδεκτο». «Ὁ κίνδυνος νὰ δημιουργηθοῦν ἄνθρωποι κομμένοι καὶ ραμμένοι στὰ μέτρα ἀμφισβητήσιμων ἰδεολογικῶν κριτηρίων μοῦ προξενεῖ ἀποτροπιασμό»*, ἐδήλωσε καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Συμβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς Ἤθους Ζὰν - Πιὲρ Σανζέ. Ἀνάλογες τοποθετήσεις ὁδήγησαν ἐξ ἄλλου μερικὰ κράτη (Γερμανία, Ἀγγλία) νὰ προβλέψουν μὲ νόμο τὴν ἀπαγόρευση τῆς κλωνοποίησης καὶ τὴν ἐπιβολὴ αὐστηρῶν ποινῶν στοὺς παραβάτες.

Ὅλα αὐτὰ ἀναδεικνύουν σήμερα μείζονα τὴ σημασία τῆς Βιο-ηθικῆς καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ τεθοῦν κανόνες ἠθικῆς δεοντολογίας στὴ διαχείριση τῶν ἐρευνῶν ἰδίως τῶν πειραμάτων στὸν ἄνθρωπο καὶ τῶν ἀνακαλύψεων τῆς Γενετικῆς. Οἱ κανόνες αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ καταφάσκουν ἀπόλυτα τὴν ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἀνεκτίμητου καὶ μοναδικοῦ ὄντος ἐπὶ τῆς γῆς. Οἱ Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἔδωσαν ὑπέροχους χαρακτηρισμοὺς στὸν ἄνθρωπο. Τὸν ὠνόμασαν *«ἐν σμικρῷ μέγαν»* (Μ. Βασίλειος) καὶ *«Θεὸν περιπολοῦντα ἐν σαρκί»* (Μ. Ἀθανάσιος).

Ἡ ἀναγνώριση τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀρχῆς συνεπάγεται τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νὰ ἀπολαμβάνει σεβασμοῦ καὶ τιμῆς, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἰατρικὴ ἔρευνα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀνεξέλεγκτος. Ἡ ἔρευνα ὀφείλει νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψη της τὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ἀρχὲς τῆς ζωῆς, ὅπως αὐτὲς βιώθηκαν καὶ βιώνονται σήμερα στὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ στὸν εὐρύτερο δυτικὸ χῶρο, καὶ ἰδίως τὸν σεβασμὸ στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ στὴν ἀξιοπρέπειά του. Ἂν ἡ τεχνικὴ ὑπερκεράσει τὴν ἠθική, θὰ συμβῆ ἐκεῖνο ποὺ ὅλοι ἀπευχόμεθα: Θὰ ὑποταχθῆ τελικὰ ὁ ἄνθρωπος σὲ ἐφαρμογὲς ἀπάνθρωπες καὶ ὁ ἀπέναντί του σεβασμὸς θὰ ἐξαερωθῆ καὶ τελικὰ θὰ ἐκλείψει. Τὸ ἴδιο θὰ συμβῆ ἂν ληφθοῦν ἀναγκαστικὰ μαζικὰ μέτρα ἐναντίον ὁμάδων ἀσθενῶν, ὅπως π.χ. αὐτοὶ τοῦ AIDS, πρᾶγμα ποὺ θὰ ὁδηγήσει στὴ γκετοποίηση καὶ ἐπανάληψη τῆς ναζιστικῆς τακτικῆς τῆς κάθαρσης.

Τὸ δραματικὸ τώρα ἐρώτημα ποὺ ἀναπηδᾶ εἶναι: Πῶς θὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ ἰατρικὴ ἠθικὴ καὶ πῶς θὰ ἐλεγχθοῦν οἱ

ἐφαρμογὲς τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων τοῦ ἀνθρώπου; Σὲ πολλὲς χῶρες ὑπάρχουν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ Ἐθνικὲς Ἐπιτροπὲς Ἠθικῆς ἐπιφορτισμένες μὲ τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων ἠθικῆς δεοντολογίας ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν πρόοδο τῶν ἐρευνῶν. Οἱ Ἐπιτροπὲς αὐτὲς ἔχουν συμβουλευτικὸ ρόλο, τὸν ὁποῖον παίζουν μὲ μεγάλη ὑπευθυνότητα, εἰσηγούμενες στὶς κυβερνήσεις τὰ μέτρα ποὺ πρέπει νὰ λάβουν γιὰ τὸν περιορισμὸ τοῦ ἐπαπειλούμενου κακοῦ.

Στὴ χώρα μας παλαιότερα ἐπροτάθη ἡ δημιουργία τέτοιων Ἐπιτροπῶν (Καθηγητὴς Σπ. Δοξιάδης στήν *«Καθημερινή»*, 5-2-1989) ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ συνεπάγεται γιὰ τὴ χώρα μας πλήρη ἄγνοια τῶν μεγάλων προβλημάτων τοῦ τομέα γιὰ τὴν παντελῆ ἀπουσία μέτρων νομοθετικῶν καὶ ἄλλων γιὰ τὴν προστασία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση ἐξ ἄλλου ἐπεξεργάζεται Κώδικα Ἠθικῆς Ἰατρικῆς Δεοντολογίας, ποὺ ὅμως εἶναι γενικοῦ χαρακτῆρα, καίτοι στὶς ἑλληνικὲς προτάσεις ἔχουν ἐνσωματωθῆ καὶ διατάξεις γιὰ τὶς ἔρευνες. Ὅσο ὅμως οἱ πρόοδοι τῆς Ἰατρικῆς προχωροῦν, τόσο καὶ οἱ κίνδυνοι ἐκτροπῶν αὐξάνονται καὶ τόσο ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη θέσεως κανόνων προστασίας μας ἀπὸ ἀνίερες ἐπεμβάσεις στὴν προσωπικὴ σφαίρα τῆς προσωπικότητός μας καὶ διαφύλαξης τῆς ἀκεραιότητάς μας ποὺ ἐνδέχεται νὰ γίνουν ἐν ὀνόματι μὲν τῆς ἐπιστήμης, οὐσιαστικὰ ὅμως πρὸς τὸ συμφέρον σκοτεινῶν δυνάμεων μὲ ἀνεξέλεγκτες ἐπιδιώξεις.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Γενετικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Πατρῶν Στ. Ἀλαχιώτης τονίζει σχετικὰ ὅτι *«τὸ ἀποτέλεσμα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς χρήσεως… Ὁ μεγάλος κοινωνιολόγος - μελλοντολόγος Alvin Tofler ὑποστηρίζει: Ἡ προ-*

σεχὴς μεγάλη κοινωνικὴ καὶ τεχνολογικὴ ἐπανάσταση -τὸ "τέταρτο κύμα" ἂν θέλετε- εἶναι πιθανὸν νὰ ἀναδυθῆ ἀπὸ τὸ πάντρεμα ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστὴ καὶ Γενετικῆς, γιὰ νὰ ἀρχίσουμε νὰ διαθέτουμε κάποιας μορφῆς μικροτσίπ. Αὐτὸ δείχνει ὅτι προσεγγίζουμε τὴν πιὸ σοβαρὴ ἠθικὴ κρίση ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ θὰ πρέπει νὰ βροῦμε νέες ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα ὅπως ὁ ὁρισμὸς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Γιατὶ τέτοια «ἐπιτεύγματα» μποροῦν νὰ ἀλλάξουν τὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ ὑποβιβάσουν τὸν ἄνθρωπο σὲ ἕνα τεχνολογικὰ σχεδιασμένο προϊὸν ἢ ἀκόμη νὰ ἀλλάξουν τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου» (Στό *«Βῆμα»*, 4-6-1995). Ὁ κάθε Προκρούστης, Φρανκεστάιν, Μέγκελε θὰ φαντάζει ἀσήμαντος μπροστὰ σὲ ἕνα ἴσως καὶ ἀνώνυμο βιολόγο ποὺ θὰ κλωνοποιεῖ σὲ ρυθμὸ ρουτίνας. Καὶ βέβαια ἡ Ροὺθ Jordan, ἐκπρόσωπος τῶν δύο ἀμερικανῶν καθηγητῶν ποὺ ἀνεκάλυψαν τὴν κλωνοποίηση στὴν Ἀμερικὴ ἔσπευσε, ἐμπρὸς στὶς διαμαρτυρίες ποὺ διατυπώθησαν, νὰ δηλώσει ἐξ ὀνόματός των, ὅτι: *«Οἱ καθηγητὲς Stillman καὶ Hall ἐπεράτωσαν τὴ μελέτη τους καὶ δὲν προτίθενται νὰ προχωρήσουν ἄλλο»* συμπληρώνοντας ὅτι οἱ δύο ἐρευνητὲς εἶχαν τὴν σύμφωνη γνώμη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἠθικῆς τοῦ νοσοκομείου των. Ποιός ὅμως μπορεῖ νὰ εἶναι ἥσυχος γιὰ ὅσα μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσουν; Ὁ ἀσκὸς τοῦ Αἰόλου ἔχει πιὰ ἀνοίξει καὶ οἱ ἄνεμοι φυσοῦν ἀπειλητικοί.

Ἡ ἀμερικανικὴ κυβέρνηση ἀρνήθηκε νὰ χρηματοδοτήσει τὶς περαιτέρω ἔρευνες, ἀφήνοντάς τες στὴν πρωτοβουλία τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχείρησης. Ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία κατεδίκασε ἀμέσως τὴ μέθοδο τῶν δύο ἀμερικανῶν. Ἡ μέθοδος αὐτὴ -ἔγραφε στὶς 25-10-1993 ὁ Osservatore Romano- εἶχε

ἐφαρμοσθῆ στὸ ζωικὸ καὶ φυτικὸ βασίλειο. *«Ὅμως ποτὲ κανεὶς δὲν εἶχε τολμήσει νὰ τὴν ἐφαρμόσει στὸν ἄνθρωπο. Κάνοντάς το γιὰ πρώτη φορὰ οἱ δύο, ὁ Robert Stillman καὶ ὁ Jerry Hall ὑπερπήδησαν κάθε νόμιμο ἐμπόδιο καὶ διέσπασαν τὸν δεοντολογικὸ κώδικα ποὺ κανονίζει τὶς ἰατρικὲς ἔρευνες».* Οἱ δύο ἐπιστήμονες ἀπάντησαν στὸ ὄργανο τοῦ Βατικανοῦ ὅτι χρησιμοποίησαν ἀνώμαλα ἔμβρυα, πρᾶγμα ποὺ γίνεται ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, πρὶν διευκρινίσουν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἔρευνας δὲν ἀπέβλεπε στὴν γονιμοποίηση τῶν κλώνων αὐτῶν. *«Κανένα παιδὶ δὲν γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἔρευνα αὐτή»*, ἐτόνισαν. Ἀλλ' ἡ ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἀρνητικὰ τοποθετημένη πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ 1993 ἀπέναντι στὰ πειράματα ἐπὶ τῶν ἐμβρύων (Βλ. *«La Croix»*, 27-10-1993). Προσφάτως μάλιστα ἐπενέβη δραστικὰ καὶ διορθωτικὰ γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ποὺ δὲν κρίθηκε ἱκανοποιητικὸ γιὰ τὸ σκοπό του, ποὺ εἶναι ἡ σφαιρικὴ προστασία τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου στὰ πλαίσια τῆς βιοϊατρικῆς. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀναφέρεται στὰ ἔμβρυα (*«La Croix»*, 2-3-1995).

Ὁ *Ἀντρέι Ζαχάρωφ*, πατέρας τῆς σοβιετικῆς ὑδρογονοβόμβας, ὡμολόγησε τὸ 1974: *«Ἔβλεπα καθημερινὰ τεράστια ὑλικά, πνευματικὰ καὶ νευρικὰ ἀποθέματα χιλιάδων ἀνθρώπων νὰ διοχετεύονται στὴν δημιουργία ἑνὸς μέσου ὁλοκληρωτικῆς καταστροφῆς, ἑνὸς μέσου ποὺ εἶχε τὴ δύναμη νὰ καταστρέψει ὁλόκληρο τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό. Πρόσεξα πὼς τὰ κουμπιὰ τοῦ ἐλέγχου βρίσκονταν στὰ χέρια ἀνθρώπων κυνικῶν, μ' ὅλο ποὺ ἦταν προικισμένοι κατὰ κάποιον τρόπο… καὶ ἔνιωσα ὑπεύθυνος γιὰ τὸ*

πρόβλημα τῆς ραδιενεργοῦ μόλυνσης ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς ἐκρήξεις… Στὶς προσπάθειές μου νὰ ἐξηγήσω αὐτὸ τὸ πρόβλημα συνάντησα μεγάλες δυσκολίες καὶ ἀπροθυμία νὰ καταλάβουν… Μὲ ἀπομάκρυναν τὸν Αὔγουστο τοῦ 1968 ξαφνικὰ ἀπὸ τὰ μυστικὰ σχέδια» (Ἀντ. Ζαχάρωφ: *«Ὁ Ζαχάρωφ ἀποκαλύπτει»*, Ἀθήνα 1975, σσ. 33-39). Κατάλαβε κάπως ἀργὰ ὁ μεγάλος ρῶσος φυσικὸς τὶ κακὸ εἶχε προσφέρει στὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὶς ἐπιστημονικές του ἀνακαλύψεις, μιὰ κι αὐτὲς ἦταν τώρα στὰ χέρια ἀδίστακτων ἀνθρώπων. Καὶ ἀπεσύρθη, καταγγέλλοντας σὲ ὅλο τὸν κόσμο τὶς ἐγκληματικὲς χρήσεις των. Χρειάζεται πολὺ μεγάλη σκέψη ἄραγε γιὰ νὰ ὑποθέσει κανεὶς πὼς παρόμοιες κρίσεις συνειδήσεως θὰ κάνουν σὲ λίγο καιρὸ τὴν ἐμφάνισή τους στὰ πρόσωπα βιολόγων καὶ γενετιστῶν; Ὅταν καὶ αὐτοὶ θὰ διαπιστώσουν μὲ τρόπο πὼς οἱ δυνάμεις τῆς ζωῆς ποὺ ἀπελευθέρωσαν μὲ τὴν ἐντατικὴ καὶ φιλότιμη προσωπική τους ἐργασία εἶναι τώρα στὴν ὑπηρεσία τοῦ θανάτου ἢ τῆς ἀλλοτρίωσης; Καὶ δὲν πρέπει ἐνώπιον τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, ποὺ θεωρῶ βέβαιη, νὰ ἀρχίσουμε νὰ εἴμαστε Προμηθεῖς γιὰ νὰ μὴ ζήσουμε μὲ ἐφιάλτες;

Τὸ Ἰατρικὸ Ἀσόρρητο, ἡ ἔκταση τῆς ἐφαρμογῆς του καὶ τὰ νέα Ἠλεκτρονικὰ Δεδομένα σοὺ τὸ ἀσειλοῦν*

«*Ἰητρικὴ τεχνέων μὲν πασέων ἐστιν ἐπιφανεστάτη, διὰ δὲ τὴν ἀμαθίην τῶν τε χρεωμένων αὐτὴν καὶ τῶν εἰκῇ τοὺς τοιοῦσδε κρινόντων πολύ τε πασέων ἤδη τῶν τεχνέων ἀπολείπεται*». Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἀπὸ τήν «*περὶ ἀρχαίης Ἰητρικῆς*» πραγματεία τοῦ Ἱπποκράτους μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ποιότης τῆς παρεχομένης Ἰατρικῆς δὲν εἶναι δυστυχῶς ἀνάλογος μὲ τὶς ἀλματώδεις ἐπιστημονικὲς καὶ τεχνολογικές της προόδους. Αὐτὸ ὀφεί-

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1996, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

λεται σὲ πολλοὺς λόγους, ὅμως κοινὸς παράγων εἶναι ἡ προσωπικότης τοῦ ἰατροῦ καὶ ἡ κατάλληλη παιδεία του. Ἡ ποιότης τῆς Ἰατρικῆς ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἰατροῦ. Καὶ βέβαια ποιότης στὴν Ἰατρικὴ δὲν εἶναι μόνον ἡ ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου προσφορὰ ἰατρικῶν φροντίδων στὸν πάσχοντα ἄνθρωπο· εἶναι καὶ ἕνα ὁλόκληρο ἄλλο πλέγμα ἀρχῶν καὶ προσφορῶν, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν εἰδικὴ μόρφωση τοῦ γιατροῦ καὶ ἀπὸ τὴν συνεπῆ ἐφαρμογήν των κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου. *«Ἀσφαλῶς δὲν ἐπαρκοῦν οἱ ξηρὲς γνώσεις γιὰ νὰ κάνωμε καλὴ Ἰατρική, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαία ἡ μόρφωσις τοῦ συνόλου τοῦ Ἀνθρώπου, ἡ μόρφωσις τοῦ γιατροῦ ὡς προσώπου, ποὺ θὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ συναντήσει τὸν πάσχοντα σὰν ἄνθρωπο καὶ σὰν πρόσωπο»* (Γ. Δαΐκου: *«Ἡ ποιότητα τῆς Ἰατρικῆς καὶ ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς»*, στίς *«Ἀκτίνες»*, Ἰούνιος 1991, σ. 188). Τὰ ἴδια κατέφασκε πρὸ αἰώνων καὶ πάλιν ὁ Ἱπποκράτης, στὸ ἴδιο σύγγραμμά του, συνιστῶν στοὺς ἰατροὺς νὰ γνωρίζουν καλὰ καλὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ κληθοῦν νὰ θεραπεύσουν, ἂν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν τὸν στόχον τους. *«Λέγουσι δέ τινες καὶ ἰητροὶ καὶ σοφισταὶ ὡς οὐκ ἔνι δυνατὸν ἰητρικὴν εἰδέναι ὅστις μὴ οἶδεν ὅ,τι ἐστιν ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τοῦτο δεῖ καταμαθεῖν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς θεραπεύσειν τοὺς ἀνθρώπους»* (Ἱπποκράτης, περὶ ἀρχαίης Ἰητρικῆς).

Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἰατρικῆς τῆς προσωπικότητος, ἐντάσσεται καὶ ἡ καθιέρωση στενῆς προσωπικῆς σχέσεως ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης μεταξὺ ἰατροῦ καὶ ἀρρώστου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπορρέουν καθήκοντα καὶ δικαιώματα, ποὺ συνθέτουν τὴν εἰκόνα ποὺ κατοχυρώνει ἑκατέρωθεν τὴν ψυχο-

κοινωνικότητα τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος, καὶ τὸν προσωποπαγῆ χαρακτῆρα τοῦ ὑπὸ ἰατρικὴ φροντίδα πάσχοντος, ἀρρώστου ἀνθρώπου. Ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἰατροῦ γιὰ τὴν τήρηση τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου ἐντάσσεται ἀσφαλῶς μέσα στὰ ἴδια αὐτὰ προσωποπαγῆ πλαίσια, καὶ συνιστᾶ ἀντίστοιχο δικαίωμα τοῦ ἀρρώστου, κατοχυρωμένο ἀπὸ αἰώνων μὲ κανόνες θετικοῦ δικαίου, πέραν ἐκείνων τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ὅμως πρὶν ἐπιχειρήσωμε στὴν ὁμιλία μας αὐτὴ[1] τὴν ἀνάλυση τῆς ἐννοίας τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου, καὶ τῶν ἀντιστοίχων καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτήν, ἂς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ χαιρετήσωμε τὴν ὁμήγυρι αὐτὴν μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ νὰ ὑπογραμμίσωμε τὴ σημασία ποὺ

---

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας (1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε) Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990), ιστ) Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων (1991), ιζ) Ἐγκεφαλικὸς ἢ καριδιακὸς θάνατος; Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν μεταμοσχεύσεων (1992), ιη) Ἡ Ἐκκλησία μπροστὰ στὴν πρόκληση τοῦ AIDS. 8 σημεῖα προσεγγίσεως (1993), ιθ) Τὸ δικαίωμα σ' ἕναν «ἀξιοπρεπῆ θάνατο» (1994), κ) Κλωνοποίηση καὶ D.N.A. στὴν ὑπηρεσία τῆς ζωῆς ἢ τοῦ ὀλέθρου; (1995).

ἀποδίδουμε στὴν καθιερωμένη πιὰ ἀπὸ ἐτῶν ἐκδήλωση τῆς σημερινῆς ἡμέρας τῆς μνήμης τοῦ ἐκ τῶν ἰατρῶν Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ καθαγιάσαντος τὸ ἰατρικόν του λειτούργημα μὲ τὴν ἱεραποστολὴν καὶ ἀποβάντος ὡς ἐκ τούτου λαμπροῦ συνδετικοῦ κρίκου τῶν τὴν ἰατρικὴν μετερχομένων μὲ τὰ ἰδεώδη τῆς ἀποστολικότητος, ποὺ εἶναι δυστυχῶς ὑποβαθμισμένα στὴν ἐποχή μας. Σᾶς εὔχομαι δέ, μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, πλούσια τὴν θεία εὐλογία στὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα σας πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ ἀνακούφιση τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου.

Ἡ τάση ποὺ ὑπάρχει σήμερα εἶναι νὰ καταγράφονται μὲ κάθε δυνατὴ λεπτομέρεια οἱ νομικὲς κυρίως ὑποχρεώσεις ἀλλὰ καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἰατρῶν κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός των, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα καὶ δικαιώματα τῶν ἀσθενῶν, σὲ μιὰ προσπάθεια ἐναρμόνισής των, πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεων καὶ ἐπικινδύνων παρεκκλίσεων. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν συνεχῶς καλλιεργούμενη ἐντύπωση ὅτι *«στὴν καθημερινή του ἐπαγγελματικὴ πράξη ὁ γιατρὸς βαδίζει μέσα σ' ἕνα νομικὸ ναρκοπέδιο ὡς "πρόβατον ἐπὶ σφαγήν"»* (Βλ. Χ. Πολίτη: *«Χάρτης ὑποχρεώσεων τοῦ γιατροῦ»*, στό *«Ἰατρικὸ Βῆμα»*, Φεβρ. 1989, σ. 27 ἐπ.).

Ἡ ἐπισήμανση βέβαια αὐτή, ὅπως γίνεται φανερό, ἀναφέρεται στὸ πολυδαίδαλο τῆς εἰδικῆς νομοθεσίας καὶ στὴ δυσχέρεια πλήρους γνώσεώς της ἀπὸ μέρους τῶν ἰατρῶν, ποὺ τὸ συνοδεύει. Ὅμως καθ' ἑαυτὴν ἡ καθιέρωση κανόνων δικαίου, ποὺ ὁριοθετοῦν τὰ πλαίσια τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν δικαιωμάτων ἰατρῶν καὶ ἀσθενῶν, καλύπτει ὄντως μιὰ σημαντικὴ ἀνάγκη γιὰ τὴν ὕπαρξη σημείων ἀναφορᾶς τῶν ἀσκούντων τὸ λειτούργημα τοῦ ἰατροῦ καὶ τῶν δεχο-

μένων τὴν προσφορὰν τῶν ἰατρικῶν φροντίδων καὶ παροχῶν. Πέρα ὅμως τούτων ὑπάρχει καὶ ὁ ὁπωσδήποτε εὐρύτερος χῶρος τῆς ἠθικῆς δεοντολογίας, ποὺ προσδιορίζει καὶ αὐτὸς τὰ ὅρια τῆς ὀρθῆς συμπεριφορᾶς ἀμφοτέρων τῶν πόλεων πέριξ τῶν ὁποίων στρέφεται ἡ προβληματικὴ τῶν ὀρθῶν προσωπικῶν σχέσεων μεταξὺ ἀσθενοῦς καὶ ἰατροῦ. Ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν ἀποπροσωποποίηση τοῦ ἀσθενοῦς ἐπέβαλε τὴν θέσπιση κωδίκων ἰατρικῆς ἠθικῆς δεοντολογίας, ποὺ ἀποβλέπουν στὸν σεβασμὸ ἀμοιβαίως ὁρισμένων βασικῶν ἀρχῶν συμπεριφορᾶς (δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων) τῶν ἰατρῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν ἐφ' ὅλων, εἰ δυνατόν, τῶν ἐπιπέδων συνεργασίας των.

Στὰ δικαιώματα ἰδιωτικῆς σφαίρας τῶν ἀσθενῶν, καὶ στὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα τῶν ἰατρῶν ἐντάσσονται μεταξὺ ἄλλων καὶ α) ἡ ἠθικὴ καὶ νομικὴ ὑποχρέωση γιὰ τὴν ἀπόρρητη τήρηση κάθε σχετικοῦ ἀρχείου. Σύμφωνα μὲ τὴν ἰσχύουσα ἑλληνικὴ νομοθεσία οἱ ἰατροί, οἱ φαρμακοποιοί, τὸ βοηθητικὸ προσωπικὸ κλινικῶν, οἱ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι, ἀκόμη καὶ οἱ φοιτητὲς τῆς ἰατρικῆς καὶ ὅσοι ἄλλοι μποροῦν, ἐξ αἰτίας τῆς ἰδιότητός των, νὰ πληροφορηθοῦν μυστικὰ τοῦ ἀσθενοῦς, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ μὴν τὰ ἀποκαλύψουν. Ἡ ὑποχρέωση αὐτὴ ἔχει σχεδὸν ἀπόλυτο χαρακτῆρα. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ φανερώσουν ὄχι μόνο τὰ γεγονότα ἀλλ' οὔτε καὶ τὶς κρίσεις των ἐπ' αὐτῶν. Ὑπόχρεοι πρὸς τήρηση τοῦ ἀπορρήτου εἶναι καὶ οἱ σύζυγοι τῶν ἰατρῶν ὡς καὶ οἱ κληρονόμοι των. Οἱ ἰατροί, φαρμακοποιοὶ καὶ ἄλλοι ποὺ δεσμεύονται ἀπὸ τὴν τήρηση τοῦ ἀπορρήτου, ἔχουν δικαίωμα καὶ ὑποχρέωση νὰ ἀρνηθοῦν μαρτυρία στὸ δικαστήριο γιὰ γεγονότα

ποὺ ἀφοροῦν σὲ μυστικὰ τῶν ἀσθενῶν των. Σὲ περίπτωση συνεργασίας ἰατρῶν, πρέπει νὰ λέγονται μόνο τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ὀρθὴ διάγνωση τῆς ἀσθενείας ἢ τὴν ὀρθὴ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς (Βλ. Σύνταγμα ἄρθρ. 9 παρ. 2 καὶ 19, Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, ἄρθρον 8).

Ἐξαίρεση στὸν κανόνα αὐτὸν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ὅταν ὁ ἰατρὸς θελήσει νὰ ἀνακοινώσει τὸ ἀπόρρητο ἀποσκοπῶν στὴν ἀποτροπὴ ἐγκληματικῶν πράξεων ἢ στὴν παράδοση τοῦ δράστη τέτοιων πράξεων στὶς ἀρχὲς ἢ προκειμένου νὰ διαφυλάξει τὴ δημόσια ὑγεία ἀποκαλύπτοντας στὶς ἀρχὲς μεταδοτικὴ νόσο ἀπὸ τὴν ὁποία πάσχει ὁ ἀσθενής. Ἐπίσης ὅταν ὁ ἰατρὸς διεκδικεῖ τὴν ἀμοιβή του, ὅταν προσπαθεῖ νὰ πείσει τὸ δικαστήριο ὅτι δὲν εἶναι ἔνοχος γιὰ ἔγκλημα γιὰ τὸ ὁποῖον κατηγορεῖται ἢ κάθε φορὰ ποὺ προσπαθεῖ νὰ διαφυλάξει δημόσιο ἢ ἰδιωτικὸ συμφέρον. Ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις ἢ γιὰ ἐκπαιδευτικοὺς λόγους μπορεῖ ὁ ἰατρὸς νὰ ἀναφερθῆ στὰ εὑρήματα τῆς νόσου ἀνωνύμως. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἐπίδειξη ἀκτινογραφιῶν, φωτογραφιῶν κ.λπ. ἀπὸ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ ἔχει ἀπαλειφθῆ κάθε στοιχεῖο ποὺ μπορεῖ νὰ προδίδει τὴν ταυτότητα τοῦ ἀσθενοῦς. Πάντως καμμία φωτογραφία δὲν μπορεῖ νὰ ληφθῆ καὶ νὰ ἐπιδειχθῆ χωρὶς τὴ συναίνεση τοῦ ἀσθενοῦς. Ἡ ἀξίωση τῶν φορολογικῶν ἀρχῶν νὰ τοὺς ἐπιδεικνύει ὁ ἰατρὸς καρτέλλες, ἀποδείξεις κλπ. στοιχεῖα φορολογικῆς ἐκτιμήσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῆ ὅτι παραβιάζει τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τῶν ἀσθενῶν. Τὸ βιβλίο ἀσθενῶν ἐξ ἄλλου προσβάλλει εὐθέως καὶ τὰ διάτρητα συνταγολόγια ἐμμέσως τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο.

Σὲ ὅ,τι δὲ ἀφορᾶ στὴν τήρηση ἀπόρρητων τῶν ἀρχείων ποὺ τηρεῖ ὁ ἰατρὸς καὶ τὸ νοσοκομεῖο, διευκρινίζεται ὅτι ὡς ἀρχεῖο νοεῖται ὁλόκληρος ὁ φάκελλος τοῦ ἀσθενοῦς, ποὺ περιλαμβάνει ἐξετάσεις, πορίσματα, ἀκτινογραφίες κ.λπ. Ὁποτεδήποτε ὁ ἀσθενὴς ἔχει δικαίωμα νὰ λαμβάνει γνῶσιν αὐτῶν τῶν ἀρχείων. Ἰδιαίτερα ζητήματα προκαλοῦν οἱ καταχωρίσεις δεδομένων ἀσθενῶν πρὸς καταπολέμηση ἀσθενειῶν σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Καθόσον ἀφορᾶ σὲ πληροφορίες ἀνήκουσες στὴν ἰδιωτικὴ σφαίρα τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενῶν τὰ ἰσχύοντα νομοθετικὰ μέτρα εἶναι ἀνεπαρκῆ καὶ χρήζουν συμπληρώσεως. Καὶ ἐδῶ ἰσχύουν οἱ ἴδιες ἐξαιρέσεις ποὺ προβλέπονται γιὰ τὸ καθῆκον τῆς ἐχεμυθείας. Ἐνῶ εἰδικὲς περιπτώσεις ἐπιτρέπουν στὸν ἀσθενῆ νὰ ἔχει πρόσβαση στὰ ἀρχεῖα ποὺ τὸν ἀφοροῦν.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴ παράθεση τῶν ρυθμίσεων τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας γιὰ τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο, καὶ μὲ τὴν ἐπιφύλαξη νὰ ἐπανέλθουμε πιὸ κάτω γιὰ τὶς περιπτώσεις νομίμου ἀπαλλαγῆς τοῦ ἰατροῦ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση τήρησης τοῦ ἀπορρήτου, ἐπιβάλλεται νὰ προσεγγίσουμε τὴν ἔννοιά του καθὼς καὶ τὸ περιεχόμενό της. Ἰατρικό, κατὰ ταῦτα, ἀπόρρητο εἶναι ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἰατροῦ γιὰ τὴ διαφύλαξη μυστικῶν τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ θὰ περιέλθουν, λόγῳ τῆς ἰδιότητός του, σὲ γνώση του καὶ θὰ ἀφοροῦν τὸν ἄρρωστό του καὶ εἰδικότερα τὴν ὑγεία του (Ἀντ. Κουτσελίνη - Μαν. Μιχαλοδημητράκη: *«Τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο»*, στὸν τόμο *«Ἰατρικὴ εὐθύνη»*, σ. 54 ἐπ.). Τὴν πρώτη καθιέρωση τοῦ ἀπορρήτου αὐτοῦ συναντοῦμε στὸν

Ὅρκο τοῦ Ἱπποκράτους, ὅπου ὁ μέλλων νὰ ἀσκήσει τὸ ἰατρικὸ ἔργο ὁμνύει, μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: *«Ἃ δ' ἂν ἐν θεραπείῃ ἢ ἴδω ἢ ἀκούσω καὶ ἄνευ θεραπείης κατὰ βίον τῶν ἀνθρώπων, ἃ μὴ χρὴ ποτε ἐκλαλέεσθαι ἔξω, σιγήσομαι, ἄρρητα ἡγεύμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα»*. (Δηλ. ὅ,τι δὲ ἂν τυχὸν ἀκούσω ἢ ἴδω κατὰ τὴν ὥραν τῆς θεραπείας ἢ καὶ ἐκτὸς θεραπείας, τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ κοινολογηθῇ, θὰ σιωπήσω, θεωρῶν τοῦτο ὡς ἀπόρρητον).

Ὁ Ὅρκος τοῦ Ἱπποκράτους (4ος αἰὼν π.Χ.) εἶναι κείμενο μὲ διεθνῆ ἀναγνώριση καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴν πατερναλιστικὴ παράδοση τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος, ἐνῶ εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἐπίδρασή του σὲ μετέπειτα διεθνεῖς κώδικες ἰατρικῆς ἠθικῆς (Μητροπολίτου Φωκίδος Ἀθηναγόρα: *«Ἡ σχέση τοῦ γιατροῦ μὲ τὸν ἄρρωστο»*, στήν *«Ἐκκλησία»*, 1-15 Ἰανουαρ. 1995, σ. 18). Ἔτσι, ὁ Διεθνὴς Κῶδιξ Ἰατρικῆς Ἠθικῆς (Code international d' Ethique Medicale, Λονδῖνον, 1949) περιέλαβε μεταξὺ τῶν γενικῶν καθηκόντων τοῦ ἰατροῦ καὶ ἐκεῖνο τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀσθενοῦς, ἐνῶ ἐνέταξε μεταξὺ τῶν ὑποχρεώσεών του καὶ ἐκείνην τῆς «διαφυλάξεως τοῦ ἀπολύτου ἀπορρήτου ἐπὶ παντὸς ὅ,τι γνωρίζει ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ του, ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του». Τὸ ἴδιο καθῆκον συμπεριελήφθη ἀργότερα στοὺς Κανόνες ἐπὶ Ἐμπολέμων Καταστάσεων (Régles pour le temps de conflit arme, Κούβα, 1956), στὶς Δώδεκα Ἀρχὲς Ἰατρικῆς Φροντίδος (Ν. Ὑόρκη, 1963), στὴ Δήλωση τοῦ Ἑλσίνκι (1964), στὴ Δήλωση περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν (Μόναχον, 1983), στὴ Δήλωση τῆς Λισσαβῶνος γιὰ τὸν σεβασμὸ τῶν

δικαιωμάτων τοῦ ἀσθενοῦς (1981). Τήν διαφύλαξη τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου ἐπιβάλλουν ἀπολύτως καὶ ἄλλοι διεθνεῖς κώδικες ἰατρικῆς ἠθικῆς, ὅπως π.χ. The Declaration of Geneva, The American Medical Association, The American Nurses Association, The British Medical Association κ.λπ.

Ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα κινοῦνται στὸν ἄξονα τῶν ἐμπιστευτικῶν προσωπικῶν σχέσεων ἰατροῦ-ἀσθενοῦς καὶ βασίζονται στὴν εὐνόητη ἀξίωση τοῦ ἀρρώστου νὰ μπορεῖ νά «ἐξομολογεῖται» στὸν ἰατρό του, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κοινολογήσει τὸ περιεχόμενο τῆς συνομιλίας των ἢ τὰ ἐπιστημονικὰ εὑρήματα τῆς συγκεκριμένης νόσου του. Δηλαδὴ τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο δὲν περιορίζεται μόνον μέσα στὰ πλαίσια τῶν «ἐξομολογητικῶν» πληροφοριῶν ποὺ δίδει στὸν ἰατρό του ὁ ἄρρωστος, περὶ τῆς ζωῆς του καὶ ἐνδεχομένων ἰδιαιτεροτήτων του, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ καλύπτει τόσο τὴ διάγνωση, ὅσο καὶ τὴ θεραπεία ποὺ ἀκολουθεῖται.

Ἔχει λεχθῆ ὅτι καὶ μόνο ἡ εἴσοδος σ' ἕνα ἰατρεῖο, πολλῷ δὲ μᾶλλον σ' ἕνα νοσοκομεῖο ἀποτελεῖ ἀπὸ τὴ φύση του γεγονὸς ἀπόρρητο. Καὶ εἶναι προφανὲς τὸ συμφέρον ποὺ ἔχει κάθε ἄρρωστος νὰ παραμείνουν ἄγνωστα στοὺς πολλοὺς τὰ στοιχεῖα τῆς νόσου ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάσχει, πολὺ περισσότερον ὅταν πρόκειται γιὰ ἀσθένεια μὲ κοινωνικὴ ἀπαξία (ἀφροδίσια, φυματίωση, ἐπιληψία κ.λπ.) ἢ μὲ προσβλητικὸ γιὰ τὴν προσωπικότητά του χαρακτῆρα, ποὺ συνδυάζεται μὲ μιὰ ἀρνητικὴ ἀντίδραση εἴτε τοῦ περιβάλλοντός του, εἴτε τῆς εὐρυτέρας κοινωνίας. Ὑπάρχουν περιπτώσεις π.χ. ὅπου ἡ κοινολόγηση τῆς φύσεως τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τὴν ὁποία πάσχει ἕνα ἄτομο δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς αἰτία γιὰ

νὰ χάσει τὴ δουλειά του, ἢ νὰ ματαιωθῆ ἡ οἰκογενειακή του ἀποκατάσταση (γάμος) ἢ νὰ ὑποστῆ μειώσεις καὶ ζημίες στὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ οἰκονομική του κατάσταση. Ἀξίζει ὡστόσο νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ ὑποχρέωση γιὰ τήρηση τοῦ ἀπορρήτου δὲν εἶναι αὐστηρῶς ἰδιωτικοῦ, ἀλλὰ δημοσίου χαρακτῆρος, μιὰ καὶ ἡ ὑποχρέωση αὐτὴ δὲν προστατεύει μόνο τὸν ἄρρωστο, ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴν κοινωνία, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τυχὸν παραβίασή της διαλύει τὸν ἱστὸ ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἰατροὺς ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ἐπιτυχὴς διάγνωση καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν.

Τὸ ζήτημα ὡστόσον τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τοῦ «ἰατρικοῦ ἀπορρήτου» καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐφαρμογῆς του, ἔχουν ἀποτελέσει ἀντικείμενο μεγάλης ἐπιστημονικῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν νομομαθῶν, ποὺ ἀποπειρῶνται νὰ προσδιορίσουν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκριβέστερα τὶς διαστάσεις τοῦ κανόνος καὶ τὶς ἀπαραίτητες ἐξαιρέσεις του. Κατὰ συνέπειαν πρέπει νὰ λεχθῆ πὼς τὸ «ἰατρικὸ ἀπόρρητο» δὲν ἀποτελεῖ ἀπαραβίαστη ἠθικὴ ἢ καὶ νομικὴ ἀρχὴ καὶ ὑποχρέωση, οὔτε ὑποτάσσεται δουλικὰ στὴν ἀναγνώριση καὶ τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ἀλλά, παρ' ὅλη τὴν ἠθικὴ φόρτισή του κυρίως, κινεῖται σ' ἕνα εὐρύτερο ὁπωσδήποτε χῶρο, ποὺ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του ὅλες τὶς παραμέτρους ποὺ συνδυάζονται μὲ τὴ βασική του καὶ θεμελιώδη ἀξία καὶ σημασία.

Οἱ γνῶμες ὡς πρὸς τὴν ἀπολυτότητα τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ τοῦ ἰατροῦ καὶ τοῦ ἀντιστοίχου δικαιώματος τοῦ

ἀρρώστου, διχάζονται στὴν ἐπιστημονικὴ θεωρία. Ὑπάρχουν οἱ ταςσόμενοι εὐθέως ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου τηρήσεώς του. Αὐτοὶ κρίνουν ὅτι κάθε παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου προξενεῖ ἀνυπολόγιστη ζημιὰ τόσο στὸν ἀσθενῆ, ὅσο καὶ γενικότερα, ὑπονομεύοντας τὴν ποιότητα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων ἰατροῦ-ἀρρώστου. Ἡ πιστὴ τήρηση τοῦ ἀπορρήτου βεβαιώνει τὸν σεβασμὸ τοῦ ἰατροῦ πρὸς τὴν προσωπικὴ ζωὴ τοῦ ἀσθενοῦς του, παγιώνει τὴ μεταξύ τους ἐμπιστοσύνη καὶ διευκολύνει τὸ ἔργο τῆς θεραπείας ποὺ προϋποθέτει τὴν προηγούμενη σχέση.

Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριὰ ὑπάρχουν ἐκεῖνοι ποὺ θεωροῦν ὅτι τὸ ἀπόρρητο δὲν συνιστᾶ ἀπόλυτη ἀρχή, ὅτι ἡ χρησιμότητά του εἶναι περιωρισμένη καὶ ὅτι δὲν εἶναι κάτι τὸ ἱερὸ καὶ ἀπαραβίαστο. Μερικοὶ μάλιστα, ὅπως ὁ ἀμερικανὸς καθηγητὴς Mark Siegler θεωρεῖ ὅτι *«ἡ παραδοσιακή, ἱστορικὴ ἔννοια τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου, ὅπως περιγράφεται στοὺς κώδικες ἰατρικῆς ἠθικῆς ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἱπποκράτη καὶ γίνεται ἀποδεκτὴ ἀκόμη καὶ σήμερα ἀπὸ γιατροὺς καὶ ἀσθενεῖς δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑφίσταται»* (Βλ. Μητροπ. Φωκίδος Ἀθηναγόρα: ἔνθ' ἀνωτ. σ. 73). Καὶ εἶναι βέβαια γνωστὸν ὅτι, μὲ νομικὴ κάλυψη, ἡ ἀρχὴ τηρήσεως τοῦ ἀπορρήτου δὲν ἀκολουθεῖται, καὶ τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο παραβιάζεται ὅταν ἀπειλεῖται τὸ δημόσιο συμφέρον ἢ ἡ ὑγεία καὶ ἡ εὐημερία τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ὅταν ἀπειλοῦνται μείζονα ἀγαθά. Τὶς ἐξαιρέσεις αὐτὲς προβλέπουν, ἐκτὸς τῶν διεθνῶν καὶ οἱ ἰσχύοντες ἑλληνικοὶ νόμοι, ὅπως ὁ ἀ.ν. 1565/1939 «περὶ κώδικος ἀσκήσεως τοῦ Ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος» ποὺ προβλέπει τὴν ἄρση τοῦ ἀπορρήτου γιὰ τὸν ἰατρόν, στὶς περιπτώσεις «καθ' ἃς εἰδικαὶ διατάξεις Νό-

μων τὸν ὑποχρεώνουσιν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπορρήτου τούτου». Τὶς ἐξαιρέσεις αὐτὲς προβλέπουν ὁ Ποινικὸς Κῶδιξ καὶ πολλοὶ ἄλλοι νόμοι καὶ διατάγματα, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα:

1. Ἐπιτρέπεται ἡ παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου ὅταν συντρέχει περίπτωση νομίμου ἐνεργείας τοῦ ἰατροῦ πρὸς ἐκπλήρωσιν ἄλλου καθήκοντος. Π.χ. ὁ ν. 344/1976 ἐπιβάλλει στὸν ἰατρὸ νὰ δηλώνει τὴ γέννηση τέκνου στὸν ληξίαρχο ἐφ' ὅσον δὲν πράξει τοῦτο ὁ πατέρας, ὡς καὶ τὸν θάνατο οἱουδήποτε ἀνθρώπου. Βασικὴ ὑποχρέωση ἐπίσης ἔχει ὁ ἰατρὸς νὰ δηλώσει στὴν ἁρμόδια κρατικὴ ἀρχὴ τὴν ὕπαρξη μολυσματικοῦ νοσήματος (Β.Δ. 3/12-5-61, ν. 4095/1960), τὴν διάπραξη ἢ τὴν ἀπόπειρα διαπράξεως, ἐγκληματικῆς πράξεως (ἄρθρο 232 Π.Κ.). Τὸ ἀπόρρητο, ὡς προελέχθη, δὲν περιλαμβάνει καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις, ἐφ' ὅσον τηρεῖται ἡ ἀνωνυμία τοῦ πάσχοντος. Γενικὰ θὰ πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ὑποχρέωση τηρήσεως τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου ὑποχωρεῖ ὅταν πρόκειται γιὰ περιπτώσεις προφυλάξεως τῆς ζωῆς, τῆς ὑγείας καὶ τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος διαφόρων προσώπων (π.χ. περιπτώσεις κακοποιημένων παιδιῶν), τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου (καταγγελία μολυσματικῆς νόσου), ἢ οὐσιώδους καὶ δικαιολογημένου συμφέροντος.

2. Ἐπιτρέπεται ἡ παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου, ὅταν ἡ τήρησή του ἀποβαίνει εἰς βάρος τοῦ ἰατροῦ. Τοῦτο ἰσχύει στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ ἰατρὸς κατηγορηθῆ καὶ τοῦ ἀσκηθῆ ποινικὴ δίωξη. Στὴν περίπτωση αὐτὴ δικαιοῦται, προκειμένου νὰ ὑπερασπισθῆ τὸν ἑαυτόν του, νὰ ἀποκαλύψει ὡρισμένα στοιχεῖα ἢ τὸ σύνολο τῶν ἐνεργειῶν του σὲ μιὰ συγκεκριμέ-

νη ἰατρικὴ ὑπόθεση (ἄρθρο 371 Π.Κ.). Ἐμπρὸς στὸ δίλημμα: τήρηση τοῦ ἀπορρήτου μὲ καταδίκη τοῦ ἰατροῦ, ἢ ἀποκάλυψή του μὲ ἀθώωσή του, ὁ νόμος δίδει τὴν εὐχέρεια ἀποκαλύψεως τοῦ μυστικοῦ (π.χ. ἐπιστημονικὴ θεμελίωση εἰδικῆς θεραπείας ποὺ ἐπελέγη καὶ κατέληξε στὸ θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς ἢ σὲ βαρειὰ ἀναπηρία του). Ἡ αὐτοπροστασία τοῦ ἰατροῦ διαρρηγνύει τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ ἀπορρήτου.

3. Ἐπιτρέπεται ἐπίσης ἡ παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου πρὸς ὑποβοήθηση τῆς δικαιοσύνης (ἄρθρο 209 Κ.Π.Δ.). Ἡ περίπτωση ἀνάγεται στὴ διακριτικὴ εὐχέρεια τοῦ ἰατροῦ ποὺ καλεῖται κάθε φορὰ νὰ ἀποφασίσει ἂν θὰ παραβιάσει τὸ ἀπόρρητο ἢ ὄχι. Δὲν τοῦ ἐπιβάλλεται μὲ ἄλλα λόγια ἡ παραβίαση. Ἂν κρίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποκαλύψει κάτι ποὺ γνωρίζει ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητός του, ὀφείλει νὰ τὸ δηλώσει πρὸς τὸ δικαστήριο, τὸ ὁποῖο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ὑποχρεώσει στὸ ἀντίθετο ἢ κατὰ τὴν προδικασία (ἄρθρο 212 Κ.Π.Δ.). Σημαντικὰ ἀποδυναμωμένη ἐμφανίζεται ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἰατροῦ πρὸς τήρηση τοῦ ἀπορρήτου, σὲ περιπτώσεις πού, ἀπὸ τὴν μαρτυρία του ἐξαρτᾶται ἡ διεκδίκηση ἀπὸ τρίτους ἄλλων ἐννόμων συμφερόντων ἢ αὐτὴ ἐξυπηρετεῖ συμφέροντα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, π.χ. ἰατροδικαστικὴ πραγματογνωμοσύνη ποὺ ἀντιστρατεύεται τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο (Βλ. καὶ Β.Δ. 25/1955. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. Ἀντ. Κουτσελίνη - Μαν. Μιχαλοδημητράκη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 56 ἐπ.).

Αἱ πρόοδοι τὶς ὁποῖες γνωρίζουν σήμερα τόσον α) οἱ ἰατρικὲς πρακτικὲς καὶ οἱ προηγμένες τεχνολογίες καὶ β)

ὅσον καὶ οἱ ἠλεκτρονικοὶ ὑπολογιστὲς μὲ τὰ νέα ἐπαναστατικὰ δεδομένα ποὺ εἰσάγουν στὴν ἀγορὰ τῶν πληροφοριῶν, θέτουν ἐπὶ νέων βάσεων τὴν ὅλη προβληματικὴ περὶ τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου. Στὰ δεδομένα αὐτὰ προστίθεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σύγχρονη νοσοκομειακὴ πρακτικὴ ἐμπλέκει στὴ διαδικασία τῆς γνωμάτευσης καὶ τῆς θεραπείας ὁλονὲν καὶ περισσότερους νοσοκομειακούς παράγοντες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀξιώνεται ἡ τήρηση τοῦ ἀπορρήτου.

Σὲ μιὰ πρόσφατη ἔρευνα τοῦ ἀμερικανοῦ ἰατροῦ Siegler ἀπεδείχθη ὅτι στὸ ἰατρικὸ φάκελο ἑνὸς ἀσθενοῦς του στὸ νοσοκομεῖο τοῦ Σικάγου, εἶχαν νόμιμη πρόσβαση 75 ἄτομα (ἰατροί, νοσηλευτικὸ καὶ διοικητικὸ προσωπικό), γεγονὸς ποὺ ἀνάγκασε τὸν ἀσθενῆ του, ὅταν τὸ ἔμαθε, νὰ δηλώσει τὴ μεγάλη του πικρία γι' αὐτό. Ἔχει ἐπισημανθῆ ὅτι μερικὲς φορὲς γίνονται ἀδιάκριτες συζητήσεις στοὺς διαδρόμους τῶν νοσοκομείων, ὡς καὶ σὲ διάφορες κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις, μεταξὺ νοσηλευτῶν καὶ ἄλλων παραγόντων τῶν ἱδρυμάτων αὐτῶν περὶ τῶν στοιχείων ποὺ συνθέτουν τὸ ἀπόρρητο κάποιου ἢ κάποιων ἀσθενῶν. Ὅσο περισσότερα ἄτομα γνωρίζουν ἕνα μυστικό, καὶ μάλιστα ἂν πρόκειται γιὰ ἄτομα μὲ μειωμένη εὐθύνη, τόσο τὸ ἀπόρρητο εἶναι δύσκολο νὰ τηρηθῆ.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως αὐτοῦ οἱ σύγχρονες ἰατρικὲς πρακτικὲς θέτουν ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν ἀπολυτότητα τῆς τηρήσεως τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου. Κατ' ἀρχὴν θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι τελευταῖα ἄλλαξαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παραδεδεγμένους ὅρους ποὺ ἐχρησιμοποιοῦντο στὰ νοσοκομεῖα. Οἱ ἄρρωστοι στὸ ἐξωτερικὸ π.χ. ὠνομάσθησαν «πελάτες» (clients) ἢ «λογαριασμοί» (accounts) ἢ «ἀριθμοί» (numbers), ἡ

προϊσταμένη ἀδελφὴ ὠνομάσθη «Nurses manager». Οἱ διοικητὲς τῶν νοσοκομείων ἐφαρμόζουν τώρα βιομηχανικὲς στρατηγικὲς ποὺ ἀποσκοποῦν στὸ κέρδος. Ἡ ἄσκηση τῆς ἰατρικῆς ἀρχίζει πλέον νὰ γίνεται μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς τυποποιημένης διάγνωσης καὶ θεραπείας. «*Αὐτὸ* -γράφει ὁ καθηγητὴς Δημ. Ὡραιόπουλος τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τορόντο- *εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ στὰ σύγχρονα πανεπιστημιακὰ νοσοκομεῖα ὅπου οἱ ὑπεύθυνοι γιατροὶ τῶν θαλάμων ἀλλάζουν ἐκ περιτροπῆς κάθε ἕνα ἢ δύο μῆνες. Ὁ ἄρρωστος δὲν θεραπεύεται πλέον ἀπὸ ἕνα συγκεκριμένο γιατρό, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ὀργανισμὸ μὲ πολλοὺς ἐναλλασσόμενους ἐργάτες ποὺ ὅλοι κάνουν τὴν ἴδια δουλειά*» (Βλ. Δημ. Ὡραιοπούλου: «*Τεχνολογία καὶ ἀνθρωπιστικὴ ἰατρική*», στὶς «*Ἀκτίνες*», Ἰούνιος 1991, σ. 174).

Ἡ νέα αὐτὴ κατάσταση, ποὺ χαρακτηρίζεται καὶ ὡς θέτουσα «νέα πρότυπα ἠθικῶν ἀξιῶν», σηματοδοτεῖ μιὰ προϊοῦσα περιφρόνηση πρὸς τὸ πρόσωπο, ἐν ὀνόματι τῆς τεχνολογικῆς ἐξέλιξης, διαταράσσει τὶς σχέσεις τοῦ ἰατροῦ πρὸς τὸν ἄρρωστο καὶ ἐπηρεάζει, ὅπως εἶναι φυσικὸ καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου. Ἐρωτήματα ὅπως π.χ. σὲ τί χρησιμεύει τὸ ἀπόρρητο ὅταν ὑπάρχει δυνατότης ἐλεύθερης πρόσβασης στὰ ἠλεκτρονικὰ ἀρχεῖα ἢ μέχρι ποὺ φθάνει ἡ τήρηση τοῦ ἀπορρήτου, ἢ ὑπάρχει σήμερα δυνατότης ἢ ἀνάγκη ὑπάρξεως ἀπορρήτου, ὑπάρχουν ἐπιτρεπτὰ ὅρια γιὰ τὴν τήρηση τοῦ ἀπορρήτου κ.ἄ., ζητοῦν λογικές καὶ πειστικὲς ἀπαντήσεις. Ἡ ἔκδοση λ.χ. ἑνὸς ἰατρικοῦ πιστοποιητικοῦ, ποὺ τὸ ζητοῦν οἱ κρατικὲς ἀρχὲς ἢ ὁ ἴδιος ὁ ἐνδιαφερόμενος δὲν συνιστᾶ παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου; Τὸ ἴδιο δὲν συμβαίνει στὶς περιπτώσεις ποὺ ἀσφαλιστικοὶ φο-

ρεῖς, προκειμένου νὰ καλύψουν μιὰ αἰτούμενη ἀσφάλιση, ζητοῦν πιστοποιητικὰ ὑγείας τοῦ ὑποψηφίου πελάτη των; Ἡ ἐξάπλωση ἐξ ἄλλου τῶν τραπεζῶν πληροφοριῶν καὶ ἡ δυνατότης ἀνταλλαγῆς στοιχείων μεταξύ των, ἐνῶ συστηματοποιεῖ τὴν ἔρευνα καὶ τήν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης, συνιστᾶ μιὰ πρωτόγνωρη ἀπειλὴ κατὰ τοῦ προσώπου, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει θεσπισθῆ ταυτόχρονα καὶ ἕνα σύστημα νομικῶν κανόνων γιὰ τὴν προστασία τῆς προσωπικότητος στὶς πιὸ ἀποκλειστικὲς καὶ ἀπόρρητες περιοχές της. Αὐτὴ τὴ στιγμὴ δὲν ὑπάρχει τέτοια πρόβλεψη, καὶ αἰωρεῖται ἡ ἀπειλὴ σὲ βάρος τῶν προσώπων, τὰ στοιχεῖα τῶν ὁποίων εἶναι καταχωρημένα ἤδη στὰ ἀρχεῖα αὐτά.

Μόλις πρὸ μηνῶν ἐγράφη στὸν τύπο ὅτι κατετέθη στὴ Βουλὴ πρὸς ψήφιση τὸ σχετικὸ νομοσχέδιο γιὰ τὴν προστασία τοῦ πολίτη ἀπὸ τὶς καταχρήσεις στὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληροφοριῶν μεταξὺ τῶν τραπεζῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ φοβοῦμαι ὅτι καὶ τοῦτο θὰ ἔχει τὴν τύχη πλειάδος ἄλλων παρεμφερῶν, ποὺ προηγήθησαν, κατετέθησαν στὴ Βουλὴ καὶ ἀπεσύρθησαν γιὰ νέα ἐπεξεργασία, χωρὶς ποτὲ νὰ φθάσουν νὰ γίνουν νομοθέτημα τοῦ κράτους. Ἔτσι σήμερα ὁ πολίτης παραμένει ἔκθετος καὶ ἀνίσχυρος ἐμπρὸς στὴν παντοδυναμία ποὺ ἔχουν τὰ ἠλεκτρονικὰ μέσα.

Τὶς παραπάνω ἀδυναμίες προσπαθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ σχέδιο Κώδικος Ἰατρικῆς Δεοντολογίας ποὺ συνέταξε τὸ 1991 Ἐπιτροπὴ τοῦ Πανελληνίου Ἰατρικοῦ Συλλόγου, στὴν ὁποία εἶχα τὴν τιμὴ νὰ συμμετέχω. Γιὰ τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο τὸ ἄρθρο 7 τοῦ σχεδίου προβλέπει τὰ ἑξῆς:

«1. Ὁ γιατρὸς πρέπει νὰ τυγχάνει τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ ἀρρώστου. Πρέπει νὰ ἐξασφαλίζει στὸν ἄρρωστο ἀπαρεγκλίτως καὶ ἀπαραβιάστως τὸ ἀπόρρητο γιὰ ὅλες τὶς πληροφορίες ποὺ θὰ συγκεντρώσει καὶ γιὰ ὁτιδήποτε ἄλλο συναχθεῖ ἀπὸ τὴ διαπροσωπική τους σχέση. 2. Τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο δὲν καταργεῖται μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς ἢ τοῦ γιατροῦ. 3. Ὁ γιατρὸς πρέπει νὰ σέβεται τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν ἀσθενῶν του καὶ νὰ λαμβάνει κάθε ἀναγκαῖο μέτρο, ὥστε νὰ καθιστᾶ ἀδύνατη τὴν ἀποκάλυψη τῶν ὅσων πληροφορήθηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματός του. 4. Σὲ κάθε περίπτωση ποὺ εἰδικὸς νόμος προβλέπει ἄρση τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου, ὁ γιατρὸς ὀφείλει νὰ ζητήσει προηγουμένως τὴ γνώμη τοῦ ἰατρικοῦ συλλόγου στὸν ὁποῖον ἀνήκει, ἔστω κι ἂν ἀκόμη προβάλλεται τὸ δημόσιο συμφέρον ἢ τὸ συμφέρον τοῦ εὐρύτερου κοινωνικοῦ συνόλου ἢ ἐξασφαλίζεται ἡ διατήρηση ὑπέρτερου ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸ διακυβευόμενο. 5. Ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση αὐτὴ ἀπαλλάσσονται μόνο οἱ ἀσκοῦντες ὑπηρεσία ἐλέγχου, ἐπιθεωρήσεως ἢ πραγματογνωμοσύνης γιατροὶ καὶ μόνον ἔναντι τῶν ἐντολέων αὐτῶν καὶ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐντολῆς. 6. Ἰδιαίτερη εὐθύνη γιὰ διαφύλαξη τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου ἔχει ὁ γιατρὸς κατὰ τὴν τήρηση ἰατρικῶν ἀρχείων, ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τὴν ἠλεκτρονικὴ ἐπεξεργασία τῶν προσωπικῶν στοιχείων καὶ δεδομένων τοῦ ἀσθενοῦς, ὅπως παρακάτω περιγράφονται».

Ἀπὸ τὶς παραπάνω διατάξεις, οἱ παράγραφοι 4 καὶ 5 δὲν ὑπάρχουν στὸν Κώδικα Εὐρωπαϊκῆς Ἰατρικῆς Δεοντολογίας.

Στὸ ἑπόμενο ἄρθρο 8 ποὺ ἐπιγράφεται «Ἠλεκτρονικὲς τράπεζες πληροφοριῶν» τὸ σχέδιο προβλέπει τὰ ἑξῆς:

«1. Η τήρηση ἰατρικῶν ἀρχείων ἀπὸ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ νοσηλευτικὰ ἱδρύματα καθὼς καὶ ἀπὸ ἰδιῶτες γιατροὺς εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ γίνεται ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ ἔργου τοῦ γιατροῦ, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀσθενοῦς. 2. (περιγράφει τὰ προσωπικά, τὰ διαγνωστικὰ καὶ τὰ θεραπευτικὰ στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὰ ἰατρικὰ ἀρχεῖα). 3. (περιλαμβάνει διάταξη περὶ τῶν μὴ ἀναγραπτέων στοιχείων). 4. (προβλέπει ὅτι στὰ ἀρχεῖα περιλαμβάνονται καὶ κλινικὲς καὶ παρακλινικὲς ἐξετάσεις). 5. Τὰ ἀρχεῖα χρησιμοποιοῦνται μόνον πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδίου τοῦ ἀσθενοῦς, κατ' ἐξαίρεση δὲ καὶ ὑπὸ προϋποθέσεις ποὺ ἀναφέρονται παρακάτω, ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίησή τους μὲ σκοπὸ τὴν ἔρευνα ἢ τὴν προστασία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. 6. Ὁ γιατρὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δίνει ἰδιαίτερη σημασία στὴν προστασία τῶν προσωπικῶν στοιχείων τοῦ ἀσθενοῦς. Κατὰ τὴν τήρηση τῶν ἰατρικῶν ἀρχείων οὐδεὶς ἄλλος ἔχει δικαίωμα προσβάσεως στὰ ἀρχεῖα αὐτὰ πέραν τοῦ ἀσθενοῦς. 7. Ἡ ἀποδέσμευση τοῦ γιατροῦ ἢ τοῦ νοσηλευτικοῦ ἱδρύματος ἀπὸ τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο δὲν σημαίνει ὑποχρεωτικὰ καὶ τὴν ἐπίδειξη πρὸς τὸν δικαιούμενο τῶν ἰατρικῶν ἀρχείων. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὶς περιπτώσεις τῶν ἰατρικῶν πιστοποιητικῶν. 8. Στὰ ἰδιωτικὰ ἰατρεῖα τηροῦνται ἰατρικὰ ἀρχεῖα ἐπὶ μία 10ετία ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπίσκεψη τοῦ ἀσθενοῦς, ἐνῶ στὶς κλινικές καὶ τὰ νοσοκομεῖα ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου τομέα ἐπὶ μία 20ετία. 9. Πρόσβαση στὰ ἰατρικὰ ἀρχεῖα ὑποχρεωτικὴ γιὰ τὸ γιατρὸ ἢ τὴν κλινικὴ ἔχει ὁ ἴδιος ὁ

ἀσθενὴς μετὰ ἀπὸ ἔγγραφη αἴτησή του πρὸς τὸν ἴδιο τὸ γιατρὸ ἢ τὴν κλινική. Τὰ ἔξοδα παρουσίασης βαρύνουν τὸν ἀσθενῆ. 10. Ἀπαγορεύεται κατ' ἀρχὴν ὁποιαδήποτε ἐπεξεργασία τῶν προσωπικῶν δεδομένων τοῦ ἀσθενοῦς. 11. Ὡς ἐπεξεργασία προσωπικῶν δεδομένων νοεῖται ἡ ἀποθήκευση, μετάδοση σὲ τρίτους, ἀλλαγὴ καὶ λύση δεδομένων ποὺ ἀφοροῦν σὲ ἀσθενῆ καὶ ἔχουν ἀποθηκευθῆ στὴ μνήμη ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν, ἀνεξαρτήτως ἂν πρόκειται γιὰ ἰδιωτικὲς κλινικὲς ἢ τοῦ δημόσιου τομέα ἢ καὶ ἰδιωτικὰ ἰατρεῖα ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλα φυσικὰ ἢ νομικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἔρχονται, ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητός των, σὲ ἐπαφὴ μὲ ἀρχεῖα ἀσθενῶν. 12. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν δεδομένων αὐτῶν εἶναι μόνον ἐπιτρεπτή, ὅταν ὁ ἀσθενὴς ἔχει δώσει τὴν ἔγγραφη συναίνεσή του κατόπιν ἐνημερώσεως τοῦ σκοποῦ γιὰ τὸν ὁποῖο τὰ ἀρχεῖα του θὰ καταστοῦν ἀντικείμενα ἐπεξεργασίας καθὼς καὶ τῆς ἐκτάσεως χρησιμοποιήσεώς τους. 13. Σὲ περιπτώσεις δημοσιευμάτων αὐστηρῶς ἡ καθ' οἱονδήποτε τρόπον γνωστοποίηση τῆς ταυτότητος τοῦ ὑποκειμένου στὸ ὁποῖο τὰ ἀρχεῖα ἀφοροῦν. 14. Ἔγγραφη συναίνεση ἀπαιτεῖται σὲ περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς δημοσιεύσεως, εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία ἡ ἀποκάλυψη τῆς ταυτότητος τοῦ ἀσθενοῦς ἢ ἡ φωτογράφισή του κατὰ τρόπον ποὺ νὰ ἀποκαλύπτεται ἡ ταυτότητά του. 15. Ἰδιαίτερη μνεία πρέπει νὰ γίνεται σὲ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἀσθενοῦς θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἐπεξεργασία ἐθνικῶν ἢ διεθνῶν δεδομένων. 16. Ὁ ἀσθενὴς ἔχει δικαίωμα πρόσβασης σὲ αὐτὰ τὰ ἀρχεῖα, διορθώσεως σὲ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία τὰ προσωπικά του ἀρχεῖα δὲν

ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα, καθὼς καὶ ἀπαιτήσεως λύσεως ἂν ἡ ἀρχειοθέτηση εἶναι παράνομη. 17. Μετάδοση τῶν ἀρχείων σὲ τρίτους εἶναι ἐπιτρεπτὴ μόνο ὅταν εἰδικὸς νόμος τοῦ κράτους τὸ ἐπιτάσσει, τηρουμένου αὐστηρότατα τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου. Ἡ ἐπίδειξη τῶν ἀρχείων σὲ τρίτα πρόσωπα γίνεται μόνο μετὰ ἀπὸ χορήγηση ἀδείας ἐξουσιοδοτημένων ὀργάνων τῆς Πολιτείας ἢ κατόπιν εἰσαγγελικῆς παραγγελίας, μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ ἰδίου τοῦ γιατροῦ ἢ τοῦ αἰτοῦντος τὴν ἄρση τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐχεμυθείας. 18. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἀρχείων ἐλέγχεται ὡς πρὸς τὴ νομιμότητά της ἀπὸ 5μελῆ ἐπιτροπὴ ἡ ὁποία ὁρίζεται ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Υ.Π. καὶ Κ.Α., ἔλεγχος ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐπεξεργασίας. Στὴν ἐπιτροπὴ μετέχουν ἕνας δικαστικὸς λειτουργός, ἕνας ἐκπρόσωπος τοῦ Ὑπουργείου Υ.Π. καὶ Κ.Α., δύο ἐκπρόσωποι τοῦ Πανελληνίου Ἰατρικοῦ Συλλόγου. Προεδρεύει δὲ ὁ Ὑπουργὸς Ὑγείας, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ὁρίσει καὶ ἀναπληρωτή τους γιὰ τὴν ἐπιτροπή».

Στὸ ἴδιο θέμα ἀναφέρεται καὶ τὸ ἑπόμενο ἄρθρο 9, τὸ ὁποῖο προβλέπει:

«1. Οἱ γιατροὶ δὲν μπορεῖ νὰ συνεργάζονται γιὰ τὴ δημιουργία ἠλεκτρονικῶν τραπεζῶν ἰατρικῶν δεδομένων, θέτοντας σὲ κίνδυνο ἢ μειώνοντας τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσθενοῦς στὴ διατήρηση τοῦ ἀπορρήτου, τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς προστασίας τῆς ἰδιωτικῆς του ζωῆς. Κάθε τράπεζα πληροφορικῆς ἰατρικῶν δεδομένων πρέπει νὰ τίθεται ὑπὸ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἐποπτεία εἰδικὰ διορισμένου γιατροῦ, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ διατήρηση τῶν δεοντολογικῶν κανόνων. 2. Οἱ τράπεζες μὲ τὰ ἰατρικὰ δεδομένα

οὐδένα σύνδεσμο μποροῦν νὰ ἔχουν μὲ ἄλλες τράπεζες μὲ λοιπὰ στοιχεῖα. 3. Ὁ γιατρὸς ὀφείλει νὰ λαμβάνει κάθε δυνατὴ προφύλαξη ὥστε στὰ ἐπαγγελματικά του βιβλία καὶ στὶς ἐπιστημονικές του δημοσιεύσεις νὰ μὴν ἀναφέρονται ἀπροκάλυπτες ἐνδείξεις, οἱ ὁποῖες εἶναι δυνατὸν νὰ παραβιάσουν τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο».

Ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὴν ἁπλὴ ἀνάγνωση τῶν διατάξεων αὐτῶν, λαμβάνεται πρόνοια γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν σύγχρονων δεδομένων τῆς ἠλεκτρονικῆς τεχνολογίας ποὺ ἀπειλοῦν τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο. Ὅμως πρόκειται γιὰ σχέδια. Πάντως ὅλα δείχνουν ὅτι ἔχουν συνειδητοποιηθῆ οἱ νέες συνθῆκες ποὺ θέτουν σὲ ἀμφισβήτηση τὴν τήρηση τοῦ ἰατρικοῦ ἀπορρήτου καὶ λαμβάνονται, ἔστω καὶ στοιχειωδῶς, τὰ ἀναγκαιοῦντα μέτρα.

Ὁ ἄνθρωπος τελικὰ εἶναι τὸ κινδυνευόμενο ἀγαθὸ στὴν ἐποχή μας. Καὶ τὸ ἰατρικό ἀπόρρητο αὐτὸν σέβεται καὶ αὐτὸν προστατεύει. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐξαιρέσεις του θὰ πρέπει νὰ εἶναι περιοριστικὲς καὶ νὰ ἀναφέρονται μία πρὸς μίαν. Ὅμως ἡ ἠλεκτρονικὴ ἐποχή μας ἀπειλεῖ τὸν ἄνθρωπο. Ἀπόλυτη προστασία του ἀπὸ τὰ μέσα της δὲν ὑπάρχει. Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος εἶναι θύμα τῶν ἐπιτευγμάτων του. Τὰ μέτρα ποὺ θὰ ληφθοῦν θὰ περιορίσουν τὸ κακό. Δὲν θὰ τὸ ἐξαλείψουν ὅμως. Ἕως ὅτου οἱ ἄνθρωποι ἀποφασίσουν νὰ ξαναγίνουν Ἄνθρωποι.

Εὐγονικὴ

Ἠθικοὶ προβληματισμοὶ καὶ προοπτικές*

Τὸ ἔτος αὐτὸ σημαδεύθηκε, χωρὶς ἀμφιβολία, ἀπὸ τὸ κορυφαῖο ἐπίτευγμα τῆς Γενετικῆς Βιολογίας, τὴν κλωνοποίηση, καὶ ὅλος ὁ κόσμος, ὅταν ἔμαθε περὶ τίνος πρόκειται, ἐκράτησε κυριολεκτικὰ τὴν ἀναπνοή του, ἐμπρὸς στὶς ἀπέραντες δυνατότητες, ποὺ ἡ ἐπιστήμη διήνοιξε στοὺς ὁρίζοντες τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴ βελτίωση τῶν εἰδῶν στὸ φυτικὸ καὶ ζωικὸ βασίλειο. Ὅμως, τὸν ἀρχικὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἔκπληξη πολὺ σύντομα διαδέχθηκε ὁ φόβος ἀπὸ τὴ συνειδητοποίηση τοῦ ἐνδεχομένου ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου τῆς κλωνοποίησης καὶ στὸν ἄνθρωπο, μὲ ὅλες τὶς ἀπρόβλεπτες συνέπειές της γιὰ τὴν εὐτυχία του

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου πρὸς τοὺς κ.κ. ἰατρούς, φαρμακοποιούς, νοσοκόμους κ.λπ., ἐκπροσώπους τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου τῆς Μαγνησίας, κατὰ τήν, πρὸς τιμήν των, δεξίωσιν εἰς τὸ Πνευματικὸν Κέντρον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1997, ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, προστάτου τῆς τάξεώς των.

πάνω στὸν πλανήτη μας. Τὸ πείραμα μὲ τὸ παγκοσμίως διαφημισθὲν κλωνοποιημένο πρόβατο, τὴ θρυλικὴ Ντόλυ, καὶ ἡ δυνατότητα ἀπεριόριστης πανομοιότυπης ἀναπαραγωγῆς του, διανοίγουν ἀσφαλῶς νέους ὁρίζοντες στὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ βελτιώσει τοὺς ὅρους διαβίωσής του, ἐξασφαλίζοντας στὸν ἑαυτό του προϊόντα καὶ παράγωγα εἰδῶν μὲ νέες πιὸ χρήσιμες ἰδιότητες.

Ὁ μεγάλος ὅμως πειρασμὸς ποὺ ἄρχισε ἤδη νὰ ἀντιμετωπίζει ἡ ἀνθρωπότης εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου καὶ στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Πρόεδρος Κλίντον, ἐμπρὸς στὸ ἐνδεχόμενο νὰ προχωρήσουν τὰ σχετικὰ πειράματα, εἰσηγήθη πρὸ ἑξαμήνου τὴν ἀπαγόρευσή των, σὲ μιὰ ὕστατη προσπάθεια περιστολῆς τῶν καταστρεπτικῶν γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ἐφαρμογῶν τῆς μεθόδου. Παράλληλα καὶ ἡ Ποντιφίκια Ἀκαδημία γιὰ τὴ Ζωὴ σὲ πρόσφατη διακήρυξή της ἀπευθύνει ἔκκληση σὲ ὅλους τοὺς ἐρευνητὲς νὰ σταματήσουν τὶς ἔρευνες γιὰ τὴν κλωνοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, ἐμπρὸς στὸν κίνδυνο, νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι πρόκειται «γιὰ μιὰ τραγικὴ παρωδία τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ». Βέβαια ὁ σχετικὸς προβληματισμὸς ἐπεκτείνεται ἤδη καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Γενετικῆς, ὅπου ἡ ἐπιστήμη προσφέρει σήμερα δυνατότητες μικρὲς ἢ μεγάλες ἐλέγχου τῆς ποιότητος τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, ξεκινώντας βέβαια ἀπὸ τὴν πρόθεση ἀποφυγῆς ἀνεπιθύμητων ἀσθενειῶν ἢ ἄλλων ὑστερήσεων καὶ ἐπίτευξης βελτιωμένης ράτσας ἀνθρώπων.

Ἡ ἀνάγκη ρυθμιστικῶν κανόνων ἠθικῆς δεοντολογίας στὸν τομέα αὐτὸν γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἐπείγουσα, προκειμένου νὰ ὑπάρξει τὸ κοινὰ ἀποδεκτὸ πλαίσιο γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν πειραμάτων μέσα σ' αὐτό,

γεγονὸς ποὺ θὰ ἀποτρέψει καταχρήσεις ἐν ὀνόματι τῆς ποιότητος τῆς ζωῆς. Πρόκειται γιὰ ἕνα πλέγμα προβλημάτων ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ Εὐγονική, ἡ ἐπιστήμη, θὰ λέγαμε, ποὺ γνωρίζει σήμερα μιὰ τρομακτικὴ ἀνάπτυξη, μὲ τὸ δέλεαρ τῆς προσφορᾶς στὸν ἄνθρωπο δυνατοτήτων ἐλέγχου ὅλων τῶν φάσεων καὶ παραμέτρων τῆς διαδικασίας τῆς ἀναπαραγωγῆς, μὲ προοπτικὲς θετικὲς καὶ ἀρνητικές. Θετικὲς μὲν σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἀνάπτυξη ἐπιθυμητῶν ἰδιοτήτων, ἀρνητικὲς δὲ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἐκρίζωση καὶ καταστροφὴ ἐπικίνδυνων καὶ βλαπτικῶν ἀνωμαλιῶν. Τὶς ρίζες τῆς πρακτικῆς αὐτῆς μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε στὴν ἀρχαιότητα, ὅπου ἐλλειμματικὰ βρέφη ρίπτονταν στὸν Καιάδα, προκειμένου νὰ ἐκριζωθοῦν τὰ νοσηρὰ φαινόμενα ποὺ ἐσκίαζαν τὴν ἐπιθυμητὴ ἀρτιότητα καὶ τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου. Σήμερα βέβαια δὲν χρειάζεται νὰ ἀναμένει κανεὶς τὴ γέννηση τοῦ βρέφους γιὰ νὰ διαπιστώσει ἀνεπιθύμητες δυσπλασίες ἢ ἀνωμαλίες. Ὁ προγεννητικὸς ἔλεγχος ἐξασφαλίζει τὴν ἔγκαιρη ἐπισήμανση καὶ προειδοποίηση.

Καὶ ἄλλοτε[1] μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ θέματα Γενετικῆς, ὑπογραμμίζοντες τὶς διαστάσεις τῶν ἐπιπτώσεών της στὴ ζωή μας. Ἐφέτος ἐπικεντρώνουμε τὸ

1. Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια ἀνεπτύξαμε στοὺς ἰατροὺς τῆς περιοχῆς μας μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, τὰ ἑξῆς, κατὰ σειράν, θέματα: α) Ἰατρικὴ τῆς προσωπικότητος (1976), β) Περὶ τῆς εὐθανασίας (1977), γ) Περὶ τῶν ἀμβλώσεων (1978), δ) Ὑπέρβασις τῆς μονομεροῦς μηχανιστικῆς θεωρήσεως τῆς νόσου (1979), ε) Ἠθικὰ προβλήματα ἐκ τῶν μεταμοσχεύσεων (1980), στ) Ἠθικὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν «παιδιῶν τοῦ σωλῆνα» (1981), ζ) Ἰατρικὴ δεοντολογία καὶ συνειδησιακὴ ἠθική (1982), η) Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στὸν ἄρρωστο; (1983), θ) Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς γενετικῆς τεχνολογίας

ἐνδιαφέρον μας στὴν Εὐγονική, ἐπειδὴ ὁ σχετικὸς μὲ αὐτὴν προβληματισμὸς ἔχει φέρει στὸ φῶς τὶς ὑπερβολές, στὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ παρασύρει τὸν ἄνθρωπο ἡ κατάχρηση τῆς ἐπὶ τῆς φύσεως ἐξουσίας του. Ἡ ἐξουσία αὐτὴ ἔχει γίνει ἀκόμη πιὸ ἰσχυρὴ σήμερα γιατὶ ἔχει πλέον στὰ χέρια του ὁ ἄνθρωπος τὴ δύναμη ὄχι ἁπλῶς νὰ ὑποβοηθεῖ τὴ φύση, ἀλλὰ νὰ κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν διαδικασιῶν ἀναπαραγωγῆς. Πρὶν ὡστόσο προχωρήσω στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος αὐτοῦ παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς καλωσορίσω καὶ νὰ σᾶς εὐχηθῶ ὑγεία, δύναμη καὶ πλούσια εὐλογία στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀποστολή σας.

Ὁ ὅρος «Εὐγονική» εἰσήχθη στὴν ἐπιστημονικὴ ὁρολογία ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα, καὶ ἀρχικὰ ἐσήμαινε τὶς θεωρίες ἢ τὶς πρακτικὲς ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ βελτίωση τῶν ἀνθρωπίνων προσόντων. Ἀρχικὰ ὁ Μέντελ μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῶν νόμων τῆς κληρονομικότητος ὡδήγησε τὴν

(1984), ι) Οἱ «φέρουσες» ἢ «ὑποκαθιστῶσες» μητέρες ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1985), ια) Νεώτερες ὄψεις τοῦ προβλήματος τῆς εὐθανασίας (1986), ιβ) Οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη (1987), ιγ) Τεχνητὴ γονιμοποίηση καὶ χριστιανικὴ ἠθική (1988), ιδ) Βασικὰ σημεῖα ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας (1989), ιε) Ἔρευνες καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πρακτικὴ καὶ μιὰ ὀρθόδοξη θέση (1990), ιστ) Διαθρησκειακὴ θεώρηση τῶν μεταμοσχεύσεων (1991), ιζ) Ἐγκεφαλικὸς ἢ καριδιακὸς θάνατος; Συμβολὴ στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν μεταμοσχεύσεων (1992), ιη) Ἡ Ἐκκλησία μπροστὰ στὴν πρόκληση τοῦ AIDS. 8 σημεῖα προσεγγίσεως (1993), ιθ) Τὸ δικαίωμα σ' ἕναν «ἀξιοπρεπῆ θάνατο» (1994), κ) Κλωνοποίηση καὶ D.N.A. στὴν ὑπηρεσία τῆς ζωῆς ἢ τοῦ ὀλέθρου; (1995), κα) Τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο, ἡ ἔκταση τῆς ἐφαρμογῆς του καὶ τὰ νέα ἠλεκτρονικὰ δεδομένα ποὺ τὸ ἀπειλοῦν (1996).

ἐπιστήμη στὴν εὐχέρεια τῆς ἐπιλογῆς, μὲ πρώτη τὴν ἐφαρμογή της ἐπὶ τῆς φύσεως γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τροφῆς γιὰ ὅλους. Ἀργότερα ἀκολούθησε ἡ ἐπέκταση τῆς εὐγονικῆς ἔρευνας στὸν ἄνθρωπο. Ἤδη τὸ 1904 ὁ Fransis Galton ἔδωσε τὸ ἐξῆς περιεχόμενο στὴ λέξη αὐτή: *«Ἐπιστήμη τῆς βελτίωσης τῆς φυλῆς μὲ τὴ μελέτη τῶν κοινωνικὰ ἐλέγξιμων παραγόντων ποὺ μποροῦν νὰ βελτιώσουν ἢ νὰ μειώσουν τὰ φυλετικὰ προσόντα τῶν μελλοντικῶν γενεῶν, τόσο σωματικά, ὅσο καὶ νοητικά».*

Στὴ βάση ἐπομένως τῆς ἐπιστήμης τῆς Εὐγονικῆς εὑρίσκεται ἡ ἐπιδίωξη τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀρχὴν νὰ βελτιώσει τὰ γνωρίσματα τοῦ εἴδους του, νὰ ἀντιμετωπίσει προληπτικὰ διάφορες ἀσθένειες ποὺ ταλαιπωροῦν τὸ εἶδος του καὶ νὰ ἐξασφαλίσει στὴν ἀνθρωπότητα βελτιωμένη ποιότητα ἀνθρώπων. Ὡς δὲ εἶναι γνωστόν, δύο, κατὰ βάσιν, παράγοντες συντελοῦν εἰς τὴν διαμόρφωση τῆς καταστάσεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται ὁ ἄνθρωπος: α) οἱ ἔμφυτες σωματικὲς καὶ ψυχικὲς καλὲς ἢ κακὲς ἰδιότητες, ποὺ κληρονομοῦνται καὶ β) οἱ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του ἐπιδράσεις τοῦ ἀνθρωπίνου περιβάλλοντος. Στὰ πλαίσια τῶν παραγόντων αὐτῶν ἀνεπτύχθησαν δορυφορικὲς τῆς Εὐγονικῆς ἐπιστῆμες, ὅπως ἡ Βιολογία, ἡ Γενετική, ἡ Βιοϊατρική, οἱ ὁποῖες ἔστρεψαν τοὺς φακοὺς τῆς ἔρευνας πρὸς τὴν ἀποκάλυψη τῶν μυστικῶν κυρίως ποὺ κρύβονται μέσα στὴ δομὴ τῶν κυττάρων, καὶ τῶν γονιδίων, ποὺ θεωρήθηκαν ὑπεύθυνα γιὰ τὴν κληρονομικὴ μεταβίβαση ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν χαρακτηρολογικῶν στοιχείων τῆς φυλῆς. Ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του ὁ ἄνθρωπος τὰ ἀνωτέρω, ἄρχισε ἀπὸ ἑνὸς περίπου αἰῶνος τὴν προσπάθεια γιὰ βελτίωση τοῦ εἴδους του.

Ἡ θεωρητικὴ ἀνάπτυξη τῶν σχετικῶν ἐπιστημῶν ὡδήγησε σὲ καταπληκτικὲς ἀποκαλύψεις τῶν μυστικῶν τῆς ζωῆς καὶ ἔφερε στὸ φῶς ἄγνωστα στοιχεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα σήμερα ὄχι μόνο νὰ προσδιορίζουμε τὶς δεδομένες ἀπὸ τὴ φύση προϋποθέσεις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ τὶς καθορίζουμε ἐπεμβαίνοντες σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴ βάση καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Πρακτικὰ αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ σήμερα μὲ τὸν προγεννητικὸ ἔλεγχο, δηλ. τὴν εὐχέρεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐλέγχει τὸ DNA καὶ μέσῳ τοῦ ἐλέγχου αὐτοῦ νὰ ἐντοπίζει τὰ προβληματικὰ γενετικὰ σημεῖα ποὺ «εὐθύνονται» γιὰ σοβαρὲς κληρονομικὲς ἀσθένειες, δηλ. νὰ ἀποκαλύπτει τὰ μυστικὰ ποὺ κρύβουν μέσα των τὰ γονίδια. Οἱ προσπάθειες γιά «χαρτογράφηση» τῶν γονιδίων προοδεύει σταθερὰ καὶ ἐλπίζεται ὅτι μέχρι τὸ τέλος τοῦ αἰῶνα μας τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ 50.000 - 100.000 γονίδια τοῦ ἀνθρώπινου γονιδιώματος θὰ ἔχουν ἀπομονωθῆ καὶ ταυτοποιηθῆ (Ἀρχιμ. Νικ. Χατζηνικολάου: *«Γενετικὴ Μηχανική: ἐλπίδα ἢ πρόβλημα γιὰ τὸ μέλλον;»*). Ἡ καλύτερη κατανόηση τῆς λειτουργίας τοῦ γονιδιώματος στὸν ἄνθρωπο συνοδεύθηκε ἀπὸ τὴ δυνατότητα πρώιμης διάγνωσης νόσων ποὺ τὰ κλινικὰ συμπτώματά των μπορεῖ νὰ ἐμφανισθοῦν μετὰ ἀπὸ 10, 20 ἢ καὶ 40 χρόνια. Καὶ ὅσο οἱ σχετικὲς ἔρευνες ἐξελίσσονται, τόσο καὶ περισσότερες ἀνωμαλίες στὸ ἔμβρυο θὰ μποροῦν νὰ ἐξακριβωθοῦν κατὰ τὴν περίοδο τῆς κυήσεως.

Σήμερα ἡ ἐπιστήμη ἔχει φθάσει στὸ σημεῖο νὰ μπορεῖ μὲ τὴν προσυμπτωματικὴ διάγνωση νὰ ἐπισημαίνει ὄχι μόνο ἀμιγῶς γενετικὰ νοσήματα ποὺ ὀφείλονται ἀποκλειστικὰ στὴν παρουσία ἑνὸς παθολογικοῦ γονιδίου, ὅπως π.χ. ἡ μεσογειακὴ ἀναιμία, ἢ ἡ αἱμορροφιλία ἀλλὰ καὶ πλῆθος πο-

λυπαραγοντικῶν νοσημάτων π.χ. διάφορες μορφὲς καρκίνου, διάφορα νευρολογικὰ καὶ ψυχιατρικὰ νοσήματα, στὰ ὁποῖα τὸ γενικὸ ὑπόστρωμα ἀποτελεῖ προδιαθεσικὸ καὶ ὄχι καθοριστικὸ παράγοντα (Βλ. Γ. Μανιάτη: *«Ἠθικὰ διλήμματα ἀπ' τὴ Γενετική»*, στήν *«Καθημερινή»*, 14-10-1992). Ὑπολογίζεται ὅτι 1% περίπου ἀπὸ τὰ νεογέννητα παιδιὰ παγκοσμίως ἔχουν μονογονιδιακὲς διαταραχές. Περισσότερες ἀπὸ 100 ἀσθένειες μποροῦν σήμερα νὰ διαγνωσθοῦν μὲ δειγματοληψία πλακοῦντος, ἐνῶ πολλὲς ἀπὸ τὶς πιὸ σύνθετες κληρονομικὲς παθήσεις ἔχουν ἤδη ἀποκαλύψει τὰ προγνωστικὰ μυστικά των, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μπορεῖ νὰ τὶς ἐλέγξει μέσῳ μιᾶς προγεννητικῆς διάγνωσης.

Κατὰ συνέπειαν ἡ Εὐγονικὴ φιλοδοξεῖ νὰ ἐλέγχει ρυθμιστικὰ τὴν ἀναπαραγωγή, μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ εἶδος του. Ὁ ἔλεγχος αὐτὸς σημαίνει ὄχι ἁπλῶς τὴν παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στὴ βελτίωση τοῦ εἴδους του, ἀλλὰ καὶ μιὰ ὁλόκληρη *δέσμη ἐνεργειῶν ποὺ ὁριοθετοῦν τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἀντικατάσταση ἀκόμη τοῦ φυσιολογικοῦ τρόπου ἀναπαραγωγῆς, σὲ σημεῖο ποὺ ἢ νὰ προκαλεῖται ἡ γέννηση παιδιῶν, ὅταν ἡ φύση τὸ ἀρνεῖται, καὶ ἀντίθετα νὰ ματαιώνεται ἡ γέννηση αὐτή, ὅταν ἡ φύση τὸ ἐπιδιώκει. Δηλ. πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπαναστατικὴ καὶ ἀλαζονικὴ ἐπικυριαρχία ἐπὶ τῆς φύσεως, τὸ δικαίωμα στὴν ὁποία ἀρχίζει νὰ συζητεῖται καὶ ἐντόνως νὰ ἀμφισβητεῖται.* Ὁμοιάζει ἡ πρακτικὴ αὐτὴ πρὸς τὶς ἀλόγιστες ἐπεμβάσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐπανάσταση τῆς κτίσεως ἐναντίον του καὶ τὴν ἄρνησή της νὰ ἀνεχθῇ χωρὶς συνέπειες ἄλλες τέτοιες αὐθαίρετες καὶ ἐπικίνδυνες ἐνέργειες.

Πολλοὶ εἰδικοὶ ἰατροὶ πιστεύουν ὅτι οἱ ρυθμοὶ προσπέλασης τῶν ἐπιστημόνων σὲ νέες γενετικὲς γνώσεις εἶναι σήμερα τόσο ταχεῖς, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνταπεξέλθουν στὶς ἀπαιτήσεις. Στὴν Ἀμερικὴ σχεδὸν ἕνα στὰ 200 παιδιὰ ποὺ γεννιοῦνται ἔχουν κάποια κληρονομικὴ ἀνωμαλία, ποὺ σχετίζεται μὲ τὰ χρωμοσώματα. Ἡ συνηθέστερη χρωμοσωματικὴ ἀνωμαλία, τὸ σύνδρομο Ντάουν, ἐμφανίζεται σὲ κάθε 1 στὰ 700 παιδιὰ καὶ προκαλεῖ συνήθως διανοητικὴ καθυστέρηση. Ἄλλες ἀσθένειες γιὰ τὶς ὁποῖες ἄρχισε νὰ γίνεται προγεννητικὸς ἔλεγχος ἦταν ἡ μογγολοειδὴς ἰδιωτεία καὶ ἡ μεσογειακὴ ἀναιμία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πάλι στὴν Ἀμερικὴ τὸ 50% τῶν ἐκτρώσεων ὀφείλεται σὲ γενετικὲς ἀνωμαλίες. Καὶ ἔτσι προσφέρεται ἕνα σοβαρὸ ἄλλοθι σὲ γιατροὺς καὶ γονεῖς γιὰ τὴ θανάτωση τοῦ ἐμβρύου χωρὶς ἀναστολές.

Στὴν ἔννοια ἐξ ἄλλου τῆς Εὐγονικῆς ὑπάγονται -ὅπως ἐλέχθη ἤδη- ὄχι μόνο ὅλες ἐκεῖνες οἱ μέθοδοι γιὰ γενετικὲς ἐπεμβάσεις μὲ σκοπό, ὅπως λέγεται, τὴ βελτίωση τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἄλλες ποὺ διακινδυνεύουν τὴν ἀνατροπή του, καὶ οἱ ἁρμόδιοι διερωτῶνται ἂν καὶ πῶς μποροῦν νὰ χαλιναγωγήσουν ἐγκαίρως αὐτὸ τὸν ἔλεγχο, ποὺ μπορεῖ τελικά, ξεπερνώντας τὰ ὅρια, νὰ ἀποβῇ καταστρεπτικὸς γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀντὶ νὰ τοῦ συμπαρασταθῇ διακριτικά. Ἤδη ὁ γάλλος καθηγητὴς J. Testart «πατέρας» τοῦ πρώτου παιδιοῦ τοῦ σωλήνα στὴ Γαλλία, σὲ πρόσφατο βιβλίο του μὲ τίτλο: *«Ἡ ἐπιθυμία τοῦ γονιδίου»*, ἀνησυχώντας ἔντονα γιὰ τὶς ἀπειλητικὲς προοπτικὲς τῆς ἀναπτυσσόμενης βιοϊατρικῆς δήλωσε πρὸ καιροῦ ὅτι παραιτεῖται ἀπὸ τὶς ἔρευνες σ᾽ αὐτὸν τὸν τομέα.

Ἡ ὅλη προβληματικὴ γύρω ἀπὸ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Εὐγονικῆς ἔφερε στὸ φῶς πέρα ἀπὸ τὴ συναρπαστικότητα τῶν προοπτικῶν της καὶ μεγάλα νομικὰ καὶ ἠθικὰ κυρίως διλήμματα τόσο γιὰ τὸ γιατρό, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς γονεῖς καὶ ἀνέσυρε στὴν ἐπιφάνεια τὴν ἀνάγκη νὰ τεθῆ ἕνας φραγμὸς στὶς τεχνικές, ποὺ προχωροῦν ἀκάθεκτα σὲ μιὰ ἱερόσυλη ἐπέμβαση σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς, μὲ κριτήριο τὴ χρησιμοθηρία καὶ μόνο. Ἄλλωστε στὰ χρόνια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἔγιναν ἐν ὀνόματί της ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης καὶ ἡ Εὐγονικὴ ταυτίσθηκε μὲ τὴ φρίκη τοῦ ναζισμοῦ καὶ τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀρκεῖ ἀπὸ μόνη της νὰ περιφρουρήσει τὸν ἐπιστημονικὸ χῶρο ἀπὸ ὑπερβολὲς καὶ καταχρήσεις.

Εἶναι νομίζω καιρὸς νὰ σταθοῦμε μὲ κριτικὸ πνεῦμα ἀπέναντι στὴν Εὐγονική, θωρακίζοντάς την, μὲ ἠθικὲς κυρίως ἀρχές, ποὺ θὰ τὴν περιορίσουν στὰ εὐεργετικὰ καὶ μόνο ἀποτελέσματα πρὸς χάριν τῆς καλῆς ποιότητος τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, καὶ θὰ ἀποτρέψουν ἄλλα, ἠθικῶς ἀπαράδεκτα. Ἤδη ὅσο περνᾶ ὁ καιρὸς συνειδητοποιοῦμε ὅτι γινόμεθα ὑποχείριοι τῆς βιολογίας μὲ τὸ πιὸ ἀπάνθρωπο προσωπεῖο: ἐκεῖνο τοῦ μηχανικοῦ καὶ τεχνολογικοῦ χαρακτῆρα. Αἰωρεῖται ἤδη στὸν ἀέρα μιὰ ὄχι καὶ τόσο κρυφὴ ἀπειλὴ ἀπὸ τὶς ἀνεξέλεγκτες ἐφαρμογὲς τῆς Εὐγονικῆς στὸν ἄνθρωπο, ὥστε νὰ εἴμαστε ἀρκετὰ ὥριμοι νὰ ἀναλογισθοῦμε τὶς βαρύτατες σὲ βάρος ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιπτώσεις μιᾶς ἀλόγιστης καὶ κυρίως ἐγωκεντρικῆς διασπορᾶς τῶν οἱωνδήποτε μεθόδων της.

Καταγράφοντας μὲ λεπτομέρεια τὶς διάφορες πτυχὲς τῶν ποικίλων ἐφαρμογῶν τῆς Εὐγονικῆς, παρατηροῦμε γενικῶς ὅτι ἡ ἀναπαραγωγικὴ διαδικασία ὑποτάσσεται στὶς ἡμέρες μας ὅλο καὶ περισσότερο στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, ἂν καὶ εἶναι σχετικὰ περιωρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν ζευγαριῶν ποὺ προσφεύγουν στὴ βοήθειά της. Στὴ Γαλλία ἐπὶ 7.000 γεννήσεων, μέχρι 350 περιπτώσεις εἶχαν προσφύγει στὸν προγεννητικὸ ἔλεγχο. Καὶ ἐξ αὐτῶν μόνο 15 ἀπεδείχθη ὅτι ἦσαν φορεῖς ἀνωμαλιῶν. Εἶναι βέβαια πειρασμὸς γιὰ τὰ ζευγάρια ποὺ ζητοῦν τὴ συνδρομὴ τῆς ἐπιστήμης γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν προβλήματα μὲ τὴ γονιμότητα ἢ τὴν ἀτεκνία των, τὸ νὰ μὴ καταφύγουν στὰ φῶτα της, μιὰ καὶ πρόθυμα τοὺς ὑπόσχεται τὴν ἐπίλυση κάθε προβλήματός των. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἔτσι, ἡ Εὐγονικὴ καταντᾶ ἐνίοτε σὲ ἔννοια κατ' εὐφημισμόν, ἀφοῦ διεκδικεῖ καὶ ἔχει ἐπιτύχει νὰ ρυθμίζει κατ' ἐπιθυμίαν καὶ αὐτὴ ἀκόμη τὴ μὴ γέννηση ἀνθρώπου, ἐνῶ ὑποτίθεται ὅτι ὑπηρετεῖ τὸν ἀκριβῶς ἀντίθετο στόχο. Ἔτσι, ἂν θὰ ἠθέλαμε νὰ ταξινομήσουμε συστηματικὰ τὶς μεθόδους της θὰ μπορούσαμε νὰ τὶς ὑπαγάγουμε σὲ τέσσαρες κατηγορίες:

α) Μέθοδοι ἐλέγχου τῆς γονιμότητας. Πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ μεθόδους παρεμπόδισης τῆς σύλληψης, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ ἀντισύλληψη, ἡ στείρωση καὶ ἡ ἔκτρωση. Οἱ λόγοι εἶναι ποικίλοι: Ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ θέληση ἀποφυγῆς ἀνεπιθύμητων, ἕνεκα ἀτελειῶν ἢ ἀσθενειῶν τοῦ ἐμβρύου, γεννήσεων καὶ φθάνουν μέχρι καθαρὰ ἡδονιστικο-καταναλωτικῶν ἀξιώσεων μὲ κριτήρια καθαρὰ χρησιμοθηρικὰ καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἀπόβλητα (π.χ. προγαμιαῖες σχέσεις, ἐλεύθερες ἄνευ δεσμεύσεων συμβιώσεις κ.λπ.).

β) Μέθοδοι ἐλέγχου τῆς στειρότητος. Ἐδῶ ἡ ἐπιστήμη ἐπιδιώκει νὰ ξεπεράσει τὴ φυσιολογικὴ στειρότητα, ἀντιτάσσοντας στὴν ἄρνηση ἢ ἀδυναμία τῆς φύσεως νὰ προχωρήσει στὴ διαδικασία ἀναπαραγωγῆς, τὶς δικές της τεχνολογικὲς δυνατότητες ὅπως εἶναι π.χ. ἡ ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση, οἱ φέρουσες μητέρες, τὰ παιδιὰ τοῦ σωλήνα, ἡ ἐνδοσαλπιγγικὴ μεταφορὰ γαμετῶν κ.λπ. Οἱ περιπτώσεις αὐτές, ὅπως γίνεται φανερό, δὲν περιορίζονται ἁπλὰ καὶ μόνο στὴν ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγή, ἀλλὰ φθάνουν καὶ στὴν πλήρη ὑποκατάσταση τῆς φύσεως, ἀνυψώνοντας τὸν ἐγωκεντρισμὸ στὸ βάθρο τοῦ τελικοῦ ρυθμιστὴ ἢ καὶ ἀμφισβητία καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Παράλληλα οἱ μέθοδοι αὐτὲς ὑπερβαίνουν τὴν ἱερότητα τῆς προσωπικῆς συζυγικῆς σχέσης, παραβιάζουν τὴν τάξη τῶν φυσικῶν νόμων, προδίδουν τὴν φυσιολογικότητα, τὴν ἀντικαθιστοῦν μὲ τὴ μηχανιστικὴ βεβαιότητα, διαχωρίζουν τὴν σεξουαλικότητα ἀπὸ τὴν ἀναπαραγωγικότητα, δημιουργοῦν προβλήματα στὰ παιδιά.

γ) Μέθοδοι προγεννητικοῦ ἐλέγχου. Μὲ αὐτὸν ἐπιδιώκεται ὁ ἔλεγχος τῆς κατάστασης στὴν ὁποίαν εὑρίσκεται τὸ ἔμβρυο μέσα στὴν κοιλία τῆς μητέρας του καὶ ἡ ἀνάλογη μὲ τὴν κατάσταση αὐτὴ ἐνέργεια σὲ βάρος του, ἐφ' ὅσον ἡ κατάστασή του δὲν θὰ εἶναι εὐνοϊκὴ γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τὴν κοινωνία. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιδίωξη γέννησης *«παιδιῶν ὑψηλῆς τεχνολογίας»*. Μὲ τὴν ὑπερηχογραφία, τὴν ἀμνιοκέντηση, τὴ δειγματοληψία ἀπὸ τὸν πλακοῦντα κ.λπ. ὁ ἄνθρωπος ἔχει πιὰ τὴ δυνατότητα νὰ ἐλέγχει τὴν ἀνεπιθύμητη ἐγκυμοσύνη, τὴν ἐπιθυμητὴ τεκνογονία, τὴν ἐπιλεκτικὴ διαδικασία τοῦ φύλου καὶ ἄλλων βασικῶν χαρακτη-

ριστικῶν τοῦ ἐμβρύου ἰδιωμάτων, τὴν ὑγιεινὴ κατάσταση τοῦ ἐμβρύου, τὴ γέννηση παιδιῶν μὲ μακρὸ προσδόκιμο ἐπιβίωσης, τὴ διακοπὴ τῆς κύησης, ὅταν αὐτὴ ὁδηγεῖ σὲ γέννηση ἀνάπηρων ἢ προβληματικῶν παιδιῶν κ.ο.κ. Ἡ καταστροφὴ ἐμβρύων ποὺ ἀναπόφευκτα συνοδεύει τὶς μεθόδους αὐτὲς συνιστᾶ βασικό των μειονέκτημα. Ποὺ δὲν εἶναι καὶ τὸ μόνο. Ἡ στιγμὴ τῆς γονιμότητας ἐνέχει τὴν ἱερότητα τοῦ μυστηρίου, ποὺ ἡ Εὐγονικὴ παραθεωρεῖ ἐνίοτε.

Ὁ ΡΚαθολικὸς ἐπίσκοπος Mac Karthy τοῦ Ἐρευνητικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Κέντρου Ἰατρικῆς Ἠθικῆς τοῦ Σαίντ Λούις ὅταν κλήθηκε τὸ 1986 ἀπὸ τὸ Κογκρέσσο σὲ ἀκρόαση γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν ἐκτρώσεων, εἶπε: *«Δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἀπόδειξη γιὰ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀρχίζει ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς γονιμοποίησης»* ἐκφράζοντας τὴ γνωστὴ θέση τῆς ΡΚαθολικῆς καὶ ὅλων τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν (Βλ. Ἰ. Δανέζη: *«Παιδιὰ ὑψηλῆς τεχνολογίας»*, στὸ περιοδικὸ *«Ἰατρική»*, τ. 49, 1986, σ. 395). Ἔτσι γιατρὸς καὶ κυρίως οἱ γονεῖς τίθενται ἐνώπιον δέσμης ἠθικῶν κυρίως διλημμάτων ὅπως π.χ. τῆς ἐκτρώσεως ἢ τῆς ἄρσεως τῶν συνεπειῶν μιᾶς κυήσεως ποὺ θὰ ἐκβάλει σὲ γέννηση κληρονομικῶς βεβαρημένων παιδιῶν μὲ μικρὲς ἢ μεγάλες ἐπιβαρύνσεις, τῆς διὰ παραβιάσεως τῆς φύσεως ἀποκτήσεως παιδιοῦ ἀπὸ ἄτεκνο ζευγάρι ἢ τῆς ἄρσεως τοῦ σταυροῦ τῆς ἀτεκνίας, τῆς διὰ τῆς κλωνοποίησης ἐξασφάλισης τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐπ' ἄπειρον παραγωγῆς πανομοιότυπων ἀντιγράφων ἢ τοῦ περιορισμοῦ στὴ φυσιολογικὴ διαδοχικὴ ἀναπαραγωγὴ κ.ο.κ. (Γιὰ περισσότερα βλ. ἀρχιμ. Νικ. Χατζηνικολάου: *«Ἀναπαραγωγικὲς τεχνολογίες. Ἠθικοὶ προβληματισμοί»*).

δ) Μέθοδοι χρησιμοθηρικῆς ἀλαζονείας. Πρόκειται κυρίως γιὰ τὴ μέθοδο τοῦ κλωνισμοῦ, πού «κάνει θραύση» στὶς ἡμέρες μας. Μὲ τὴ μέθοδο αὐτὴ ἐπιδιώκεται, κατ' ἀρχήν, ἡ βελτίωση τῶν εἰδῶν διατροφῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν προοπτικὴ ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου καὶ στὸν ἄνθρωπο ἐγκυμονοῦνται μεγάλοι κίνδυνοι γιὰ τὸ γένος μας, ποὺ μόνο οἱ εἰδικοὶ μποροῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐπισημάνουν. Πρόκειται, μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ μία, ἐν ὀνόματι χρησιμοθηρικῶν προοπτικῶν, σαφῆ παραβίαση τῆς φυσικῆς τάξεως, προβολὴ τῆς ἀνθρώπινης «παντοδυναμίας» καὶ ὑποταγῆς τῶν φυσικῶν νόμων στὶς ἀδιέξοδες ἐπιλογὲς τῆς ἀνθρώπινης ἀλαζονείας.

Τὰ προβλήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μεθόδων αὐτῶν δὲν εἶναι μόνο πνευματικά. Εἶναι καὶ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ καὶ νομικά. Ἤδη ἔχει ἀρχίσει μιὰ ἔντονη προσπάθεια χρησιμοποίησης τῆς γενετικῆς γνώσεως γιὰ οἰκονομικὲς ὑποθέσεις, ὅπως εἶναι π.χ. οἱ ἀσφάλειες ζωῆς, ὅπου γεννῶνται πλεῖστα ὅσα προβλήματα, ὅπως π.χ. ἂν ἔχουν οἱ ἀσφαλιστικὲς ἑταιρεῖες τὸ δικαίωμα νὰ ὑποβάλλουν τοὺς πελάτες των σὲ γενετικὸ ἔλεγχο, γιὰ εὐνόητους σκοπούς (ρύθμιση τοῦ ἀσφαλίστρου ἀνάλογα μὲ τὸ προσδόκιμο ἐπιβίωσης). Τὸ ἰσχύον δίκαιο ἀδυνατεῖ νὰ παρακολουθήσει τὶς προόδους τῆς Γενετικῆς καὶ ἀφήνει ἀκάλυπτους πολλούς τομεῖς τῶν ἐφαρμογῶν της. Θὰ πρέπει ὡστόσο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ μνημονευθῆ μιὰ ἀξιέπαινη νομοθετικὴ προσπάθεια στὴ χώρα μας, ποὺ ἀφορᾶ στὸν καθορισμὸ μέτρων καὶ ὅρων γιὰ τὴν περιορισμένη χρήση γενετικῶς τροποποιημένων μικροοργανισμῶν (π.χ. σόγιας).

Ἡ κοινὴ ὑπουργικὴ ἀπόφαση 1030/95 ἀποσαφηνίζει πολλὰ πράγματα σχετικὰ μὲ τὴ χρήση, τὴ μεταφορὰ καὶ τὴν ἀποθήκευση τῶν προϊόντων αὐτῶν, μὲ στόχο τὸν περιορισμὸ τῶν κερδοσκοπικῶν διαθέσεων τῶν μεγάλων ἑταιρειῶν, ποὺ ἔχουν ἐπενδύσει ποσὰ γιὰ τὴν ἐμπορικὴ ἐκμετάλλευση τῶν γενετικῶν νεωτερισμῶν. Ἡ ὑπάρχουσα ὡστόσο ἐπιστημονικὴ δυνατότητα δὲν εἶναι ἀπεριόριστη, οὔτε ἀλάνθαστη. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιτρέπει σὲ μεγάλη κλίμακα τὴν ἐπιχειρούμενη ἐμπορικὴ ἐκμετάλλευση, ἐνῶ μπορεῖ μέχρι στιγμῆς νὰ ἀποκλείσει τὴ δημιουργία γενετικῶν γκέτο. Γιατὶ ἀκόμα κι ἂν φθάσουμε στὴν ἀποκάλυψη τῆς πλήρους γενετικῆς γνώσεως, ἴσως νὰ μὴν εἴμαστε ποτὲ σὲ θέση νὰ ὑπολογίσουμε μὲ βεβαιότητα στὸν ἄνθρωπο τήν προδιάθεση νοσήσεων ἐξ αἰτίας τῆς περιπλοκότητος ποὺ ἐμπεριέχεται στὶς περισσότερες ἀσθένειες λόγῳ τοῦ πολυγονιδιακοῦ χαρακτῆρα τους καὶ τοῦ ἀπροσδιορίστου περιβαλλοντικοῦ ἐπηρεασμοῦ (Στ. Ἀλαχιώτη: *«Ἡ πρακτικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ γενετικοῦ ἐλέγχου»*, στό *«Βῆμα»*, 16-6-1996).

Γονίδια καὶ περιβάλλον ἀλληλοεπηρεάζονται σὲ σημεῖο ποὺ μερικοὶ ἐπιστήμονες νὰ ὁμιλοῦν γιά *«γενετικὸ ἢ βιολογικὸ ντετερμινισμό»*. Τελικὰ εἶναι τὰ γονίδια ἐκεῖνα ποὺ προσδιορίζουν τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἀνθρώπων; Καὶ ἂν ναί, τότε μέχρι ποίου βαθμοῦ μποροῦμε νὰ λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερη ὀντότης; Βέβαια ἄλλοι ἐπιστήμονες, οἱ περισσότεροι, ἀποκλείουν τὸν ντετερμινισμὸ αὐτό. Ἡ γενετικὴ δομὴ κατ' ἄλλους ἐπηρεάζει μόνο τὶς περιοχὲς τοῦ ἀνθρώπου: τὸν χαρακτῆρα του, τὴν ἀντιληπτική του ἱκανότητα, τὴν ψυχική του δόμηση. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἔχουν προβλη-

ματίσει τοὺς εἰδικοὺς ποὺ σπεύδουν νὰ ἐλέγξουν τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἔρευνας, ὥστε νὰ μὴ παραδοθῆ ὁ ἄνθρωπος στὴ βιοτεχνολογικὴ βιομηχανία. Μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τῶν ἐθνικῶν, διεθνῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν Ἐπιτροπῶν Ἠθικῆς Δεοντολογίας οἱ ἔρευνες ἐπὶ τῶν γονιδίων ἐπιτρέπονται πιὰ μόνο γιὰ διαγνωστικοὺς καὶ θεραπευτικοὺς σκοπούς (Βλ. *«La Croix»*, 4-3-1995). Ποιός ὅμως ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀποτρέψει ἄλλες καταστροφικὲς ἐφαρμογές των;

Τὰ τεράστια ἠθικὰ διλήμματα ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς ἐφαρμογὲς τῆς Εὐγονικῆς καταγράφονται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μὲ τὴν πρωτοβουλία κυρίως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἐθνικῶν Ἐπιτροπῶν Ἠθικῆς Δεοντολογίας, ποὺ ἔχουν συσταθῆ στὶς περισσότερες χῶρες. Οἱ νέες τεχνολογίες ἀνατρέπουν δεδομένα αἰώνων καὶ ὁριοθετοῦν τὰ πλαίσια σοβαρῶν κρίσεων, ποὺ δὲν ἔχουν προηγούμενο στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Τώρα πολλοὶ βιάζονται νὰ βροῦν, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων ἀνακαλύψεων τῆς Γενετικῆς, νέες ἀπαντήσεις σὲ προαιώνια ἐρωτήματα, ὅπως π.χ. τί εἶναι ζωή, τί εἶναι θάνατος, τί ἄνθρωπος, τί γέννηση. Τελικὰ ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου θὰ παραμείνει αὐτὴ ποὺ γνωρίζουμε ἢ θὰ πρόκειται γιὰ ἕνα «τεχνολογικὰ σχεδιασμένο προϊόν» χωρὶς ψυχή;

1. Ἐπιχειροῦντες νὰ καταθέσουμε τὴν ὀρθόδοξη θεολογικὴ προβληματικὴ ἐπὶ τῆς Εὐγονικῆς καθόλου, καὶ τοῦ προγεννητικοῦ ἐλέγχου εἰδικότερα, ὀφείλουμε κατὰ πρῶτον νὰ διερωτηθοῦμε **ἂν ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ δικαίωμα νὰ κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν διαδικασιῶν τῆς ἀναπαραγωγῆς**. Ἡ

ΡΚαθολικὴ Ἐκκλησία προτείνει τὴν ἰσχὺ ὡρισμένων ἠθικῆς φύσεως κριτηρίων ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ τεχνικῆς, δηλ. *«τὸν σεβασμό, τὴν ὑπεράσπιση καὶ τὴν προαγωγὴ τοῦ ἀνδρώπου, τὸ πρωταρχικὸ καὶ θεμελιῶδες δικαίωμα στὴ ζωή, τὴν ἀξιοπρέπειά του ὡς προσώπου προικισμένου μὲ πνευματικὴ ψυχή, μὲ ἠθικὴ εὐδύνη, καὶ κεκλημένου σὲ μιὰ ὕπαρξη μακαρίας κοινωνίας μὲ τὸ Θεό»* (Διακήρυξη τῆς *Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei* τῆς 10-3-1987). Βεβαίως ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, συνεχίζει τὸ κείμενο, δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ καθ' ἑαυτὴν ὡς κατάχρηση ἐξουσίας, ἐφ' ὅσον εἶναι ἡ ἔκφραση «τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς δημιουργίας». Ὅμως ἡ ἔρευνα αὐτὴ εἰδικότερα εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ στὶς πρῶτες ἀρχὲς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, δὲν εἶναι «ἠθικὰ οὐδέτερη». Μόνο θεραπευτικὲς παρεμβολὲς ὑπὲρ τοῦ ἐμβρύου δικαιολογοῦνται, καθὼς καὶ κάθε ἄλλη ἐνέργεια ποὺ τὸ ἀντιμετωπίζει ὡς πρόσωπο μὲ δικαιώματα στὴ ζωή, καὶ ὄχι ὡς «μέσον τὸ ὁποῖον ἀντλεῖ τὴν ἀξίαν του ἀπὸ τὴν χρησιμότητά του γιὰ τούς ἄλλους». Ὡς ἐκ τούτου κάθε εἴδος ὕποπτης ἢ ἀνήθικης γενετικῆς τεχνολογίας, ἔστω καὶ ἂν οἱ σχετικὲς προθέσεις εἶναι ὑποκειμενικῶς ἀγαθές, εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὴν ἠθικὴ κρίση τῆς Ἐκκλησίας (Βλ. *«Ἐπίσκεψις»*, 10-4-1987, σ. 3).

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία προέβαλε πάντοτε ὡς ἀπόλυτο ἀξιολογικὸ καὶ ἠθικὸ κριτήριο γιὰ κάθε πολιτισμικὴ πραγματικότητα τὸ σεβασμὸ στὴν μοναδικότητα τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ καὶ τὴν ἀνεκτίμητη ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο κρίνεται μέσα στὰ πλαίσια τῆς τριαδολογικῆς σύλληψης τῆς ἐννοίας του, δηλ. ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἁγία Τριάδα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτονο-

μημένος καὶ χειραφετημένος ἀπὸ τὸν Θεὸ δὲν ἔχει καμιὰ ἀξία. Τὴν ἀξία τὴν προσλαμβάνει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ διάκριση μεταξύ «φύσεως» καὶ «προσώπου» ἐπιτρέπει τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεό, μὲ ταυτόχρονη ἀποφυγὴ κάθε προσπάθειας ἀνύψωσής του σὲ θέση ἀπολύτου ὄντος.

Κάθε ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου δέον νὰ λαμβάνεται στὰ πλαίσια τῆς συμμετοχῆς του στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωή, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, σὲ σχέση μὲ τὸν Δημιουργὸ τῆς ζωῆς. Τό *«ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα»* τῆς Ἐκκλησίας αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔχει. Νὰ δείξει δηλ. ὅτι ἡ ἐξάρτησή μας ἀπὸ τὸ Θεὸ εἶναι κατάφαση τῆς ὀντότητάς μας. Γι' αὐτὸ καί *«ὁποιαδήποτε αὐτονόμηση ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο αὐτὸ κριτήριο (τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου) ἀξιολογήθηκε ὡς ἐκτροπὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως καὶ ἐμπειρίας, γιατὶ ὁδηγεῖ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα σὲ ἀποσύνδεση ἀπὸ τὸν λόγο τῆς δημιουργίας»* γράφει ὁ Μητροπολίτης Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνός (*«Ἐπίσκεψις»*, 10-4-1987, σ. 4). Καὶ συνεχίζει: *«Ἡ ἀπειλὴ εἰσβολῆς τῆς γενετικῆς τεχνολογίας στὸν ἄνθρωπο καὶ στὶς βουλητικὲς λειτουργίες του, πηγάζει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἀπὸ τὶς γενικότερες πολιτικοκοινωνικές, ἰδεολογικο-οἰκονομικὲς καὶ πνευματικὲς τάσεις γιὰ τὴν ὑποβάθμιση τῆς ἱερότητας καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου οἱ ὁποῖες ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὸ νέο σύστημα ἀξιῶν, ὅπως διαμορφώθηκε στὸν ΙΘ΄ καὶ τὸν Κ΄ αἰῶνα»*. Ἡ προβολὴ κατὰ ταῦτα ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου ὡς ἀπολύτου ἀξιολογικοῦ κριτηρίου τῶν καρπῶν τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ τῶν γε-

νετικῶν ἐπεμβάσεων, προσδιορίζει καὶ τὰ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα ὑποχρεοῦται νὰ κινεῖται καὶ ἡ Εὐγονική, καθὼς καὶ τὸ περιωρισμένο «δικαίωμα» τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιλαμβάνεται ὅλων τῶν γενετικῶν ζητημάτων ἀδιακρίτως.

2. Μὲ βάση τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴ ἐπιβάλλεται ὅπως **ὁ σκοπὸς τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Εὐγονικῆς μὴ προσδιορίζεται οὔτε περιορίζεται σὲ χρησιμοθηρικοὺς καὶ μόνον στόχους. Κάθε προσδιορισμὸς τῶν γενοτύπων πρέπει νὰ ὑπηρετεῖ μόνο θεραπευτικοὺς ἢ ἐπιστημονικοὺς σκοπούς.** Κατὰ συνέπειαν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσδιορισθοῦν μὲ σαφῆ τρόπο τὰ ὅρια τῶν ἐπιτρεπομένων ἐπεμβάσεων. Ἐδῶ τὰ προβλήματα εἶναι πελώρια, ἐμπρὸς στὶς κολοσσιαῖες συνέπειες τῶν πιθανῶν ἐφαρμογῶν.

Τὰ ἐρωτήματα ποὺ τίθενται εἶναι κρίσιμα: ἐπιτρέπεται ἡ θανάτωση τοῦ ἐμβρύου ἔστω κι ἂν αὐτὸ πρόκειται νὰ ὁδηγήσει στὴ γέννηση ἀνάπηρου παιδιοῦ; Καὶ ποιός θὰ πάρει στὴν περίπτωση αὐτὴ τὴν ἀπόφαση γιὰ μιὰ διακοπὴ τῆς κύησης; Καὶ τί σημαίνει νὰ γεννηθῆ ἕνα παιδὶ ἀνάπηρο; Ἂν αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ποιός ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ ἀντισταθῆ; «*Φοβόμαστε μήπως γεννηθῆ ἕνα παιδὶ ἀνάπηρο. Μὰ ἤδη γεννᾶται ἀνάπηρο, φορτωμένο μὲ τὶς συνέπειες τῆς τραγικῆς κληρονομιᾶς τοῦ θανάτου. Ἡ βασικὴ ἀναπηρία εἶναι ὁ θάνατος, ὄχι ἡ ἀσθένεια. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀξίζει καὶ ἀποτελεῖ κυρίως δῶρο εἶναι τὸ ἀθάνατο στὸν ἄνθρωπο*» (Ἀρχιμ. Νικ. Χατζηνικολάου: «*Πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ὅρια τῆς σύγχρονης ἰατρικῆς τεχνολογίας*», σ. 2). Μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη νὰ παίρνει ἀποφάσεις ποὺ ἐπηρεάζουν τὶς μέλλουσες γενεὲς καὶ ποιός ἁρμόδιος νὰ δώσει τὴ συγκατάθεσή του γιὰ τέτοιες γενε-

τικὲς παρεμβάσεις; Δικαιοῦται ἡ ἐπιστήμη νὰ ὑποβάλλει τὸν ἄνθρωπο σὲ ὑποχρεωτικὸ γενετικὸ ἔλεγχο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν στόχων της καὶ συμβιβάζεται αὐτὸς μὲ τὴν αὐτονομία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου; Μέχρι ποίου σημείου ὑπάρχει «δικαίωμα» τοῦ γιατροῦ καὶ τοῦ ζευγαριοῦ νὰ ρυθμίσουν τὰ θέματα Εὐγονικῆς; Εἶναι τάχα ἀπεριόριστο αὐτὸ τὸ «δικαίωμα» ἢ μήπως δὲν εἶναι κἂν δικαίωμα, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος γεννιέται καὶ δὲν γίνεται; Ἡ χαρακτηριστικὴ ρήση τοῦ Jean Rostand δίδει ἀπάντηση σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα αὐτά: *«Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἀτομικὲς ὀδύνες ποὺ ἐπιτυγχάνεται, ἀντισταθμίζει ἄραγε τὴ βλάβη ποὺ ἐπιφέρουν αὐτὲς οἱ μέθοδοι στὸ σεβασμὸ τοῦ προσώπου καὶ στὴν φροντίδα μας γιὰ τὴν ἐλευθερία;»*.

Ἔχουν ἀφεθῆ νὰ ὑπάρχουν περιθώρια ἐνεργείας τῆς Θείας Χάριτος στὴ ζωή μας; Ὁ ἄνθρωπος ἀνέλαβε πρωτοβουλίες σὲ τομεῖς ποὺ δὲν τοῦ ἀνήκουν, γιατὶ σφετερίσθηκε τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Θέλησε νὰ λύσει μόνος του τὰ προβλήματά του καὶ ἀγνόησε τὴ θεία βουλή. Ἔτσι πελαγοδρομεῖ μὲ τὶς δῆθεν ἐπιλογές του, ἐνῶ στὴν οὐσία διαταράσσει τὴν ἰσορροπία τῆς φύσεως καὶ θὰ πληρώσει ἀκριβὰ τὴν τόλμη του αὐτή. Φέρω ὡς παράδειγμα τὴν ἐπιλογὴ τοῦ φύλου. Εἶναι αὐτὸ θέμα ποὺ ἀνήκει στὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου; Δὲν συνιστᾶ ὑπεξαίρεση ἑνὸς δικαιώματος τοῦ Θεοῦ; Καὶ θὰ μείνει ἀτιμώρητη μιὰ τέτοια ἀσέβεια; Καὶ αὐτὴ ἡ ἀσέβεια ἔφερε καὶ ἄλλες: τὸν ἔλεγχο τῆς εὐφυίας μας, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς συμπεριφορᾶς μας, τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ὕψους μας. Εἶναι τόσο σοφὸς ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ κάνει τὶς ἐπιλογές του αὐτές, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὶς παραμέτρους των, μιὰ καὶ δὲν ζῆ μόνος του, ἀλλὰ μέσα σὲ μιὰ κοι-

νωνία, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ φυσικὴ ποικιλία τῶν εἰδῶν, ὅπως τὰ δημιουργεῖ ὁ Θεός; Τί παραλογισμοὶ εἶναι αὐτοί; Καὶ μέχρι ποῦ καὶ μέχρι πότε θὰ συμβαίνουν; Νέα Βαβὲλ οἰκοδομεῖται καὶ ἡ σύγχυση ἔρχεται. Δὲν θὰ μποροῦμε νὰ συνεννοηθοῦμε. Καὶ θὰ ἐκστοῦμε τῶν φρενῶν...

3. **Ἡ δυνατότης προσυμπτωματικῆς διάγνωσης εἶναι κατ' ἀρχὴν θετική, διότι θὰ προειδοποιεῖ τὸν συγκεκριμένο ἄνθρωπο γιὰ τὴν προδιάθεση ποὺ ἔχει γιὰ ὡρισμένη νόσο, ὥστε νὰ ἀποφύγει τὴν ἔκθεσή του σὲ κινδύνους ποὺ συμβάλλουν στὴν ἐκδήλωση τῆς νόσου αὐτῆς.** Ὅμως ἡ πρώιμη αὐτὴ διάγνωση ἐνδεχομένως νὰ εἶναι καταστρεπτικὴ γιὰ τὸ ἄτομο ἀπὸ ψυχολογικῆς πλευρᾶς, ἰδίως ὅταν ἡ νόσος γιὰ τὴν ὁποίαν ἔχει προδιάθεση δὲν εἶναι ἰάσιμη. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου «νὰ γνωρίζη», μήπως θὰ πρέπει νὰ ὑποχωρήση ἐμπρὸς στὸ ἀντίθετο δικαίωμά του «νὰ μὴ γνωρίζη»; Τὸ θέμα ὅμως δὲν εἶναι καὶ τόσο ἁπλό. Ἡ γενετικὴ διάγνωση ἐπηρεάζει καὶ τοὺς στενοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀτόμου. Καὶ αὐτοὶ μπορεῖ νὰ ἔχουν συμφέρον «νὰ γνωρίζουν». Ἔτσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἑνός «νὰ μὴ γνωρίζη» συγκρούεται μὲ τὸ δικαίωμα τῶν συγγενῶν του, ἢ τρίτων «νὰ γνωρίζουν» ὅπως στὴν περίπτωση συνάψεως γάμου, ἢ ἐπὶ ἤδη συναφθέντος γάμου τὸ δικαίωμα τῆς συζύγου νὰ πληροφορηθῆ τὴν κατάσταση τῆς ὑγείας τοῦ συζύγου της ἐν ὄψει τεκνοποιήσεως. Τίνος τὸ δικαίωμα ὑπερισχύει; Καὶ τὸ ἰατρικὸ ἀπόρρητο; Ποιός θὰ ἀποφασίση ἂν θὰ τὸ παραβιάση; Ἡ δυσκολία εἶναι προφανὴς καὶ ἔχει ὁδηγήσει πολλοὺς γενετιστὲς νὰ ἀρνοῦνται νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν προγεννητικὴ διαγνωστικὴ μέθοδο, ἐνῶ αὐτὴ εἶναι διαθέσιμη. Τὸ ἴδιο δίλημμα ὑπάρχει καὶ

στὶς σχέσεις ἐργαζομένου καὶ ἐργοδότου, ἀσφαλισμένου καὶ ἀσφαλιστοῦ κ.ο.κ. Μιὰ λύση ποὺ ἔδωσε στὸ ἀσφαλιστικὸ πρόβλημα ἡ Ὁλλανδία εἶναι ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ γενικὴ ἐξέταση ἐφ' ὅσον τὸ ὕψος τῆς ἀσφάλειας δὲν ὑπερβαίνει τίς 100.000 δολλάρια (Βλ. Γ. Μανιάτη: *«Ἠθικὰ διλήμματα ἀπ' τὴ Γενετική»*, στήν *«Καθημερινή»*, 14-10-1992).

***4.* Τὰ μεγαλύτερα ἠθικὰ διλήμματα ἐμφανίζονται στὶς περιπτώσεις προγεννητικῆς διάγνωσης μὲ βεβαρημένη πρόγνωση.** Ποιό εἶναι τὸ καθῆκον τῶν ἰατρῶν ἐδῶ; Κατὰ μίαν ἄποψη ἔργο τους εἶναι νὰ ἐξηγήσουν στοὺς μελλοντικοὺς γονεῖς ἐπακριβῶς, ἀλλὰ καὶ μὲ ἁπλὸ καὶ σαφὲς λεξιλόγιο, τὴ σημασία τοῦ εὑρήματος γιὰ τὴν κυοφορία ἢ τὴν μελλοντικὴ ἐγκυμοσύνη καὶ νὰ τοὺς βοηθήσουν νὰ πάρουν μόνοι τους μιὰ ἀπόφαση. Ἡ ἁλματώδης πρόοδος τῆς ἐπιστήμης συνεχῶς αὐξάνει τὶς δυνατότητες ἐπισήμανσης βεβαρημένων καταστάσεων μὲ σαφῆ εἰκόνα τῆς κατάστασης τοῦ ἐμβρύου. Αὐτὸ βέβαια σημαίνει ὅτι ὅλο καὶ περισσότερα ζευγάρια καλοῦνται νὰ πάρουν σκληρὲς ἀποφάσεις. Οἱ γενετικοὶ σύμβουλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἁρμοδιότης των σταματᾶ στὴν ἔμμεση συμβολή των στὴ λήψη τῆς κρίσιμης ἀπόφασης. Ἄλλοι ὅμως θεωροῦν ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ παραμείνουν οὐδέτεροι, καθὼς θὰ πρέπει νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν των τὸ θρησκευτικὸ καὶ ἠθικὸ ὑπόβαθρο τῶν πελατῶν τους καὶ τὶς ἐμπειρίες τους.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἠθικῆς Δεοντολογίας μιᾶς ἐπισκοπῆς τῆς Γαλλίας εἶναι ἀξιοπρόσεκτα. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ τὰ ἑπόμενα: α) Ὅτι τὰ ζευγάρια, ποὺ πληροφοροῦνται ἀρνητικὰ δεδομένα σὲ σχέση μὲ τὸ ἔμβρυο ποὺ κυοφορεῖται, ἐκδηλώνουν

μιὰ πολὺ μεγάλη ἀλληλεγγύη στὴ λήψη τῆς ἀπόφασης ἐπὶ τῆς συνεχίσεως τῆς κυήσεως ἢ ὄχι, μὲ τὸν ἢ τοὺς γιατροὺς ποὺ τοὺς ἀνακοινώνουν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προγεννητικῆς διάγνωσης. β) Ὅτι ἡ ἀπόφαση διακοπῆς τῆς κυήσεως προκειμένου νὰ μὴ γεννηθῇ ἕνα ἀνάπηρο παιδί, συνιστᾶ ἕνα εἶδος φυσικῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ποὺ δὲν ἀνήκει στὰ δικαιώματα τοῦ ζευγαριοῦ. γ) Ὅτι οἱ γιατροὶ ἔχουν ἀνάγκη ἐνισχύσεως τῶν ἠθικῶν τους ἀντισωμάτων, τὰ ζευγάρια σωστῆς πληροφορήσεως καθὼς καὶ συζητήσεων μὲ γονεῖς ποὺ ἔχουν ἤδη ἀνάπηρα παιδιά, ἡ κοινὴ γνώμη μιᾶς εὐαισθητοποίησης στὰ προβλήματα ἀποδοχῆς τῶν ἀναπήρων παιδιῶν, χωρὶς συμπτώματα ρατσισμοῦ (Βλ. «*La Croix*», 23-6-1996).

Τὸ πρόβλημα χρειάζεται πνευματικὴ ἀντιμετώπιση. Ἡ διακοπὴ τῆς κύησης εἶναι διακοπὴ τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ διακοπὴ τῆς ζωῆς ἀποφασίζεται ἀναρμοδίως μὲ κριτήρια ὠφελιμιστικά. Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο διαφέρει ἀπὸ τὴ λεγόμενη «κοινωνικὴ ἠθική». Ἡ πνευματικὴ ἠθικὴ μιλάει γιὰ θυσία, γιὰ ὑπομονή, γιὰ σταυρό, γιὰ Γολγοθᾶ, γιὰ πόνο, γιὰ στέρηση, γιὰ ἄσκηση, γιὰ ἀγῶνα, γιὰ ἀνάσταση, γιὰ δικαίωση, γιὰ θέωση. Ποῦ πᾶνε ὅλα αὐτά, ἐνώπιον τῆς ἀποφάσεως γιὰ διακοπὴ τῆς κύησης ἐπειδὴ τὸ παιδὶ ποὺ ἔρχεται εἶναι προβληματικό; Τελικὰ ποιός μπορεῖ νὰ μᾶς πείσῃ πὼς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι γιὰ μᾶς εὐλογία;

5. Ἡ κακὴ χρήση τῶν νέων μεθόδων γενετικῆς εἶναι ἀλήθεια ὅτι συγκεντρώνει κατὰ κανόνα τὴν προσοχὴ τῶν θεολόγων, τῶν κοινωνιολόγων καὶ τῶν θεωρητικῶν τῆς ἠθικῆς. Ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὴ χρήση ἢ τὶς χρήσεις τῆς ἐπι-

στημονικῆς ἔρευνας ὑπάρχει **ἡ φύση τῆς γενετικῆς γνώσεως**, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχολῆ ὅσο θὰ ἔπρεπε τοὺς ἐπιστήμονες. Τὸ πρόβλημα μπορεῖ νὰ φαίνεται φιλοσοφικὸ καὶ ἄρα χωρὶς πρακτικὲς προεκτάσεις, ὅμως εἶναι βασικὸ νὰ δώσει κανεὶς ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ποιά μπορεῖ ἢ πρέπει νὰ εἶναι ἡ φύση αὐτῆς τῆς γνώσεως. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ πρόβλημα τίθεται στὴ βάση του καὶ στὴν ἀρχή του, στὸ ἂν δηλ. ἡ γνώση αὐτὴ τελικὰ μπορεῖ νὰ καθορίζει τὴν πνευματικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, μετακινώντας την ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς θεϊκῆς προέλευσης στὴ μηχανιστικὴ σύλληψη. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸ κεφαλαιῶδες ἐρώτημα: ἂν ὁ ἄνθρωπος τελικὰ «κατασκευάζεται» μὲ τὶς δικές του πρωτοβουλίες. Ὁ *«ἄνθρωπος κατὰ παραγγελίαν»* δὲν εἶναι πιὰ ὑπόθεση ἐπιστημονικῆς φαντασίας. Θὰ φθάσουμε κάποτε, ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα, στὴ δημιουργία «ὑπερανθρώπων». Ἀλλ' ἂν αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιδίωξη τῆς Εὐγονικῆς, τότε πρόκειται γιὰ μιὰ σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της ὑποκατάσταση τῆς φύσεως, εἶναι μιὰ ἀνίερη καὶ ἱερόσυλη κυριαρχία ἐπ' αὐτῆς. Καὶ εἶναι αὐτὸ καλὸ ἢ κακό;

Τὸ πρόβλημα τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ εἶναι γιὰ πολλοὺς καθαρὰ φιλοσοφικό, γιὰ ἄλλους κοινωνικό. Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν συνιστᾶ ἕνα κώδικα μὲ σαφεῖς τυπικὲς κατατάξεις. Δὲν ἀρέσκεται σὲ περιπτωσιολογικὲς ἀναφορές, δίδει κριτήρια, τὸ σωστὸ φρόνημα, καὶ αὐτὸ ὁδηγεῖ στὴν ὀρθὴ κάθε φορὰ καὶ ὑπεύθυνη τοποθέτηση.

Ἡ Εὐγονική, ὅπως εἶναι φανερό, περικλείει ὅλες τὶς γνωστὲς θετικὲς καὶ ἀρνητικὲς πρακτικὲς τῆς Γενετικῆς, τῆς Βιοϊατρικῆς καὶ τῆς Πειραματικῆς Τεχνολογίας. Καὶ στὸν

ἄνθρωπο ἐναπόκειται νὰ θέση ρυθμιστικοὺς κανόνες - πλαίσια ποὺ θὰ ἀποτρέψουν τὴ χρησιμοποίηση τῶν ἐπιστημονικῶν δυνατοτήτων της γιὰ σκοποὺς ποὺ ὑπερβαίνουν τὰ ἀποδεκτὰ ὅρια τῶν ἐπεμβάσεών του ἐπὶ τῆς ζωῆς, καὶ θὰ παραμείνουν θετικοί. Ἄλλως θὰ ζήσουμε τὸν ἐφιάλτη τῆς ἱεροσυλίας, ποὺ συνιστᾶ ἕνα νέο εἶδος «ὕβρεως» πρὸς τὸ Δημιουργὸ καὶ τὴ φύση. Ποὺ ἐκδικεῖται τοὺς παραβάτες τῶν φυσικῶν νόμων καὶ ἀρνεῖται νὰ συνεργασθῆ μὲ αὐτούς. Ὁ Louis Armstrong, πατώντας τὴν 20-7-1969 γιὰ πρώτη φορὰ στὴ σελήνη, μίλησε γιά «ἕνα μικρὸ βῆμα τοῦ ἀνθρώπου, ἕνα μεγάλο ἅλμα τῆς ἀνθρωπότητος». Οἱ σημερινοὶ ἐπιστήμονες βαδίζουν μὲ δρασκελιές. Καὶ ὅσα γίνονται βιαστικὰ καὶ ἀνεξέλεγκτα θὰ ὁδηγήσουν ἀσφαλῶς στὸ νὰ σκοντάψη ὄχι μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνθρωπότητα.

Ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ θεώρηση τῆς οἰκονομικοποιημένης ὑγείας*

Ἡ σημερινὴ ἑόρτια σύναξή μας προῆλθεν ὕστερον ἀπὸ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὁποίαν ἀσμένως υἱοθέτησαν τόσον ὁ Πανελλήνιος, ὅσον καὶ ὁ Ἰατρικὸς Σύλλογος τῶν Ἀθηνῶν. Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἐκδήλωση ποὺ διοργανώνεται πρὸς τιμὴν τοῦ ἰατρικοῦ Σώματος μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τοῦ ἰατροῦ, τὸν ὁποῖον ἔχουμε κάθε δικαίωμα νὰ ἀνακηρύξουμε προστάτην τῆς τάξεως τῶν ἰατρῶν, νοσοκόμων καὶ νοσηλευτῶν τῆς πόλεώς μας. Εἶναι δὲ φυσικὸν νὰ θεωρεῖται προστάτης τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ποὺ εἶναι καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν

* Ὁμιλία ποὺ ἔγινε στὶς 19 Ὀκτωρίου 1998 στὴν αἴθουσα «Μακεδονία» τοῦ ξενοδοχείου Divani Caravel τῶν Ἀθηνῶν, συνδιοργανωθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν, τὸν Πανελλήνιο Ἰατρικὸ Σύλλογο καὶ τὸν Ἰατρικὸ Σύλλογο Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Εὐαγελιστοῦ Λουκᾶ τοῦ ἰατροῦ.

᾽Αποστόλων, διότι διετήρησε τὴν ἐπιστημονικήν του αὐτὴν ἰδιότητα καὶ ὅταν ἀνεδείχθη συνοδὸς καὶ θεράπων ἰατρὸς τοῦ μεγάλου ᾽Αποστόλου τῶν ᾽Εθνῶν Παύλου, συμπεριλαβὼν στὴν ἀφήγηση τῶν περιπετειῶν του καὶ διηγήσεις ἰατρικῆς φύσεως, χρησιμοποιήσας ἰατρικὴν ὁρολογίαν στὸ ἱερὸ κείμενο καὶ ἐξαντλήσας τὴν ἐπιστημονικήν του ἱκανότητα προκειμένου νὰ διευκολύνει καὶ ἐνισχύσει τὸν εὐπαθῆ ὀργανισμὸν τοῦ Μεγάλου Παύλου στὴν ἐκπλήρωση τῆς τεράστιας ἀποστολῆς του.

Καὶ θέλουμε νὰ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ καθιερωθῆ ἀπὸ ἐφέτος καὶ ἐφεξῆς ἡ τιμὴ τοῦ ἰατρικοῦ κόσμου πρὸς τὸν ἰατρὸν Λουκᾶν, τὸν ἀγαπητόν, καὶ ὅτι ἔτσι θὰ προσφέρεται καὶ στὴν ᾽Εκκλησία μας ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώνει τὰ πρὸς τὸν κόσμον αὐτὸν μητρικά της αἰσθήματα τιμῆς, σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὸ ὑψηλὸν λειτούργημα ποὺ ἀσκεῖτε καὶ πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἐκλεκτοὺς φορεῖς του. ᾽Ας μᾶς ἐπιτραπῆ λοιπὸν νὰ σᾶς διαβεβαιώσουμε ὅτι σᾶς περιβάλλουμε μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη μας, προσευχόμεθα γιὰ σᾶς καὶ γιὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐνίσχυσή σας καὶ σᾶς εὐχόμεθα νὰ προσφέρετε μὲ ζῆλο καὶ ἀνιδιοτέλεια ἀποστολικὴ τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίες σας πρὸς ἀνακούφιση τοῦ πόνου καὶ θεραπεία τῶν νόσων ποὺ κατατυραννοῦν τὴ ζωὴ τῶν συνανθρώπων μας.

Καὶ μετὰ τὴν μικρὴ αὐτὴ εἰσαγωγή, καὶ ἀφοῦ εὐχαριστήσουμε ἀπὸ καρδιᾶς τόσο τὸν Πρόεδρο τοῦ Πανελληνίου κ. ᾽Εμμ. Καλοκαιρινόν, ὅσο καὶ τὸν Πρόεδρον τοῦ ᾽Ιατρικοῦ Συλλόγου ᾽Αθηνῶν κ. Κων. Οἰκονόμου γιὰ τὴν συναντίληψη ποὺ συναντήσαμε στὰ πρόσωπά των σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ὑποδοχὴ τῆς προτάσεώς μας, καθὼς καὶ ὅλους σας γιὰ τὴν πληθωρικὴ ἐδῶ παρουσία σας, ζητοῦμε

τὴν προσοχή σας γιὰ νὰ εἰσέλθουμε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματός μας ποὺ φέρει τὸν τίτλο *«Ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ θεώρηση τῆς οἰκονομικοποιημένης ὑγείας»*. Τὸ θέμα αὐτὸ ἐπιλέξαμε γιὰ νὰ σᾶς τὸ ἀναπτύξουμε ἐπειδὴ φέρει ἰατροηθικὸ χαρακτῆρα καὶ μετέχει τρόπον τινὰ καὶ τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς, ὥστε νὰ διασυνδέει τὴν ἐπιστήμη σας μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ τὸ λειτούργημά σας μὲ τὴν ἀνθρωπιά, τονίζοντας τὸν διφυῆ χαρακτήρα του καὶ τὴν ἀνεξάλειπτη σφραγίδα τῆς πνευματικῆς διαστάσεώς του.

Θεραπεία δίχως περίβαλψη

Α. Εἰσαγωγὴ

Ἡ ἰατρικὴ ἐξελίσσεται ραγδαία· ἴσως πιὸ ραγδαία καὶ σὲ περισσότερα μέτωπα ἀπὸ κάθε ἄλλη σήμερα ἐπιστήμη. Ξεκίνησε σὰν μιὰ ἀνάγκη περιορισμοῦ τῆς κυριαρχίας τῆς φυσιολογικῆς φθορᾶς καὶ ἀπέλπιδος ἀποτροπῆς τοῦ βιολογικοῦ θανάτου. Ἐπιστράτευσε στὴν ὑπηρεσία της τὰ πιὸ λεπτὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς: τὴ συμπόνοια, τὴ θυσία, τὴν αὐτοπροσφορά. Καὶ προχώρησε στοὺς μεγαλύτερους ἀγῶνες: τὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσεως, τὴν ὑπέρβαση τοῦ πόνου, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς φύσεως. Ἔδεσε τοὺς ἀνθρώπους μεταξύ τους μὲ ἀδιάρρηκτα δεσμὰ σὲ στιγμὲς μοναδικῆς δοκιμασίας καὶ περιπτώσεις ἀνυπέρβλητης εὐθραστότητος καὶ ἀδυναμίας.

Ὁ γιατρὸς ἀρχικὰ ἦταν λειτουργὸς μὲ φιλάνθρωπη ἀποστολή· σιγά-σιγὰ μετεξελίχθηκε σὲ ἐπιστήμονα, στὴ συνέχεια ἔγινε ἐπαγγελματίας καὶ στὶς μέρες μας ἐμφανίζεται γιὰ

πρώτη φορὰ μὲ χαρακτῆρα καὶ χαρακτηριστικὰ ἐπιχειρηματία. Οἱ μεταβολὲς τῆς ἰατρικῆς ἀπὸ ἀποστολὴ σὲ ἐπιστήμη καὶ ἐπάγγελμα ἦταν ἁπλὲς ἀλλαγὲς τῆς μορφῆς της καὶ ἐμφατικὲς τροποποιήσεις τῶν χαρακτηριστικῶν της. Ἡ μεταμόρφωσή της ὅμως σὲ ἐπιχείρηση δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμη ἀλλαγὴ μορφῆς, ἀλλὰ μιὰ πρωτόγνωρη ἀλλοίωση τῆς ταυτότητος, πραγματικὴ μετάλλαξη. Ἡ σημερινὴ ἰατρικὴ ὅλο καὶ ἀπομακρύνει τὸ ἐνδιαφέρον της ἀπὸ τὴν ὑγεία, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς γιατρούς, τὶς ἀσθένειες ἢ πολὺ περισσότερο τὰ φιλάνθρωπα αἰσθήματα συμπόνοιας. Ἡ σύγχρονη γλώσσα της περνάει πιὸ εὔκολα καὶ πιὸ συχνὰ ἀπὸ ὅρους ὅπως προμηθευτές, προϊόντα, καταναλωτές, κέρδη καὶ ἐπενδύσεις, συμβόλαια καὶ ὑπηρεσίες.

Ἡ ἰατρικὴ στὶς μέρες μας ἔχει γίνει μιὰ ἐπιχείρηση μὲ τὴν πλέον αὐστηρὴ ἔννοια τῆς λέξης· μιὰ κλινικὴ ἐπιχείρηση ἐμπορικοῦ προσανατολισμοῦ ὅπου τὸ ἀγοραστικὸ μέρισμα καὶ τὸ κέρδος ἀποτελοῦν τὴν οὐσία. Στὴν πραγματικότητα, τὰ τελευταῖα χρόνια, κάθε νοσοκομεῖο στὶς ΗΠΑ, καὶ τὰ μεγάλα καὶ σύγχρονα στὴ χώρα μας (*«Ὑγεία»*, *«Ἰατρικὸ Κέντρο»*, *«Ἀπολλώνιο»*, κ.λπ.) ἔχουν ἐπενδύσει ἕνα σημαντικὸ κομμάτι τοῦ χρόνου, τῆς ἐνέργειας καὶ τῶν πόρων τους στὴ μελέτη, ἐπεξεργασία καὶ ἐφαρμογὴ νέων στρατηγικῶν ποὺ εἶναι σχεδιασμένες ἔτσι ὥστε νὰ μειώνουν τὰ ἔξοδα ἀφ' ἑνὸς καὶ νὰ αὐξάνουν τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀσθενῶν ἀφ' ἑτέρου. Αὐτὸ ὁδηγεῖ σὲ μιὰ νέα τάση στὴν οἰκονομικὰ ἐλεγχόμενη ὑγεία ὅπου, μέσα σ' αὐτὴν τὴν καινούργια ἀγορά, τὰ νοσοκομεῖα ἐπιδιώκουν νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὴν περίθαλψη τῶν πτωχῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ νὰ μεταβληθοῦν σὲ κερδοσκοπικὲς ἐπιχειρήσεις ἀφ' ἑτέρου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρά, ἡ συζυγία τῆς οἰκονομίας μὲ τὴν ὑγεία ὁδήγησε σὲ ἀσύλληπτες ἐξελίξεις στὸ χῶρο τῆς ἰατρικῆς τεχνολογίας ποὺ ἐπιτρέπουν στοὺς φορεῖς τῆς ὑγειονομικῆς μέριμνας καὶ περίθαλψης νὰ ἐντοπίζουν ἀδιάγνωστες παθήσεις καὶ νὰ θεραπεύσουν ἀνίατες ἀσθένειες εἴτε μὲ πολυδάπανες συσκευὲς καὶ μεθόδους εἴτε μὲ μιὰ ἀνώδυνη διαδικασία ἢ μ' ἕνα μόνο χάπι ἢ μιὰ ἀκτίνα laser ἢ ἕνα γενετικὰ ἐπεξεργασμένο παράγοντα. Ἡ συμβολὴ τοῦ γιατροῦ σ' αὐτὴ τὴ θεραπεία συχνὰ εἶναι τεχνική, πρᾶγμα ποὺ μᾶς κάνει εὔκολα νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἡ ἰατρικὴ εἶναι βασικὰ μιὰ σχέση καὶ ἕνα ἀγκάλιασμα. Μιὰ σχέση ἀνθρώπινων προσώπων, ποὺ ἡ κατανόησή της ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δική μας προσωπικὴ προσέγγιση καὶ τὴν εὐρύτερη κοινωνικὴ ἀντίληψη τοῦ τί σημαίνει νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος, καὶ ποιός εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Καὶ ἕνα ἀγκάλιασμα τοῦ πόνου ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τῆς ἀδυναμίας μας ἀπὸ τὸν Θεό, ποὺ ἡ βίωσή του στηρίζεται στὴν πίστη καὶ τὴν αἴσθηση τοῦ ποιός εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ποιός ὁ προορισμὸς καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ποιές ὅμως εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις τῆς οἰκονομικοποίησης τῆς ὑγείας πάνω στὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα τῆς περίθαλψης ποὺ παρέχουμε στοὺς ἀσθενεῖς; Μήπως τελικὰ φτιάξαμε τὴν ὑγεία τῶν μεγάλων κερδῶν, τῶν λίγων ἀνθρώπων, τῶν περιορισμένων σχέσεων καὶ τῶν ἐλαχίστων ἀξιῶν; Πόσο ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τοὺς κανόνες ἢ ἐξαναγκασμένοι ἀπὸ τὸ σύστημα εἴμαστε νὰ προσκολληθοῦμε σὲ μιὰ νοοτροπία καθαρὰ ἐπαγελματικῶν συμφερόντων καὶ νὰ ἐγκαταλείψουμε κάθε ἀντίληψη ἠθικῶν ἀρετῶν ποὺ συχνὰ ἀπαιτεῖ ἀνιδιοτέ-

λεια καὶ αὐταπάρνηση; Μήπως χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε φθάσαμε στὸ σημεῖο νὰ βλέπουμε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὴν ὑγεία ὡς ἀντικείμενα ἐμπορικῆς συναλλαγῆς ποὺ τὰ ἀγοράζουμε, τὰ διαπραγματευόμαστε καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα ἐμπλεκόμαστε σὲ οἰκονομικοὺς ἀνταγωνισμούς; Μήπως παθολογικὰ ἔχουμε συρρικνωθεῖ στὰ στενῶς ἐννοούμενα ἀναγκαῖα, ὅπως εἶναι ἡ βιολογικὴ ὑγεία μας καὶ ἐπιδιώκουμε μόνο νὰ θεραπεύουμε μὲ καθαρὰ μηχανικοὺς τρόπους τὸ σῶμα μας διαγράφοντας ἔτσι τὸν ὁρίζοντα τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀξιῶν καὶ ξεχνώντας παράλληλα ὅτι ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς ἀσθένειας ἀπαιτεῖ περίθαλψη ποὺ βασίζεται στὴν ψυχική μας διάσταση καὶ τὴ συμπόνοια;

Β. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ διάσταση τῆς παραδοσιακῆς ἰατρικῆς

Ἡ παροχὴ τῆς ἰατρικῆς περίθαλψης, ὅπως τὴ γνωρίζουμε σήμερα, ἔχει τὶς ἱστορικές της ρίζες στὴ θεολογία -στὴ σχέση δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεό-, στὴ φιλοσοφία -στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀλήθεια-, στὴν ἠθικὴ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ τὴν τεχνολογία.

Στὴν ἀρχαία εἰδωλολατρικὴ κυρίως ἀντίληψη, ἡ ἀσθένεια ἐθεωρεῖτο εἰσβολὴ ἑνὸς κακοῦ πνεύματος στὸ σῶμα ἢ τιμωρία γιὰ κάποια ἁμαρτία. Στὴ χριστιανικὴ ὅμως θεώρηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀσθένεια θεωρεῖται κυρίως ὡς παιδαγωγία, ἀφορμὴ δηλαδὴ γιὰ καλλιέργεια ἀρετῶν ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ ἀσθενοῦς -ὑπομονῆς, ἐγκαρτέρησης, ἐξάρτησης ἀπὸ τὸν Θεό, εὐγνωμοσύνης καὶ ἀξιολόγησης τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ὑγείας, ταπείνωσης, κ.ἄ.- καὶ εὐ-

καιρία ἐξαγισμοῦ καὶ ἐξάσκησης ἔργων ἀγάπης ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ περιβάλλοντος ποὺ συμπαρίσταται -φιλανθρωπίας, συμπόνοιας, διακονίας, αὐτοθυσίας, κοινωνικῆς περιχώρησης, κ.ἄ.

Κατὰ τὴν ἱπποκράτειο ἀντίληψη ὁ γιατρὸς ἐξασκεῖ τὴν ἰατρικὴ μέσα σὲ ἕνα πλαίσιο λογικὸ ἀλλὰ καὶ ἠθικὸ καὶ ἐπομένως ἡ θεραπευτικὴ γίνεται ἕνα ἐπάγγελμα λογικῆς μὲ ρίζες ὅμως τὴ συμπόνοια καὶ τὴ συμπάθεια στοὺς ἀσθενεῖς[1]. Οἱ τέσσερις πρωταρχικὲς ἀρχὲς τῆς ἰατρικῆς ἠθικῆς (τὸ ὠφελεῖν, τὸ μὴ βλάπτειν, ἡ αὐτονομία καὶ ἡ δικαιοσύνη) σταδιακὰ προσέλαβαν θεολογικὸ χαρακτῆρα καὶ ὁδήγησαν σὲ μυστικὲς ἐσωτερικὲς ἀρετές, ὅπως ἡ φιλανθρωπία, ἡ φιλευσπλαγχνία, ἡ μακροθυμία, ἡ ἀνεκτικότητα, κ.ἄ., κέντρο τῶν ὁποίων ἦταν ἡ ἀρετὴ τῆς ἀγάπης[2]. Μὲ τὴ φιλανθρωπία ὡς ρυθμιστικὴ ἀρχή, ἡ θεραπευτικὴ περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν ἀναβαθμίσθηκε σὲ πράξη συμπόνοιας καὶ καλοσύνης, τὸ δὲ ἐπάγγελμα τῆς ἰατρικῆς μεταμορφώθηκε σὲ κλήση, λειτούργημα καὶ προσφορά. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀσθενοῦς γιὰ χρόνια ἀντιμετωπιζόταν ὡς δῶρο Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὔτε ὁ ἀσθενὴς οὔτε καὶ ὁ γιατρὸς εἶχαν ἀπόλυτη ἐξουσία. Ὅλοι οἱ ἀσθενεῖς ἄξιζαν τῆς προσοχῆς καὶ περίθαλψης τοῦ γιατροῦ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τους, τὴ φύση τῆς ἀσθένειας, τὴν οἰκονομική τους κατάσταση, τὴν ὑπαιτιότητά τους στὸ πρόβλημα ἢ τὴν κοινωνικὴ προ-

1. Hippocrates. *Ancient Medicine* (Trans. W.H.S. Jones; Loeb Classical Library). Cambridge: Harvard University Press, 1972.

2. Pellegrino, E.D., and Thomasma, D.C. *The Christian Virtues in Medical Practice.* Washington, DC: Georgetown University Press, 1996.

ἐλευσή τους. Ἡ σχέση γιατροῦ-ἀσθενοῦς ἦταν μιὰ σχέση, ὅπου ὁ γιατρὸς ὑποσχόταν συνέπεια στὴ συμπαράσταση καὶ ὤφειλε ἀφοσίωση στὶς ἀνάγκες καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀσθενοῦς. Ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωση νὰ παρέχει βοήθεια ἀναδυόταν ἀπὸ τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἐσώτερη ἀξία ποὺ χαρακτηρίζει κάθε ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ τὴ *«συνεκτικὴ δύναμη τῆς ἠθικῆς ὑποχρέωσης ποὺ τελικὰ προέρχεται ἀπο θεϊκὴ ἐντολή»*[3].

Γ. Τεχνολογικο-οἰκονομικὴ ἰατρικὴ

Οἱ καιροὶ ὅμως ἄλλαξαν. Ἡ ἰατρικὴ γνώση ἐκρηκτικὰ αὐξήθηκε. Οἱ πρόοδοι σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς ἐπιστήμης, ὅπως στὴ φυσική, τὴ χημεία, τὴ βιολογία βρῆκαν θαυμάσιο πεδίο ἐφαρμογῆς στὸ δικό της ἀντικείμενο καὶ χῶρο. Αὐτὲς ἄνοιξαν τὸ δρόμο στὴν τεχνολογία ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρά της ἄρχισε νὰ εἰσβάλει καὶ στὰ ἄδυτα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καὶ σταδιακὰ νὰ κυριαρχεῖ πάνω σ' ὁλόκληρο τὸ φάσμα τῆς ἰατρικῆς ἔρευνας καὶ κλινικῆς πράξης.

Ἡ εἴσοδος τῆς τεχνολογίας στὴν ἰατρικὴ δὲν ἔφερε μαζί της μόνο ἐντυπωσιακὰ ἀποτελεσματικὴ τεχνογνωσία, ἀλλὰ συμπαρέσυρε καὶ τὴν οἰκονομία, ἡ ὁποία καὶ ἀλλοίωσε πιὸ δραστικὰ τὸ ἰατρικὸ ἦθος ἀπ' ὅσο οὐσιαστικὰ ἐπηρέασε ἡ τεχνολογία τὴν ἰατρικὴ πράξη. Σήμερα ἡ ἰατρικὴ κατήντησε περισσότερο ἐπιχείρηση παρὰ ἐπιστήμη· περισσότερο σχεδιασμὸς καὶ προγραμματισμὸς παρὰ γνώση καὶ ἀνακάλυψη· στὸ βάθος της διακρίνεται πιὸ πολὺ ἡ σκοπι-

3. Crosby, J.F. The Encounter fo God and Man in Moral Obligation. *New Scholasticism* 60:317, 1986.

μότητα τοῦ οἰκονομικοῦ κέρδους παρὰ ἡ ἐπιδίωξη τῆς ὑγείας ἢ πολὺ περισσότερο ἡ ἀνάγκη τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων.

Ἡ ὑγεία ἔγινε ἔντονα οἰκονομική. Μπῆκε μέσα της καθοριστικὰ τὸ χρῆμα καὶ ἡ πολυπλοκότητα. Ἡ καλπάζουσα ἐξέλιξη συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ δύσκολη ἐνημέρωση καὶ τὸν πολυδάπανο ἐξοπλισμό. Ἡ ἰατρικὴ τῆς παρατηρήσεως, τῆς ψηλαφήσεως, τοῦ πιεσόμετρου καὶ τοῦ στηθοσκοπίου ἔδωσε τὴ θέση της στὸν ἀξονικὸ τομογράφο καὶ τὴ μαγνητικὴ ἀπεικόνιση. Ἡ ὑγεία καὶ ἡ ζωή μας κρίνονται πλέον μὲ καθαρὰ οἰκονομικὰ καὶ νομικὰ κριτήρια. Δὲν γίνεται πλέον ἀλλιῶς.

Τὸ κόστος ὑγείας τὶς τελευταῖες δύο δεκαετίες αὐξάνει μὲ ρυθμοὺς ὑψηλότερους ἀπὸ τὸν πληθωρισμό. Ἐὰν οἱ ρυθμοὶ αὐτοὶ συνεχισθοῦν, σύμφωνα μὲ τὸν διάσημο οἰκονομολόγο τοῦ πανεπιστημίου Princeton τῶν ΗΠΑ, Uwe Reinhardt, ὕστερα ἀπὸ 80 περίπου χρόνια τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ὑγεία θὰ πλησιάσουν τὸ ἀκαθάριστο ἐθνικὸ προϊόν[4]. Κι ὅλα αὐτὰ ἐνῶ θὰ περίμενε κανεὶς πὼς ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης θὰ λιγόστευε τὴν ἀσθένεια καὶ συνεπῶς θὰ περιόριζε τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ὑγεία.

Ἀντίθετα, αὐτὴ ἡ πρόοδος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑπεύθυνος τῆς οἰκονομικοποίησης τῆς ὑγείας. Καὶ νὰ γιατί: Κατ' ἀρχὰς ἡ πρόοδος ἔφερε τὴν **ἰατρικὴ τεχνολογία**, ἡ ὁποία γίνεται ὅλο καὶ περισσότερο παρεμβατικὴ καὶ ἀπαιτεῖ ἐξειδικευμένο προσωπικὸ ποὺ φυσικὰ ἀμείβεται καὶ καλύτερα. Ὑψηλὴ τεχνολογία σημαίνει ἐπίσης ἀκριβὰ ὑλικά, μακροχρόνιες ἔρευνες, δαπανηρὲς συσκευές, πολυέξοδες συντηρήσεις, τεράστιο κό-

4. Priester, R. *Distributing Limited Health Care Resources*, Center for Biomedical Ethics, University of Minnesota, 1991.

στος. Γιὰ παράδειγμα, ἕνα μαχαίρι ἀκτινοβολίας γ, μιὰ θαυμάσια συσκευὴ ποὺ ἐστιάζει μικρὲς δέσμες κοβαλτίου μὲ καταπληκτικὴ ἀκρίβεια σὲ μικροσκοπικοὺς ὄγκους καὶ δυσπλασίες τοῦ ἐγκεφάλου, κοστίζει περισσότερο ἀπὸ 3 ἑκατομμύρια δολλάρια[5], ἕνας τομογράφος ἐκπομπῆς ποζιτρονίων (PET) κοστίζει σχεδὸν 2 ἑκατομμύρια δολλάρια κ.λπ.[6].

Ἕνας δεύτερος λόγος ποὺ ἀνεβάζει τὸ κόστος τῆς ὑγείας εἶναι ἡ **αὔξηση τοῦ γηρασμένου πληθυσμοῦ** ποὺ δημιουργεῖ ὁ περιορισμὸς τῶν γεννήσεων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ αὔξηση τοῦ μέσου ὅρου ζωῆς ἀφ' ἑτέρου. Ἡ μέση ἡλικία στὶς ΗΠΑ ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ πληθυσμοῦ τὸ 1990 ἦταν 32,8 ἔτη, ἐνῶ ὑπολογίζεται τὸ 2010 νὰ φθάσει τὰ 38,4 καὶ τὸ 2030 τὰ 40,8 ἔτη. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ποσοστὸ τῆς ἡλικίας ἄνω τῶν 65 ἐτῶν πολιτῶν ἀπὸ 12,5% θὰ φθάσει τὸ 21,2%[7]. Αὐτὸ τὸ 12,5% εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὸ 33% τῶν ἐξόδων ὑγειονομικῆς περίθαλψης.

Ἀλλὰ ἡ πρόοδος τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν **ποσοστιαία κυριαρχία τῶν χρόνιων ἀσθενειῶν καὶ τῶν ἀνίατων ἀναπηριῶν**, τὸ κόστος τῶν ὁποίων εἶναι ἀσύγκριτα ὑψηλότερο[8]. Αὐτὸ ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ καὶ

---

5. Ramo, Joshua C. Technology: Doc in a Box. *TIME Magazine.* Fall 1996. Special Issue. The Frontiers of Medicine, σ. 56.

6. Blume, S.S. 1992. *Insight and Industry: On the Dynamics of Technological Change in Medicine.* MIT Press. Cambridge. MA, σ. 1.

7. U.S. Bureau of the Census, «Projections of the Population of the United States, by Age, Sex, and Race: 1983 to 2080», *Current population Reports*, series p. 25 (May 1984).

8. Jennings, B., Callahan, D., Caplan, A. L. Ethical Challenges of Chronic Illness. *Hastings Center Report* 1998; 18 (1): Supplement.

ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία προσφεύγουμε στὰ φάρμακα καὶ τοὺς γιατροὺς ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀποτελοῦν τὸν τρίτο βασικὸ παράγοντα ποὺ εὐθύνεται γιὰ τὸ ἀνεξέλεγκτα ὑψηλὸ κόστος ὑγείας στὶς μέρες μας.

Ἔτσι, λοιπόν, πανάκριβα μηχανήματα, τεράστιες ἀμοιβές, ἀπλησίαστα νοσήλεια, ὅλα ἀπόρροια τῆς ὑψηλῆς τεχνολογίας, μεταφέρουν συχνὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὑγείας ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς δυνατότητος θεραπείας σ' αὐτὸ τῆς οἰκονομικῆς ἀνταπόκρισης καὶ ἐπαρκείας. Τὸ πόσο θὰ μείνει κανεὶς στὴ μονάδα, τὸ ἂν θὰ δοθεῖ κάποιο ὄργανο στὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο ἀσθενῆ, τὸ ἂν θὰ ὑποστεῖ κάποιος τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη λιγότερο ἢ περισσότερο δαπανηρὴ θεραπεία ἢ ἐπέμβαση, ἔπαψε πλέον νὰ εἶναι θέμα καθαρὰ ἰατρικό· ἔγινε ἔντονα οἰκονομικό. Ἡ τεχνολογία κοστίζει· τὸ ἴδιο καὶ ἡ ὑγεία. Τὴν ἀπολαμβάνει ὅποιος ἔχει καὶ πληρώνει... Ἔτσι σήμερα μιλᾶμε γιὰ «ἑταιρικοποίηση», «βιομηχανοποίηση» καὶ «ἐμπορευματοποίηση» τῆς ὑγείας[9].

Δ. Οἰκονομικοποιημένη ὑγεία - Ἐπιχειρηματικὴ ἰατρικὴ

Ἡ ὑγεία μας ἔχει ξεφύγει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ προσωπικοῦ μας γιατροῦ καὶ ὁ ἔλεγχός της περνώντας ἀπὸ τὰ ἰατρεῖα, τὶς διαγνωστικὲς καὶ θεραπευτικὲς ἰατρικὲς μικρομονάδες, τὰ ἀπρόσωπα νοσοκομεῖα ἢ τὶς κυβερνητικὲς ὑπηρεσίες, κατέληξε στὶς ἀσφαλιστικὲς ἑταιρεῖες ποὺ μοιάζουν μὲ τεράστιες μηχανὲς οἱ ὁποῖες καταπίνουν ἀσθενεῖς καὶ βγάζουν χρήμα-

9. Ἀρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου. Τεχνολογικὸ γονίδιο! Ἰατρικὴ μετάλλαξη. Ἀνθρώπινο ὑβρίδιο; Ἐναρκτήρια ὁμιλία στὸ *Ε΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἀγγειολογίας - Ἀγγειοχειρουργικῆς*. Ἀθήνα, 23 Ἰανουαρίου 1998.

τα, καταβροχθίζουν τὴν ὑγεία καὶ παράγουν συμφέροντα, ὑποκαθιστοῦν τὰ ἀνθρώπινα αἰσθήματα καὶ τὶς σχέσεις μὲ συμβόλαια, συμφωνίες καὶ καταναλωτικὴ ἀντίληψη.

Τὸ σύστημα ὑγείας ἔχει ἐλάχιστο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὑγεία, ἡ δὲ λειτουργία του στερεῖται κάθε ἔννοιας συστηματικότητος ἀφοῦ καὶ οἰκονομικὰ πλέον ἔχει ξεφύγει ἀπὸ κάθε ἔλεγχο[10]. Συχνὰ ἀκούγονται φωνὲς γιὰ δημιουργία ἑνὸς νέου συστήματος ὑγείας καὶ περίθαλψης πιὸ ὀρθολογικοῦ καὶ δίκαιου, πιὸ προσωπικοῦ καὶ ἀνθρώπινου, πιὸ προσιτοῦ καὶ ἐλεγχόμενου.

Τὸ πρῶτο γνώρισμα τῆς οἰκονομικοποιημένης ὑγείας εἶναι **ἡ διάθεση καὶ ἀπορρόφηση τῶν ἀσύλληπτα μεγάλων κονδυλίων**. Τὸ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸ ποσοστὸ τοῦ ἀκαθαρίστου ἐθνικοῦ προϊόντος στὶς ΗΠΑ ποὺ διατίθεται σὲ ἔξοδα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἰατρικὴ καὶ τὴν ὑγεία ἔχει διπλασιασθεῖ τὶς τελευταῖες δεκαετίες. Τὸ 1991 ἦταν 12% καὶ τὸ 2000 ἐκτιμᾶται ὅτι θὰ φθάσει τὸ 15%[11]. Περίπου 1 τρισεκατομμύριο δολλάρια ξοδεύονται ἐτησίως γιὰ τὴν ὑγεία. Στὴν Ἑλλάδα τὸ ἀντίστοιχο ποσοστὸ τὸ 1989 ἦταν περίπου 5,1%[12], οἱ δὲ συνολικὲς ἰδιωτικὲς δαπάνες γιὰ τὴν ὑγεία τὸ 1997 ἔφθασαν τὸ 3,3%[13].

Τὸ Medicare, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὸ πρόγραμμα συμπληρωματικοῦ κόστους ἰατρικῆς περίθαλψης γιὰ ἄτομα

---

10. Perlin, T. *Clinical Medical Ethics*, σ. 295. Little, Brown and Company, 1992.

11. Αὐτόθι, σ. 296.

12. Health Care Expenditures and Other Data: An International Compendium from the Organization for Economic Cooperation and Development. *Health Care Financing Review* 1989 (Ann Supp): 111-195.

13. Ἐφημερίδα *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 30.8.1998, σ. 17.

ἄνω τῶν 65 ἐτῶν, κοστίζει ἐτησίως στὴν ἀμερικανικὴ κυβέρνηση 105 δισεκατομμύρια δολλάρια[14]. Ἐπίσης τὸ 19 μὲ 24% τοῦ συνόλου τῶν ἐξόδων γιὰ τὴν πρόνοια ὑγείας ἀφοροῦν διοικητικὰ καὶ διαχειριστικὰ ἔξοδα ποὺ ὁπωσδήποτε θὰ μποροῦσαν κάπως νὰ συμπιεσθοῦν. Ἐκτιμᾶται ὅτι περισσότερα ἀπὸ 30 δισεκατομμύρια δολλάρια σπαταλοῦνται σὲ ἄχρηστες, μὴ ἀναγκαῖες διαγνωστικὲς μόνον ἐξετάσεις. Ἀλλὰ καὶ τεράστια κονδύλια ξοδεύονται σὲ πολυδάπανες ἐπεμβάσεις ποὺ κακῶς ἐπιτελοῦνται. Ἡ μία στὶς 7 ἐγχειρήσεις by-pass θὰ μποροῦσε νὰ ἀποφευχθεῖ, ἀφοῦ γίνεται μὲ λάθος κριτήριο καὶ συνεπῶς χωρὶς οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα[15]. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ οἱ ἴδιοι οἱ γιατροὶ δικαιολογοῦνται ὅτι ὑποχρεώνονται νὰ ἀσκοῦν σχολαστικὰ τὴν ἰατρική, λόγῳ τοῦ φόβου ποὺ ἐπιβάλλει ἡ αὐστηρὴ νομοθεσία σὲ περίπτωση ἰατρικοῦ σφάλματος ἢ ἀποτυχίας.

Τὸ σύστημα ὅμως εἶναι καὶ **ἄδικο καὶ ἀπάνθρωπο**. Στὴν προσπάθειά τους οἱ ἑταιρεῖες νὰ μεγιστοποιήσουν τὰ κέρδη τους καὶ νὰ ἀποφύγουν τοὺς ἀνασφάλιστους ἀσθενεῖς αὔξησαν τὰ κοινωνικά, ἠθικά, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικὰ προβλήματα. Ἡ χρήση τῆς ὑψηλῆς τεχνολογίας εἶναι ὑπερβολικὴ γιὰ τοὺς ἀσφαλισμένους, ἀλλὰ πολὺ ὑποτυπώδης καὶ ἀνεπαρκὴς γιὰ τοὺς πτωχούς[16].

Ἡ εἴσοδος τῶν οἰκονομικῶν παραμέτρων **ἀλλοίωσε**

---

14. Perlin, T., *ὅπ. παρ.* σ. 296.

15. Winslow, C.M., Kosecoff, J.B., et al. The Appropriateness of Performing Coronary Artery Bypass Surgery. *JAMA* 1988; 260 (4): 505-509.

16. Relman, Arnold, S.: Shattuck Lecture - The Health Care Industry: Where is it Taking us? Special Article, *The New England Journal of Medicine*, Sept 19, 1991, Vol. 325, No. 12, σ. 854-859.

οὐσιαστικὰ καὶ τὸν ρόλο καὶ τὴ θέση τοῦ γιατροῦ. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ βιομηχανοποίηση κάθε ἐπιχειρήσεως ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ διατηρήσει τὸ κόστος παραγωγῆς στὰ πιὸ χαμηλὰ ἐπίπεδα ἀντικαθιστώντας, ὅποτε αὐτὸ εἶναι δυνατό, τὴν ἐργασία μὲ τὴν τεχνολογία ἢ αὐξάνοντας τὸν βαθμὸ κατανομῆς καὶ ἐξειδίκευσης τῆς ἐργασίας. Ἔτσι ἐπὶ παραδείγματι ἐνῶ τὸ 1991 ὑπῆρχαν 20.000 παραϊατρικοὶ βοηθοὶ στὶς ΗΠΑ, τὸ 1997 ὁ ἀριθμός τους ἔφθασε τοὺς 29.000, τὸ δὲ ποσοστὸ τῶν πτυχιούχων τῶν συναφῶν σχολῶν ἔχει αὐξηθεῖ κατὰ 83,2% ἀπὸ τὸ 1991[17]. Ὁ αὐξανόμενος αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν ἰατρικῶν βοηθῶν καὶ ἐξειδικευμένων νοσηλευτῶν, ποὺ ἀποστολή τους εἶναι νὰ ἀξιοποιήσουν τὶς ἱκανότητες, τὸ χρόνο καὶ τὰ μέσα τῶν γιατρῶν, ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ἀλλοίωση τοῦ ρόλου τῶν γιατρῶν ἀπὸ αὐτὸν τοῦ καθαρὰ κλινικοῦ προσωπικοῦ. Οἱ γιατροὶ χρησιμοποιοῦν λιγότερο χρόνο γιὰ τὶς ἁπλὲς περιπτώσεις καὶ ἀσχολοῦνται κλινικὰ μόνο μὲ τὰ δύσκολα περιστατικά, τὰ ὁποῖα οἱ βοηθοὶ καὶ οἱ νοσηλευτὲς προωθοῦν σ' αὐτούς.

Σύμφωνα μὲ στατιστικές, τὸ 1997, τὸ 47% τῶν γιατρῶν ἔβλεπαν τὸν ἑαυτό τους στὸ ρόλο τοῦ ἡγέτη καὶ τὸ 42% σ' αὐτὸν τοῦ κλινικοῦ, ἐνῶ τὸ 1992 τὰ ἀντίστοιχα ποσοστὰ ἦταν μόλις 13% καὶ 80%[18].

Ἡ αὐξανόμενη ἐπίσης μεταφορὰ διαγνωστικῶν καὶ θεραπευτικῶν μεθόδων ἐκτὸς νοσοκομείου, οἱ περιορισμοὶ ἐλέγ-

---

17. American Academy of Physician Assistants. Report: Physician Assistants, Statistics and Trends, 1991-1996, Alexandria, VA: *American Academy of Physician Assistants*, 1997.

18. Johnson, D.E.: The New Physician Executives: Leadership for the Future. *Health Care Strategic Management*, 1997; 15:11.

χου τοῦ κόστους ποὺ ἐπέβαλαν οἱ ἀσφαλιστικὲς ἑταιρεῖες καὶ μείωσε τὴν εὐελιξία τῶν νοσοκομείων, καὶ τὸ πλεόνασμα τῶν κλινῶν ποὺ ἀπὸ χρόνια εἶχε προκληθεῖ, ἔχουν ὅλα ἐπηρεάσει τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία τῶν μὴ κερδοσκοπικῶν καὶ ἐθελοντικῶν νοσοκομείων. Ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ κοινοτικὴ συνεισφορὰ ποὺ κατὰ βάσιν διατηροῦσαν τὸ κόστος σὲ τέτοια νοσοκομεῖα σχετικὰ χαμηλό, ἔχουν καίρια πληγεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ νοσοκομεῖα αὐτὰ ἡ ἀνάγκη ἐπιβίωσης ἔχει δημιουργήσει κλῖμα ἔντονης ἐνασχόλησης μὲ τὴν ἐξεύρεση πόρων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ **καὶ τὰ μὴ κερδοσκοπικὰ νοσοκομεῖα πλέον ἐξωθοῦνται πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς βιομηχανοποιήσεως.**

Γιὰ ἀρκετὰ χρόνια τὰ κερδοσκοπικὰ νοσοκομεῖα στὶς ΗΠΑ ἀποτελοῦσαν τὸ 13% ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν νοσοκομείων τῆς χώρας αὐτῆς. Τὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια τὸ ποσοστὸ αὐτὸ ἔχει δραστικὰ αὐξηθεῖ καὶ ἐντὸς τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 ἔχει τριπλασιασθεῖ[19]. Ἔτσι τὰ μισὰ περίπου νοσοκομεῖα τῆς Φλώριδας, περισσότερα ἀπὸ τὸ ἕνα τρίτο στὸ Τεννεσσὴ καὶ σχεδὸν τὸ ἕνα τρίτο στὴ Νεβάδα εἶναι πλέον κερδοσκοπικά[20].

Τὰ κερδοσκοπικὰ νοσοκομεῖα λειτουργοῦν γιὰ τοὺς ἐπενδυτὲς καὶ διοικοῦνται ἀπὸ τοὺς ἐπιχειρηματίες ποὺ ταυτόχρονα εἶναι καὶ μέτοχοι, ἐνῶ τὰ μὴ κερδοσκοπικὰ νοσοκομεῖα γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὶς κοινότητες καὶ διοικοῦνται ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ τὸ διοικητικὸ συμβούλιο, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι μέτοχος.

---

19. Dutton, D.B. 1998. *Worse than the Disease:* Pitfalls of Medical Progress. Cambridge University Press, σ. 18.

20. Brown, Montague: Commentary: The commercialization of America's voluntary health care system, *Health Care Manage Review*, 1996, 21(3), 13-18.

Αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ρόλου τοῦ γιατροῦ καὶ τοῦ νοσοκομείου ὁδήγησε τελικὰ στὴν ἀλλαγὴ τῆς ἴδιας τῆς ἰατρικῆς, ἡ διαδικασία μετασχηματισμοῦ τῆς ὁποίας φαίνεται πὼς θὰ πάρει ἀρκετὰ χρόνια. Στοὺς γιατροὺς ἀπομένει νὰ ξαναποκτήσουν τὸν ἔλεγχο τῆς ὑγείας· τώρα ὄχι διαμέσου τῆς κλινικῆς τους ἡγεμονίας, ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθεια τῆς οἰκονομικῆς τους ἐπιτηδιότητος καὶ τεχνολογικῆς τους ἐνημερώσεως.

Ὁ ἱστορικὸς μετασχηματισμὸς ποὺ ἐπέβαλε ἡ βιομηχανία τῆς ὑγείας συνίσταται καὶ ὅτι οἱ κλινικὲς πλέον ὑπόκεινται στὸν ἔλεγχο τῶν ἀσφαλιστικῶν ὀργανισμῶν χωρὶς ταυτόχρονα νὰ θεραπεύσουν τὰ κενοφανῆ οἰκονομικά, πολιτιστικά, κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦν. Νέες μορφὲς διαχειρίσεως, ἀναμορφωμένα συστήματα ἐξοφλήσεως λογαριασμῶν καὶ διάσπαρτες προσπάθειες αὐτοματισμοῦ προκαλοῦν σύγχυση καὶ ἀντιπαραθέσεις[21].

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς στὴν οὐσία ὁδήγησαν στὴν **ἀποπροσωποποίηση τῶν σχέσεων**. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἐξάσκηση τῆς ἰατρικῆς ἐπὶ ἰδιωτικῆς βάσεως εἶχε ἀπὸ παλαιὰ καὶ στοιχεῖα οἰκονομικοῦ χαρακτῆρος, μιὰ ποὺ οἱ γιατροὶ κέρδιζαν τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ μέσου τῶν ἐπαγελματικῶν τους προσπαθειῶν. Τώρα δὲν διεκδικοῦν οἱ ἴδιοι τὴν ἀμοιβή τους ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ, ἀλλὰ αὐτὴ κατὰ βάσιν ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, τὴν κλινικὴ ἢ τὴν ἑταιρεία γιὰ τὴν ὁποία ἐργάζονται καὶ μὲ τὴν ὁποία κάνουν τὴ συμφωνία τους καὶ μοιράζονται τὰ κέρδη.

Συχνὰ ἡ ἰατρικὴ θεωρεῖται πλέον ἀπὸ τοὺς γιατροὺς ὡς μία ἐπιχείρηση παροχῆς ὑπηρεσιῶν παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι

21. Kleinke, J.D.: Report: The Industrialization of Health Care, *JAMA*, November 5, 1997, Vol. 278, No 17, σ. 1456-1457.

ἀσχολεῖται μὲ ἀνθρώπους καὶ τὰ προβλήματα ὑγείας τους. Τὰ ἰατρεῖα δὲν εἶναι τίποτα παραπάνω ἀπὸ οἰκονομικὲς ὀντότητες σὰν ἀκριβῶς τὰ περίπτερα στὶς γωνίες τῶν δρόμων. Ὁ προϊστάμενος τῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Ἀμερικανικῶν Νοσοκομείων ἔγραφε λίγα χρόνια πρίν: *«δυσκολεύομαι νὰ διακρίνω τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ὑπηρεσιῶν ὑγείας καὶ ἄλλων βασικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς -τροφῆς, κατοικίας, καυσίμων- οἱ ὁποῖες, ὅλες, εἶναι περισσότερο προσανατολισμένες στὸ οἰκονομικὸ κέρδος ἀπ' ὅ,τι ἡ ὑγεία»*[22]. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ λογική, ἀφοῦ πωλοῦνται ἡ τροφή, ἡ κατοικία καὶ τὰ καύσιμα γιατὶ νὰ μὴν πωλεῖται καὶ ἡ ὑγεία;

Ὁ γιατρὸς μὲ τὸ νέο σύστημα ἀντὶ νὰ πληρώνεται γιὰ τὴν θεραπεία κάποιου ἀσθενοῦς, τελικὰ πληρώνεται γιὰ τὸ ρυθμιστικό του ρόλο στὸ ἐπίπεδο ὑγείας ἑνὸς μεγάλου πληθυσμοῦ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὑποχρεώνεται νὰ ἀναλάβει ἕνα ὅλο καὶ αὐξανόμενο οἰκονομικὸ ρίσκο καὶ συνεπῶς νὰ εἰσχωρήσει βαθμιαίως στὸν ἐπιχειρηματικὸ κόσμο. Ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκονομικὴ τάση εἶναι πρὸς ὅλο καὶ μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις, οἱ ὑφιστάμενες μικροεπιχειρήσεις ὑγείας ἐνσωματώνονται πρὸς μεγαλύτερους σχηματισμοὺς καὶ ἀναγκάζονται σὲ συνεργασία μὲ τὰ νοσοκομεῖα, τὰ ὁποῖα μὲ τὴ σειρά τους μετατρέπονται ἀπὸ νοσηλευτήρια σὲ οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἔτσι ὅ,τι κερδίζουν κάποιοι λίγοι σὲ χρῆμα τὸ χάνουμε ὅλοι σὲ σχέση. Ἡ λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων τοῦ προσώπου ἐκτοπίζεται ἀπὸ τὴ βαρβαρότητα τῶν συμφερόντων τῆς ἑταιρείας.

---

22. Bromberg, M.D. The New Medical-Industrial Complex, *New England Journal of Medicine*, 1971, 285: 1288-92.

Ε. Βαθύτερα αἴτια τῆς ἀλλοιώσεως - Συμπεράσματα

Κατὰ τὶς περασμένες δεκαετίες, οἱ ἱστορικὲς καὶ παραδοσιακὲς ρίζες τῆς ἰατρικῆς ὡς ἐπαγγέλματος ποὺ βασίζεται στὴ συμπόνοια, τὴ συμπάθεια, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπη στοὺς ἀρρώστους ἔχει περάσει ἀπὸ κρίσεις καὶ δοκιμασίες. Μιὰ πρωταρχικὴ διαβρωτικὴ δύναμη εἶναι **ἡ ἀπώλεια τῆς θρησκευτικῆς πίστης** καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐκκοσμικευμένου ἀνθρωπισμοῦ, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο κάθε στοιχεῖο ἰατρικῆς ἠθικότητος ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ ὅ,τι εἶναι πολιτικὰ διαπραγματεύσιμο, ἁπλῶς ἀπορρίπτεται. Ἔτσι, ἡ ἰδέα μιᾶς παγκόσμιας ἰατρικῆς ἠθικῆς εἶναι ἄνευ σημασίας.

Ἕνας δεύτερος παράγοντας ἀλλοιώσεως τῆς κλασικῆς φιλάνθρωπης ἰατρικῆς περίθαλψης εἶναι **ἡ ἀνάπτυξη, κυριαρχία καὶ ἀπολυτοποίηση τῆς βιοϊατρικῆς ἔρευνας**, ὁ ὑπερτονισμὸς τῆς ὁποίας καθιστᾶ τὴν ἰατρικὴ μιὰ ἀποκλειστικὰ ἐφηρμοσμένη βιολογικὴ ἐπιστήμη ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ γιατρὸς νὰ εἶναι κατὰ κύριο λόγο ἐπιστήμονας, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ ἂν εἶναι καὶ ἄνθρωπος. Ὁ συγκερασμὸς τῆς ἱεραρχικῆς θέσης τῆς ἐπιστήμης μὲ τὴν τεχνολογικὴ πρόοδο, ὁδηγεῖ σὲ μιὰ μορφὴ ἰατρικῆς τῆς ὁποίας ἡ λειτουργία δὲν περιλαμβάνει τὴ θαλπωρὴ τῆς ἀνθρωπιᾶς, ἀλλὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ θεραπευτική, σὰν νὰ ἐπισκευάζαμε ἕνα σκασμένο λάστιχο ἢ μιὰ βρύση ποὺ στάζει[23]. Ἡ θεραπεία καταντάει μιὰ ἁπλὴ τεχνική, ἡ δὲ ἠθική, δίχως νὰ τεκμηριώνεται ἀπὸ γεγονότα, βασίζεται σὲ προσωπικὲς

23. Souba, W.W. The Commercialization of American Medicine: Are We Headed for Curing without Caring? Editorial, *Journal of Surgical Research*, 67, 1-3, 1997.

γνῶμες, ἀποκτᾶ ὑποκειμενικὸ χαρακτῆρα καὶ ἑπομένως δὲν ἔχει καμία βαρύτητα.

Τέλος, ἡ λαγνεία τοῦ εὔκολου κέρδους ὁδήγησε στὴν **ἐπιχειρηματικοποίηση τῆς ἰατρικῆς**, τὴ μετατροπή της δηλαδὴ σὲ μιὰ κλινικὴ ἐπιχείρηση μὲ ἐμπορικὸ προσανατολισμό, κατέστρεψε κάθε ἀνθρώπινο στοιχεῖο τῆς παραδοσιακῆς ἰατρικῆς ἀντίληψης καὶ μετέτρεψε τὴν ὑγεία σὲ καταναλωτικὸ ἀγαθὸ ποὺ πωλεῖται καὶ ἀγοράζεται. Ἡ ἰδέα τῆς ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς στὸ συνάνθρωπο, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε χρηματικὴ ἀμοιβή, εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστη καὶ ξένη.

Ὅπως ἀναφέρουν ὁ Pellegrino καὶ ὁ Thomasma, *«ὅταν τὰ οἰκονομικὰ καὶ οἱ ἐπιχειρήσεις εἶναι αὐτὰ ποὺ καθοδηγοῦν τὰ ἐπαγγέλματα, τότε τὸ συμφέρον καὶ ἡ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς εἶναι τὰ μόνα κίνητρα γιὰ ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα. Σὲ μιὰ οἰκονομία ἐλεύθερης ἀγορᾶς, ἡ ἐξάλειψη τοῦ συμφέροντος, ἢ ὁποιαδήποτε συμπεριφορὰ ποὺ διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀλτρουϊσμοῦ ἢ τῆς ἀρετῆς, εἶναι ἀντιφατικὴ μὲ τὴν ἐπιβίωση. Ἡ ὑγεία γίνεται ἕνα ἁπλὸ προϊὸν ποὺ παρέχει ὁ γιατρός. Αὐτὸς λειτουργεῖ ὡς ἐργάτης στὴ «βιομηχανία» τῆς ὑγειονομικῆς περίθαλψης, ἡ ποιότητα, ἡ ποσότητα, ἡ διαθεσιμότητα, ἡ πρόσβαση καὶ τὸ εἶδος τῆς ὁποίας εἶναι ἁπλὰ ἀποτέλεσμα τῆς λειτουργίας τοῦ "ἀόρατου χεριοῦ" τῆς ἀγορᾶς»*[24]. Δυστυχῶς, αὐτὲς οἱ δυνάμεις εἶναι ἰσχυρὲς καὶ πολὺ συχνὰ συνοδεύονται ἀπὸ ἕνα διαχωρισμὸ μεταξὺ προσωπικῶν «πιστεύω» καὶ ἐπαγγελματικῆς συμπεριφορᾶς στὸν ἐργασιακὸ χῶρο.

24. *Ὅπ. παρ.*

ΣΤ. Προτάσεις

Μιὰ σύνοψη τῶν ὅσων προτείνουν οἱ διάφοροι εἰδικοὶ στὴν προσπάθεια περιορισμοῦ τοῦ προβλήματος ἀκολουθεῖ παρακάτω:

α) Εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖος κάποιος ἔλεγχος τῶν διαφημιστικῶν προγραμμάτων καὶ στρατηγικῶν ὥστε νὰ περιορισθεῖ τὸ ὑψηλὸ κόστος καὶ ἡ σπάταλη καὶ ἀλόγιστη χρήση τῶν ἰατρικῶν μέσων καὶ μεθόδων.

β) Συνιστᾶται ἡ ἀποφυγὴ ὑπερβολικῆς ἔμφασης στὴ δαπανηρὴ τεχνολογία εἰς βάρος τῆς προσωπικῆς μέριμνας καὶ περίθαλψης ποὺ φυσικὰ οἰκονομικὰ ἀποδίδει πολὺ λιγότερα.

γ) Πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἐκμετάλλευση τῶν εὐπόρων ἀσθενῶν καὶ ἡ παράλληλη προώθηση τῶν πτωχῶν καὶ ἀνασφαλίστων στὰ φιλανθρωπικὰ καὶ μὴ κερδοσκοπικὰ νοσοκομεῖα τὰ ὁποῖα ἀναπόφευκτα θὰ ὑπερφορτωθοῦν.

δ) Νὰ τεθεῖ ἔλεγχος στὸν ἐπηρεασμὸ ποὺ ἀσκοῦν τὰ συμφέροντα τῶν ἑταιρειῶν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ὑγεία καὶ στὴν ἀλλοίωση τῆς νοοτροπίας τῶν γιατρῶν σὲ σχέση μὲ τὸ ἐπάγγελμά τους.

ε) Οἱ γιατροὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφύγουν κάθε οἰκονομικὴ διασύνδεση καὶ σχέση συμφερόντων μὲ τὴν ἰατρικὴ βιομηχανία καὶ τὶς συναφεῖς ἑταιρεῖες, ὥστε νὰ μποροῦν ἐλεύθερα νὰ λειτουργοῦν ὡς ἀμερόληπτοι προστάτες τῶν συμφερόντων τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀκριβοδίκαιοι ἐκτιμητὲς τῶν νέων προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν, καὶ

στ) Πρέπει νὰ γίνει προσεκτικὸς ἔλεγχος καὶ βαθειὰ μελέτη τοῦ ὅλου συστήματος ἐκβιομηχανοποίησης τῆς ὑ-

γείας ὥστε αὐτὴ νὰ ἀποδίδει ὑπηρεσίες ὑψηλῆς ποιότητος σὲ λογικὸ κόστος, δίχως ταυτόχρονα νὰ προξενεῖ ἀντίστροφα ἀποτελέσματα στὸ ἰσχύον σύστημα ὑγείας[25].

Ζ. Ἀφορμὲς γιὰ ἰδέες καὶ σχόλια

Θὰ μπορούσαμε τελειώνοντας νὰ διατυπώσουμε μερικὲς προτάσεις μας ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀνάγκη διαφυλάξεως τοῦ ἀνθρώπινου χαρακτῆρα τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος, τῆς ἀποτροπῆς τῆς διολίσθησής του σὲ ἐπάγγελμα. Οἱ προτάσεις μας εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1) Κάθε στόχος γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ βελτίωση τοῦ ἀγοραστικοῦ μερίσματος εἶναι ἀξιέπαινος, βάσιμος καὶ θεμιτός, ἀρκεῖ ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς γιὰ τὴν βελτίωση τῆς περίθαλψης τῶν ἀσθενῶν νὰ μὴν παρεμποδίζει καὶ τὴν παράλληλη προσφορὰ συμπόνοιας καὶ ἀνθρωπιᾶς. Ἡ ἀναμόρφωση τῆς περίθαλψης τῆς ὑγείας πρέπει νὰ καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸν στόχο γιὰ βελτίωση τῆς θεραπευτικῆς σχέσης. Δὲν πρέπει νὰ χάσουμε τὶς φιλοσοφικές, ἠθικὲς καὶ θρησκευτικὲς βάσεις πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ ἰατρικὴ περίθαλψη -ὅτι ἡ περίθαλψη ἔχει τὶς ρίζες της στὴν ἐσώτερη ἀξία κάθε ἀνθρώπινης ζωῆς. Αὐτὸ ποὺ κινδυνεύει εἶναι τὸ πρόσωπο καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀσθενοῦς. Ὅπως τονίζει ὁ McLaughlin, *«ἡ βιασύνη νὰ μεταμορφώσουμε τοὺς ἀσθενεῖς σὲ μονάδες μιᾶς συλλογικῆς σειρᾶς ὑποτιμᾶ τὴν ἰατρικὴ ὡς περίθαλψη καὶ ὡς θεραπευτικὸ τομέα, ὑποτιμᾶ τὸν ὀφειλόμενο σεβασμὸ πρὸς κάθε ἀ-*

25. Relman, Arnold, S. *ὅπ. παρ.* σ. 854.

σθενῆ καὶ τελικὰ ὑποτιμᾷ τὴν ἀσθένεια ὡς σοβαρὴ ἀνθρώπινη κατάσταση»[26].

2) Ἡ ἀντίληψη ποὺ ἔχει ὁ κάθε ἕνας ἀπὸ μᾶς γιὰ τὴν σχέση γιατροῦ-ἀσθενοῦς ἐπηρεάζει σημαντικὰ τὸν τρόπο ποὺ προσεγγίζουμε τὴν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν. Ἂν ἡ σχέση ἀντιμετωπίζεται μόνο σὰν ἕνα συμβόλαιο γιὰ τὶς παρεχόμενες ὑπηρεσίες, τότε τὸ δικαστήριο καὶ οἱ νόμοι ἐπικρατοῦν· ἂν ἀντιμετωπίζεται ἁπλῶς σὰν ἐφηρμοσμένη βιολογία, τότε κατευθύνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη· ἂν προσεγγίζεται ἀποκλειστικὰ ὡς μιὰ ἐπιχειρησιακὴ συναλλαγὴ μὲ ἐμπορικὰ κίνητρα, τότε ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἀγορά. Ἂν ὅμως, ἡ σχέση μας μὲ τοὺς ἀσθενεῖς ὑπερβαίνει αὐτὴν τῆς «διανομῆς» τῆς περίθαλψης καὶ εἶναι μιὰ πνευματικὴ συμφωνία, μιὰ διαθήκη στὴν ὁποία ἐνεργοῦμε γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ ἀσθενοῦς, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτὸ σημαίνει δωρεὰν περίθαλψη, τότε αὐτὴ ἡ σχέση βασίζεται στὴν ἀρετὴ τῆς φιλανθρωπίας. Ἐδῶ ὑπερβαίνουμε τὴν προσκόλληση στοὺς νόμους, τὴν πολιτική, τὰ οἰκονομικά, τὴν φυσιολογία καὶ τὴν μοριακὴ γενετικὴ ποὺ θὰ ἐπηρεάσουν τὶς θεραπευτικὲς στρατηγικές, ἀλλὰ ποὺ ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ περίθαλψη.

3) Ἡ ἀσθένεια καὶ ὁ πόνος δὲν εἶναι ἁπλῶς βιολογικὰ προβλήματα ποὺ λύνονται μὲ βιοϊατρικὴ ἔρευνα καὶ τεχνολογία· εἶναι ἐπίσης καὶ αἰνίγματα ποὺ μπορεῖ νὰ βοηθήσουν στὴν ἀνάδειξη τῶν περιορισμῶν μας, τῶν εὐπαθειῶν μας, καὶ ἀδυναμιῶν μας, ποὺ τόσο πολὺ θέλουμε νὰ ἀρνηθοῦμε, καὶ τοῦ μεταξύ μας συνδέσμου. Γι' αὐτὸν

26. Mc Laughlin, L. The Surgical Express. *Boston Globe*, April 24, 1995.

ἀκριβῶς τὸν λόγο, ἡ ἰατρικὴ θὰ εἶναι πάντοτε καὶ πρέπει νὰ εἶναι μιὰ σχέση μεταξὺ ἀνθρώπων.

4) Οἱ γιατροὶ ποὺ ἐργάζονται σὲ ἀκαδημαϊκὰ ἰατρικὰ κέντρα συχνὰ περιθάλπουν ἀσθενεῖς μὲ πολύπλοκα προβλήματα ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ θεραπευθοῦν καὶ/ἢ εἶναι χρόνια στὴ φύση τους. Ἡ παροχὴ περίθαλψης σ' αὐτοὺς τοὺς ἀσθενεῖς συχνὰ προϋποθέτει πολλαπλὲς ἐπισκέψεις, μακροχρόνια διαμονὴ στὸ νοσοκομεῖο, συχνὰ τηλεφωνήματα ἀπὸ μέλη τῆς οἰκογένειας ποὺ ἀνησυχοῦν. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἄτομα εἶναι πτωχὰ καὶ χωρὶς ἀσφάλεια ποὺ πολλὲς φορὲς ἀντιμετωπίζονται ὡς κοινωνικὰ ἀπόβλητα καὶ ἀποτυχημένα πρόσωπα. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἄτομα, μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ ἐμποδισθεῖ ἡ περίθαλψη. Ἡ ἰατρικὴ περίθαλψη ποὺ βασίζεται στὴ φιλανθρωπία καὶ τὴ συμπόνοια μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐκθέσουμε τοὺς ἑαυτούς μας στὸν κίνδυνο τῶν μολύνσεων, σὲ ἄβολες καταστάσεις, σὲ παρέμβαση στὸν ἐλεύθερο χρόνο μας καὶ σὲ οἰκονομικὲς θυσίες. Ἡ ἀπόφαση νὰ ἀποκλείσουμε ἀσθενεῖς βάσει τῆς ἀχαριστίας, τῆς διάγνωσης, τῆς μὴ δυνατότητας πληρωμῆς καὶ κοινωνικῆς κατάστασης εἶναι ἀντιφατικὴ μὲ τὴν ἠθικὴ τῆς ἰατρικῆς ποὺ βασίζεται στὴ φιλανθρωπία.

5) Τὰ ἱδρύματα γιὰ τὴν περίθαλψη τῆς ὑγείας μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ἀνταγωνίζονται στὴ σημερινὴ ἀγορὰ χωρὶς ὅμως νὰ θέτουν σὲ ἀμφισβήτηση τὴν ἰατρικὴ περίθαλψη ποὺ βασίζεται σὲ ἠθικὲς ἀρετές. Ὑπάρχει ἀνάγκη γιὰ μεγαλύτερη οἰκονομικὴ καὶ ἐθελοντικὴ ὑποστήριξη ἀπὸ τὸν λαό, ἕνα μήνυμα ποὺ οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἐπιδοκιμάζουν, συνήθως ὅμως, ὅταν δὲν ἀπαιτεῖται κάποια θυσία ἀπὸ μέρους τους. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἰατρικῆς περίθαλ-

ψης μὲ βάση τὶς ἠθικὲς ἀρετὲς «εἶναι ἕνα μήνυμα οὐσιῶδες γιὰ τὸν σημερινὸ κόσμο, ὅπου κάθε δύναμη φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει τὴν ἀδιαφορία, τὴν γραφειοκρατία, τὴν ἐμπορικοποίηση καὶ τὴν ἀπροσωποποίηση στὴν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν. Οἱ κοινότητες δὲν μποροῦν νὰ ἐπιβιώσουν χωρὶς κάτι κοινὸ ποὺ ὅλοι ἀγαποῦν, κάποια πράγματα ποὺ ὑπερβαίνουν τὸ ἀνεμπόδιστο συμφέρον τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ πνεύματος»[27].

6) Ἀντίθετα ἀπὸ τὶς δυνάμεις ποὺ κυβερνοῦν τὴν ἀγορά, ποὺ συχνὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό μας, ἡ ἀπόφαση νὰ ἐξασκήσουμε τὴν ἰατρικὴ ποὺ βασίζεται σὲ ἠθικές ἀρετὲς καὶ ὄχι τὴν ἰατρικὴ τῆς ἀγορᾶς, βρίσκεται στὰ χέρια μας. Στὶς ἀσθένειες καὶ τὸν πόνο ποὺ τὶς συνοδεύει ἴσως ποτὲ δὲ θὰ ἀποκτήσουμε πλήρη ἔλεγχο καὶ κυριαρχία· ἡ προθυμία μας ὅμως γιὰ φιλανθρωπία καὶ συμπόνοια ἀποτελεῖ ἀπόλυτο καὶ ἀναφαίρετο δικαίωμά μας τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ δώσει στὴν ἀσθένεια ἕνα νόημα ποὺ διαφορετικὰ θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ κατανοήσουμε. Τέτοιου εἴδους ὑγειονομικὴ περίθαλψη ὠφελεῖ περισσότερο τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἀκόμη πιὸ πολὺ τοὺς γιατρούς.

27. Pelegrino E.D., and Thomasma D.C. *ὅπ. παρ.*